

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE (1939-1945) BASINDA
YURTTAŞLIK EĞİTİMİ AKTARIMI

CEM AKAR

İzmir
2020

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE (1939-1945) BASINDA
YURTTAŞLIK EĞİTİMİ AKTARIMI

CEM AKAR

DANIŞMAN
DOÇ.DR. DOĞAN DUMAN

İzmir
2020

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “II. Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Basında Yurttaşlık Eğitimi Aktarımı” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

19/08/2020

Cem AKAR

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 14/09/2020

Tez Başlığı: II. Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Basında Yurttaşlık Eğitimi Aktarımı

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 162 sayfalık kısmına ilişkin, 14/09/2020 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin **benzerlik oranı % 6. dir.**

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum ☒

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) ☐

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) ☒

- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- ☐ Kaynakça hariç,
- ☐ Alıntılar dâhil,
- ☐ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- ☒ Kaynakça dâhil,
- ☒ Alıntılar dâhil.

EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. ☒

EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. ☐

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Cem AKAR
Öğrenci No : 200895026
Anabilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Programı : Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans ☒

ÖĞRENCİ

Cem AKAR
14/09/2020

(Adı Soyadı, İmza, Tarih)

DANIŞMAN

Doç. Dr. Doğan Duman
14/09/2020

(Unvan, Adı Soyadı, İmza, Tarih)

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (□) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine (Ali Taş Tel: +90 (232) 3018026 veya ali.tas@deu.edu.tr) başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına yüklerken yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca değerli bilgi ve birikimlerini benimle paylaşan danışman hocam sayın Doç. Dr. Doğan Duman'a, önerileri ve katkıları ile yardımcı olan sayın Dr. Öğr. Üyesi Hasan Türker'e ve sayın Dr. Öğr. Üyesi Saadet Tekin'e teşekkür ederim.

Uzun ve zorlu bir arşiv araştırma sürecinde yüzlerce cilt dergi ve gazeteyi incelememde yardımlarını esirgemeyen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve kaynak teminini sağlayan Kadıköy Belediyesi Tarih Edebiyat Sanat Kütüphanesi'nin değerli personellerine teşekkürü borç bilirim.

Bir yıla yakın süren arşiv araştırmamda ve tez çalışmamda maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve her daim bana yardımcı olan sevgili eşim Fatma Akar'a ve oğlum Atay Akar'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Amaç ve Önem	3
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri?	3
1.4. Sınırlılıklar	4
1.5. Varsayımlar.....	4
1.6. Tanımlar.....	4
1.7. Kısaltmalar	4
BÖLÜM II	6
KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	6
2.1. İkinci Dünya Savaşı'na Genel Bakış	6
2.1.1. Savaşın Sebepleri ve Seyri.....	6
2.1.2. Savaşın Sonuçları ve Değerlendirmesi.....	10
2.2. Savaşın Türkiye Üzerindeki Etkisini Değerlendirme	12
2.2.1. Savaşın Türkiye'nin İç Politikası Üzerine Etkisi	13
2.2.1.1. Millî Korunma Kanunu.....	14
2.2.1.2. Varlık ve Toprak Mahsulleri Vergisi	16
2.2.2. Savaşın Türkiye'nin Dış Politikası Üzerine Etkisi.....	20
2.2.2.1. Tarafsızlık ve Denge Politikası	20
2.3. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'deki Siyasal Yapının Analizi	22
2.3.1. Tek parti Yönetimi, Milli Şeflik Sistemi ve Kemalizm	23
2.3.2. Tek Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkisi	32
2.3.2.1. 1931 Tarihli Matbuat Kanunu.....	34
2.3.2.2. 1935 Tarihli Türk Basın Kongresi	37
2.3.2.3. 1938 Tarihli Türk Basın Birliği Kanunu.....	37
2.3.2.4. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'de Basın	38
2.4. Milli Şef Döneminde Eğitim, Tarih ve Kültür	43

2.4.1. Türk Tarih Tezinden Türk Hümanizmine Geçiş.....	44
2.4.2. Milli Şef Döneminde Eğitim.....	48
2.4.3. Köy ve Köycülük	55
2.4.4. Köy Enstitüleri	57
2.4.5. Halkevleri.....	59
2.4.6. Türkçü-Turancı Tarih Anlayışı	61
2.5. Milli Şef Döneminde Yurttaşlık Eğitimi.....	64
2.5.1. Ulus-Devlet İnşasında Yeni Kimlik Arayışı	64
2.5.2. Tarihsel Süreçte Yurttaşlık Kavramının Tanımı	67
2.5.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Yurttaşlık	70
2.5.4. 1939-1945 Yılları Arasında Türkiye’de Yurttaşlık Eğitimi.....	72
2.6. Ulusal Basında Yurttaşın Hak ve Vazifeleri	76
2.6.1. Yurttaşın Kendine Karşı Vazifeleri.....	77
2.6.2. Yurttaşın Aileye, Topluma ve Devlete Karşı Vazifeleri	79
2.6.3. Yurttaşın Kazandırılan Haklar ve Hakların Kullanımı.....	83
2.7. Ulus-Vatan-Devlet Sarmalında Yurttaşlık	86
2.7.1. Milliyetçi ve Militarist Söylem.....	86
2.7.2. Irkı Öne Çıkaran Türkçü Tarih Anlayışı.....	89
2.7.3. Sağlıkta ve Hastalıkla Asker-Millet.....	90
2.7.4. Biz ve Öteki Kurgusunda İçimizdeki ve Kapımızdaki Düşman	94
2.7.5. Mili Eğitim ve Maarif Davası	96
2.7.6. Kahramanlar Devri: Türk Büyükleri.....	98
2.8. Ulusal Basında Köylüler ve Şehirliler	102
2.8.1. Köylünün Hak ve Vazifeleri	102
2.8.2. Şehirlinin Hak ve Vazifeleri	104
2.9. İdeal Demokrat Yurttaşın İzinde.....	107
2.9.1. İdeal Demokrat Yurttaş Tipi	107
2.9.2. Cumhuriyetçi Yurttaşlık Hali.....	108
2.9.3. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İmgesi.....	110
2.9.4. Millî Terbiye ve Ahlâk.....	112
2.10. Ulusal Basında Kemalizm, CHP ve Altı Ok	114
2.10.1 Milli Şef Döneminde Ulusal Basında Kemalist İdeolojinin Yeniden Üretimi..	114
2.10.2. Altı Ok ve Muasırlaşma	116
2.10.3. Cumhuriyet Karşısında Osmanlı’nın Olumsuzlanması.....	119

2.10.4. Partinin Evi: Halkevleri	121
2.10.5. Köylünün Evi: Köy Enstitüleri	123
BÖLÜM III	126
BULGULAR.....	126
BÖLÜM IV	129
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	129
4.1. Tartışma	129
4.2. Sonuç ve Öneriler	132
KAYNAKÇA.....	135
EKLER.....	150
EK 1.	150

ÖZET

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE (1939-1945) BASINDA YURTTAŞLIK EĞİTİMİ AKTARIMI

Bu araştırmanın amacı İkinci Dünya Savaşı sürecinde (1939-1945) Türkiye’de okutulan yurt bilgisi ders kitapları üzerinden hareketle ulusal basında yurttaşlık eğitimi aktarımının etkisini belirlemektir.

Araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İkinci Dünya Savaşı’nın nedenleri, sonuçları ve savaşın Türkiye’nin iç ve dış politikası üzerindeki etkisi ve Milli şef döneminin siyasal yapısı ile hükümet-basın arasındaki ilişki incelenmiştir. İkinci bölümde, Milli Şef döneminin eğitim, tarih, kültür ve yurttaşlık eğitimi gibi önemli başlıkları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Tarık Emin Rona ve Tezer Taşkıran’ın yurt bilgisi ders kitapları üzerinden ulusal basında yurttaşlık eğitimi aktarımı incelenmiştir.

Varolan çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yurt bilgisi ders kitaplarının içerik analizi yapılmış ve ulusal basında yurttaşlık eğitimi ile ilgili haberlerin, köşe yazılarının ve beyanatların söylem analizi yapılmıştır. 1939-1945 yılları arasında yayınlanan Yeni Sabah, Tasvir-i Efkâr, Vatan, Ulus, Vakit, Akşam, Cumhuriyet, Haber Akşam Postası, İkdam-Gece Postası, Son Posta, Son Telgraf, Tan, Tanin, Yeni Sabah ve En Son Dakika gazeteleri incelenmiştir. Ayrıca, Amcabey, Bozkurt, Büyük Doğu, Görüşler, İnanç, Öğretmen Sesi, Türk Çocuğu, Türk Kadını, Ülkü, Yurt ve Dünya, Yavru Türk ve Yeni Adam dergileri incelenmiştir. Sonuçta, 15 ulusal gazete ve 12 ulusal dergi incelenerek doküman analizi yapılmıştır.

Varolan çalışmada, yurt bilgisi ders kitapları ile ulusal basının yurttaşlık eğitimine katkıları hakkında önemli bulgular elde edilmiş bulunuyor. Savaş süresince ulusal basının bir okul kurumu gibi yurttaşı eğitmeye çalıştığı görülmektedir. Basın mensupları yurttaşa bireyin kendisine, topluma ve devlete ne tür fedakârlıklar yapması ve vazifelere neden boyun eğilmesinin gerektiğini detaylı şekilde açıklamıştır.

Neticede, bu çalışmada ulusal basının yurttaşın eğitilmesinde Türk milliyetçiliğini bir temel referans olarak aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka önemli sonuç yurttaşın, hak ve özgürlükleri vazifeler ile ilişkilendirmiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Yurttaşlık, yurttaşlık eğitimi, ulusal basın.

ABSTRACT

TRANSFER OF CITIZENSHIP EDUCATION IN PRESS IN THE PERIOD OF WORLD WAR II

The purpose of this research is to determine the effect of the transfer of citizenship education in the national press based on native country knowledge textbooks that are taught in Turkey during the Second World War (1939-1945)

The research consists of three parts. In the first part, the causes of the Second World War, its results, the effect of war on the domestic and foreign policy of Turkey, the political structure of the National Leader period and the relationship between government and press were examined. In the second part, the important titles such as education, history, culture and citizenship education of the National Leader period were examined. In the third part, the transfer of citizenship education in the national press using native country knowledge textbooks of Tarık Emin Rona and Tezer Taşkıran was examined.

In the present study, the qualitative research method was used. The content analysis of native country knowledge textbooks and the discourse analysis of news, columns and speeches related to citizenship education in the national press were performed. Yeni Sabah, Tasvir-i Efkâr, Vatan, Ulus, Vakit, Akşam, Cumhuriyet, Haber Akşam Postası, İkdam-Gece Postası, Son Posta, Son Telgraf, Tan, Tanin, Yeni Sabah and En Son Dakika newspapers published between 1939 and 1945 years were examined. Amcabey, Bozkurt, Büyük Doğu, Görüşler, İnanç, Öğretmen Sesi, Türk Çocuğu, Türk Kadını, Ülkü, Yurt ve Dünya, Yavru Türk and Yeni Adam journals were also examined. In conclusion, the document analysis was performed by examining 15 national newspapers and 12 national journals.

In the present study, the important findings of native country knowledge textbooks and contributions of the national press to the citizenship education have been obtained. It was seen that the national press tried to educate the citizen like a school foundation during the war. The members of the press explained in detail the citizen what kind of sacrifices a person required to do himself/herself, society and state and why a person required to submit duties.

Eventually, it was concluded that the national press took Turkish nationalism as a basic reference in educating citizen in this research. Another important result is that citizen associated rights and freedoms with duties.

Keywords: Citizenship, citizenship education, the national press.

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

II. Dünya Savaşı bütün toplumları doğrudan ya da dolaylı yollardan etkileyen büyük bir olaydı. Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemiş olsa da savaşın yarattığı olumsuz koşullardan etkilendi. Türkiye'nin Ege kıyılarından Karadeniz kıyılarına kadar Alman ordusu ile çevrilmiş olması ülke güvenliğini tehdit ediyordu. İşte bu durumda tehdit/tehlikelere karşı yurttaşların eğitilmesinin önemi daha da arttı. II. Dünya Savaşı sürecinde okul ve basın kol kola girerek yurttaşı eğitme amacı gütmüştür.

Akyüz (2012, s. 2) eğitimi kişinin zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının en uygun şekilde ya da istenilen bir doğrultuda geliştirilmesi, ona bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümü olarak açıklar. Yurttaşların eğitimi bir bütün olarak tasarlanır. Özelde ise devlet idealize edilmiş yurttaş tipinin oluşması için okulu, öğretmeni, ders kitaplarını ve basını bir araç olarak kullanır.

Althusser'in *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* isimli eseri araştırma da temel referans kaynakları arasındadır. Althusser (2006, s. 63-64) devletin baskı araçlarının yanında ideolojik aygıtlarının da bulunduğunu belirtir. Althusser hükümet, ordu, mahkeme, polis ve hapishaneler gibi kurumları devletin baskı aygıtları; okullar ile gazete ve dergi gibi yayın organlarını ise ideolojik baskı aygıtları olarak isimlendirir. Bu bağlamda, 1939-1945 yılları arasında tek parti yönetiminin siyasal analizi yapılarak devletin ideolojik baskı aygıtlarını kullanarak yurttaşları nasıl biçimlendirdiği ortaya koyulmuştur.

Yurttaşlık ilkçağdan günümüze kadar ele alınan bir kavramdır. "Yurttaş kimdir? Yurttaşların hak ve özgürlükleri nelerdir? Yurttaşlar nasıl eğitilmelidir?" gibi soruları birçok düşünür ve akademisyen cevaplamaya çalışmıştır. Üstel (1999, s. 80) *Yurttaşlık ve Demokrasi* adlı kitabında yurttaşlığı, bireyi bir takım hak ve vazifelerle teritoryal devlete bağlayan bir siyasi aidiyet biçimi, bir yasal statü olarak tarif eder. Yurttaşlıkla ilgili tartışmalarda yurttaşın kimliğini ve konumu belirlemek tartışmanın çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Üstel (2003, s. 276) yurttaşlık eğitimini pedagojik mühendislik çabası olarak görür. Türkiye'de erken cumhuriyet döneminde yürürlükte olan müfredat programlarının özellikle Türkiye Tarihi, Türkiye Coğrafyası ve Malumat-ı Vataniye (daha sonra Yurt Bilgisi)

derslerine yükledikleri hedefin stratejik olduğunu söyler. Yurttaşlık eğitimi ile ilgili iki önemli çalışma mevcuttur: Füsün Üstel'in "Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi ile İsmet Parlak'ın *Kemalist İdeoloji'de Eğitim: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*. Yurttaşlık eğitimi kapsamlı ve çoklu değerlendirmeler ile aydınlanabilir. Yurttaşlık eğitimi milliyetçilik, militarizm, vazifeler, toplumsal cinsiyet, hak ve özgürlükler gibi çok geniş kapsamı içermektedir. Üstel (2016, s. 169) erken cumhuriyet dönemi ve Milli Şef döneminde okutulan yurt bilgisi ders kitaplarında tek yönlü bir zihinsel seferberlik sürecinin yürütüldüğüne ve militan yurttaşlık anlayışının dikte edilmeye çalışıldığına işaret eder. Parlak (2005, s. 1) eğitim ve ideolojinin, aslında birbirinden ayrılmayan ikili bir kavram olduğunu ifade eder. Parlak, eğitim sürecinde özellikle ders kitaplarını, söz konusu düzeni meşrulaştırmak ve sürekliliğini sağlamak amacıyla gerekli bilgi ve söylemlerin aktarıldığı ve yeniden üretildiği en önemli araçlardan biri olarak gördüğünü de belirtir. Bunlardan başka, Birol Caymaz'ın yurt bilgisi ders kitapları odaklı *Türkiye'de Vatandaşlık: Resmî İdeoloji ve Yansımaları* isimli kitabı da önemli çalışmalardan biridir. Caymaz (2007, s. 34) yurt bilgisi ders kitaplarının milliyetçi söyleme sahip olduğunu ve propaganda niteliği taşıdığını ifade eder. Fatma Gürses'in *Kul Tebaa Yurttaş: Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Ders Kitaplarında Yurttaşlık* adlı kitabında ise tek parti yönetimi döneminde yazılan ders kitaplarında parti politikalarının belirleyici olduğunu gözler önüne sermektedir.

1939-1945 yılları arasında basının durumu hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. II. Dünya Savaşı döneminde basın üzerinde hükümetin sansür uygulaması ve basın mensuplarının otosansür uygulamak zorunda kalmasının nedenleri üzerinde tartışılmıştır. Hıfzı Topuz'un *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi* ve Orhan Koloğlu'nun *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi* adlı kitapları basın üzerinde söylem analizini yapabilmeyi mümkün kılmıştır. Basında haberlerin, köşe yazılarının ve beyanatların sunumu ideolojiktir. Basının kullandığı ideolojik dil yurttaşlık eğitimi aktarımına da yansdığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada, Milli Şef döneminde tek parti yönetiminin siyasal analizinin yapılması yurttaşlık eğitiminin içeriği hakkında fikir vermiştir. Ahmet İnsel'in editörlüğünü yaptığı *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm (Cilt 2)* ve Tanıl Bora'nın editörlüğünü yaptığı *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik (Cilt 4)* adlı kitapları önemli referans kaynaklarını oluşturmuştur. Kemalizm cildinde Yeğen (2009, s. 61) *Kemalizm ve Hegemonya* adlı makalesinde Kemalizm'in organik bir ideolojiye dönüşme niyeti taşıdığını belirtir. Yeğen'e göre, Kemalizm radikal sekülerizm, etnisist milliyetçilik ve otoriter-

merkeziyetçilik üçlemesinden derlenmiş ideolojiyi toplumda karşılık bulacak ve ondan beslenecek bir biçimde var etmeyi önemsemiştir. Basında yurttaşlık eğitimi aktarımı üzerine eğilirken bu tezi göz önünde bulundurmak araştırmaya ışık tutmuştur. Milliyetçilik cildinde Açıkel (2009, s. 137) *Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi* adlı makalesinde, ulus-devletin kendi değer sistemini ve hafızasını topluma benimsetmeye çalıştığını ifade eder. Açıkel'in ifadesiyle yurttaş devletin bürokratik tören kültürü içinde aklen, bedenen ve vicdanen terbiye edilerek itaatkârlaştırılmıştır. Bu çalışma da basında ideal yurttaşın konumu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

1.2. Amaç ve Önem

Bu araştırmanın amacı, II. Dünya Savaşı sürecinde (1939-1945) Milli Şef döneminde Türkiye'de okullarda okutulan yurt bilgisi ders kitaplarının analiz edilerek ulusal basında yurttaşlık eğitimi üzerine aktarımını ortaya çıkarmaktır.

Milli Şef döneminin siyasal, ekonomik, kültürel vb. birçok alanı ile ilgili araştırma yapılmıştır. Aynı şekilde Milli Şef döneminde yayınlanan ders kitapları, gazeteler ve dergiler yurttaşlık anlayışı/bilincini yansıtmaları bakımından incelenmiştir. Bu çalışmada Milli Şef döneminde Tarık Emin Rona'nın 4. ve 5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri ve Tezer Taşkiran'ın Ortaokul Yurt Bilgisi I-II ders kitaplarından hareketle ulusal basında yurttaşlık eğitiminin nasıl aktarıldığı ve yurt bilgisi ders kitapları ile dönemin basını arasında nasıl bir ilişki olduğu ortaya koyulmuştur. Bu çalışmayı diğer araştırmalardan ayıran diğer önemli bir özellik ise doküman, içerik ve söylem analizi yoluyla yurttaşlık eğitiminin ulusal basında ele alınışını ortaya koymaktır.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri?

- Basın yayın organlarının yurttaşlık eğitiminde etkisi olmuş mudur?
- Ders kitaplarının yurttaşlık eğitimi konusunda etkisi olmuş mudur?

Alt Problemler

- Ulusal basında farklı ideolojik görüşteki gazete ve dergilerin yurttaşlık eğitimine bakışında farklılıklar var mıdır?
- Ulusal basında ideal yurttaş tipi imajları var mıdır? Yurt bilgisi ders kitapları ve ulusal basında merkeziyetçi-otoriter zihniyetin etkisi var mıdır?

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma;

- 1939-1945 yılları arasında ulusal çapta yayınlanan on beş gazete ve on iki dergiyle sınırlıdır.
- 1939-1945 yılları arasında okutulan yurt bilgisi ders kitaplarıyla sınırlıdır.

1.5. Varsayımlar

Bu araştırma da;

- Dönemin devlet zihniyetinin ulusal basını yurttaşların eğitimi için bir araç olarak kullandığı,
 - İncelenen yurt bilgisi ders kitaplarında resmi ideolojinin yurttaşların eğitimini tek tipleştirdiği,
- varsayılmaktadır.

1.6. Tanımlar

Yurttaş: Belirli bir coğrafya parçası üzerinde yaşayan egemen devlete hukuksal ve siyasal aidiyet bağı olan kişidir (Ünsal, 1998, s. 1).

Yurttaşlık Eğitimi: Devletin ortak değerler olarak tarif edilen kamusal alana ait değerleri geleceğin yetişkinleri olacak olan çocuklara vermesidir (Yaşar, 2018, s. 316).

Basın: Her çeşit haberleri yazılı ve görsel olarak toplumun hizmetine sunan günlük bilgi edinme araçlarıdır (Yüce ve Çoban, 2019, s. 2).

İdeoloji: İnsana ve topluma dair çok yönlü bir inanç sistemidir (Oçak, 2018, s. 59).

1.7. Kısaltmalar

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Bkz.: Bakınız

bs.: Basım

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev.: Çevirenler

DP: Demokrat Parti

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Ed.: Editör

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MKK: Milli Korunma Kanunu

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

s.: sayfa

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TMVK: Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu

TTH: Türk Tarih Heyeti

VVK: Varlık Vergisi Kanunu

Yay. haz.: Yayına hazırlayan

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. İkinci Dünya Savaşı'na Genel Bakış

1939 ile 1945 yılları arasında altı yıl süren İkinci Dünya Savaşı, tarihin genel anlamda en geniş çaplı küresel savaşı olmuştur. En son teknoloji ile donatılan tahrip ve yok edici vasıfları yüksek silahlar ve savaş araçları sadece cephelerde değil, cephe gerisinde yer alan milyonlarca masum insanın da ölümüne yol açmıştır. Modern silah teknolojisinin ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda cephe gerisinde, sivil halka karşı kullanılması kitlesel katliamlara sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle başlayan geçici barış sürecinden sonra patlak veren İkinci Dünya Savaşı asker kayıplarından daha çok sivil kayıpların yaşandığı bir savaş olmuştur.

2.1.1. Savaşın Sebepleri ve Seyri

Almanlar 1918'de Yahudiler, Marksistler ve ulusa ihanet eden, öteki hainler tarafından arkadan hançerlendiğine inanıyordu (Mcneill, 2001, s. 446). Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılan Alman halkının geniş bir kısmı savaşı kaybetmelerini hiçbir zaman içlerine sindirememişti. Alman halkının duygu ve düşüncelerini iyi analiz eden Hitler, var olan koşulları kendi iktidarı için kullanmayı meşru görmüştü. Hitler önderliğindeki Nasyonal Sosyalist Partisinin, Meclisi (Reichstag) feshedip tek başına iktidara gelmesi bütün dünyanın kaderini değiştirecekti. Haluk Ülman'ın (1957, s. 148) Hitler'in yükselişi ve iktidara gelişiyle ilgili tespitleri önemlidir. Birinci Cihan Harbi'nden sonra demokrasi ve barış ideallerinin kuvvetleneceği umuluyordu. Ancak, bu umut gerçekleşmemiş ve çok geçmeden, Orta Avrupa'da çok kuvvetli tepkiler uyanmaya başlamıştı. Bu tepkilerin başında mağlup devletler tarafından imzalanan barış antlaşmalarının yarattığı toplumsal huzursuzluk vardı. Bu huzursuzluğun en önemli sebebi ekonomik bunalımlardı. İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli nedeninin ekonomik kaynaklı olduğunu söyleyebiliriz. Hitler, Almanya'daki iç buhranı ekonomik tedbirler olarak ortadan kaldırıp kendi kamuoyunu baştan etkilemişse de Nazi ideolojisi çerçevesinde *Yaşam Sahası* teorisini ortaya koyarak kitleleri arkasına almıştır. Bu düşünce, Doğu Avrupa ve Sovyet topraklarını kendi yaşamları ve varlıkları için birer kaynak olarak görmüştür. Savaşın nedenlerinden birinin de emperyalist amaçlar taşıdığı apaçık ortadadır.

Hitler 1933'te iktidara geldiği tarihten itibaren Versailles Antlaşması'nın maddelerini ilkin gizli şekilde ihlal etmişti. Daha sonra Avrupalı büyük güçlerin tolerans göstermesinden yararlanan Hitler, açık bir şekilde Versailles'ın geçersiz olduğunu bütün dünya kamuoyuna duyurdu. Fransa ve İngiltere'nin tepkisini minimize etmek isteyen Hitler, temel politikasını Avrupa'da yaşayan Germanleri Nazi Almanyası'nın çatısı altında birleştirmek olarak açıklamıştı. Bu fikir, İngiltere ve Fransa'ya çok yabancı gelmemiş olmalı ki Almanyası'nın işgal hareketlerine seyirci kalmışlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce 1938 yılının Mart ayında Avusturya'nın ve bir yıl sonra da Çekoslovakya'nın Almanyası'ya katılması bu durumu izah eder.

İngiltere Başbakanı Chamberlain'in amacı, Almanyası'nın Avusturya ve Çek Südet bölgesinin ilhakının çatışmasız gerçekleşmesiydi. İngiltere Başbakanı eğer Almanya ile savaşa girerse Orta ve Uzak Doğu'daki İngiliz emperyalist çıkarlarına, Japonya ve İtalya'nın da darbe vuracağından korkuyordu. Fransız kamuoyu ise bir savaş istemiyordu. Yenilenmiş ve büyümüş disiplinli Alman ordusunun karşısında Fransa ordusu güçsüz durumdaydı. Bu durumu gören Fransa hükümeti Almanya ile bir savaşa girmekten çekiniyordu. Hem İngiltere'nin hem de Fransa'nın Mussolini'nin Habeşistan'ı işgal etmesine sessiz kalmalarının altında yatan nedende aynıydı. Avrupa kıtasında yeni bir savaşa girişmemekti (Merriman, 2018, s. 1132). Hitler'in Avrupa'da yayılmacı bir politika izlemesinde en önemli dönüm noktalarından biri Habeşistan işgaline karşı seyirci kalan İngiltere ve Fransa'nın gösterdiği zayıf tepki olmuştur.

Avrupa'da ilerleyen istila dalgasına karşı diğer Avrupalı liderlerin izlediği *yatıştırma politikası* dönemin devlet adamlarının düşüncelerini anlamamıza yardımcı olur. Çekoslovakya'nın işgali sorununu çözerken Müttefiklerin izlediği yatıştırma politikası Hitler'i Polonya'nın işgali konusunda cesaretlendirmişti.

Dış politikada manevra alanı artan Almanya'nın artık elinde daha fazla koz vardı: SSCB. İki dışişleri bakanı, Vyacheslav Molotov ve Joachim Von Ribbentrop, tarafından Moskova'da 23 Ağustos 1939'da imzalanan paktla iki ülke aralarında ittifak kurdu ve Polonya'nın taksimi hakkında anlaştılar. *Molotov-Ribbentrop Paktı* Avrupa'yı istila politikasının ileri vitese geçmesi anlamına geliyordu (Çınar, 2014, s. 156). Müttefik devletleri büyük bir şaşkınlık içinde birbirine taban tabana zıt dünya görüşüne sahip iki devletin birleşmesini izlemişlerdi. 1 Eylül 1939 tarihinde Alman ordularının Polonya'yı işgal etmesiyle İkinci Dünya Savaşı resmen başlamış oldu.

İttifaklara ve garantilere rağmen, İngiltere ve Fransa Polonya'nın yardımına gidemediler. Hem askeri hazırlıkların tamamlanamaması hem de stratejik şartlar dolayısıyla yardım edebilecek durumda değillerdi. Böyle olunca Polonya Almanya'nın karşısında yalnız kaldı. Savaşın onuncu gününden itibaren Alman orduları Varşova'yı kuşatmaya başladılar.

Polonya'nın sonunun yakın olduğunu görünce, Sovyetler de Molotov-Ribbentrop Pakti'nda kendilerine ayrılan bölümü ele geçirmek için harekete geçti ve Polonya'nın Doğu kısımlarına doğru ilerledi. 27 Eylül'de Varşova'nın teslim olmasıyla Polonya haritadan siliniyordu (Armaoğlu, 2018, s. 275). Birinci Dünya Savaşı'nda cephe savaşına dayalı askeri taktik ve mantalite Nazilerin yıldırım savaşı taktiği ile ortadan kalkmıştır. Hafif zırhlı motorlu taşıtlar ve hava gücünün koordineli saldırıları karşısında Polonya gibi birçok Avrupa ülkesi kısa sürede Almanya karşısında teslim bayrağını çekecekti.

Sovyetler, Almanya ile Polonya'yı aralarında taksim ettikten sonra 23 Ağustos Pakti'yla kendilerine pay edilen Baltık ülkelerini işgal etmeye başladı. Sovyetler Estonya'yla 28 Eylül 1939'da Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşması'nı imzalayarak burayı teslim aldı. 5 Ekim 1939'da Letonya, 10 Ekim 1939'da Litvanya ile imzalanan Karşılıklı Yardımlaşma Antlaşmaları sonucunda Sovyetler, Baltık ülkelerinin tamamını işgal etmiş oluyordu (Armaoğlu, 2018, s. 276-277). 12 Mart 1940'da ise Fin-Sovyet Barışı imzalandı ve Finliler topraklarının %10'unu Sovyetlere bıraktı.

Almanya'nın Avrupa'da hızla ilerleyişi İngiltere'de Chamberlain Hükümetinin düşmesine sebep oldu. Avam Kamarası'nda yapılan oylama sonucunda Birinci Dünya Savaşı'nda Gelibolu'daki başarısızlıkları ile tanınan Churchill başbakan oldu. Yeni seçilen başbakanın Almanya'ya karşı sonuna kadar savaşma kararlılığı sadece İngiltere'nin değil dünyanın da kaderini değiştirecekti.

Fransa, Alman ordusuna karşı inşa ettiği Maginot Hattı, ülkenin en önemli savunma duvarıydı. Fransa Hükümeti Belçika ve Hollanda'ya ittifak önerisinde bulunsa da Almanya'dan çekinen bu iki devlet Fransa ile anlaşmaya yanaşmadı. Alman ordusunun saldırısı karşısında başarıya ulaşamayan Hollanda 15 Mayıs 1940'da teslim oldu. Belçika'da 27 Mayıs 1940'da teslim oldu. Sıranın kendisinde olduğunu bilen Fransa, Almanya ile tek başına mücadele edebilecek güce sahip değildi. Fransa'nın savaşı sürdürebilmesi için ABD ve İngiltere'den ihtiyaç duyduğu yardımları alması gerekiyordu. İngiltere kendi adasını korumak, ABD ise tarafsızlık politikası izlediğinden Fransa'ya gerekli yardımda bulunmadılar.

Fransızlar, Maginot Hattı'nı tamamen Almanya'ya karşı bir savunma hattı olarak düşünüp tahkimatlarını ona göre yapmışlar ve de Almanya'ya karşı da hiçbir zaman bir saldırı planı hazırlamamışlardı. Hitler Fransa'ya saldırdığı gün verdiği demeçte Alman ırkının bin yıllık geleceğinin bu harekât ile çizileceğini dünyaya duyurmuştu (Sander, 2007, s. 129-130). Almanlar hiç beklenmedik bir şekilde Fransa-Belçika sınırında yoğun ağaçlarla kaplı Ardennes Ormanları'ndan ilerleyerek hattı geçti.

Almanya'nın 7 Eylül 1940'da İngiltere'nin başkenti Londra'yı bombalamasıyla *Britanya Savaşı* başladı. İngilizler, Alman saldırılarından korunmak ve düşman uçaklarının yerlerini tespit etmek için ilk kez 1935'te geliştirdikleri radar sistemini savaşta kullandılar. Britanya Savaşı'nın kaderini hava gücü belirlemiştir. Yeni üretim İngiliz Hurricane ve Spitfire uçakları, Alman Messerschmitt avcı uçaklarından daha yüksek hızlara ulaşabiliyor ve eşlikçi avcı uçaklarına yetişebiliyordu. Alman Hava Kuvvetlerinin kayıpların artması üzerine Hitler dört ay gibi kısa bir süre sonra 1940 yılının Ekim ayında Britanya Savaşı'ndan çekildi (Merriman, 2018, s. 1145). Churchill'in sonuna kadar savaşma kararlılığı, Alman hava saldırıları altındaki İngiliz halkının direniş ruhunu savaşın sonuna kadar sürdürmesinde motive edici olmuştu.

Stalin'de Romanya'dan toprak talebinde bulunmuştu. Bu sırada Almanya savaşın uzun süreceğini anlaması üzerine acil petrol ihtiyacını karşılamak zorundaydı. Almanlar zengin petrol kaynaklarını kullanmak amacıyla 1940'ın Ekim ayında Romanya'yı işgal etti. Romanya ve sonrasında da Macaristan İkinci Dünya Savaşına Mihverlerin yanında katıldı.

İtalya'nın, İngiltere'nin Kuzey Afrika'daki topraklarında gözü vardı. Britanya Savaşı'nda İngiltere'nin yenileceğini düşünen Mussolini askeri birliklerini Kuzey Afrika'ya çıkardı. Bununla birlikte Avrupa'da zafer elde etmek isteyen Mussolini 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'a saldırmış ve beş gün sonra Arnavutluk topraklarını ele geçirmişti. İtalyan ordusunun Yunanistan'a girmesi için stratejik bir konum ele geçirilmiş oldu. Ekim 1940'da İtalya Yunanistan'a ultimatom verdi. Yunanlılar ultimatomu reddedince İtalyanlar Yunanistan'a saldırdı. Ancak İtalya'nın başarısız olması üzerine Almanya Yunanistan'a saldırarak Yunan ordusunu ve İngiliz birliklerini geri püskürttü ve Yunanistan'ı işgal etti. Hitler, askeri üs için stratejik konuma sahip olan Yugoslavya topraklarına saldırdı. Almanya ve İtalya'nın öncülüğündeki Mihver kuvvetleri 17 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya ordusunu mağlup etti.

Hitler Balkanları işgal ettikten sonra 22 Haziran 1941'de Barbarossa Harekâtı'nı başlattı. SSCB taraf değiştirerek Müttefiklerin safında Almanya'ya karşı savaş ilan etti.

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasında etkili olan diğer ülke Japon İmparatorluğu'ydu. 1931 yılında Japonya Mançurya'yı işgal etti. Bu işgalin ardından Pasifik bölgesinde ve Asya'da yayılmacılığı sürdürdüler. Japonya Pasifik'te ve Asya'da sömürge toprakları bulunan ABD, İngiltere ve Hollanda'nın çıkarlarını tehdit ediyordu. Japon ordusu 22 Eylül 1940'ta Hindîçin'e girdikten sonra Japonya, Almanya ve İtalya'yla Üçlü Pakt Antlaşmasını imzaladı ve Mihver bloğunda savaşa resmen girdi. 7 Aralık 1941'de avcı ve pike bombardıman uçaklarından oluşan bir Japon kuvveti ABD'nin Hawaii Adası'ndaki Pearl Harbor üssüne bir saldırı düzenledi. ABD, Pearl Harbor saldırısı üzerine Japonya'ya aynı gün savaş ilan etti (Merriman, 2018, s. 1151-1154). ABD'nin silah ve gıda yardımına ihtiyaç duyan Müttefikler için bu olay, Alman

kuvvetlerine karşı dayanma gücünü artırdı ve moralleri yükseltti. Ezici Alman gücü karşısında artık daha dinç ve zinde güce sahip ABD savaştaydı.

2.1.2. Savaşın Sonuçları ve Değerlendirmesi

Savaşın ilk üç yılı Almanya ve Mihver kuvvetlerinin -İtalya hariç- üstün geldiği çarpışmalarla geçmişti. Dünya kamuoyunda, Almanya'nın hızlı ilerleyişi karşısında savaşın Hitler'in lehine sonuçlanacağına dair kanı yaygınlaşmıştı. 1941 yılında ABD'nin savaşa girmesi savaşın kaderini ve seyrini değiştiren olay oldu.

Almanların ve müttefikleri İtalya'nın mecbur kaldığı ilk geri çekilme haberi Kuzey Afrika'dan geldi. Montgomery'nin El Alameyn'deki zaferinin ardından Eisenhower'ın¹ Kuzeybatı Afrika'daki başarılı çıkarmaları Mihver kuvvetlerinin geri çekilme sürecini başlattı (Parker, 2005, s. 194). Almanya ve İtalya Kuzey Afrika çöllerinde Müttefiklere karşı savunmaya çekilmek zorunda kaldı. Kuzey Afrika'da başarılarıyla tanınan *Çöl Tilkisi* lakabıyla ünlenen Erwin Rommel, Montgomery'nin ordusuna yenilince Mart 1943'te Hitler tarafından Almanya'ya çağrıldı. 12 Mayıs 1943'te Tunus'taki Mihver birliklerinin Müttefiklere teslim olmasıyla Kuzey Afrika cephesi kapandı.

Kuzey Afrika'yı ele geçiren Müttefikler, İtalya'yı işgal etmek üzere 10 Temmuz 1943 günü Sicilya'ya 160.000 kişilik bir kuvvet çıkardılar. Ağustos'un ortasında adanın tamamının işgali gerçekleşti. Bu gelişme üzerine, 24 Temmuz 1943 günü toplanan Büyük Faşist Konseyi, alınan kararla Mussolini'yi iktidardan indirerek Abruzz Dağları'nda bir otele hapsedti. Üst üste alınan yenilgiler ve faşist uygulamalardan dolayı İtalyan halkı Mussolini ve Faşist Parti'ye karşı hoşnutsuzluk duyuyordu. 13 Ekim 1943 tarihinde İtalya Almanya'ya savaş ilan etti. Bu şokun ardından Alman birlikleri Mussolini'yi tutuklu kaldığı otelden kaçırdı. Alman işgali altındaki İtalya'nın kuzeyinde kukla bir devlet kurularak başına Mussolini geçirildi. 4 Haziran 1944'te Roma'nın alınmasıyla İtalya Müttefiklerin eline geçti (Armaoğlu, 2018, s. 295-296). Roma'nın alınmasıyla Almanlar İtalya'da elinde tuttukları toprakları tek tek bırakarak Almanya'ya doğru geri çekilmeye başladı.

Hitler'in Barbarossa Harekâtı Almanya için büyük bir felakete dönüştü. Alman ordusu 5 Temmuz 1943 tarihinde Stalingrad Muharebeleri'nde Kızıl Ordu'ya karşı saldırı düzenlemiş ama başarılı olamamıştı. Bu başarısızlıktan sonra Kızıl Ordu 15 Temmuz 1943'te genel bir taarruza girişti. Sovyetler 1944 Nisan ve Mayıs aylarında savaşa girmeden önceki topraklarını tekrar elde etti (Armaoğlu, 2018, s. 301). Kızıl Ordu Leningrad'a doğru ilerledi. Temmuz ayının 1943'ünde

¹ Dwight David Eisenhower Alman asıllı ABD'li asker ve siyasetçidir. İkinci Dünya Savaşı'nda 1944-1945 yılları arasında Batı Avrupa'daki Müttefik kuvvetlerinin Başkomutanlığını yaptı. 6 Haziran 1944'te gerçekleşen Normandiya Çıkarması'nı planladı. 1951 yılında NATO'nun başkanlığına getirildi. 20 Ocak 1953'te Cumhuriyetçilerin adayı olarak 34. ABD Başkanı seçildi. İkinci kez aday olduğu ABD Başkanlık seçimlerini yeniden kazanarak 1961 yılına kadar ABD Başkanı olarak görev yaptı.

Moskova'nın 805 km güneyindeki Kursk kentinde 9.000'den fazla tankın yer aldığı büyük bir tank çarpışması gerçekleşti. Kızıl Ordu Alman ordusunun saldırısını püskürterek, onları geriletmeyi başardı (Merriman, 2018, s. 1175). Kızıl Ordu batıya doğru ilerlemeye devam etti ve savaşın başlamasına sebep olan Polonya topraklarına girdi. 25 Temmuz 1944'te Polonya Milli Kurtuluş Komitesi'yle *Karşılıklı Yardım ve İşbirliği Antlaşması* imzalandı. Bu antlaşmayla Polonya Sovyetlerin uydu devleti haline getirilmiş oldu. Orta Avrupa'da Almanları geri püskürten Sovyetler Çekoslovakya'ya girdi. Çek hükümetiyle 8 Mayıs 1944'te imzalanan antlaşmayla Orta Avrupa'daki devletlerden biri daha Sovyet komünizmin idaresi altına girdi. Kızıl Ordu Nisan 1945'te Almanya'ya nihai harekâtını başlattı. Almanya'nın taksimi konusunda Müttefikler arasında yapılan görüşmelerde bir netice elde edilememişti. İngiltere, Fransa ve ABD Nazilerden kurtardıkları geniş topraklarda Federal Alman Cumhuriyeti'ni; Sovyetler Birliği ise Almanya'nın Doğusu'nda ele geçirdiği daha küçük bir bölgede Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni kurdu. Almanya iki blok arasında bölündü (McNeill, 2001, s. 451).

Mart 1944'te Romanya kralı Mihail hükümetin başındaki askeri diktatör Antenoscu'yu görevden alarak Müttefiklerle barış görüşmesi teklifinde bulundu. Anlaşma sonrasında Romanya Almanya'ya savaş ilan etti. Almanya bir müttefikini daha kaybetmiş oldu. 12 Eylül 1944'te Sovyetler Romanya'yla antlaşma imzaladı ve Romanya'da Sovyetlerin denetimi altına girdi. Balkanlarda da ilerleyişini sürdüren Sovyetler Bulgar topraklarına girdi. 28 Ekim 1944'te imzalanan mütareke antlaşmasıyla Bulgaristan da Sovyetlerin hâkimiyeti altına girmiş oldu.

Kızıl Ordu Bulgaristan'dan sonra Macaristan ve Yugoslavya'ya ilerledi. 20 Ocak 1944'te imzalanan mütareke antlaşmasıyla Macaristan'ın Sovyet denetimi altına girmesi yolunda adımlar atıldı. Yugoslavya'da Nazilere karşı mücadele veren komünist lider Tito İngiltere'nin desteğini sağlamak amacıyla ada ülkesiyle yakın ilişkiler kurmuştu. Ağustos 1944'te Churchill ile bir anlaşma imzalayarak Yugoslavya'da komünist bir rejim kurmayacağına dair teminat vermişti. Ekim 1944'te Sovyetler Yugoslavya'ya girdi ve 29 Eylül 1944'te Tito Sovyetlerle anlaşma imzaladı. Savaş biter bitmez Sovyetler ülke yönetimini Tito'nun liderliğindeki Yugoslavya Milli Kurtuluş Ordusu'na verecek ve Sovyetler Yugoslav topraklarından çekilecekti (Armaoğlu, 2018, s. 303).

Yugoslavya örneğinden ders çıkaran Churchill Balkanlar'da komünizmin yayılmasını engellemek için daha fazla girişimde bulunacaktı. Bunun için ABD Başkanı Roosevelt'ten yardım istedi. Ancak ABD Başkanı Sovyetlerin Balkanlar'da ilerlemesine karşın herhangi bir antlaşmaya imza atmaya yanaşmadı. Balkan topraklarında hızla ilerleyen Sovyetlerin Yunanistan'ı tahakküm altına almasını önlemek isteyen İngiltere bu sefer erken davrandı.

Sovyetlerin desteklediği ELAS'cılar² yenen İngilizler 1944'ün Şubat ayında Yunanlı komünistlere silah bıraktırdılar. Böylece İngiltere Yunanistan'da duruma hâkim olmuş oldu.

Arnavut Komünist Partisi lideri Enver Hoca İtalya'nın topraklarına saldırması üzerine 1942 yılında Milli Kurtuluş Hareketini kurdu. Almanların Balkanlar'dan geri püskürtülmesiyle Enver Hoca 1944'ün Ekim ayında Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'ni kurdu. Yugoslavya gibi Arnavutluk'ta Sovyetlerden bağımsız birer komünist devlet olmayı başardı.

ABD'li General Eisenhower'ın koordine ettiği Normandiya Çıkarması Fransa'yı Nazi işgalinden kurtarmak için planlanan tarihin en büyük çıkarma harekâtıydı. 6 Haziran 1944'te Müttefik kuvvetleri Normandiya sahiline çıkarak Fransa'yı kurtarmak için harekete geçti. Yedi hafta gibi bir sürede 1.500.000 Müttefik askeri Normandiya'ya çıktı. Bu harekât esnasında Paris'te Nazi yönetimine karşı bir halk ayaklanması patlak verdi. Sürgündeki Fransız General De Gaulle'un emrindeki Fransız birliği 22 Ağustos 1944'te Paris'e girdi. De Gaulle tarafından yeni bir hükümet kurularak Fransa resmen işgalden kurtuldu. 3 Eylül'de Brüksel ve Amsterdam'a giren Müttefik kuvvetleri Belçika ve Hollanda'yı Alman işgalinden 4 Eylül 1944'te kurtardı.

Hitler, savaşın özellikle son iki yılında orduyu ağır saldırıların altından geri çekmemesi, dağılmış ordu birliklerine saldırı emri vermesi gibi hatalarla savaşın akıbetini belirlemişti. 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etti. Hitler intihar etmeden önce yerini Amiral Doneitz'e devretmişti. Almanya'nın Bolşevik istilasına uğramasını istemeyen Amiral, Berlin'i 2 Mayıs 1944 tarihinde Müttefiklere teslim etti. 7 Mayıs 1945'te imzalanan antlaşmayla Almanya şartsız koşulsuz teslim olmuştu. Ve böylece Avrupa Savaşı bitmiş oldu.

ABD Pasifik'te Japonlarla çetin ve sert bir savaşın içindeydi. Japon askerlerin düşmana teslim olmayıp sonuna kadar savaşması Amerikan ordusunun daha fazla zayıat vermesine sebep olmuştu. Amerikalılar 27 Mart 1945'te İwo Jima Adası'nı ele geçirdi. Mayıs 1945'te de Okiwana Adası alındı. Ağır kayıplar veren ABD ordusu Japon imparatorunun şartsız ve koşulsuz teslim olması için 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya atom bombası attı. Üç gün sonrasında Nagazaki'ye de atom bombası atıldı. 2 Eylül 1945'te Japonya'nın teslimiyet belgesini imzalaması İkinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren gelişme oldu.

2.2. Savaşın Türkiye Üzerindeki Etkisini Değerlendirme

İsmet İnönü 1938 yılında Cumhurbaşkanı seçildikten bir yıl sonra İkinci Dünya Savaşı başladı. İktidara gelmesinin hemen ardından kısa bir süre içinde patlak veren bu savaş Türkiye'nin iç ve dış politikasını etkilemiştir.

² ELAS, İkinci Dünya Savaşı'nda Yunanistan Komünist Partisi tarafından kurulmuş komünist fikirlere sahip silahlı harekettir. Örgütün amacı, Yunanistan'ı Alman, İtalyan ve yerli Yunan işbirlikçilerinden kurtarmaktır.

Altı yıl süren uzun savaş döneminin yarattığı krizler ve sıkıntılar siyasetçilerin aldığı kararlar üzerinde ağırlığını her zaman hissettirmişti. Akandere (1998) II. Dünya Savaşı'nda Hükümet'in uyguladığı kararların halk üzerindeki etkisini şu şekilde bahsetmiştir:

“Türkiye, her ne kadar bu savaşa girmeyerek tarafsız kalmak gibi bir politika başarmışsa da, bu savaşa katılmış ve taraf olmuş devletler kadar derinden etkilendi. Savaşla başlayan ekonomik güçlükler ve sıkıntılar ülkede bir ekonomik bunalımın yaşanmasına sebep olmuştur. Türk toplumunun geniş bir kesimi bu bunalımdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bunun yanında savaş yıllarında yaşanan sıkıntıları bir fırsat bilen ve bundan istifade eden toplumsal sınıflar da olmuştur. Hükümetlerin savaş yılları boyunca uyguladıkları başarısız ekonomik politikalar ve alınan sert tedbirler, toplumun geniş kesimlerinde yönetime karşı hoşnutsuzluk ve tepki yaratmıştır” (s. 145).

Milli Şef'in İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği tarafsızlık politikası yeni kurulan genç Cumhuriyeti büyük bir yıkımdan kurtarmıştır. İnönü ve CHP'nin yönetici kadroları Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın halkta yarattığı tahribatı yakından görmüş asker kökenli yöneticilerdi³.

Türkiye savaşa girmemesine rağmen savaşa girmiş olan ülkelere daha yüksek enflasyon oranına sahipti. Bunun yanı sıra kişi hak ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamalar toplumda huzursuzluk yaratan ve hükümete tepki duyulmasına sebep olan uygulamalardan bazılarıydı.

2.2.1. Savaşın Türkiye'nin İç Politikası Üzerine Etkisi

Türkiye Kurtuluş Savaşı'ndan nihai zaferle çıkmış, ama ekonomi de istenilen şekilde başarıya ulaşamamıştı. Son derece kısıtlı kaynaklarla sanayi, tarım ve daha birçok alanda yatırımlar yapmaya çalışılırken 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Türkiye'yi ekonomide daha da sıkıntılı bir sürece sokmuştu. Ekonomi alanında yaşanan bu sıkıntıların üstüne Cumhuriyet'in ilanından on altı yıl sonra da İkinci Dünya Savaşı başladı.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde ülkede iki hükümet görev yaptı: İlki, Ocak 1939 ile Temmuz 1942 tarihleri arasında Refik Saydam Hükümeti'dir. İkincisi, Refik Saydam'ın vefat etmesi üzerine yerine gelen Şükrü Saraçoğlu olmuştur. Saraçoğlu Temmuz 1942 ile Eylül 1946 tarihleri arasında hükümetin başında bulunmuştur.

Savaş ekonomisinin devlet bütçesine getirdiği ağır maddi yük vardı. Devlet bütçesinin büyük bir kısmı savunma harcamalarına ayrılmıştı⁴. Devletin eğitim, sağlık, sosyal ve kültür gibi

³ Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Kazım Özalp, Nuri Conker, Fevzi Çakmak, Ali Fuat Cebesoy asker kökenli siyasetçilerden sadece birkaçıdır.

⁴ Nevin Coşar *II. Dünya Savaşı Yıllarında Maliye* adlı makalesinde savaş yıllarında Türkiye'nin savunma harcamalarının genel bütçe içindeki artışını şöyle vermiştir: 1938 yılında genel bütçenin %30'unu oluşturan savunma harcamaları 1939 yılında %43.1; 1940 yılında %53.2; 1941 yılında %55'e kadar yükselmiştir.

birçok alanda yatırımları ve hizmetleri azalmıştı. Sırasıyla denetimli ve serbest ekonomi politikaları uygulanmış olsa da halkın sıkıntılarını çözmeye yetmemişti.

2.2.1.1. Millî Korunma Kanunu

Ekonomiyi ve fiyatları kontrol altına almak için 18 Ocak 1940'ta Millî Korunma Kanunu çıkarıldı. M. K. Aydın (2018) Kanunun çıkarılma nedenlerini ve uygulanışını şu şekilde açıklamıştır:

“Millî Korunma Kanunu, olağanüstü hallerde devleti iktisâdî ve millî savunma yönünden kuvvetlendirmek amacıyla Bakanlar Kuruluna bir takım yetkiler vermişti. İlki, Hükûmete olağanüstü hallerde genel veya kısmî seferberlik ilânı ile savaşa girme yetkisiydi (Madde1). Kanunun uygulanacağı olağanüstü hallerin ortaya çıkması durumunda Hükümet, yetkilerini kullanmaya başlayacak ve bunun için Meclis'i bilgilendirmesi yeterli olacaktı (Madde 2). Hükümet, olağanüstü hal durumunun ortadan kalkması halinde kanun hükümlerinin uygulanmasına lüzum kalmadığını Meclis'e bildirilecekti. Bu maddeler; Hükûmete, Meclis'e danışmadan kanunu kullanma yetkisi vermişti. Ayrıca olağanüstü hal durumunun ortadan kalktığına karar verecek olan da Hükümetti. Hükümetin 'kendisi vazgeçene kadar' Millî Korunma Kanununun tanıdığı yetkileri kullanabilmesi de mümkündü” (s. 416).

Kanunun diğer bir tartışmalı konusu savaşın maddi yükünü kimin çekeceğiydi? Bu yükü çekecek olanda yine halkın alt ve orta gelir düzeyine sahip kesimleri olacaktı. Alt gelir düzeyine sahip kesimin çoğunu ise köylüler oluşturunuyordu⁵.

Millî Korunma Kanunu'yla (Millî Korunma Kanunu, 1940) halka ağır yükümlülükler getirildi. Özellikle fakir halkı etkileyen bazı maddelere göz atabiliriz: Sanayi ve maden tesislerindeki çalışma düzenini ve mesai saatlerini düzenleyecek ve vatandaşlara ücretli iş zorunluluğu getirebilecekti (Madde 9). Sanayi ve maden tesislerindeki çalışanlar iş yerlerini geçerli bir mazeretleri ve izinleri olmadan terk edemeyecekti (Madde 10). Sanayi ve diğer işyerlerinde çocuklara ve kadınlara dair İş Kanunu'nun 50. maddesine göre çalışma şartları MKK devam ettiği sürece uygulanmayacaktı (Madde 19). Hükümet içeride lüzumlu gördüğü malların fiyatlarını, cinslerini ve özelliklerini belirleyebilecekti (Madde 31). Hükümet; ziraatte çalışabilir her vatandaş, kendi ziraat işi yüzüstü kalmamak şartıyla, ikametgâhının en fazla 15 km mesafesi dâhilinde gerek devlet gerekse özel şirketlere ait işletmelerde uygun ücretle çalıştırabilecekti (Madde 37). Görüldüğü üzere, alt ve orta gelir düzeyine sahip yurttaşlar için ağır yükümlülükler içermektedir.

Bu ekonomi politikasının başarıyla uygulandığını söyleyemeyiz. Ekonomik sıkıntılar ve güçlükler her geçen gün halkın omuzlarına daha çok yük bindirmiştir. Giderek artan enflasyon

⁵ 1940 yılında yapılan nüfus sayımının verilerine göre kent nüfusu 4.687.102; kır nüfusu 14.103.072 kişidir. Savaş sürecinde toplam nüfusun yaklaşık %75'i kırsal yerleşimde ikamet ediyordu.

ağır hayat şartlarının altında yaşayanları çaresizliğe mahkûm etmiştir. Avrupalı devletlerin savaş için kaynaklarını askeri amaçla kullanmalarından dolayı Türkiye'nin ithalatı azaldı. Türkiye gerek duyduğu ürünleri iç piyasadan tedarik etme yoluna gitti. Bütçenin büyük kısmının savunma masrafları ve asker beslenmesine harcanması gelir dağılımındaki eşitsizliği iyice artırmıştı (Akandere, 1998, s. 147). İkinci Dünya Savaşı'nın ilk dönemi olan Avrupa Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ekonomik durumda bozulmuş ve o günkü deyimıyla karapazarcılık (Karaborsacılık) başlamıştı. Aranan mallar pazardan yitip karaborsaya düşmüş, tüketim mallarının fiyatları fırlamış, hayat şartları daha da zorlaşmıştı. Orta gelirli halkın ve memurun maaşı erimişti. Halkın alım gücünün düştüğü ağır ekonomik bunalım krizinin karşısında devlet adamlarının tavrı ise şaşkıncıydı. Goloğlu'nun belirttiği üzere, dönemin Hükümet sözcüsünün radyoya verdiği demeç devletin, krizi kamuoyundan ilk zamanlarda saklamaya çalıştığına işaret eder. Hükümet sözcüsü radyo yayınında özetle şunları söylemiştir: Türkiye'de işsizlik ve sefalet bulunduğunu iddia etmek, Türkiye'deki iş alanının durmadan genişlediğini bilmemektir. Oysa geri bir tarım ve hammadde ülkesi olan imparatorluk Türkiye'sinden, sanayileşen, ulaştırma araçlarını kuran ve ulusal kredi imkânı sağlayan bir ekonomiye geçilmiştir (aktaran Goloğlu, 2012, s. 63).

Cemil Koçak (2011a, s. 350-351) Milli Korunma Kanunu'yla hayata geçirilen *Ekmek Karnesi* uygulaması ile ilgili örnekler vermiştir. 7 yaşına kadar olan çocuklara (7 hariç) günlük 187,5 gram; 7 yaş ve üzeri çocuklara ise günde 375 gram ekmek verilecekti. Ağır işçilere de 750 gram ekmek verilmesi tespit edilmişti. Ülkedeki buğday stokuna göre gramajlar bazen artmış bazense yükselmiştir. Dağıtımı karneyle yapılan tek temel tüketim maddesi ekmekte değildi. Halk için önemli birçok temel tüketim maddesi karneye bağlandı. Halkın temel besin kaynağının karneye bağlanması büyük şehirlerde yaşayan halkın hükümete karşı olumsuz düşüncelere sahip olmasına sebep oluyordu. Bununla beraber devlet, köylünün elindeki buğdayın belirli bir miktarına el koyması da büyük problemli. Karne uygulamasıyla sıkıntı çeken şehirlinin yanında buğdayının belirli bir miktarına el konulan köylü de Kanun'dan rahatsızdı. Hükümetin buğdaya koyduğu taban fiyatı köylünün beklentilerinin çok altındaydı.

Enflasyon, düşük ücretle geçimini sağlayan yoksul kesimlerinin en büyük derdiydi. Murat Metinsoy'un (2017, s. 60-62) verdiği rakamlara bakarsak 1939-1943 yılları arasında buğday, un, pirinç ve yumurta gibi yoksul kesimlerin tükettiği temel besin kaynaklarının fiyatları dört katına yükselmiştir. Büyük şehirlerde 1939 yılında 10-11 kuruş olan ekmek fiyatı 1943 yılında 39-40 kuruşa kadar artmıştı. Savaş yıllarında Türkiye'de fiyat endeksi 1939'da 100 civarında iken 1945 yılında 450'ye kadar çıkmıştı. Oysa savaşın içinde olan Birleşik Krallık'ta 1939 yılında 103.3 olan fiyat endeksi 1945'te ancak 147.7'ye yükselmişti.

Başbakan Saydam, Millî Korunma Kanunu'yla mevcut bütçe imkânlarını kullanarak halkın ve ordunun temel iâşe ihtiyaçlarını temin etmeyi, ticareti devlet denetimi altına almayı, polisiye tedbirlerle fiyat artışını durdurmayı ve vurgunculuğu önlemeyi amaçlamıştır⁶. Geline son noktada Millî Korunma Kanunu'nun başarısız olmasının gerekçelerini, Kanunun mimarı olan Refik Saydam'ın kendi tespitiyle dile getirebiliriz: "Ekonomik bunalımdan çıkılamamasının sebebi, devlet teşkilatının ve bu teşkilatta görev yapan kadroların yetersizliğidir" (Akandere, 1998, s. 148-149).

Polisiye tedbirlerle ekonomiye müdahale etmenin, fiyat kontrolü yapmanın yanlış bir zihniyet olduğu ortadadır. Birinci Dünya Savaşı'nı yaşamış olan halkın acıları çok tazeydi. Halkın çektiği yoksulluk ve açlık zihinlerde canlılığını koruyordu. Devletin temel tüketim maddelerini ordu için kullanması piyasaları olumsuz etkiledi. Bozulan arz-talep dengesinin üzerine bir de halkın temel tüketim maddelerine artan talebi fiyatların yükselmesine sebep oldu. Devlet piyasadaki malları ederinden daha düşük fiyata köylüden aldı, ancak buğdayın çoğu amacına uygun kullanılmadı. Köylüden alınan buğdaylar uygun silo ve depoların olmamasından kaynaklı nedenlerden dolayı açık havada çürümeye yüz tutmuştu. Sefalet ve açlıktan bakım ihtiyaçlarını karşılayamayan insanlar sağlık problemleriyle boğuşuyordu. Önü kesilen salgın ve bulaşıcı hastalıklar tekrardan insanların canını almaya başlamıştı.

2.2.1.2. Varlık ve Toprak Mahsulleri Vergisi

Savaşın başlamasıyla birlikte Hükümetler, toplumun geniş kesimini oluşturan memurlar, işçiler ve köylülerden vergi toplama yoluna gitmiştir. Bu nedenle temel ve ara ihtiyaç mallarına sık sık vergi koyulmuş, fiyatlara zam yapılmıştır. Devlet temel tüketim maddelerine yaptığı zamlar ve koyduğu vergilerle bütçeye önemli oranda gelir sağlamıştı (Akandere, 1998, s. 166). Ancak, hükümetin temel tüketim malları üzerindeki narh (Fiyat sınırlaması) uygulaması, katı kontrolcü piyasa kuralları, fiyat artırımı devlet gelirlerinin beklenen düzeyde artması ve harcamaların karşılanması için yeterli olmadı. Halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik iâşe (yedirme-içirme) politikaları başarıya ulaşmadı. Alınan tüm önlemlere rağmen karaborsacılık engellenemiyordu. Bu olumsuz şartlar içinde Saydam hükümeti bütçeye yeni gelir sağlayacak vergiler koymak için çalışmalar yapmaya başladı.

Bernard Lewis (2008) Varlık Vergisi olarak adlandırılacak olan verginin hayata geçirilme nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

⁶ Türkiye'de savaş döneminde enflasyon aşırı yükselmiştir. Sebze fiyatlarını örnek gösterebiliriz: 1938'de 100 birim üzerinden gösterirsek 1942 yılında sebze fiyatları %424,9'e, 1943'te ise % 894,5 gibi inanılmaz rakamlara çıkmıştır. Daha detaylı bilgi almak için Edward Weisband'ın *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye* adlı kitabına bkz.

“İstanbul’daki simsarlar, tüccarlar ve aracılar büyük servetler elde ediyorlardı. Kısmen vergi kaçırdıkları için, ama büyük ölçüde etkin bir vergi tahakkuku ve tahsili sistemi olmamasından dolayı bu servetler ciddi biçimde vergilendirmenin ve devlet denetiminin dışındaydı. Bu şartlar altında hükümet olağanüstü bir mali tedbir alma kararı verdi” (s. 397).

Dönemin olağanüstü ekonomik şartları hükümeti yeni vergiler çıkarılmasına zorlamıştı. Vurgunculukla mücadele etmek ve vergi kaçırmayı önlemek isteyen Saydam Hükümeti Varlık Vergisi Kanunu (Varlık Vergisi hakkında, 1942) yasa tasarısını TBMM’de görüştü ve Meclis, Kanunu kabul etti.

M. K. Aydın (2018) Kanunun kabul edilmesini Saraçoğlu’nun Meclis konuşmasını referans göstererek şu şekilde açıklamıştır:

“Varlık Vergisinin kabulünün ardından Başbakan Şükrü Saraçoğlu, TBMM’de yaptığı konuşmasının genelinde harbin yarattığı iktisâdî buhranlara değinmiş, atmış oldukları tüm adımlara rağmen fiyatlardaki aşırı artışı engelleyemediklerini ifade etmişti. Saraçoğlu, fiyatlardaki artışı, üretim azlığı, ithalat eksikliği, yanlış iktisâdî tedbirler, hırs ve vurgunculuk ile açıklamış, piyâsada dolaşan Türk lirasının yedi yüz milyon liraya yaklaşmış olmasının da bu durumda etkili olduğunu söylemişti. Saraçoğlu, bu durumun çâresi olarak, tedâvüle çıkmış olan paranın bir kısmının vergi olarak geri toplanması gerektiğini vurgulayarak; ‘Bu vergi münasebeti ile yaptığımız tetkiklerde büyük tüccârların ve hususî zümrelerin vergiden kaçmak yolunu nasıl bulmuş olduklarını görerek hayret ettik ve istikbâlde bu gibi vergi kaçakçılıklarına meydan vermemek için tedbirler araştırıyoruz’ demiş ve konuşmasının devamında alınacak tedbiri açıklamıştı. Buna göre, harp yıllarında çok para kazanmış olanlardan bir defaya mahsus olmak üzere bir vergi alınacaktı” (s. 293).

Yukarıda görüldüğü gibi, bu vergi yüksek gelire sahip, vurgunculukla yüksek miktarlarda servet edinmiş, emlak sahibi olan, büyük çiftlik sahiplerinden ve vergi kaçıran tüccardan alınacaktı. Kanunun ilk çıkış amacı toplumun gelir seviyesinin üst kesimini kapsamı bakımından normal görülüyordu. Savaşa girmiş ya da savaş tehdidi altında birçok devlet bu türden vergileri yürürlüğe koymaktaydı⁷.

Tablo 1

İstanbul ve Türkiye karşılaştırmalı Varlık Vergisi tahakkuku ve tahsilatı

	İstanbul (n/%)	Türkiye (n/%)
A. Toplam Mükellef Sayısı	62.575 (%54)	114.368 (100)
B. Tahakkuk eden Varlık Vergisi (TL)	317.275.642 (%68)	465.384.820 (100)
C. Tahsil edilen Varlık Vergisi (TL)	221.307.508 (%70)	314.920.940 (%100)
D. Ödenmeyen (Terkin Edilen Vergi)	-	109.986.481
E. Tahsilatın Tahakkuka Oranı (C/B)	%69.7	%74.3

Kaynak: Aktar, 2000, s. 140.

⁷ ABD, İngiltere, Almanya, İsviçre ve Yunanistan gibi ülkeler İkinci Dünya Savaşı’nda varlık vergisi veya çeşitli ek vergiler koymuştur. Detaylı bilgi için Cahit Kayra’nın *Savaş, Türkiye, Varlık Vergisi* kitabına bkz.

Yukarıdaki Tablo 1’de tahakkuk edilen ve tahsilatı yapılan vergi miktarını göstermektedir. Vergi borcunu ödeyemeyenlerin Türkiye genelinde 110.000.000 TL’ye yaklaştığı görülmektedir. Tahsil edilen verginin büyük kısmı İstanbullu mükelleflere aittir.

Gayrimüslimlerde alınan vergiler “G Grubu”; Müslüman mükelleflerden alınan vergiler “M Grubu”; yabancıardan alınacak vergiler “E Grubu” (Ecnebi); dönmelerden alınacak vergiler “D Grubu” olarak kategorilere ayrılır. Komisyonlarca saptanan servet derecelerinin ölçülendirilmesinde G Grubu’nun M Grubu’na kıyasla asgari iki, azami üç misli vergi alınması kararlaştırılacaktı. İstanbul’da toplanması hesaplanan vergi matrahı 317.275.642 liradır. Matrah edilen verginin 3/4 ’ten fazlasını gayrimüslimler karşılayacaktı (Koçak, 2010, s. 488-490). Varlık Vergisi’nin matrah edilen kısmının büyük bölümünün gayrimüslimlere kesilmesi azınlık tartışmalarının tekrar alevlenmesine sebep oldu.

Mükellefler borçlarının bildirilmesinde sonraki on beş gün içinde ödeme yapmak mecburiyetindeydi (Madde 12). Bu kararlar ve uygulamalar kesin olup adli ve idari dava açma yolu yoktu. (Madde 13). Hukuk yollarının kapalı olması Kanunun kusurlu olduğunu gösterir.

Kısa süreli uygulanmış bir Kanun olsa da günümüzde hâlâ gündeme gelen tartışmalı bir konu olmuştur. Bu tartışmaların ortaya çıkmasına sebep olan faktör devletin alacağı vergileri hesaplamakla sorumlu tuttuğu komisyondur. Faik Ökte’nin (1951, s. 59) mükelleflerden alınacak vergi miktarının belirlenmesi hakkında anlattıkları dikkat çekicidir. Ökte kaynak arayışındaki hükümetin Kanunu çıkarmasından sonra komisyonlara gelen cetvellerin hızlı bir şekilde hazırlandığını söyler. Kanuna göre komisyon, verginin kimlere uygulanacağını ve ne ölçüde ödeme yapacağına karar verme yetkisi veriyordu. İstanbul’da yetkili komisyon üyeleri arasında eski İttihatçılar ve CHP’li üyeler vardı. Komisyon yetkililerinin alacağı kararlarda, din ve millet unsurunun yanında Osmanlı’dan miras kalan bazı düşüncelerde etkili olacaktı. 12 Ocak 1943 tarihinde Varlık Vergisi Kanunu’nun Çalışma Mecburiyetine Dair Hükümleri İhtiva Eden 12 ve 13. Maddelerinin Tatbik Sureti Hakkında Talimatname Hakkında Kararnamesi (4305 Sayılı Varlık, 1943) yayımlandı. Bu kararnameye göre vergi borcunu ödemeyen kimseler borçları karşılığında bedenen çalışma kamplarına zorunlu olarak göç ettirilecekti.

Varlık Vergisi ticaretle uğraşan Türk ve Müslüman kesime de uygulanmıştır. Ancak bu kesime yönelik zaman içerisinde indirim ve ödeme kolaylığı sağlanmıştır. Bu sayede, bu kesim varlıklarını satmadan servetlerini koruyabilmiş ve borçlarını ödeyebilmiştir (Akandere, 1998, s. 177). Ancak bu kolaylık gayrimüslimlere sağlanmamıştır. Eşitliğe aykırı şekilde tahsil edilmeye çalışılan vergiler gayrimüslimler için büyük bir yıkım ve sefalet getirmiştir. Türkiye’de burjuvazi arasında sermaye el değiştirmiştir ve millileştirmiştir. Gayrimüslimler borçlarını ödemek için

varlıklarını değerinin çok altında satması belli azınlık gruplarını mağdur etti. Kanunun bir diğer sonucu ise ülkenin en büyük şehrinin kültürel yapısının da değişime uğramış olmasıdır.

Savaş yıllarında ülke nüfusunun % 70'ini oluşturan çiftçi ve köylüler toplumun en geniş halk kesimiydi. Bütçe gelirlerinin büyük bir kısmının da tarımdan gelen gelir ve vergilere dayanması hükümetin vergi politikalarını biçimlendiriyordu⁸. Bu şartlar içinde, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu (Toprak Mahsulleri Vergisi, 1943) Meclis'te kabul edilerek kanunlaşmıştır. Esas itibarıyla bu vergi, savaş şartlarından yararlanarak yüksek miktarda servet biriktiren büyük çiftlik sahipleri düşünülerek çıkarılmış bir vergiydi. Devlet büyük çiftlik sahiplerinin toprak mahsullerinden elde ettiği gelirlerin bir kısmının bütçeye aktarılmasını öngörmüştür. Bu bakımdan Varlık Vergisi'nin tamamlayıcısı olduğunu da söyleyebiliriz. Ancak Varlık Vergisi'nin aksine bunun; büyük ve küçük çiftçi arasında bir fark gözetmediğini, bu vergi yükünün büyük kısmını dışarı fazla açılmamış küçük çiftçinin omuzlarına yüklenmiş olduğu görülür (Akandere, 1998, s. 168-169). VVK uygulamasında binlerce kişi etkilenmiş ve keyfi uygulamalardan dolayı binlerce kişi mağdur olmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin yasalaşması ise milyonlarca çiftçinin ve köylünün hayatını derinden etkileyecekti. Savaş şartları içerisinde ekonomik sıkıntı yaşayan köylüler artan vergilerle iyice bunalacaktı.

TMVK'nin 11. maddesi vergi matrahının tespit edilmesiyle ilgilidir. Bu maddeye göre; miktarları beyan ile tespit edilecek mahsuller için, tahmin kolları mahsulün yetişmesinden önce bölgeleri içindeki mahalle ve köylerde tarla, bahçe, sergileri gezerek mükelleflerin fiilen elde edebilecekleri mahsullerin miktarını tahmin etmek suretiyle hazırlık cetvellerindeki beyanları hazırlayacaktı. Verginin tespit edilmesinin başında bir keyfilik olduğu açıktır. Tahmin kolundaki görevli memurların hangi ölçüte göre köylüleri ve çiftçileri vergilendireceğini kimse bilmiyordu. Bu durum, Kanunun uygulayış biçiminin sakat olduğunun göstergesidir. Köylü ve çiftçi tamamen memurun keyfiliğine ve insafına bırakılmıştır.

Ökte (1951, s. 201-202) verginin toplanması sırasında yaşanan şikâyetlerden bahseder. Halkın en çok memurların keyfi tutumlarından şikâyetçi olduğunu söyler. Arazi yapısı, ürün rekoltesi, iklim şartları, toprak verimliliği, zirai hastalıklar hakkında herhangi bir bilgisi ve deneyimi olmayan memurların ortaya rastgele bir rakam attığını belirtir. Maaşı düşük olan

⁸ Milli Mücadele döneminde maddi gelir sağlaması için canlı hayvanlardan hayvan başına maktu olarak Hayvan Vergisi alınmaya başlandı. Yine Milli Mücadele döneminde bayındırlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için Meclis tarafından Yol Vergisi çıkarılmıştı. II. Dünya Savaşı sürecinde Hükümet halktan Yol ve Hayvan Vergisi almaya devam etmiştir. 4227 sayılı 1 Haziran 1943 tarihli yasayla olağanüstü şartlardan dolayı yol vergisi %100 artırılmıştı. Halkın ödeme gücünün çok üstünde olan bu vergiyi yoksul halk bedenen yol, liman, köprü ve meydan gibi bayındırlık işlerinde çalışarak ödeme yoluna başvurmuştur. Milli Korunma Kanunu'na göre beş ve üzeri çocuk sahibi aile, yol vergisini ödemekten muafken altı çocuk sahibi ailelere yol vergisi borcu çıkarılmıştır. Yoksul köylü kesimin çoğu yol, köprü ve liman hizmetlerinden doğru düzgün yararlanamıyordu ve hatta köylerinde yol bile yokken vergiye tabi tutulmaları hükümete tepki duyulmasına sebep oluyordu. Konu hakkında detaylı bilgi için Murat Metinsoy'un *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşam Devlet ve Toplum*, İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in *İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si 2.Cilt: İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla* kitabına bkz.

memurlarda bu durumu fırsata çevirerek rüşvet karşılığında köylünün vergisini düşük gösterdiğini belirtir. Rüşvet verecek parası dahi olmayan köylünün durumu içler acısıdır. Adil vergilendirmenin yapılmaması köylülerin şikâyetlerine sebep olmuştur. Ökte bahsedilen şikâyetlerden kaynaklı olarak verilen itiraz dilekçelerinin toplam 24.316 tane olduğunu ve bunların içinden 16.816'sının fazla kesilen vergilere itiraz dilekçesi olduğunu yazar. Öke'nin (1951) “cevakâr ve vefakâr köylünün elinde bir şey olmayınca nafakası ve tohumluğunu satarak vergi borcunu ödemeye çalıştığını” anlatması durumun vahametini gösterir (s. 202).

Koçak'ın (2010, s. 525) TMVK'nin uygulanmasına dair değerlendirmesi Hükümetin öngördüğü gibi bir netice elde edilmediğini ortaya koymaktadır. Koçak, belirttiği rakamlar üzerinden açıklarsak durum şöyledir: 1943 yılında 120.000.00 TL, 1944 yılında 124.000.000 TL, 1945 yılında da 75.000.000 TL, yani üç yıllık süreçte toplam 319.000.000 TL vergi geliri öngörülüyordu. Ama bu üç yılda elde edilen gelire baktığımızda hükümetin öngördüğü hesaplara örtüşmemiş ve tahmini tutarın altında kalmıştır. 1943 yılında 59.600.000 TL, 1944 yılında 47.200.000 TL ve 1945 yılında da 66.700.000 TL toplanmıştır. Yani üç yılda toplam 173.500.000 TL toplanmıştır. Üç yılda TMVK'yi toplamak için devletin yaptığı masraf 38.900.000 TL'dir. Yani bu rakam, toplanan verginin 1/6'sının yine vergi toplamak için harcanmış olduğunu göstermektedir. Koçak'ın verdiği bu rakamlar TMVK'nin amacına ulaşamadığını gösterir.

2.2.2. Savaşın Türkiye'nin Dış Politikası Üzerine Etkisi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün ölümünden sonra ülkede rejim tartışmaları yaşanmadı. Ülke yönetiminin CHP'nin elinde olması ve asker kökenli yönetici kadrolarının görevlerine devam etmeleri rejim tartışmalarına yer bırakmadı. Milli Şef ve hükümet için en mühim konu devletler arasında esen savaş rüzgârlarına kapılmamaktır.

2.2.2.1. Tarafsızlık ve Denge Politikası

Refik Saydam hükümetinin göreve gelişinin ilk yıllarında başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda gerek Müttefik devletlerin gerekse Mihver devletlerin Türkiye'ye yönelik politikaları, Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesi yönünde olmuştur. 1939 yılında Saydam Hükümeti, İngiltere ve Fransa ile birlikte Üçlü İttifak⁹ antlaşması imzaladı. Müttefik grubunda bulunmayan SSCB ile olan ilişkiler tamamen kesilmemiş, anlaşmaya ek

⁹ İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlar'da yayılmacı ve saldırgan politikalarından rahatsızlık duyan Türkiye, 13 Nisan 1939'da İngiltere ile görüşmeye başlamış, sonrasında Ankara ve Londra'da aynı anda açıklanarak 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu ilan edilmiştir. Türkiye ile Fransa arasında da Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu 23 Haziran 1939'da ilan edilmiştir. Üç devlet 19 Ekim 1939'da bir araya gelerek Karşılıklı Yardım Antlaşması'nı imzaladı. Konu hakkında detaylı bilgi almak için Figen Atabey'in 1939 *Türk-İngiliz Fransız İttifakı* adlı kitabına bkz.

protokoller dâhil edilerek ilişkiler korunmaya çalışılmıştı (Yentürk, 2016, s 24). Goloğlu (2012, s. 52) bu antlaşmayı sadece askeri ve siyasi bir belge olarak görmez; halk için askeri ve siyasi olduğu kadar ekonomik ve sosyal alanlarda da, mutluluk kaynağı bir antlaşma olarak görür. Sebebi ise, Türkiye'nin bilim, kültür ve teknolojide ilerlemiş Batılı devletlerin safında yer almayı tercih etmesidir. S. Deringil (1994, s. 51) savaş döneminde izlenen dış politikasının temel amacının Türkiye'nin savaş dışında tutulması olduğunu söyler. Ayrıca, Deringil stratejik bir noktaya değinir. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda var olan güçler dengesinin tamamen ortadan kalkmasını istememektedir. Herhangi bir tarafın tamamen üstünlük kurması Türkiye gibi küçük bir ülkenin işine gelmeyeceğini açıklamıştır.

Milli Şef savaşın ilk başladığı sıralarda Almanya'nın Avrupa'da hızlı ilerleyişine rağmen Müttefiklerin galip geleceği düşüncesine sahipti. Türkiye'yi yeniden savaşın içine atmamak için dengeleri korumaya çalıştı. Tarafsızlık politikası, Saydam Hükümeti'nin dış ilişkilerinde de temel politika oldu.

Weisband (2002) tarafsızlık politikasının İnönü'nün tek başına aldığı kararlardan ibaret olmadığını, yönetici kadronun etkin bir çalışma ürününü olduğunu yazar. İnönü'nün tarafsızlık politikasını şu şekilde açıklamıştır:

“Bu politikanın çok boyutlu sonuçları ve olayların gerektirdiği değişiklikleriyle birlikte kapsamı, her şeyden önce tek bir adamın çabalarına dayanıyordu: İsmet İnönü'nün. Devlet politikasını çizerken, İnönü yine de yalnız değildi. Düzenli olarak Bakanlar Kurulu'na, partiye, TBMM'ye dayanan, küçük, sınırlı fakat oturmuş bir dış politika “kadrosu”na, basında birtakım kişilere ve Türk Tarih Kurumu gibi derneklere başvuruyordu” (s. 9).

Ş. S. Aydemir (2011, s. 144) Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda halledilecek hiçbir davasının olmadığını, ülkenin tek bir davası olabileceğini, onun da ülkenin varlığını korumak ve devamını düşünmekten başka bir şey olamayacağını dile getirmiştir. Ayrıca, Weisband (2002, s. 21-22) Milli Şef'in *hata işlememe refleksi* taşıdığını ve savaşa girmeye hep hazır olduğunu görürüz der. Ancak, İnönü'nün kendi koyduğu koşulların karşılanması şartıyla, diye de ekleme yapar. Weisband, Mili Şef'in aceleci ve gözü pek kararlardan hep uzak kalarak Türkiye'yi göz göre göre ateşe atmaktan hep sakındığını söyler. Türkiye'nin savaşa girmesi bağımsızlığına ve egemenliğine saldırıları açık hale getirecekti. Tarafsızlık politikasına sıkıca sarılmasının altında bu tür endişelerin yattığı açıktır.

Lewis (2008, s. 395) 1939 ile 1941 yılları arasında Türk kamuoyunun Almanya'dan yana tavır aldığıнын altını çizer. Bu görüşün nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz: İlki Fransa'nın ani çöküşü; ikincisi, Sovyetlerin Türkiye'den toprak ve üs talebi; üçüncüsü, Almanların Avrupa'da hızla ilerlemesi. Bu üç olay Türk kamuoyunun Almanya'nın savaşı kazanacağı görüşünde etkili oldu. Hükümet sınırlarına doğru yaklaşan tehditten dolayı yeni komşuları

Almanları tahrik etmekten çekiniyordu. Bundan dolayı Müttefiklerle imzalanan ittifak anlaşmasına daha fazla uymamaya karar verildi. Heyecanla karar verip Birinci Dünya Savaşı'ndaki gibi bir hezimet yaşanması istenmiyordu. Haziran 1941'de Almanlar Bulgaristan'ı alınca İstanbul'a 150 km kadar yaklaşmışlardı. Lewis, hükümetin kendini güvence altına almak istediğinden dolayı Almanya'yla bir dostluk ve yardımlaşma antlaşması imzalanması yoluna başvurdıklarını söyler. Alman ordusunun 1941 yılında Sovyetlere saldırması da, *kadim düşmana* karşı, Türklerin Hitler'e sempatisini ve desteğini artırmıştı.

Almanların Kuzey Afrika'dan tamamen çıkarılması ve yine Sovyetlerin Doğu Avrupa'da ilerlemeye başlaması Türkiye'nin dış politikasında değişikliklere yol açmıştır. Müttefikler artık Türkiye'nin kendi yanında savaşa girmesini isterken; Almanya Türkiye'nin savaşın başlangıcından beri devam eden tarafsızlık politikasının sürdürülmesini istiyordu (Koçak, 2010, s. 141) Savaşan güçlerin nazarında Türkiye tarafsız da olsa, diplomaside ve savaşta kesinlikle kendi yanlarında görmek istedikleri önemli bir ülkeydi.

Zürcher (1996, s. 293) Türkiye'nin dış politika da Sovyetlerle dalgalı seyreden ilişkilerinde Batı'nın önemli bir aktör olduğu ifade eder. Batı'ya olan güvensizliğin sürdüğü Bağımsızlık Savaşı sonrası dönemde, Türk dış politikasının temel taşı, Sovyetler Birliği'yle iyi ilişkilerin korunmasıydı. Geçen zamanla artık Türklerin dış politikada farklı aktörlerle teması artmıştı. Milli Mücadele döneminde yaşanan çatışmaları ve Lozan'dan artakalan sorunları diplomasi yoluna başvurarak çözme politikası Batılı devletlerle ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Deringil (1994, s. 56) İnönü dönemi Türk dış politika ilkelerinin hem Müttefik hem de Mihverler için aşılması ne kadar güç olduğunu belirtmiştir. En başta iktidarın yapısı çok yoğunlaşmış ve karar yetkisi çok kısıtlı bir çevreye indirgenmişti. Hükümetin içine sızarak Müttefik ya da Mihver yanlısı fraksiyon oluşturup Türkiye'nin yönlendirilmesi çok zordu. Menemencioğlu en bağınaz Alman taraftarı olsa bile İnönü'nün karşısında eli zayıftı.

Türkiye, yaklaşık altı yıl boyunca süren ve dünyanın büyük bölümünü etkisi altına alan İkinci Dünya Savaşı boyunca dış politikasını kendi menfaatine göre yönlendirerek savaş dışında kalmayı başarmıştı.

2.3. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'deki Siyasal Yapının Analizi

Kemalizm'in ideolojik söyleminin Milli Şef döneminde ulusal basında yurttaşlık eğitimi üzerinden nasıl aktarıldığını değerlendirebiliriz. Sonuç olarak, ulusal basının tek partinin kontrolünde yurttaşların modernleşmesine katkı sunan bir araç mı yoksa otoriter bir zihniyeti temsilen baskı aracı olarak mı kullanıldığını görebiliriz.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak, İdeoloji-basın ilişkisinden hareketle, siyasal düzenin kullandığı argümanlar ulusal basında yurttaşlık eğitimine aktarımının analiz edilmesinde temel teşkil edecektir.

2.3.1. Tek Parti Yönetimi, Milli Şeflik Sistemi ve Kemalizm

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı üzerine TBMM, Cumhuriyet'in başına oybirliğiyle Mustafa Kemal Paşa'yı seçti. Mustafa Kemal'de Başbakanlık görevine silah arkadaşı ve yakın dostu İsmet İnönü'yü getirdi. Böylece, İsmet İnönü Cumhuriyet'in ilk başbakanı oldu.

İsmet Paşa TBMM'de Bakanlar Kurulu listesinin onaylanmasından sonra, Meclis'te yaptığı konuşmada Halk Partisi'nin izleyeceği siyaseti iki temele dayandıracağını belirtmişti. Birincisi, 1923 Nisan ayında M. Kemal'in Halk Partisi Başkanı olarak yayımladığı 9 Umde'ye¹⁰ (İlke) sahip çıkmak; ikincisi, ülkenin gelişmesi ve kalkınmasını sağlamak, toplumun huzur ve refah içinde yaşamasını temin etmek (Turan, 2003, s. 83).

Cumhurbaşkanlığı görevini icra eden Atatürk, Devlet Başkanlığı ve Parti Başkanlığı'nın birlikte yürütülmesinin tarafsızlığa uygun düşmeyeceği fikrine sahipti. Mustafa Kemal boşalan parti başkanlığı koltuğunu Başbakan İnönü'ye vekâleten 19 Kasım 1923'te devretti (Turan, 2003, s. 85). M. Kemal, devlet ve parti başkanlığını birlikte yürütmenin demokrasi açısından sakıncalı bir durum olduğunun farkındaydı. Bununla beraber parti başkanlığını devrederek parti üstü bir lider konumuna da gelmişti. Ancak, M. Kemal'in vekâleten görevi devretmesi, Parti üzerindeki kontrolünü sürdürmesini engellememiştir. Ancak, iki lider arasında yetki devri gerçekleşmiş olması siyasi kararların alınmasında Başbakan İnönü'ye kısmen de olsa esnek hareket etme imkânı sağlamıştır.

Başbakan İnönü 1924'lerde sert eleştirilere maruz kalmıştır. Parti içinde Rauf Orbay, Adnan Adıvar, Ali Fuat Cebesoy ve Kazım Karabekir'in yer aldığı muhalif grubun, Halk Partisi ve yöneticilerine karşı eleştirileri TBMM'de hükümet değişikliğine sebep olmuştu. Aynı esnada Başbakan İnönü dizanteri rahatsızlığından dolayı Cumhurbaşkanı'na hükümet işlerini yürütecek durumda olmadığını belirtmiş ve Heybeliada'ya dinlenmeye çekilmek istediğini söylemişti. 22 Kasım 1924'te İnönü resmen Başbakanlıktan istifa etti ve yerine, Fethi Okyar Hükümeti kuruldu. Ne var ki yeni hükümet Doğu Anadolu'da patlak veren Şeyh Sait İsyanı'ndan dolayı ancak 3,5 ay görevde kalabilmişti. Fethi Okyar Hükümeti 4 Mart 1925'te M. Kemal'in verdiği direktif

¹⁰ 9 Umde Beyannamesi, 8 Nisan 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal tarafından beyan edilen Halk Fırkası seçim beyannamesidir. Ulusal egemenlik, adaletin hızla dağıtılması, Aşar Vergisinin kaldırılması, Hilafetin kaldırılması, ülkede adaletin ve güvenliğin sağlanması gibi konuları içeren dokuz maddelik beyannamedir.

gereği görevden çekilmek zorunda kalmıştı¹¹. Bu gelişme üzerine İnönü Hükümeti kuruldu ve Başbakanlığa tekrar İsmet İnönü getirildi.

İsmet İnönü, Aydemir'in tabiriyle İkinci Adam'dır. Tek parti döneminde Atatürk'ün ardından ağırlığını en çok hissettiren kişidir. Uzun süren ikili dostluk ilişkileri 1930'larda çatışmalarla geçmiştir¹². Atatürk ile yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda İnönü Başbakanlıktan istifa etmiştir.

İç ve dış politikada iki siyasi liderin tartışmalarının yanında kişisel mevzularda baş gösteren uyumsuzluk ikili arasında ilişkilerin kopmasına neden olmuştur. İsmet İnönü 25 Ekim 1937'de Başvekillik görevinden resmen istifa etmiştir. Aynı gün hükümeti kuran Celâl Bayar Başvekillik görevinin başına geçmişti.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak, İsmet İnönü'nün siyasi hayatının 1923-1937 yılları arasında yaşadıkları ve ilişkileri ele alındı. Türk siyasal hayatının ve rejiminin belirleyicisi olan Kemalizm'in konsolidasyon süreci üzerinde yoğunlaşmak ve bu dönemin ideolojisine adını veren Kemalizm'in kurgusal söylemi üzerinde durmak araştırma konusuna netlik kazandıracaktır. Yeni bir ulus-devlet anlayışı ve yeni bir yurttaş tipi yaratmayı amaçlayan Kemalist hareketin özüne inerek, Milli Şef döneminde bu ideolojinin meşrulaşmasına nasıl katkıda bulunulduğunu tartışabiliriz. İnönü döneminde -1939 ile 1945 yılları arasında- Milli Şeflik sistemi ve Kemalizm anlayışı üzerinde durarak CHP'nin ideolojik yönünü de analiz edebiliriz.

Cemil Koçak (2009a, s. 120-121) tek parti yönetiminin ve Şeflik sisteminin ne 1924 Anayasası'ndan ne de diğer yasalardan doğduğunu, gerçekte rejimi belirleyen *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü* olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle Koçak'ın değerlendirmesinde dikkat çeken husus şudur: Tek parti yönetimi, anayasa ve yasaların da üstünde, CHP'nin parti tüzüğünden devşirilerek bir Şeflik sistemi icat etmiştir¹³. Tüzüğe göre, Parti Genel Başkanı Büyük Kongre'nin, Parti Divanı'nın, Genel İdare Heyeti'nin ve Meclis'te Parti Grubu'nun da

¹¹ Başbakan Fethi Okyar isyanı küçük çapta yerel bir ayaklanma olarak düşünüyordu. Oysa Atatürk, isyanın basit düzeyde yerel bir ayaklanma olmadığı fikrindeydi. Şeyh Sait'in Piran köyünde başlattığı isyan Genç, Palu, Harput'a kadar yayılmıştı. İsyanın yayılması Ankara'nın endişelerini artırmış ve Meclis'te yoğun tartışmalara sebep olmuştu. Atatürk 4 Mart 1924'te İnönü'yü tekrar göreve davet ederek hükümet kurma görevi verdi.

¹² Atatürk'ün, Başbakan İnönü'ye danışmadan 1932 Eylül ayında Maarif Vekili Esat Sagay'ın yerine Reşit Galip'i ve Kasım ayında da İktisat Vekilliği'nin başına Celâl Bayar'ı getirmesi. İnönü bu tür dışarıdan girişimleri hükümete müdahale olarak değerlendirmiştir. Dış politikada iki arkadaşı karşı karşıya getiren önemli konu Hatay meselesi olmuştur. Atatürk, Fransa'nın içte ve dışta yaşadığı problemlerden dolayı Hatay'ın askeri güce başvurarak alınmasını istemişti. Başbakan İnönü savaş politikasına yanaşmamış, diplomatik görüşmelerle Hatay meselesinin çözülmesini savunmuştur. Atatürk ve İnönü arasında ekonomide devletçilik ilkesi tartışmalı konulardan birisiydi. Atatürk, devletçilik ilkesinin başarıya ulaşacağından şüphe etmiş, bunun yerine ekonomide liberalizmi savunmuştur. Celâl Bayar'ın 1932 yılında İktisat Vekili yapılmasının altında yatan neden, liberalizmi hayata geçirme kararıdır. Diğer tartışmalı kon ise Nyon Konferansı'dır. Akdeniz'de güvenliği tehdit eden unsurlara karşı tedbir almak amacıyla 10 Eylül 1937'de Nyon'da toplanmıştır. Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşti Aras temsil etmiştir. Konferansta alınan kararlar, imzacı ülkeler saldırgan ülkelere karşı ortak harekât düzenleyecekti. Atatürk, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşması açısından konferansı bir fırsat olarak değerlendirmiş ve kararın altına imza atılmasını istemişti. İnönü ise Türkiye'yi İtalya'yla karşı karşıya getirecek bir oluşumun içinde yer almak istememişti.

¹³ CHP'nin 1927 Parti Tüzüğü'nde "Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Umumi Reisi, fırkanın bânisi olan Gazi Mustafa Kemal Hazretleridir" maddesi yer almıştır. 1931 ve 1935 yıllarında da bu tüzük maddesi, "Partinin Değişmez Genel başkanı, onu kuran Kamâl Atatürk'tür" ibaresiyle varlığını sürdürmüştür.

başkanıdır. Şeflik sisteminde Genel Başkan, milletvekillerini ve genel sekreteri seçme yetkisine sahip olduğu kadar, partinin ve hükümetin politikalarını belirlemeye sahip tek kişi olarak çok geniş yetkilere sahipti. Oysaki 1924 Anayasası'nda güçler ayrılığı ilkesi yürürlükteydi. Görülüyor ki, Meclis'e verilen yetkiler kâğıt üstünde kalmıştır. Şeflik sistemi özünde kişi kültürünün tezahüründen başka bir şey değildi. *Şef ikonunun esinlendiği dönem itibariyle İspanya'da Franco, İtalya'da Mussolini ve Almanya'da Hitler "lider kültürünün" önemli figürleriydi*¹⁴.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümü üzerine, İnönü TBMM tarafından oybirliğiyle Cumhurbaşkanı seçildi. Aynı zamanda İnönü CHP'nin de boşalan başkanlık koltuğuna getirildi. 26 Aralık 1938'de toplanan CHP 1. Olağanüstü Kongresi İnönü'ye Milli Şef ve partinin değişmez başkanı; Atatürk'e de CHP'nin Banisi ve Ebedi Başkanı unvanını verdi. İnönü partinin başına geçer geçmez Heper'in (1999, s.17) ifadesiyle *liberal bir açılım* gerçekleştirmek için adım attı. Tek parti yönetiminde Cumhurbaşkanı'nı ve hükümeti eleştirecek bir parti yoktu. Milli Şef *Müstakil Grup* olarak adlandırılan parti içi bir grup kurarak, muhalefet yokluğunu giderme girişiminde bulundu. Bu grubun çalışma şekli hükümetin politikalarını yapıcı bir şekilde eleştirmektir¹⁵. Heper'in liberalleşme olarak tarif ettiği Müstakil Grup dönemin şartları içerisinde üstten alta emrivaki usulüyle hareket eden siyasi bir karar mekanizmasının parçasıydı. *Tek parti döneminde demokrasinin tesis edilmediği ortadayken CHP'nin içinden seçilen milletvekillerinin kendi partilerini muhalif parti tavrıyla eleştirmesi imkânsızdı*.

Koçak (2009a) siyasi bir figür olarak Şefliğin oluşumunun ideolojik safhasını şu şekilde açıklar:

“İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı ve CHP Değişmez Genel Başkanı olduğu Mili Şef dönemi (1938-1945), Kemalist ideolojinin biçimlendirilmesinde ve yeniden üretiminde önemli bir evredir. Özellikle uluslararası politik koşulların etkisiyle, devlet-toplum ilişkilerinde faşizan-totaliter bir anlayışa meyleyen, ırkçı milliyetçilik anlayışının serpiştiği bir dönemdir bu” (s. 123).

Milli Şef döneminde Kemalizm'in yeniden üretiminde Avrupa'da faşizan-totaliter siyasi parti liderlerinin itibar kazanması Şeflik sisteminin meşrulaştırılması, rejimin pragmatist özelliğini yansıtmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi Üsnomal Büyük Kurultayı'nın Şef'in fonksiyonu şu şekilde açıklanmıştır: “Siyasi partiler, milli ve vatani yüksek menfaatleri temin edici prensiplerde kanaatleri birleşmiş vatandaşların teşkil ettikleri siyasi cemiyetlerdir. Millet arasında politik

¹⁴ Türkiye'de Şeflik sistemindeki kişi kültürünün kendine özgü esasları vardı. Hitler ve Mussolini'nin yayımları politikaları asla örnek alınmamıştır.

¹⁵ CHP Beşinci Büyük Kurultayı Nizamnamesi'nin 128. maddesinde Müstakil Grubun görevi şu şekilde belirtilmiştir: Devlet işlerinin düzenli şekilde işleyişi; parti nizamname ve programının ve büyük kurultay kararlarının tatbikatını meclis grubu kararına tabi olmaksızın kontrol etmektir. Sonuç olarak Müstakil Grubun görüşlerinin bağlayıcılığı yoktur. Son söz Şef'e ait olduğundan dolayı Müstakil Grubun parti içi demokrasiyi icra etme ve denetimi sağlama görevi askıda kalmıştır.

kanaatleri birbirine uygun olanlar kendi halinde dağınıktırlar. Bunları ancak bir şef birleştirir ve hepsini tek bir teşkilat altında toplar. Şef'in rolü, her memlekette bilhassa parti hayatına yeni girmiş memleketlerde çok mühimdir"¹⁶.

Edebi Şef'ten Milli Şef'e geçilirken milletin kurtuluş ve ilerleyişinin rehberi olacak, refah seviyesini artıracak, toplumu ilgilendiren bütün konularda halk adına karar alacak ve uygulayacak, temel siyasi kararları belirleyecek, Altı Ok ilkelerini sonsuza kadar kararlılıkla uygulayacak olan kişi (Milli) Şef olacaktır¹⁷. *Milli Şef bir baba figürüne sahip olacak ve aldığı kararlar sorgulanmaksızın kabul edilecekti.* Ahmet Mumcu (1983, s. 71) devrim koşullarının toplumda ortaya çıksa bile, devrimleri halk adına yönetecek kadrolara ve önderlere ihtiyaç olduğunu yazmıştır. Halkın yönetilmesinde ve devrimlerin uygulanmasında bu kadroyu Şeflik sisteminin üstendiği görülmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki, sonradan doktrin haline dönüştürülen Kemalizm'i tek bir kalıba sokmak veya tek bir dünya görüşüne indirgeyip izah etmek hatalı sonuçlar verecektir. Araştırma konusunun bağlamında, Kemalist ideolojinin ortaya çıkışı ve Milli Şef döneminde siyasal sistemdeki yerini ve anlamını kavramaya dönük çıkarımlarda bulunulması gerekmektedir.

Murat Belge (2009, s. 36-38) Kemalizm'in bir ideoloji mi, doktrin mi, teori mi olduğu sorusuna cevabı, her üçünün de olabileceği şeklindedir. Ancak, Atatürkçü teoriyi benimseyen elitler/seçkinler açık fikirlere değil, kapalı bir düşünce tarzına meyilliyse, toplum seçkincilerin fikirlerine karşı çıkacak maddi güçlere sahip değilse, en açık ve şüpheli bir teorinin dogmatik bir fikre dönüşebileceği örneğini vererek Kemalizm'in bir ideoloji olarak görülebileceğini ifade eder. Bir başka yönüyle de Kemalizm'i esnek ve pragmatist gördüğünü de belirtmiş ve Altı Ok'un¹⁸ kendi içinde tam bir tutarlılığa sahip olmadığını savunmuştur¹⁹. Erken cumhuriyet döneminde iktisat vekillerinin devletçilik ilkesini kendi anlayışlarına göre yorumlaması Altı Ok'un esnek yapısını da göstermektedir.

Kemalizm Türk milletinin modernizasyon idealinin ideolojiye dönüştürülmüş resmi pratiğidir. Kemalist pratik asker/bürokrat elitlerinin uygulamaları ile kurumsallaşmış, ama farklı kliklerin sahneye çıkması ile anlam ve öz bakımından değişime uğramıştır. Bu bakımdan Belge'nin Kemalizm'i pratik ve esnek bir ideoloji olarak tanımlaması somut bir durumu ortaya koymaktadır.

¹⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Üsnomal Büyük Kurultayı'nın zaptına bkz.

¹⁷ CHP tüzüğünde Şef unvanının önünde "Milli" Tabiri kullanılmamıştır. Celal Bayar, Şef unvanını 1937'de okunan hükümet programında Atatürk için sıklıkla kullanmıştır. Milli Şef unvanını ilk dile getiren Recep Peker olmuştur.

¹⁸ CHP'nin Altı Oku aşamalı bir şekilde siyasi ve toplumsal hayatımıza girmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İkinci Kongresi'nde cumhuriyetçilik, halkçılık, laiklik ve milliyetçilik ilkeleri; Üçüncü Büyük Kongre'de ise devletçilik ve inkılâpçılık ilkeleri kabul edildi. *Cumhuriyet Halk Partisi On Beş Yıl* kitabına bkz.

Tek parti yönetimi yeni ulus-devlet inşası sürecinde Sünni-Hanefi mezhebini birleştirici bir harç olarak kullanmıştır. Meselenin özüne bakılırsa Diyanet, Türk kimliğinin yeniden inşasında milli kurum vazifesini fazlasıyla yerine getirmiştir. Yeni tip vatandaşın dini kimliğini de şekillendiren bir kurum olmuştur. Osmanlı ulemasında görüldüğü üzere, devletin bir kurumu olan Diyanet sistemle tamamen bütünleşmiştir. Karpat'a (2010, s. 190) göre Türkiye'nin İslam'a sadık çoğunluğu karşısında, toplumu laik bir hükümetin yönetmesi bir çelişkidir. Rejimin bu çelişkiyi bastırması için milliyetçiliği ve halkçılığı resmi ideoloji haline getirdiğini öne sürmüştür.

Kemalizm'i geleneksel İslam karşıtı olarak görenler de vardır. Örneğin Mesut Yeğen (2009, s. 58) Kemalizm'i geleneksel İslam'a karşı katı bir laikliği dikte eden; etnik heterojenliğe karşı milli ve tekçi anlayışla homojen kültürü özümsetmeye çalışan milliyetçi, otoriter bir devlet-bürokrasisi modeli olarak tarif etmiştir.

Atatürk'ü yakinen tanıyan F. R. Atay (1998, s. 18) *Öz Atatürkçülük* tabirini kullanarak Atatürk Devrimleri'nin iki temel taşının laiklik ve eğitim birliği olduğu vurgusunu yapar. Atay, Kemalizm'in ne şeriatın etkisi altında ne de başka türlü ideolojilerin etkisi altında kalacak bir teori olamayacağını belirtir ve Öz Atatürkçülüğü, günün şartlarına göre kendisi için en iyiyi ve yararlıyı seçen bir hareket olarak tanımlar. Atay'ın Kemalizm'i pragmatist bir şekilde ele aldığı açıktır.

Kemalist ideolojinin önemli savunucularından İ. Giritli (1988, s. 2) Kemalizm'i ulusal egemenlik, pratik akıl, milliyetçilik, laiklik gibi ilkelerde sahip bulunan *Ulusal Modernleşme* ideolojisi olarak tanımlar. Levent Köker (1995, s. 211-223) Jön-Türklerden düşünsel miras olarak alınan en önemli fikrin pozitivizm olduğunu, tek parti yönetiminde pozitivizm anlayışının, Kemalizm'in doktrinleştirilmesinde referans alınmasını devrimin sürekliliği açısından değerlendirir. Köker, Kemalist ideolojinin tarihsel arka planını incelemiştir. Türk Devrimi'nin önemli teorisyenlerinden Mehmet E. Bozkurt (2003, s. 44) Türk devrimlerinin sembolü olan Altı Ok'un geçmişi tamamen tasfiye ettiğini söyler. Ayrıca M. E. Bozkurt Altı Ok'un yanına ulus egemenliğini de yedinci ilke olarak ekler. E. Kongar (1999, s. 295) Atatürkçülüğü başlı başına bir ideoloji olarak görmektedir. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nda ideolojik söyleminin emperyalizm karşıtlığı üzerine; Türkiye Cumhuriyeti'nde ise Batıcılık söyleminin üzerine kurulu olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda Kongar, iki keskin ayrım göze çarpmakla beraber Batı'nın siyasal ve ekonomik sömürsünden kurtulmak için Avrupa standartlarına sahip olmanın gerektiğini vurgulamıştır.

Yukarıda bahsedilen Kemalizm tanımlarından yola çıkarak genel bir değerlendirme yapılabilir. Modernleşme hareketinin amacı, toplumun çağdaşlaşması ve ülkenin kalkınmasıydı. İlerleme aşamalı veya sıralı bir şekilde olmayıp, eskiden büyük bir kopuşla ileriye sıçrayacak

şekilde olacaktı. Sokakta, evde, okulda, devlet dairelerinde yaşam tarzıyla, düşünüş ve görünüşüyle yepyeni bir yurttaş tipi yaratılacaktı. İdeal yurttaş tipini *görünen bir el* çizecek ve şekillendirecekti. Bu görev seçkinci/elit devlet adamlarına ve aydınlara verilmesi modernleşmenin tepeden inmeci özelliğini yansıtmaktaydı.

Kemalizm'in doktrinleştirilmesinde iki farklı görüş mevcuttur: Sağ ve sol Kemalizm klikleri. Bu iki klik arasında görülen bariz bir rekabet vardı. Bu rekabet tarihsel süreçte Türkiye'nin siyasal, toplumsal, ekonomik vb. birçok alanda geleceğini geniş perspektifte şekillendirmiş ve etkilemiştir.

M. Şükrü Hanioglu (2013, s. 35) Atatürk'ün ortaya bir ideoloji koymadığından Kemalizm'in ne olduğunu tespit etmeninde hayli güç olduğunu söyler. 1930'lu yıllarda Kemalist ideoloji üretme çabasında olan aydınlar ve devlet adamları, bu işin zorluğunun farkındaydılar. Çünkü sol ve sağ kanattan farklı Kemalizm teorileri vardı. Atatürk bir Marx ve Lenin gibi teorisyen değildi. Toplumun tümünü kapsayan bir felsefe ve teori ortaya atmaması, bununla birlikte ideolojilere derinden bağlı olmaması bu güç durumu ortaya çıkarıyordu. Görüldüğü üzere, ideolojik zemini oluşturmak için aydınlar ve devlet adamları Altı Ok ilkelerini içinde barındıran Kemalist ideoloji yaratma girişiminde bulundular.

Sağ Kemalistler düşüncelerinde faşist metotları Türk devrimlerini formüle etmede kullanırken, sol Kemalizm akımı Sovyet-Bolşevik unsurları içeren bir alternatif ideoloji yaratmaya çalışmıştır. 1930'lı yıllarda Fransa demokrasiyi temsil eden zayıf bir ülke profilindeydi. Avrupa'da yükselişte olan otoriter yönetimler aydınların ve devlet adamlarının fikirlerini etkilemiştir. Modernleşme yönünde halktan bir baskının olmaması, aydınların ve devlet adamlarının çeşitli çareler aramaya itmiş ve toplumun dönüştürülmesinde otoriter yönetimlerin metotlarının örnek alınması tezini güçlendirmiştir.

K. Parlak (2005) Kemalizm'in sağ ve sol kliklerin farklı yöntem ve kuramlar bütününe sahip olmasına ek olarak, ideolojik söylemde ortak bir üst-dile ve düşünsel temele dayandığını şu şekilde açıklamıştır:

“Erken cumhuriyet döneminde yeni bir ulus, yeni bir devlet ve yeni bir kimlik yaratma projesi ya da modernleştirici bir proje olarak ortaya çıkan kemalizmi oluşturan düşüncelerin, Atatürk'ün ölümünden beri sivil-asker bürokratlar tarafından belirleniyor oluşunu gözden kaçırmamak gerekiyor. Buna bağlı olarak Kemalizmin, süreç içerisinde egemen zihniyetin ve bürokrasinin üst-dili ya da ideolojik söylemi olarak veya bir meşrulaştırma aracı olarak ideolojileştirildiği de belirtilmektedir. Böylelikle kemalizmin sağ ve sol versiyonları kendi içinde birtakım farklılıklar barındırıyorsa da, toplumsal ve siyasal ilişkileri yeniden üreten bir üst-dil olarak kemalizmin sürekliliğini sağlayan birtakım ortak düşünsel temeller olduğunu saptamak olanaklıdır” (s. 108).

Kemalizm'in doktrinleştirme sürecinde sağ ve sol klikler arasında farklı yorumlar olsa da ideolojik söylemin üst-dili otoriter eğilimleri dışı vurmaktadır. İtaatkâr yurttaşlık, çağdaş muasır medeniyetler seviyesine çıkmak, görev ve sorumluluklarını yerine getirmek, Türk devrimlerine sahip çıkmak ideolojik söylemin üst-dilini yansıtmaktadır.

Sol Kemalizm düşüncesinin en önemli aktörleri Kadro Dergisi'dir. Kadro hareketinin ilk adımı, derginin ideolojik önderi veya katalizörü olarak kabul edilen Şevket Süreyya Aydemir'in 15 Ocak 1931'de *İnkılâp ve Kadro* başlıklı konferansı ile başlamıştır. Aydemir (1968) Atatürkçülüğü niçin bir ideoloji haline dönüştürmeye çalıştığını şöyle açıklar:

“İdeoloji bir fikir sistemidir. Daha doğrusu, sosyal bir hareketin taşıdığı prensipler bakımından fikirleştirilmesidir. Eğer bir sosyal hareket, mesela bir İnkılâp, bazı fikir prensipleri getiriyor veya bunları temsil ediyorsa, bunların sistemleştirilmesi, bizzat inkılâbın sıhhat ve selameti için şarttır. Fikir esasları prensipleştirilmeyen ve ideolojik bir fikir sistemine bağlanmayan bir İnkılâbın, zaman içinde mahiyetini değiştirmemesi ve soysuzlaşmaması mümkün değildir” (s. 89).

SSCB'de Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde eğitim gören Aydemir, Tör, Tökin gibi Kadro'cular marksizm ve leninizm benzeri, doktrinleşmiş ancak, milli ve özgün bir sol Kemalizm ideolojisi yaratmaya çalışmıştır. Yazarların çoğu eski marksist düşüncelere sahiptir. İçlerinden sadece Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun marksist bir geçmişi bulunmamaktadır.

Kadro'nun ilk sayılarında ele aldığı konulara genel olarak bakıldığında CHP'nin programını da destekledikleri görülmektedir. Özellikle de Altı Ok'un sonuncusu olan devletçilik ilkesine her sayıda vurgu yapılmıştır. Ancak, Murat D. Dirlikyapan'a (2014, s. 55) göre Kadro dergisi CHP'nin iktidar sözcülüğünü yapmadığını ve doktrinleştirme sürecinde CHP için başarısız bir *aydın denemesi* olduğunu belirtir. Kadro'cular Türk devrimlerinin ve Kemalizm'in konsolidasyonunda tek parti yöneticileriyle çatışmaya girmekten çekinmemeleri, hareketin CHP'den bağımsız geliştiğini işaret etmektedir.

Kadro'cuların geçmişlerinde marksist kimliğe sahip olmaları, davalarının tam anlaşılamayacağı endişesi taşımalarına neden olmuştur. Bu sebepten dolayı sosyalizm ve faşizmden ayrı üçüncü yolu bulmak istemişlerdir.

Mustafa Türkeş'e (1999, s. 105-106) göre, Kadro hareketinin en önemli düşünsel kaynağı leninizm olmuştur. Lenin sömürge altında yaşayan milletlerin emperyalist-kapitalistlere karşı verecekleri mücadele sonucunda, sömürgeciliğin ortadan kalkacağını ve sosyalist devletlerin kurulacağını belirtir. Bu önermeden hareketle, Türkeş Kadro'cuların ulusal bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasıyla uluslararası emperyalist bloğun yıkılacağını ve bunu ekonomik ve ulusal bağımsızlığın takip edeceğini düşündüklerini belirtmiştir.

Karpat (2012, s. 156-157) Kadro'cuların hükümetin laik ve devletçi yapısını yansıttığını belirtmiştir. Bu bağlamda Karpat'ın görüşlerini ele alırsak, Kadro'nun felsefesini marksizm, milliyetçilik ve korporatizmin²⁰ yüzeysel bir sentezi olarak tarif eder. Türk Devrimi'ni kapitalizme ve emperyalizme karşı bir bağımsızlık mücadelesi olarak görmüşlerdir. Halkın ileri gelen kesimini temsil eden aydın bir kadronun devrimleri temsil edebileceğini ve halkın sorunlarını çözmeye kılavuzluk yapabileceklerini savunan bir fikri ileri sürmüşlerdir.

Kadro'cular marksizmin proletarya diktatörlüğüne ve sınıf mücadelesi tezlerine karşıdır. Tarihsel materyalizmi marksizmin tekelinden koparmayı bile düşünmüşlerdir. Bu anlamda bir sınıfın yerini, başka bir sınıfın almasına karşı çıkmış; ihtilal fikrini benimsememişler ve sınıf çatışmasını yok sayarak halkçılık ilkesini savunmuşlardır. Kadro'culara göre, sınıfsız ve kaynaşmış bir Türk toplumu devrimin kaynağı olacaktır. Bu açıdan bakıldığında Kadro hareketinin anti-komünist olduğu söylenebilir. Sınıf çatışmasını yadsıyıp işbölümü ve dayanışmayı ön plana çıkaran korporatizm fikirleri de anti-liberal ve anti-kapitalist nitelik taşımaktadır. Keza, Aydemir üretim araçlarına sahip olan ve olmayan ülkeler arasında sınıf mücadelesinin bir olmadığını, üretim araçlarına sahip olmayan ülkelerde sınıf mücadelesinin ve çelişkisinin bulunmadığını söyler.

Kadro'cular marksizmden arınmış, ama tarihsel materyalizm yöntemini kullanarak Kemalist ideolojiyi formüle etmeye çalışması hareketin kısa sürede son bulmasına yol açmıştır. Hem Atatürk hem İnönü ilk zamanlarda Kadro'culara müsamaha gösterse de bu grubun fikirlerine çok sıcak bakmadığı ve diğer CHP'li yöneticilerinde Kadro'cularla aralarındaki mesafeyi korudukları söylenebilir²¹.

Atatürk Devrimleri'ni bir ideoloji haline getirme girişimlerinde bulunan önemli siyasi figürlerden biri de Recep Peker'dir. 1935'de CHP'nin 4. Kurultayı'nda, Genel Sekreter Recep Peker'in etkisiyle *Kemalizm* parti programına girmiş ve programın Giriş bölümünde *Kemalizm* ismi kullanılmıştır. "Partinin hedeflediği bütün bu esaslar Kemalizm ilkeleridir" maddesi programda yer alarak Kemalizm'in doktrinleştirilmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Güvenç, 2002, s. 56).

CHP'nin Dördüncü Kurultayı'nda belirlenen esaslar doğrultusunda, parti ile devletin birleşmesi girişimleri ön plana çıkmıştı. Kurultayı izleyen iki yıl içinde parti yönetimi ile idari

²⁰ Korporatizm, 19. yüzyılın ortalarında Avrupa'da ortaya çıkan ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra totaliter-otoriter devletlerde popülerleşen, Türkiye'de uygulanan adıyla, "Devletçilik" ilkesinin siyasal ideolojideki yansımasıdır. Bununla beraber devletçilik ilkesi kısmen korporatizmle ilişkilidir. Almanya, İtalya ve Fransa'da faşist-totaliter rejimler bütünlüklü bir toplum modeli inşa etmeyi hedeflemişti. Ast-üst hiyerarşisini kutsallaştıran, dayanışmacı, ferdiyetçiliği yadsıyan, eşitçiliği zararlı gören, disipline önem veren anti-liberal ve anti-komünist bir düşüncedir. Buna karşın korporatizm anti-kapitalist değildir.

²¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu anılarında, Kadro dergisini çıkarmak için ilk önce Recep Peker'e başvurduğunu ama Peker'in bu teklifi kaba ve sert bir şekilde reddettiğini söyler. Karaosmanoğlu, Kadro'yu çıkarmak için bu sefer Atatürk'le İsmet Paşa'ya başvurduğunu ve izin aldığını anlatmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Politikada 45 Yıl* anı kitabına bkz.

organlar bütünleşerek CHP *parti devleti* haline gelmiş oldu (Bila, 1999, s. 71). Ülkede tek parti yönetimi milli egemenliğin önüne geçtiği bir rejim yaratmıştır. Rejimin dinamikleri ve dayanakları halka yaslanmamış, elit/seçkincilerin elinde bürokratik bir parti devleti haline dönüşmüştür.

İnkılâp Dersleri kitabı, Recep Peker'in Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri sıfatı ile 1934-1935 eğitim/öğretim döneminde Ankara Hukuk Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi'nde gençlere *Türk İnkılâbını anlatmak ve inkılâbın inanç istikametini aşılama*k üzere verdiği derslerin derlenmesi sonucunda ortaya çıkmış bir eserdir. İnkılâp Dersleri Kemalist ideolojinin, birey-devlet-toplum üçlüsüne yaklaşımının en açık ve etkili şekilde ifade edildiği çalışmalardan biridir (Özçetin, 2010, s. 171).

Recep Peker (1984, s. 13-14) Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde verdiği İnkılâp Dersleri konferanslarında, ulus birliğini ve düşüncede birliği sağlamayı amaçlamıştır. Milletin fikirlere uymasında ve fikrin etrafında toplanmasında, tek bir siyasi fikrin olması gerektiğini belirtir. Parti Genel Sekreteri'nin söylemleri siyasi hayatta yurttaşların tek parti etrafında kemikleşmiş bir bütün olmasını ifade eder.

Peker'in (1984, s. 18-27) deyiimiyle *İnkılâbı şuurlaştırmak* için bütün ulusa mal etmek gerekir. Peker, inkılâpları hayata geçirmek için zor kullanmaktan çekinilmemesini ve gerekirse de elde silah, cepte kitapla şuurlaştırmının sağlanması gerektiğini savunacak kadar tutucu bir kişiliktir. Çok partili sistemi, devlet yönetiminin işleyişinin tökezlemesine neden olabileceğinden dolayı idarenin tek parti elinde olmasını istikrarın sağlanmasının teminatı olarak görür. İnkılâpların hayata geçirilmesi konusunda da ayrıca partinin aktif olarak görev almasını ister. İnkılâpların hayata geçmesi ancak geçmişten kopuşla gerçekleşecektir. Peker'in tanımına göre inkılâp, bir sosyal bünyede eğri, fena, haksız, zararlı ne varsa bunları söküp atıp onların yerine iyiyi, yeniyi, faydalıyı koymaktır. Peker radikal bir inkılâpçıdır. Osmanlı Devleti'yle organik bir bağın dolaylı da olsa muhafazasının sürmesine karşı çıkmıştır.

Karpat (2012, s. 159) Peker'in verdiği derslerde, devrimin geri, eskimiş, kötü her şeyi atması gerektiğini anlatmıştır. Bu yüzden devrimler *halka rağmen ama halk için zorla ve baskıyla* yapılabilirdi. Bu görüş devrimlerin halk adına bir seçkinler zümresi tarafından yapılması anlamına geliyordu Kadro hareketinin tasfiye edilmesinden sonra, Peker'in parti devleti bu anlamda modernleşmenin yine elit/seçkin bürokratların eliyle gerçekleştirilmesini zorunlu görmüştü.

Peker, parti ve kurultay kararlarının anayasanın ve bütün yasaların üstünde olduğunu, yasaların ve anayasanın kurultay kararları doğrultusunda tekrar düzenlenmesi gerektiğini açıkça savunmuştur. Ve partinin meclisten ve devletten üstün olması fikrini savunarak partinin devlete

hâkim olması fikrini ortaya atmıştır. CHP Genel Başkan Vekili İnönü'nün 18 Haziran 1936'da yayımladığı bir genelge ile valileri CHP İl Başkanı, İçişleri Bakanı'nı da Parti Genel Sekreteri yapması Peker'in düşündüğü gibi parti devleti değil, devlet partiyi içine aldı (Gül, 1998, s. 23-26). Peker'in fikirlerinin tek parti döneminde karşılık bulduğu ve hayata geçtiği de bir gerçektir. 1937'de Altı Ok'un anayasaya girmesi Peker'in çalışmalarının ürünüydü. Ancak Peker'in düşündüklerinin tersine partinin hükümete ve devlete olan bağımlılığı artmıştı.

Peker'in doktrin yaratma sürecinde İtalyan faşist korporatif fikirleri ve Sovyet parti örgütlenmesinden örnek alması otoriter bir yönelime meyilli olduğunu gösterir. CHP içinde Kemalizm'in en keskin ve en sert temsilcisidir. Benimsediği ilkeler totaliter-otoriter ideolojilerin tek partide cisimleşmiş sentezidir.

Karpat (2010, s. 192) otoriter rejimin, ideolojide ve devlet örgütlenmesinde 1927 CHP Kongresi'nde tanımlanan cumhuriyetçi sistemle kemikleştiğini belirtir. Cumhuriyetçilik anlayışının 1931'de genişletilip netleştirildiğini ve önce parti programına daha sonra da Altı Ok'un 1937'de anayasaya koyulmasıyla Kemalist ideolojinin devletin resmi görüşü haline getirildiğini belirtir.

Hanioğlu (2013, s. 36) sağ ve sol Kemalizm arasındaki rekabette Atatürk'ün iki akıma da saygı gösterdiğini ifade eder. Hanioğlu'na göre devletçilik fikrini ve otoriter kalkınmacılığı benimsemeleri; Türk toplumunu dönüştürmek için tek parti rejimini desteklemeleri; lider kültü yaratmaları gibi faktörler etkili olmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra sağ Kemalizm daha da güçlenmiştir. İnönü her ne kadar sol Kemalizm'e sıcak baksa da, sağ Kemalizm 1938 ve 1950 yılları arasında Kemalizm'in resmi versiyonun omurgasını oluşturmuştur.

Sonuç olarak, sağ ve soldan çeşitli kesimler partinin otoritesini kurma yolunda ve Kemalizm'i doktrinleştirme sürecinde demokratik olmayan örneklerle başvurmuşlardır. Zaten parti içinde demokrasi ilkelerini işletecek bir organ/grup bulunmamaktaydı. Parti içi demokrasi olmadığı gibi ülkede de demokrasi yoktu. Yöneticilerin ve elit/seçkinlerin Kemalizm'i doktrinleştirme sürecinde totaliter-otoriter yönetimlerden esinlenmesi, bu ideolojinin kitlelerden kopuk bir anlayış olarak ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

2.3.2. Tek Parti Döneminde Basın-İktidar İlişkisi

1923'ten sonra Türkiye'deki iktidar ve basın arasındaki ilişkiye baktığımızda erken cumhuriyet döneminde tam anlamıyla bağımsız bir basından söz edilemeyeceği, yeni rejime karşı muhalif bütün yayınların sesinin kesilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu dönemdeki basın-iktidar çekişmesinin temelini Türk Devrimi'nin kabul görmesi konusundaki anlaşmazlıklardan yaşandığını, bu anlaşmazlık çözülmeyince, iktidarın basını susturma

yoluna başvurmayı tercih ettiğini açıkça söyleyebiliriz (Çelik, 2011, s. 1). Yeni rejim, saltanat ve hilafet yanlılarından duydukları tedirginliğin yanında, kamuoyundan gelecek olumsuz düşüncelerin basın yoluyla filizlenmesinin de önünü kesmek istemiştir.

Tek parti döneminde basını kontrol etme ve yönlendirme girişimleri Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanır. Oysaki 1924 Teşkilat-i Esasiye'nin 77. maddesi basın özgürlüğünün korunması ve sansür edilmemesi hakkındadır: "Matbuat (Basın) kanun dairesinde serbesttir ve neşir edilmeden evvel teftiş ve muayeneye tabi değildir". Görüldüğü üzere, 1924 Anayasası basın özgürlüğünü koruyucu ve sansürü yasaklayıcı kararlar almıştır.

Anayasal güvence altındaki basın özgürlüğü hakkı Şeyh Said İsyanı'nın çıkması üzerine radikal değişikliğe uğrayacaktır. İsyanı bastırmak için 4 Mart 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu²² ile hükümete verilen olağanüstü yetkiler basın üzerindeki baskıları artırmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıkması hükümete doğrudan basını kontrol altına alma ve cezai yaptırım uygulama yetkisini de sınırsız şekilde tanımıştı (Özgen, 2000, s. 20). Hükümet, erken cumhuriyet döneminde, basın üzerinde sıkı bir kontrol sağlayarak basın özgürlüğüne ağır darbe vurmuştur.

Hükümet isyanın çıkmasında İstanbul basınının dolaylı yollardan da olsa etkisi olduğunu düşünüyordu. İstanbul basını saltanat-hilafet yanlısı tutum sergileyen tutucu çevrelerin bulunduğu bir konuma da sahipti (Özgen, 2000, s. 20). Muhalif tutuma sahip İstanbul basınının rejim ve inkılâplar aleyhinde yazması hükümet kanadı tarafından rahatsız edici bulunuyordu. Bununla birlikte İstanbul basınının Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemesi basının kontrol altına alınmasının siyasi ayağını oluşturmuştur. Çatışmalar 1922-23 döneminde başlamıştır. M. Kemal'in siyaset üstü kalması talebi ardından hilafetin öne çıkarılmak istenmesi, devamında Cumhuriyet'e karşı olumsuz tavır süreci hızlandırmıştır.

Hükümet, İstanbul'da bulunan basın organlarının bir kısmının Kemalist çizgide hizaya sokulmasında Kanun'dan yararlanmıştır. Tevhid-i Efkâr, Resimli Ay, İstiklâl, Sebîl'ür Reşat, Tanin ve Vatan²³ gazeteleri; Aydınlık²⁴, Resimli Ay, Orak Çekiç gibi sosyalist bazı yayınlar kapatılmıştır. Ortadan kalkan sağ ve sol muhalif basının yerini Kemalist ideolojiyi savunan Vakit²⁵, Cumhuriyet, Milliyet gazeteleri doldurmuştur (Koloğlu, 2006, s. 117-118).

²² Takrir-i Sükun Kanunu'nun 1. maddesi şöyledir: "İrticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâlê bâis bilûmum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbûsat ve neşriyatı Hükümet, Reiscumhurun tasdikıyla, re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını Hükümet İstiklâl mahkemesine tevdi edebilir".

²³ Gazetenin sahibi Ahmet Emin Yalman Şeyh Said İsyanı'nda kurulan İstiklâl Mahkemelerinde yargılanan gazetecilerdendir.

²⁴ Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Kadro dergisi yazarları Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim Tör'ün yazar kadrosunda yer aldığı Türkiye İşçi ve Köylü Sosyalist Fırkası'nın yayın organı Aydınlık dergisi kapatılmıştır.

²⁵ Vatan ve Vakit gazeteleri daha sonra rejim yanlısı yayın yapıp tirajlarını artırmışsa da, iki gazete kapatılarak gazete sahipleri ve yazarları İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanıp tutuklanmıştır.

Sonuç olarak, erken cumhuriyet döneminde basın üzerinde ağır baskıların olduğu görülmektedir. Muhalif olmasa dahi hükümete karşı eleştirel bir yazı yazmak 1924-25’li yıllarda İstiklal Mahkemelerinde yazarların ve gazete sahiplerinin yargılanması için yeterli olabiliyordu. Hükümet kontrol altında tutamadığı basın organlarını kapatmak suretiyle cezalandırma yoluna çoğu kez başvurması demokrasinin ve basın özgürlüğünün gelişmesi önünde büyük bir engeldi²⁶. Göz önünde bulundurulması gereken önemli bir nokta vardır. Basın üzerindeki kısıtlamaların altında rejimi koruma içgüdüsü vardı. Cumhuriyete getirilen eleştiriler ve hilafeti isteyen yorumlar bu kısıtlamalara sebep olmuştur. Şeyh Sait İsyanı’da hükümete bu fırsatı vermiştir.

2.3.2.1. 1931 Tarihli Matbuat Kanunu

Hükümet ilk basın kanununu 1931 yılında düzenlemiştir. 1920’den 1931’e kadar geçen süre içerisinde Osmanlı’dan kalan 1864 Matbuat Nizamnamesi ve 1909 Matbuat Kanunu kullanılmıştır (Özgen, 2000, s. 21).

İnönü’nün başbakanlığı döneminde çok partili hayata geçişte Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Türk siyasal hayatında önemli yeri vardır. SCF’nin kurulması halk nezdinde büyük bir ilgi uyandırmış ve parti kısa sürede kamuoyunun desteğini kazanmayı başarmıştı. Fethi Okyar’ın olaylı İzmir Mitingi basında oldukça fazla yer almıştı²⁷. Basında SCF lehinde yazıların yer alması hükümeti rahatsız etti. CHP’ye rakip olarak gittikçe güçlenen SCF kapatılarak çok partili hayata geçiş denemesine ikinci kez son verildi. SCF’nin kapanması ardından Menemen Olayı’nın²⁸ yaşanması 1931 tarihli Matbuat Kanuna giden yolu açmıştı (Mazıcı, 2011, s. 136-137).

²⁶ Mahkemedeki savunmasında Şeyh Sait, gazetelerin isyan etmesinde etkisi olduğunu belirtmesi üzerine İstiklal Mahkemeleri’nde bazı gazeteciler yargılandı. Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin), Eşref Edip (Sebil’ür Reşad), Velid Ebuzziya, Lütfi Karaosmanoğlu, Sadri Ertem (Son Telgraf), Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer ve Suphi Nuri İleri (Vatan) İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanan bazı gazetecilerdi.

²⁷ Fethi Okyar 4 Eylül 1930 tarihinde İzmir rıhtımına vardığında kırk bin civarında büyük bir halk kitlesi tarafında karşılanmıştı. Çeşitli ziyaretlerde bulunmak için sokaklara inen Okyar kendisini CHP’liler ile parti taraftarlarının çatışması arasında buldu. CHP ve SCF grupları arasındaki gerginlik kısa sürede büyüdü. CHP’li grup Anadolu Gazetesi’nin matbaasını taşıladı; buna karşılık SCF’li gruplar da CHP binasını taşıladı. Anadolu Gazetesi’nin taşınmasını engellemeye çalışan kolluk kuvvetleri kalabalığa ateş açtı. Ateş sonucunda on dört yaşında Necati adlı bir çocuk vurularak hayatını kaybetti. Necati’nin babası kucağında yatan oğlunun cesedini İzmir Palas Oteli’nin önüne götürerek burada kalan Okyar’a göstererek “SCF için adanmış ilk kurban” diyerek desteğini sunmuştu. Okyar bu karışıklık içinde 7 Eylül 1930 tarihinde Alsancak Stadyumu’nda ünlü *İzmir Mitingini* düzenlemiştir. Elli bin civarında kalabalık bir kitle Okyar’ın mitingine katılmıştı.

²⁸ İzmir’in Menemen ilçesinde Giritli Mehmet ve altı arkadaşının çıkardığı gerici ve irticai bir olaydır. Giritli Mehmet kendisini kıyamet gününde ortaya çıkacak olan Mehdi olduğunu ilan etmiş ve Menemen halkını Cumhuriyet rejimine karşı kışkırtmıştır. İsyancılar, “La ilahe İllallah İnna Fetahneke yazılı yeşil bayrağın altında toplanmayanların kılıçtan geçirileceği”, “İstanbul’dan yetmiş bin kişilik halife ordusunun İzmir’e doğru hareket ettiği”; “Şeriat isteriz”; “Şapka giyen kâfirdir” gibi kışkırtıcı dini propagandalar yaparak Menemen halkını etrafında toplamaya çalıştı. Giritli Mehmet’in etrafının gittikçe kalabalıklaşması üzerine Alay Komutanlığı olayları bastırması için 1. Tabur 3. Bölük komutanı Kubilay’ı görevlendirmişti. Asteğmen Kubilay kışladan çıkarken silahını yanına almamış, bölüğündeki askerlerde sadece manevra mermilerini yanlarına almıştı. Kalabalığı dağıtmak için isyancı grubun lideri Derviş Mehmet’in boynuna sarıldığı sırada isyancı lideri ani bir hareketle Kubilay’ı silahla vurdu. Ağır yaralı olarak yerde uzanan Kubilay, Giritli Mehmet tarafından başı kesilerek öldürüldü. Olayların Ankara’da duyulmasından sonra sıkıyönetim ilan edilerek olaylara müdahale edildi. Askeri Mahkeme olaylara katılan 28 sanığı idamla cezalandırdı.

SCF'yi destekleyen basın organları sayıca az olmasına karşın kamuoyu tarafından yakından takip ediliyordu. Yarın, Hizmet, Yeni Asır, Halkın Sesi, Serbest Cumhuriyet ve Son Posta gazeteleri SCF'yi destekleyen gazetelerdi. Hükümet SCF yanlısı muhalif basını sindirmek için İtalya Ceza Kanunu'nu örnek alacaktı.

Meclis'te yirmi civarında milletvekili ateşli konuşmalar yaparak yasanın çıkması için önerge sunmuştu²⁹. Cumhuriyet'in ilk basın kanunu 25 Temmuz 1931'de Meclis'te kabul edildi.

Matbuat Kanunu'na (Matbuat Kanunu, 1931) göre, gazete ve dergi çıkarmak için ruhsat alınmasına gerek olmayıp yalnızca hükümete bildirilmesi yeterliydi. Vatan hainliğinden, Milli Mücadele ve İnkılâp karşıtlığından dolayı hüküm giymiş kişiler gazete çıkaramazlardı. Gazete veya dergi açmak için üniversite mezunu olma şartı da vardı.

Kanunun 50. maddesi en ağırdı: “Memleketin umumî (Genel) siyasetine dokunacak neşriyattan (Yayın) dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararla gazete veya risaleler muvakkaten tatil olunabilir”. Söz konusu madde, İcra Vekilleri Heyeti'ne hükümetin genel siyasetine aykırı bulduğu gazete ve dergilerin yayın hayatına son verme hakkını sağladı. Bu yetki, basının hükümet politikalarının eleştirilmemesi ve muhalif yayın yapılmaması için tek partinin istediği şekilde sonuçlanmıştır.

Nurşen Mazıcı, Matbuat Kanunu'nu *totaliter politikanın çarpıklaşmış bir tezahürü* olarak görür. SCF'nin irticai faaliyetlere destek veren bir parti olduğuna dair bir kanıt bulunamamasına rağmen irtica ve komünizm propagandası yaptığı ileri sürülmesi tamamen kamuoyunu etkilemeye yönelik politik söylemlerdi. Matbuat Kanunu'nda “kötü üne sahip olmak”, “ülkenin genel siyasetine aykırı yayın yapmak” gibi tartışmaya açık konularla basın topyekûn kısıkaç altına alınmıştır (Mazıcı, 2011, s. 151). 1931-38 yılları arasında oldukça sınırlı bir basın özgürlüğü vardır. CHP yöneticileri sınırlı özgürlüğü sıkı bir kontrol altında tutmaktadır (Topuz, 1973, s. 152-153). Açıkçası tek parti yönetimi basın üzerinde oto-kontrol kurmayı sağlamıştır. Muhalif yayınların kapatılması diğer gazetecilerin temkinli davranmasına yol açmıştır. Türkiye'de basının görevi, rejime vereceği destek açısından değerlendirilmiştir. Siyasal iktidarlar tarafından *Milli Görev* anlayışıyla basının hareket etmesi istenmiştir. Bu yaklaşım hem Atatürk hem de İnönü döneminde devam etmiştir (Çelik, 2011, s. 7).

Türkiye'de ve dünyada siyasal iktidarlar bekalari için kamuoyu üzerinde büyük bir etkiye sahip basın organlarını etki ve denetim altına almaya çalışmıştır. Hükümet kendi aleyhinde sağ ve sol görüşten hiçbir gazete ve dergiye ayrıcalık tanımıyordu. Kamuoyunu

²⁹ Zekeriya Sertel, Zeynel Besim, Arif Oruç, Ahmet Kadri ve İsmail Hakkı mecliste isimleri anılan sakıncalı gazetecilerdendi.

etkilemede en önemli araç olan basını kontrol altında tutmak yeni rejimin kök salmasını, inkılâpların benimsenmesini kolaylaştıracaktı.

Matbuat Kanunu'nda yapılan değişiklikler (Matbuat Kanunun bazı, 1938) 28 Haziran'da Meclis'te kabul edilmiştir. Artık gazete ve dergi çıkarmak için bir bankaya 1000-5000 liralık garanti mektubu verilecekti. H. Topuz'a (1973, s. 161) göre bu değişiklik aslında herkesin gazete ve dergi çıkarmasını engellemekti. Bu miktar o dönemin mali koşullarında yüksek bir miktardı. Yapılan diğer bir değişiklikte gazete ve dergi çıkarmak için hükümetten ruhsatname alınmasıydı. Bu değişiklik de aslında basın üzerinde hükümet kontrolünün açık göstergesidir. Gazete çıkaracak kişilere ruhsatname zorunluluğunun dayatılmasının amacı, hükümetin sakıncalı gördüğü gazetecilerin basından uzak tutulmasını sağlamaktır.

Özgen'e göre 1938'de basın kanununda değişiklik yapılmasında Mussolini İtalya'sı örnek alınmıştır. Basını sıkı bir kontrol altında tutmak isteyen totaliter-otoriter yönetimler gazete veya dergi çıkarmak isteyenlere ruhsat alma zorunluluğunu dayattığı gibi maddi açıdan da bir baskı aracı oluşturmuştur (Özgen, 2000, s. 22). Hükümetin Matbuat Kanunu'nu çıkarırken totaliter-otoriter yönetimlerin bazı baskıcı yöntemlerini örnek aldığı anlaşılmaktadır³⁰.

Kemalist basın, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı ve hükümet *tek sesli bir koro* gibi hareket etmiştir. 1930'larda gündemde olan nazizm, komünizm, sosyalizm, faşizm, korporatizm gibi ideolojilerin tartışmaya açılmasına izin vermemiştir. Sadece partiden gelen yönergelerin koşulsuz ve tartışmasız şekilde topluma aktarılması istenmiştir. CHP'nin kararları dışında her türlü sol ve sosyalist akımlar ve yayınlar sıkı kontrol altına alınmıştır (Koloğlu, 2006, s. 118). Hükümet, rejimin resmi görüşü dışında çeşitli sağ ve sol ideolojiler hakkında her türlü haber ve incelemelere sıkı bir yasak getirerek ortaya çıkma ihtimali olan, tek parti ve Kemalizm tartışmalarını önlemeye çalışmıştır.

Gazete sahiplerinin çoğu milletvekiliydi. Gazetelerin özel şirketlerden elde ettikleri gelirleri çok azdı. En önemli gelir kaynakları devlet ilanlarıydı. Böylece CHP, devlet ilanlarını kullanarak gazeteleri kendine maddi açıdan da bağımlı hale getirmiştir (Koloğlu, 2006, s. 118). Reklam ve ilan gelirlerine ihtiyacı olan gazete ve dergi sahipleri maddi gelir elde etmek için hükümetin istediği şekilde haber yapmıştır.

Bir yazarın yazdığı yazıdan dolayı yazı işleri müdürünün, genel yayın yönetmeninin ve gazete sahibinin de sorumlu tutulması hem basın özgürlüğüne hem de hukuka aykırıdır. (Mazıcı, 2011, s. 145). Basının üzerinde 1930'lu yıllarda hükümetin sıkı bir kontrolü vardı.

³⁰ Matbuat kanunları hakkında detaylı bilgi için Server R. İskit'in Matbuat Rejimleri kitabına bkz.

Hükümet gazetecilerin otosansür ve otokontrol yoluyla çalışmalarını istemiştir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın basın özgürlüğü hakkındaki değerlendirmesi şu şekildedir: "Yazarlar ülke işlerini eleştirmede özgürdürler. Eleştirme özgürlüğünü ve çevresini saptayacak ve sınırlayacak olan, yazarın vicdanı ve sağduyusudur. Yazı özgürlüğü yazarın egemenliğindedir. Yazarın sorumluluğunu da yargıç saptar" (Topuz, 2011, s. 161). Sonuç olarak, Matbuat Kanunu tek parti yönetiminin basını kontrol altında tutmasını sağlamıştır.

2.3.2.2. 1935 Tarihli Türk Basın Kongresi

Basın çalışanlarını bir araya getirecek meslek kuruluşuna öncülük etmek; basın çalışanlarıyla Basın Genel Müdürlüğü arasında sıkı bir iş birliği sağlayarak basının kültürel görevlerini geliştirmek; basın birliğini kurmak; gazetecilerin mesleki ilerleme ve yükselme yollarını belirlemek ve açmak amacıyla 25 Haziran 1935 tarihinde Türk Basın Kongresi düzenlendi (Topuz, 2011, s. 161). Atatürk'ün direktifiyle toplanan kongre, Türk basınına yakından ilgilendiren belirli işleri incelemek, gerekli kararları almak ve düzenlemek düşüncesiyle bir araya geldi.

Türk Basın Kongresi gazeteciliği belirli meslek ilkelerine bağlı kılmak için toplanmıştır. Tek parti yönetiminin amacı, gazetecilik meslek ilkelerini belirleyerek basına hiza vermektir.

2.3.2.3. 1938 Tarihli Türk Basın Birliği Kanunu

Basın meslek kuruluşu, mesleğin sorunlarına çözüm bulmak, hükümet ve basın arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla, 25 Mayıs 1935'te Ankara'da yapılan Birinci Basın Kongresi'nde alınan karar üzerine kurulmuştur. 27 Haziran 1938'de Basın Birliği'nin kurulmasına ilişkin Kanun (Basın Birliği Kanunu, 1938) Meclis'te kabul edildi. Yirmi yıllık bir geçmişi olan Türk Matbuat Cemiyeti kendini feshedip Birliğe katıldı.

27 Haziran 1938'de Matbuat Kanunu'nun sekiz maddesi değiştirilerek Basın Birliği Kanunu kabul edildi ve basın üzerindeki baskı iyice arttırıldı. Türkiye'de çıkan gazete ve dergilerin sahiplerinin ve yazarlarının, Türk haber ajanslarının yazı, haber, resim ve fotoğraf işlerinde ücretle, sürekli ve düzenli çalışan ve bu işi meslek edinen bütün basın çalışanlarının Basın Birliği'ne girmesi zorunluydu. Birliğe girmeyenler, kayıtlarını yaptırıncaya kadar mesleklerini yerine getirmekten men edilecekti.

M. Özgen (2000, s. 24) bir meslek kuruluşu olmasına rağmen Basın Birliği'nin gazetecileri *terbiye etme* amacı taşıdığından dolayı antidemokratik bulur. Özgen ayrıca Kanunu, gazetecilere uyguladığı cezai yaptırımlar dolayısıyla da demokratik ülkelerdeki söz ve basın

özgürlüğü anlayışının çok uzağında görür. Görüldüğü üzere, hükümet gazetecileri tek çatı altında toplayarak kontrol etmeye çalışmıştır.

Topuz (2011, s. 159-160) 1931 ile 1938 yılları arasında basının *güdümlü* hale geldiğini söyler. Her ne kadar Atatürk, “basın özgürdür” demişe de CHP yöneticileri basını sıkı bir kontrol altında tutmuştur. Topuz’un deyimiyle ifade edilirse *güdümlü basının* yönetim organı Matbuat Genel Müdürlüğüdür. Matbuat Genel Müdürlüğü³¹ Mayıs 1933’te İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır. O dönemde bakanlık görevinde bulunan Şükrü Kaya’nın denetimi altında çalışmıştır. Müdürlüğün görevi hükümetle basın arasındaki ilişkileri düzenlemek ve gazetecilere direktif vermektir. Matbuat Umum Müdürlüğü Müşaviri Server İskit (1939, s. 228) ise matbuat idaresinin irfan söndürmeye değil, bilakis uyandırmaya ve kuvvetlendirmeye çalıştığını, yurdu tanıtmak için gazetecilere ve yazarlara her türlü maddi imkânın sağlandığını, sansür uygulanmadığını aktarır.

M. İ. Özgen (1988, s. 139-140) Kanunun mecburi bir basın birliğini sağladığını söyler. Bu mecburiyet hâlihazırda basının kendi denetimi ve kontrolü dışında bağımsız ve hür iradeyle çalışmasını sağlayacak bir kanun değildi. Özgen hükümetin, basın ve yayın organları üzerinde *tek yönlü propaganda ve baskı yöntemi* kurabilme isteğinden kaynaklanan bir girişim olarak değerlendirir. Tek parti döneminde gazete manşetlerini ve sayfalarını Atatürk, İnönü ve CHP milletvekillerinin doldurduğunu görürüz. İnönü’nün veya bakanların meclis konuşmaları tam metin gazetelerde yayımlanmıştır. Gazeteler ve dergiler CHP’nin *basın sözcüsü* gibi çalışmıştır. Vedat Demir (1994, s. 240) Basın Birliği Kanunu’nun basının kontrol altında tutulması, muhalefetin önüne geçilmesi ve hükümet politikalarının savunulması için çıkarıldığını belirtir. Ayrıca hükümetle eşgüdüm içerisinde hareket edecek aydınların milletvekili olması ya da ülkedeki aydınların ve siyasetçilerin çoğunluğunun gazete sahibi ve yazar olması basında kontrolü kolaylaştırdığını söyler. Sonuç olarak, basın kongreleri ve kanunları tek parti rejiminin ülkede bütün basın organlarını denetim altına almasını sağlamıştır.

2.3.2.4. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Basın

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye’de ekonomik sıkıntılar çekilirken, bu durumun tersine gazete ve dergi yayıncılığında sayısal olarak, önceki yıllara nazaran büyük bir artış kaydetmiştir. Gazeteler daha çok dış politika, ekonomik sıkıntılar, rüşvet, yolsuzluk ve bunların halka yansımaları konularına yer verirken, dergiler ise daha çok faşizme karşıt veya taraftar olmaya bağlı olarak şekillenen düşüncelere yer vermiştir (Dinçer, 2008, s. 195). Gazeteler savaşın diplomatik, sosyal ve ekonomik tarafına ağırlık verirken; dergiler ise

³¹Kuruluşundan 1937’ye kadar müdürlüğünü Vedat Nedim Tör yapmıştır.

demokrasi, faşizm ve komünizm tarafgirliği üzerinden düşünsel ve ideolojik tarafına ağırlık vermiştir. Nilgün Gürkan (1998, s. 55) savaş döneminde sağ ve sol mecradan yeni gazete ve dergilerin yayın hayatına başlamasına karşın, düşünce yelpazesindeki genişlemenin gazete ve dergi çeşitliliğiyle doğru orantılı olmadığını belirtmiştir.

CHP savaş yıllarında sosyalizm, komünizm, Türkçülük-Turancılık, nazizm, faşizm gibi ideolojilere yakınlık gösteren gazete ve dergilere dönemin dış konjonktürünün şartlarına göre davranmıştır. Faşizme yakın basın organları olsun, SSCB yanlısı basın organları olsun, hükümetin kararıyla değişik şartlarda ve zamanlarda yayın hayatlarına son verilmiştir.

Topuz (2011, s. 167-168) İkinci Dünya Savaşı sırasında Matbuat Kanunu'nda yapılan değişikliklerden bazı örnekler vermiştir. Yabancı ajanslarda ve gazetelerde Türkiye'den bahseden haberlerin Basın Yayın Genel Müdürlüğünden izin alınmadıkça yayımı yasaktı (19 Eylül 1939); Türk rejimi ve ideolojisinden gayri diğer rejim ve ideolojilere ait inceleme yapılmayacaktı (3 Ağustos 1940); Anadolu Ajansının haberlerinden başka haber yapılmayacaktı (10 Haziran 1940). Yapılan bu değişiklikler, savaş döneminde basın üzerinde hükümetin denetiminin ve baskısını gittikçe artırmıştır.

Neşe Yeşilçayır (2011) 1939-1945 yılları arasında yayımına geçici süreliğine ara verilen ve tamamen kapatılan gazete ve dergilerin dökümünü çıkarmıştır:

“Cumhuriyet gazetesi toplam 5 ay 9 gün olmak üzere 5 kez kapatılmıştır. Tan gazetesi toplam 2 ay 13 gün olmak üzere 7 kez kapanmıştır. 12.8.1944 tarihinden itibaren ise süresiz kapanmıştır. Vatan gazetesi toplam 7,5 ay ve 9 gün olmak üzere 9 kez, 30.9.1944'den itibaren de süresiz kapanmıştır. Tasvir-i Efkâr toplam 3 ay süre ile 8 kez, 30.9.1944'ten itibaren ise süresiz kapanmıştır. Vakıf, toplam 12 gün olmak üzere 2 kez kapanmıştır. Yeni Sabah, toplam 6 gün olmak üzere 3 kez, Akbaba, toplam 47 gün olmak üzere 4 kez kapanmıştır. Son Posta, toplam 11 gün olmak üzere 4 kez kapanmıştır. Haber, toplam 10 gün olmak üzere 2 kez kapanmıştır. 12 Mart 1941, basın tarihimize on gazetenin birden kapatıldığı kara bir gün olarak geçer” (s. 134).

Görüldüğü üzere, savaş yıllarında basın üzerinde yayını durdurma ve kapatma cezaları verilerek basın özgürlüğüne ağır darbe vurulmuştur. Hükümetin siyasi, sosyal, ekonomik, diplomatik hiçbir alanda eleştiriye tahammülü olmadığı görülmektedir.

22 Mayıs 1940 tarihinde Matbuat Umum Müdürlüğü³² Başbakanlığa (Başvekâlete bağlı Matbuat, 1940) bağlanmıştır. Matbuat Umum Müdürlüğü Kanunu'nun 4. maddesinde müdürlüğün basın ile ilgili görevleri şunlardır: Gerek memleket dâhilinde gerek haricindeki siyasî, iktisadî, içtimaî (Toplumsal) ve harsî (Kültürel) hareketler bakımından yerli ve yabancı

³² 16 Temmuz 1943'te kabul edilen kanunla Matbuat Umumi Müdürlüğü kaldırılmış yerine, Basın yayın Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Matbuat Umum Müdürlüğü Kanunu'yla Matbuat Umum Müdürlüğüne verilen görev ve vazifeler Basın Yayın Umum Müdürlüğüne devredilmiştir.

neşriyatı takip etmek. Millî matbuatın inkılâp prensiplerine, devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek. Memleketimiz içinde milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir (Aykırı) fikir cereyanlarının (Akım) yapılmasına mâni olmak için tedbirler almak, bu gibi cereyanlar ile neşriyat vasıtasıyla mücadele etmek. Matbuatın en mühim bir telkin ve terbiye vasıtası olmak vasfını tahakkuk ettirmek için tedbirler almak. Kendi sahasında neşriyat yapmak. Matbuat kanununun uygulanmasına nezaret etmek. 1940-45 yılları arasında basın Başbakanlığa bağlı bir organ gibi çalışmak zorunda bırakılmıştır.

1939-1945 savaş yıllarında Milli Şef basında da şeflik rolünü yerine getirmiştir. Ahmet Çelik (2011, s. 19-20) İnönü'nü hakkında çıkan haberlerin Anadolu Ajansının tekelinde olduğunu, ancak Anadolu Ajansı'nın da Milli Şef ile ilgili haberlerde bağımsız olmadığını, cumhurbaşkanlığı tarafından haberlerin dikte ettirildiğini belirtmektedir.

22 Kasım 1940'ta İstanbul ve çevresinde bir ay geçerli olmak üzere sıkıyönetim ilân edildi. Daha sonra üçer aylık dönemler halinde uzatılarak 1947 Kasım ayına kadar tam yedi yıl devam etmiştir (Yeşilçayır, 2011, s. 134). Savaş sırasında 1940'ta çıkarılan sıkıyönetim kararı basın özgürlüğünün tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bakanlar Kurulu istediği an, herhangi bir sebeple dilediği gazeteyi, dergiyi kapatacaktır. Kararlara itiraz yolu kapalıdır. Danıştay ve Meclis sadece izleyici konumunda kalmıştır. Basın Genel Müdürlüğünün *kapandınız* sözü yayın hayatına son vermek için yeterlidir (Topuz, 2011, s. 169-170). “Bu kararlar kesindir. Ne meclis karışır bunlara, ne de Danıştay”. Kapatılma haberini telefonla Basın Genel Müdürü bildirir ve gazeteler kapanırdı. Ansızın gelen bir telefonla “*Gazeteni artık çıkarabilirsin*” denir ve gazete yayın hayatına affedilerek başlayabilirdi (Topuz, 1973, s. 162). Gazetelerin kapatılması ve açılması Basın Genel Müdürlüğünün iki dudağı arasındaydı.

İktidar, Matbuat Kanunu'nun verdiği yetki ile ülkede serbest tartışma, fikirleri ifade etme ve yayma özgürlüğünü ortadan kaldırmıştır. Sıkıyönetimin yürürlükte bulunduğu iller içinde İstanbul'un da bulunması özellikle önemlidir. Çünkü CHP'nin yayın organı Ulus dışında, savaş boyunca yayımlanan ülkenin önde gelen gazetelerinin tümü İstanbul gazeteleridir (Çelik, 2011, s. 26-30). Milli Şef döneminde sıkıyönetim hali basın üzerinde kontrol kurulmasını sağladığını söyleyebiliriz.

Çelik (2011) savaş döneminde gazetecilerin kontrol altında tutulmasını sağlayan koşulları şöyle açıklamıştır:

“Basından, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, ulusal çıkarlar hedef gösterilerek bu çıkarlara hizmet edilmesi beklenmiştir. Basınla iktidar arasındaki çatışmaların tümü ulusal çıkarlar konusundaki farklı yaklaşımlardan doğmuş, siyasal iktidar, basını icraatlarına engel olarak gördüğü zaman ise onu susturacak önlemleri almaktan geri kalmamıştır. Bu

durum özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında daha da belirginleşmiş, çeşitli yasalar ve gazeteci-milletvekilleri aracılığıyla basın kontrol altına alınmıştır” (s. 7).

İkinci Dünya Savaşı sürecinde gazetecilik ve yazarlık yapan milletvekilleri şunlardır: Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Şükrü Esmer (Ulus gazetesi); Asım Us ve Sadri Ertem (Vakit); Hüseyin Cahit Yalçın (Yeni Sabah, Haber ve Tanin); Yunus Nadi (Cumhuriyet); Abidin Daver (Cumhuriyet ve İkdâm) 1939-1945 yılları arasında milletvekilliği yapmıştır. İbrahim Alaattin Gövsa (Akşam) 1939-1943; Ethem İzzet Benice (Son Telgraf) 1941-1943 yılları arasında milletvekilliği yapmıştır. Ahmet Ulus (Ulus) 1943 yılında milletvekilliği yapmıştır (Çelik, 2011, s. 39).

CHP’den milletvekili olan gazete sahipleri ve yazarları arasında partiye karşı sorumluluk duygusu ve ilkesel bağlılık hissedenler vardı. Özlem Yıldırım (2016) gazeteci-milletvekili kimliğine sahip kişilerin durumunu şu şekilde açıklamıştır:

“Büyük gazete sahiplerinin aynı zamanda CHP milletvekili olması, CHP tüzüğünde de gazete sahibi vekillerin parti prensiplerine aykırı hareket etmemesi ve görüş birliğini sağlamak yönünde prensip kararının yer alması hususları, basın üzerindeki denetimin bir başka yolu olmuştu. Basın üzerinde diğer bir etkili denetim unsuru da, Matbuat Umum Müdürlüğü’ydü. Bunun sonucunda basın, iç ve dış politika üzerinde yeterince serbest kalem oynatamıyordu. Dolayısıyla devrin gazetelerinin genel politikalarının belirlenmesi üzerinde, hükümetin ciddi oranda belirleyici olması söz konusuydu. Mesela CHP’nin resmi organı olan Ulus’un Yazı İşleri Müdürü olan Ahmet Şükrü Esmer Müttefikler lehine yazı yazarken, diğer yazı işleri müdürü Falih Rıfkı Atay ise Mihver bloğunun beklentileri doğrultusunda yazılar kaleme alırdı. Fransızca nüshası La Republique ile birlikte Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkâr Alman yanlısı; Akşam, Vakit ve İkdâm gazeteleri orta yol politikası izlerken Yeni Sabah, Haber, Tan, Son Telgraf ve Vatan gazeteleri ise, kesin bir müttefik yanlısı politika izliyorlardı. Özellikle Yeni Sabah ve Haber gazetelerinin Yazı İşleri Müdürü Hüseyin Cahit Yalçın, bu konuda ateşli yazılar yazmasından dolayı sık sık Almanya’nın hedefi haline geliyordu” (s. 1729-1730).

Hükümetin, gazeteci kökenli milletvekillerinin Müttefik ve Mihver bloğunun beklentileri yönünde yazı yazmalarına izin vermesi manidardır. Bu durum Türkiye’nin savaş boyunca izlediği tarafsızlık politikasıyla da yakından ilgilidir. Gazeteci-milletvekilleri her iki bloğun taraflarına basında yer vererek Türkiye üzerindeki baskıları ve tepkileri azaltmaya çalışmıştır.

Tablo 2

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’de yayınlanan gazetelerin ortalama tirajları

Gazete Adı	Tiraj Sayısı (n)
Cumhuriyet	16.000
Ulus	12.000
Tan	12.000
Yeni Sabah	10.000
Akşam	10.000
Son Posta	10.000
Vatan	7.000
Tasvir-i Efkâr	6.000
Son Telgraf	4.000
İkdam	4.000
Vakit	4.000

Kaynak: Weisband, 2002, s. 64.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, savaş yıllarında gazetelerin tirajları çok yüksek değildi. Bununla beraber bu tablo toplam okur sayısını göstermeye yeterli değildir. Kahvehanelerde gazete okuma kültürünün yaygın olması okur sayısının daha fazla olduğu fikrini akla getirmektedir.

Savaş yıllarında gazete ve dergiler birçok nedenden dolayı kapatılabiliyordu. 11 Mart 1941’de İngiltere’nin Sofya Büyükelçisi Rendall İstanbul’a gelmiş ve Beyoğlu’ndaki Pera Palas Otel’ine yerleşmişti. Saat 21.35’te otel civarında bir bomba infilak etmiş ve üç kişi hayatını kaybetmişti. Bu olayın ardından patlamanın resimlerini paylaşan Akşam, Vakit, Son Posta, Yeni sabah, Tan, Tasvir-i Efkâr gazeteleri kapatıldı. Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman 7 Aralık 1942’de Charlie Chaplin’in *Diktatör* adlı filmi üzerine yazdığı yazıda, Hitler’i eşeğe benzetmiştir. Hitler’in eşeğe benzetilmesi üzerine Vatan gazetesi 8 Aralık 1942 tarihinden itibaren 60 gün süreyle kapatılarak ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Bundan başka Tan ve Vatan gazeteleri ile Yeni Dünya dergisi muhalif kimliğiyle dikkat çeken yayınlardı.

Müttefikler ve Mihverler savaşın çıktığı ilk andan itibaren Türk basınına nüfuz edebilmek için rekabet içerisine girmişlerdi. Tarafların amacı, savaş hakkında bilgi akışının kendi kontrolleri altında verilmesini sağlamaktı. Dış politika haberlerini tekelinde bulunduran Anadolu Ajansı dış kaynaklı haberlerin %70’ini Müttefiklerden, kalan diğer kısmı ise Almanya’dan alıyordu (Yıldırım, 2016, s. 1714). Anadolu Ajansının Batılı kaynaklara daha çok güvendiği görülmektedir.

Müttefikler ve Mihverler gazetecileri ülkelerine davet ederek propaganda yapma yoluna başvurmuştu. İlk olarak 1939’da Fransızlar sınırlarındaki savunma tahkimatlarını göstermek için Türk gazetecileri ülkelerine davet etmişti. 1942 Temmuz ayında Almanlar cephelere Türk gazetecileri davet etti. Sonrasında da Amerikalılar ve İngilizler aynı yıl

başyazarları ve gazetecileri ülkelerine davet etmişti (Topuz, 1973, s. 164). Savaşın iki kutbu Türkleri ve hükümeti propaganda yoluyla yanlarına çekme taktiği uygulamıştır.

Sabiha Sertel (2009) bir gazeteci olarak Almanların Türkiye'deki propagandaları hakkında şu şekilde bilgi vermektedir:

“Ankara’da Alman Büyükelçisi Von Papen, Türk basınını ve siyaset adamlarını ele geçirmek için hiçbir maddi ve manevi özveriden kaçınmıyordu. Hitler, emekli general Ali İhsan Sabis ile emekli general Emin Erkilet’i Doğu cephesine gözlemci olarak davet etti. Bu iki generalin Türk basınında çıkan yazıları, Türkiye’nin Almanlarla beraber Kafkaslar’a yürümekle, büyük parsalar toplayabileceği izlenimi uyandırıyor” (s. 234).

İkinci Dünya Savaşı sürecinde üniversiteli gençlerin dergi ve gazete çıkarmaları dönemin Maarif Vekili Yücel tarafından uygun görülmemiştir. Basında özellikle dış politika da sorun yaratabilecek türden haber ve yazıların denetimi Hariciye Vekâletine aitti (Koçak, 2011b, s. 157-160). Görüldüğü üzere hükümetin bütün yetkilileri basın üzerinde sıkı bir kontrol ağı kurmuştur. Üniversite gençliğinden bile çekinilmesi hükümet için basının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Savaşın ilk yıllarında Almanya’nın cephelerdeki başarısının artmasının etkisiyle Türk-Alman ilişkileri de gelişmiş ve Gök Börü, Tanrıdağ, Çınaraltı gibi Türkçü-Turancı yayınların sayısında artış olmuştur. Almanların 1944 yılında yenileceğinin anlaşılması üzerine Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi Müttefik taraftarı gazetecilerin sert eleştirilerine uğramıştır. Gök Börü, Orhun, Çınaraltı, Tanrıdağ, Bozkurt, Türk Amacı gibi Pan-Türkist dergiler 1944 Mayıs ayında sıkı tahkikata uğramış ve Irkçı-Turancı tevkifatının ardından kapatılmıştır (Gürkan, 1998, s. 55). 1944 yılında Almanların mağlubiyete yaklaşması üzerine Vatan ve Tan gazeteleri demokratik rejimlerin, totaliter-otoriter devletlere karşı üstün geleceğini belirtmiş ve Türkiye’deki tek parti yönetimine dayalı siyasal rejimi eleştirmeye başlamıştı. Basında eleştirilerin artması üzerine hükümet duruma müdahale ederek Vatan’ı 30 Eylül 1944’te, Tan’ı 13 Ağustos 1944’te ve Tasvir-i Efkar’ı 3 Eylül 1944’te süresiz kapatmıştır.

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşı’nda basın üzerindeki sıkı kontrol çoğunlukla istenilen çizgide haberlerin yapılmasını sağlamış olsa da tek parti politikalarına karşı gittikçe artan eleştirileri durdurmamıştır. Savaş yılları Türkiye basını için çok zorlu geçen bir dönem olarak hafızalara kazınmıştır.

2.4. Milli Şef Döneminde Eğitim, Tarih ve Kültür

1939-45 yılları arasında okutulan yurt bilgisi derslerinin basın üzerinden aktarımını analiz edebilmek için dönemin eğitim sistemini, tarih ve kültür anlayışını incelemek

gereklidir. Buradan hareketle, Milli Şef yönetimi döneminde olgular üzerinde bütüncül değerlendirme yapma imkânı oluşacaktır.

2.4.1. Türk Tarih Tezinden Türk Hümanizmine Geçiş

Atatürk'ün öncülüğünde 23 Nisan 1930 tarihinde Türk Ocaklarının VI. Kurultayı'nda Türk Tarih Heyetinin kurulmasına karar verilmişti. Heyeti oluşturan önemli isimler Türk tarihi üzerine metinler yazmaya başladı³³. Yazılan metinler Atatürk'e gönderiliyor ve Atatürk de metinleri okuduktan sonra kendi eliyle düzeltmeler ve eklemeler yapıyordu. Aynı şekilde Atatürk kendi yazdığı metinleri de taslağa ekletmiştir. Tarih çalışmalarının bizzat Atatürk'ün kontrolünde yapılmış olması Kemalist tarih tezinin³⁴ oluşum sürecini resmen başlatmıştır.

Atatürk'ün manevi kızı Afet İnan'a Türk tarihi ve ırkı üzerine çalışma direktifi vermesi yeni yurttaş tipinin inşasında atılmış bir adımdı. Irkı öne çıkaran antropoloji anlayışı 1930'lu yıllarda akademisyenlerin ve seçkinlerin gündeminde yoğun bir şekilde yer almaya da başlamış oldu.

Afet İnan'ın temel iddiası, Türklerin tarih boyunca uygarlık kuran ve yayan ilk milletlerden biri oluşudur. Bu tezin, İngiltere ve Fransa'nın başı çektiği Avrupa merkezci uygarlık tezine tepki sonucu doğduğu bilinmektedir. Yaygın olan bu teze göre, Avrupa'da İngiliz ve Fransız asıllı beyaz ırk dünya uygarlığının kurucu milletleriydi (Aydın, 2009, s. 358). Avrupa merkezci tezin dışında kaldığından dolayı kendilerini uygarlık yapıcı ırk ailesinin dışında bulan Türkler, Atatürk ile antropoloji alanında çalışmalara hız verdi.

Irkı önceleyen paradigmanın kurulmasında Atatürk'ün direktifleri belirleyici olmuştur. 1937'de Atatürk'ün emriyle *Türkiye Antropometri Anketi* gerçekleştirilmiştir. Yine Atatürk'ün desteğiyle Afet İnan antropoloji alanında çalışmalar yapmıştır. Afet İnan 1939'da Cenevre Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinde, *Anadolu'dan ve Trakya'dan 64.000 kişinin kafatası ölçümünü* yapmıştır. Bu iki araştırma Türk tarih tezinin en önemli envanter kaydı olmuştur (Aydın, 2009, s. 361).

İnan'ın (TTH, 1999, s. 45-50) tezine göre, Türk ırkının kafatası şekli brakisefaldir ve Türk dili Ural-Altay dil aile grubundan olmayıp tamamen bağımsız bir dil grubundandır. Ayrıca, İnan Avrupa'daki büyük milletlerin çeşitli ırklardan karışmış olduğundan saflığını kaybettiğini öne sürer. Ancak, Türklerin durumu Avrupalılardan farklıdır. Tarihte fetihlerle geniş alanlara yayılan Türklerin kendi içinde yaşayan halkları ve Türk sınırlarında yaşayan

³³ Türk Ocağı Türk Tarih Heyeti üyeleri Afet İnan, Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Yusuf Akçura, Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Ziya *Türk Tarihinin Ana Hatları* ders kitaplarının yazarlarıdır.

³⁴*Türk Tarihinin Ana Hatları: Kemalist Yönetimin Rüşmî Tarih Tezi* kitabına bkz.

toplulukları Türkleştirdiğini iddia eder. Böylece Türk ırkının ve dilinin saf halinin korunmuş olduğunu ileri sürer. Bu saflığın korunmasında etkili olan faktörler şunlardır: Ortak dil, kültür ve tarih.

Türk tarih tezine göre, dünyaya uygarlık Türkler aracılığıyla yayılmıştır ve bu durumda da Türkler ikinci sınıf ırktan değil, dünyaya uygarlığı yayan Kafkasoid-Alpin ırkına mensup birincil sınıf ırktandır. Neolitik ve Kalkolitik çağa ait en önemli kültür Orta Asya’da doğmuş ve bu kültür Orta Asya’nın kadim halkı Türkler aracılığıyla İran üzerinden Anadolu’ya taşınmıştır. Anadolu’dan Avrupa’ya göç eden Türk kavimleri, uygarlığı Batı’ya taşıyarak doruk noktasına ulaştırmıştır. Anadolu’da Hatti ve Hitit yerleşim yerlerinde yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan iskeletlerden elde edilen bulgularla, Hititlerin atalarının brakisefal Türkler olduğu ileri sürülmüştür (Aydın, 2009, s. 358-359). Görüldüğü üzere, dünya yüksek medeniyet seviyesine ulaşılmasını Türk ırkına borçludur. Teze göre, uygarlığı kuran da yayan da Türklerdir.

Ahmet Yıldız’a göre, Kemalist milliyetçilik Türk tarihini İslam öncesi ve İslami dönemin tesirlerinden arındırarak yeniden inşa etmiştir. Türklüğün ve milliyetçiliğin mazisi laikleştirilmiştir. Tarih, Batının rencide edici önyargılarına karşı Türk milli gururunu onarmak için, Osmanlı-İslam geçmişinin bakiyelerini tasfiye etmiştir. Yeni tarih anlayışını da Batı karşısında *ezikliği* sonlandırmak için modernleştirmiştir (Yıldız, 2009, s. 212). Bu eziklik duygusunu ortadan kaldırmak için antropoloji çalışmalarına hız verilmiştir.

Hasan B. Kahraman (2010, s. 95-101) ulus-devlet inşasında, Kemalist tarih yazımı ve ırkı önceleyen paradigmanın oluşumunun önemli adımlarından bahseder. Birinci adım, 26 Ocak 1930’da Afet İnan’ın Türk Ocaklarının VI. Kurultayı’nda Türk tarihinin Anadolu uygarlıklarını ve Orta Asya’yı kapsadığını vurgulamasıdır. İkinci adım, Türk Tarih Cemiyetinin okullarda okutulması için tarih ders kitapları hazırlanmasıdır. Üçüncü adım, Güneş-Dil Teorisi’dir. Güneş-Dil teorisi ilk kez 1936’da toplanan III. Dil Kurultayı’nda açıklanmıştır. Kurultay, bütün dillerin Türkçeden türediğini ve Türkçe’nin bir *öncül/ilksel dil* özelliği taşıdığını ispat etmeye çalışmıştır. Dördüncü adım ise, 1937 yılında Anayasa’ya CHP’nin Altı Ok’unun girmesi ve Peker’in başlattığı parti-devlet bütünleşmesinin sağlanmasıdır. Kahraman, bütün bu adımların organik toplumu ayrıştırması gerektirirken ayrıştırmadığını aksine, toplumu tümellettiğini ifade eder. Burada Afet İnan’ın misyonu dikkat çekicidir. Özgür Sevgi Göral, Afet İnan için *Kemalizm’in adanmış ve vazifelendirilmiş kızı* tabirini kullanır. Türk tarih tezine ve Medeni Bilgiler kitabına baktığımızda Cumhuriyet’in ve Kemalist ideolojinin *misyoneri* olduğunu söyleyebiliriz.

Taner Timur (1998, s. 129) Türk Tarih Kurumunun, kendisine yüklenen misyonu yerine getiremediğini söyler. Batılı antropologlardan alınan ırkı önceleyen paradigmlar bilimsel dayanaklardan yoksundu; bütün dillerin Türkçeden türediğı ve uygarlığı dünyaya Türklerin yaydığı gibi angaje fikirler sağlam bilimsel kanıtlara dayanmıyordu. Bu yüzden, ırkı önceleyen paradigmanın sürekliliğı sağlanamamıştır. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde yeni tarih tezi arayışları içine girilmesinin nedenlerinden birinin de bu olduğu anlaşılmaktadır.

1930'lu ve 1940-45'li yılların tarih ve kültür anlayışı karşılaştırıldığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: 1930'lu yıllarda yükselen ırkı önceleyen paradigma, Türk tarih tezi ve Güneş-Dil Teorisi'nden 1940'lı yıllarda uzaklaştırılmıştır. 1940'lı yıllarda boşluğu Türk hümanizmi doldurmuştur.

E. E. Yıldırım (2014, s. 192-193) 1943 yılında gerçekleştirilen III. Tarih Kongresi'nde tebliğ edilen konular arasında Selçuklu ve Osmanlılarla ilgili çalışmaların yer aldığı söyler. Ayrıca, Yıldırım Kongre'de Türklerin bütün dünyaya uygarlığı taşıyan öncül ırk olduğu iddialarının ve Anadolu ile antik Yakın Doğu halklarının Türk kökenli olduğu savlarının reddedildiğini belirtir. Yıldırım itirazların tepkiyle karşılanmadığını belirtmiştir. Kongre'de sunum yapan Ankara DTCF Antropoloji Enstitüsü Asistanı Dr. Nermin Aygen³⁵, Türkiye'de ve Avrupa'da kan grupları üzerinden yapılan etnik ve ırki incelemelerin, Anadolu Türklerinin ırki ve antropolojik özelliklerine dair verimli sonuçlar vermeyeceğini belirtmiştir. Kongredeki sunumlar ve tebliğler, Türk tarih tezinin eleştirildiğini ve bilimsel dayanaktan yoksun olduğundan sahiplenilmediğini de göstermektedir.

Milli Şef döneminde ortaya çıkan Türk hümanizmine *Anadoluculuk* ve *Mavi Kemalizm* adlandırmaları yapılmıştır. Türk hümanizminin önemli savunucuları arasında Azra Erhat, Sabahattin Eyuboğlu ve Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) bulunmaktaydı.

Atatürk'ün 1935 yılında kurduğu DTCF'de Yunan ve Latin Dili ve Edebiyatı bölümünün açılması, Anadolu'nun Antik Çağı'nı aydınlatmaya yönelik olsa da klasik evrene ilginin kültürel ve tarihsel tezahürüydü. 1940'da Milli Eğitim Bakanı Yücel bazı liselerde Latin dilinin öğretileceği bölümler açması³⁶ ve Bakanlık bünyesinde Tercüme Bürosu³⁷ kurması Türk hümanizmini doğuran faktörler olmuştur (Sinanoğlu, 1988, s. 93). Bakanlık 1940 yılında tarih ders programını yeniden düzenledi. Lise üçüncü sınıflarda Ege, Yunan ve

³⁵ Türk Tarih Kurumu Yayınları IX. Seri No:3. III. Türk Tarih Kongresi Dr. Nermin Aygen'in *Türk'lerin Antropolojik tarihleri bakımından kan grupları hakkında* tebliğine bkz.

³⁶ Talim ve Terbiye Kurulunun 186 nolu kararına göre Ankara Erkek Lisesi, Vefa Erkek Lisesi ve Galatasaray Lisesinde Latin dili bölümlerin açılması kararlaştırılmıştır.

³⁷ Tercüme Bürosunda Nurullah Ataç'ın yönetiminde Yaşar Nabi, Orhan Veli, Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Enver Ziya Karal ve Halide Edip Adivar gibi dönemin ünlü yazarları çalışmıştır.

Roma dönemleri daha ayrıntılı verilmeye başlandı (Yıldırım, 2014, s. 104-105). Tercüme Bürosu tarafından yayımlanan Batı klasikleri, yurttaş bilinçlendirmek ve aynı zamanda Türk tarih tezine karşı alternatif yeni bir tarih yaratma amacı taşıyordu³⁸. Tarih ders kitapları ile antik çağın zengin mirasına inilecekti.

Bu değişimler İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasından sonra yurttaş için yeni bir model çizilmek istendiğinin kanıtları olarak kabul edilebilir. Bu yeni model, Batı uygarlığının temellerini atan Antik Yunan ve Roma uygarlığını esas alacaktı. Yurttaşlar şimdi de köklerini Antik Yunan ve Roma topraklarında arayacaktı.

Türk Hümanizm anlayışının ortaya çıkmasında Yücel kadar diğer etkili bir diğer kişi de Milli Şef'in kültür danışmanı Nurullah Ataç'tır. Burada belirtilmesi gereken husus, Türk hümanizminin savunucularının homojen bir düşünce yapısına sahip olmadığıdır. Mehmet Kaplan, Sabahattin Eyuboğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi birçok aydın arasında görüş ayrılıkları vardı. Nurullah Ataç radikal bir yenilikçi olarak geçmişle olan bütün bağın koparılmasını istiyordu. Ataç, kültür milliyetçiliğini de halk kültürünü de savunmamıştır. Eyuboğlu ise tam zıddı olarak Doğu ve Batı sentezini savunmuştur (Yıldırım, 2014, s. 105). Ulus inşasında aydınların farklı fikirlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Aydınların farklı görüş ve fikirleri Türk hümanizmini bir *kültür organizasyonu* olarak düşünmeye yönlendirmektedir.

Suat Sinanoğlu (1988) İnönü döneminde yetişen Türk kuşağının eğitiminde, manevi değerlerinin ve bilincinin şekillendirilmesinde Türk hümanizminin önemini şu şekilde açıklamıştır:

“Yeni Türk kuşaklarının düşünsel, ahlaksal ve estetik biçimleniminin temelinde doğu ruhunun değil, batı ruhunun bulunması gerektiği inancı orta öğretime yön göstermelidir. Yeni kuşaklar, batılı toplumların eğiticisi olan büyük insanların eserlerini tanımalı ve sevmelidirler. Tam anlamıyla biçimlendirici ya da eğitici diyebileceğimiz bu eserler orta öğretim öğrencilerinde insan onurunu ve moral özgürlük duygularını en yüksek derecede uyandırmakta, onlarda fikir yürütme alışkanlığını yaratmakta, onlara yarışma ruhunu aşlamakta” (s. 101).

Görüldüğü üzere, Sinanoğlu gençliğin Batı ruhuna ve anlayışına sahip olmasını istemektedir. Bu hareketin iki önemli bileşeni mevcuttur. İlki, Anadolu topraklarında doğmuş olan hümanizm düşüncesini yeniden uyandırmak; ikincisi, bir tarih tasarımı olarak, Batı uygarlığının düşünsel ve kültürel köklerini Anadolu'da bulmak ve milli kültürle Batı kültürünü birbirine eklemlemek (Karacasu, 2009, s. 335). Aslına bakılırsa, Batı uygarlığının

³⁸ Tercüme Bürosunda 1940 ile 1946 yılları arasından tercüme edilen 476 eserden sadece 23'ü Doğu klasiklerindendir. Tercüme edilen Doğu klasiklerinde dikkat çeken husus hümanist bakış açısına sahip eserlerin seçilmiş olmasıdır.

köklerini Anadolu’da arama ve bulma çabaları Türkiye’de özcü ve evrensel bir tarih ve kültür anlayışının oluşturulmaya başlandığını göstermektedir.

Sinanoğlu’na göre, Türk hümanizmi Cumhuriyet gençliğinin düşünsel kaynağı haline gelecektir. Osmanlı klasik eserleri arasından yararsız birçok eser ayıklanarak Türk gençliğinin eski eserler üzerinden biçimlenmesi de önlenecektir. Gençlik sadece uzmanların incelemeleriyle Osmanlı edebiyatını ve kültürünü tanıyacaktı (Sinanoğlu, 1988, s. 103). Yukarıda bahsedilenlerden yola çıkarsak, Türk hümanizmi yaklaşımının Türk-İslam uygarlığından kalan birikimlerin çoğunu yadsımayı tercih ettiği söylenebilir.

Orhan Koçak (2009b, s. 398) Türk hümanizmini *kültürel restorasyon* olarak nitelendirmektedir. Koçak, Tercüme Odası’nda bir araya gelen farklı düşünür ve yazarlar arasında düşünce farklılıklarının olmasının ayrıştırıcı bir ortam yaratmadığını söyler. Ancak Osmanlı edebiyatından ve kültüründen kopuş muhafazakâr-sağ çevrelerce asla unutulmayacak ve 1980’li yıllarda askeri darbeden sonra Türk-İslam tezinin ortaya çıkışıyla *karşı tepki* açıkça dile getirilecekti.

Barış Karacasu (2009, s. 335-337) Türk hümanizminin Kemalizm ile ortak düşünsel ve kurumsal tabanı olduğunu ileri sürer. Çünkü ona göre eğitim ve kültür politikalarının biçimlendirildiği Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan Tercüme Bürosunun çevirmen kadrosunda Türk hümanizmini savunan yazarlar ve çevirmenler vardı. Bu açıdan Türk aydınları kurumsal bir yapının içinde, devlet ile Kemalizm arasında bağlantı kurabilmiştir. Türk hümanizmi ile Kemalizm arasındaki ilişki aslında Kemalizm’in pragmatist özelliğinin dışavurumudur. Karacasu Türk hümanizminin, Kemalist tarih tasarımıyla koşut olarak, *mitsel ve antik bir Türkleştirme* görevini gerçekleştirdiğini vurgular. *Anadoluluk vurgusu kültürel mozaik tablosu çizse de, bu kültürün harcını yine Türkler karmaktadır*. Kısacası, yurttaşların bilincinde dini duygu ve düşüncelerin yerini, otantik bir milliyetçilik anlayışının yer alması için çaba sarf edildiği söylenebilir.

1946’da çok partili hayata geçişle beraber Tercüme Bürosunun çeviri faaliyetleri azalmaya başlayacaktı. 7 Ağustos 1946’da Hasan Ali Yücel’in istifa edip yerine Şemsettin Sirer’in Milli Eğitim Bakanı olması hümanizm politikalarının sonu olmuştur. Sirer, gençlerde milliyetçi ve yurtsever duyguları besleyen Doğu klasiklerinin tercüme edilmesine ağırlık vermiştir. 1966’da Tercüme Bürosunun bütün üyelerinin istifasıyla bu safha da sona ermiştir.

2.4.2. Milli Şef Döneminde Eğitim

Atatürk, çağdaş bir toplum yaratmada, eğitim meselesi üzerinde dikkatle durmuştur. Geleneksel/Osmanlı tarzı eğitim anlayışının ve sisteminin hem kuruluş hem de öz

bakımından ulusal olmadığı gibi bu eğitimin dil, tarih, sanat, kültür vd. alanlarda gelişmeye açık olmadığı görüşündeydi. Bütün bu olumsuzluklar içinde milli ve akılcı/bilimsel bir eğitim sisteminin temellerinin bir an önce atılmasını gerekli görmüştü (Güneş ve Güneş, 2003, s. 7). Batılılaşma yolunda asgari düzeyde hedeflere ulaşmada pozitivizm felsefesi dönemin eğitim anlayışına yansiyacaktır.

Kemalist eğitim anlayışı, bir üst yapı kurumu olan okulu, ilerlemeci temeller üzerinden toplumu yeniden inşa etme sürecini başlatacak araç olarak değerlendirmiştir. Çünkü Kemalist anlayışa göre Osmanlı eğitim sistemi uhrevi, statik ve skolastikti. Bu düzende kişi *birey* olarak değil, *kul* olarak tanımlandığından toplumsal dinamizm ve hareketlilik yoktu (İnal, 2008, s. 74).

Atatürk döneminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması, Latin Alfabesi'nin kabul edilmesi, Millet Okulları'nın açılması, Üniversite Reformu'nun gerçekleştirilmesi eğitim alanında yapılan köklü inkılaplardı. Atatürk bu yeniliklerle toplumun ihtiyaçlarına cevap veren, çağın şartlarına uygun modern ve bilimsel eğitim sistemini hayata geçirmiştir.

7 Mart 1942 tarihinde İzmir gezisi sırasında Milli Şef eğitim hakkında şunları söylemiştir:

“Yeni neslin yetişmesinde öğretmenin vazifesi büyüktür. İlköğretim, teknik öğretim, orta ve yüksek öğretimin teşkilatını genişletmek için hiçbir fırsat kaçırılmıyor. Hiçbir fedakârlıktan kaçınılmıyor. Bunlardan iyi sonuç almak öğretmenlerin göstereceği kabiliyet, çalışkanlık ve anlayışa bağlıdır. Talebe ana babaları da öğretmenlere bu yönde yardım etmelidirler. Çocuklarımızın karakterli, ahlâklı olarak yetişmeleri, onların bilgili yetişmeleri kadar ve hatta ondan daha çok önemlidir... Çocuklarımız vatan sevgisi şuurlarıyla koruyarak yetişmelidirler. Şimdiki zaman bizim yetiştiğimiz zamana göre çok değişmiştir. Memleket içinden ve dışından gelen tesirler çok geniştir. Çocuklarımız kendi nefislerine güvenli ve bütün ters tesirlere, akıntılara karşı koyabilecek zihniyette hazırlanmalıdırlar. Vatanseverlik ahlâkın başında gelir. Vatansever olarak yetişmek, terbiye sistemimizin temelidir. Çocuklarımızın toy zamanlarında ters akıntılara dayanmaları ve yetiştikleri çağda iyi mücadele etmeleri için öğretmenler onların zihinlerini iyi işlemelidirler” (Turan, 2006, s. 92).

I. Saydam Hükümeti'nde açıklanan ve II. Saydam Hükümet Programı'nda³⁹ aynen devam eden milli eğitim politikası şu şekilde açıklanmıştır:

“Memleketin maddi refahı ve iktisadi kalkınması ancak kültür seviyesinin bunlara muvazi olarak yürümesiyle mümkün olacaktır kanaatindeyiz. Türk çocuğunu daha ilk tahsil yaşında iken mektebe alarak zekâ, istidat ve faaliyetine uygun bir silsile takib ettirmek memleketin ilim, sanat ve pratik hayat ve teknik faaliyet sahalarında görülen eleman ihtiyacını onların yetişkin varlıklarıyla karşılamak maarif işlerinde tutacağımız esaslı yoldur. Türk çocuğunun ahlâkı temiz, ruhça ve bedence sağlam, milletine,

³⁹ II. Saydam Hükümet Programı'nda eğitim kısmına yer verilmemiştir.

vatanına, Cumhuriyete ve inkılâba sadık yetiştirmek maarifimizin başlıca hedefidir” (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 1993, s. 16).

I. Saraçoğlu Hükümet Programı’nda ise milli eğitim politikası şu şekilde yer almıştır:

“Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türk kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz. Ve her vakit bu istikâmette çalışacağız. ...Son yılların gayretiyle dünyadaki arkadaşlarımızın safına çıkmış olan üniversitelerimiz, yüksek mekteplerimiz ve bunları dolduran gençlerimiz her gün ağırlaşan bilgileri ve artan adedleri ile ideale doğru hamleler yapmağa hazırlanıyor. Onun için bu gençlerdeki heyecanları beraber yaşamak ve onlarla daha çok çalışmak kararındayız. Bugün için pek çok olmakla beraber Köy Enstitüleri köylerimizi ve köylülerimizi daha şimdiden yükseltmeye başlamıştır” (MEB, 1993, s. 17).

Türk milliyetçilik akımının yanında kan ve soya dayalı paradigmanın milli eğitim politikalarının belirlenmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu paradigmada belirleyici olan temel unsurun II. Dünya Savaşı’nın yeniden tırmandırdığı milliyetçilik akımı olduğu söylenebilir.

II. Saraçoğlu Hükümet Programı’nda milli eğitim politikası şu şekilde açıklanmıştır:

“Son senelerde halkımızda ve maarifimizde gördüğümüz hamleleri takviye etmek ve biran evvel bilgili ve verimli vatandaş adedini artırmak için bütün kuvvetimizle bu cereyana katılmakta vatan ve millet için büyük faydalar gördük ve cereyanın hızını azaltmamak için önümüzdeki senenin maarifine 14.5 milyon lira ilâve ederken haz duyduk” (MEB, 1993, s. 18).

Milli Şef döneminde gerçekleştirilen maarif şûraları ve parti programları da milli eğitim sistemini etkilemiştir. 1939’da toplanan I. Milli Eğitim Maarif Şûrası’nda üç sınıflı ve tek öğretmenli bütün köy okullarının beş sınıfa çıkarılmasına karar verilmiş ve Köy İlkokul Programı Projesi yayımlanmıştır (Binbaşıoğlu, 1999, s. 149). Şûra’da 1927 yılı Köy Mektepleri Programı’nda belirlenen yedi hedef aynen kabul edilmiştir⁴⁰.

15-21 Şubat 1943’te yapılan II. Maarif Şûrası’nda (T. C. Maarif Vekilliği, 1943, s. 4-6) konuşma yapan Başbakan Saraçoğlu, *milli kültürü oluşturan ahlâk, dil ve tarih alanlarında değerlendirmeler yapılacağını* ifade etmiştir. Ayrıca, Bakan Yücel açılış konuşmasında şunları ifade etmiştir: “Ancak ahlâklı ve karakterli çocukların bilgilerinden memleket faydalanır. Yavrularımız, memleketin ilerisi kendi ellerinde olduğunu bilerek kudretli ve bilgili olduğu kadar ahlâklı ve karakterli olarak yetişmelidir”. Ana dil

⁴⁰1927 Köy Mektepleri Programı’nda belirlenen yedi hedef şunlardır: Öğretim, daima, son derece pratik olmalı ve duyulara hitap etmelidir. Bilgiden çok çevrede geçerli olacak, işe yarayacak alışkanlıklara yer verilmelidir. İşe yarayacak bilgiler çocuğun ruhuna işlenmelidir. Köy çocuğunu, köy hayatına bağlı kalarak, ulusal, uygar ve insancıl bir kişi haline getirmek en önemli ülküdür. Köy çocukları, köylerde, hayatlarını daha sağlıklı ve daha yaşanabilir bir hale getirecek şekilde yetiştirilmelidir. Köy Çocukları, kendi köylerinin refah ve mutluluğuna hizmet edecek şekilde yetiştirilmelidir. Öğretmenler, her vesileden yararlanarak, kendilerine Türk Devrimlerinin ülkülerini telkin etmelidir.

çalışmalarında verimin artırılması, okullarda ahlâk terbiyesinin kazandırılması, tarih öğretiminde Türklük bilincinin etkili metotlarla öğretilmesi esasları üzerinde durulan ana başlıklardı (Sakaoğlu, 1992, s. 103). Başbakanın ve bakanın konuşmalarından, şûranın milli kültür, ahlâk, dil ve tarih üzerine yoğunlaşacağı anlaşılmaktadır.

İsmet Kaplan (2011, s. 176-177) CHP'nin 6. Kurultayı'nda kabul edilen 1943 Programı'nda eğitime ilişkin hükümleri incelerken ortaya çıkan değişime dikkat çekmektedir. Programın eğitimle ilgili hükümlerinin; vatan, millet ve aile sevgisine dayanan kısımlarının; Almanya, İtalya ve Japonya gibi militarist ülkelerin totaliter-otoriter anlayışlarıyla örtüştüğünü belirtmektedir. Kaplan, *milli eğitimin totaliter-otoriter anlayışın resmi milliyetçi Türkçülük ideolojisiyle harmanlanmış olduğuna işaret eder*. Programın, uluslararası kültüre ve hümanizme aykırı bir şekilde eğitimi dar bir milliyetçilik anlayışına hapsedtiğini ifade etmektedir. Milli Şef'in direktifleri ve Yücel'in öncülüğünde Türk hümanizmi müfredata girerken 1943 Parti Programı'nda eğitimin hümanizm felsefesinden uzak, dar bir milliyetçi anlayışa hapsedilmesi parti ile bakanlık arasındaki tezatlığa örnektir.

Milli Şef'in eğitim politikalarını ve anlayışını değerlendirme 1938'den 1945 yılına kadar toplam 7 yıl 8 ay 9 gün Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlenen Hasan Ali Yücel'den bağımsız düşünülemez.

Ne radyonun ne de basının Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar etkili olduğu o yıllarda Milli Şef'in etrafında akıllara ve duygulara hitap edecek en etkili propaganda yolu eğitimle mümkündü. Milli Şef'e *sivil üniforma* giydirilmesinde, Bakan Yücel baş ustadır (Sakaoğlu, 1992, s. 86-87). Eğitim, lider kültürünün oluşturulmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bundan başka, Bakan Yücel döneminde okuryazar oranı; öğretmen, öğrenci ve okul sayısı gibi sayısal verilere bakarak niceliksel gelişmeler hakkında bir tablo ortaya çıkarabiliriz.

Tablo 3

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde ilköğretim kurumlarındaki sayısal gelişmeler

Öğretim Yılı	Okul (n)	Artış İndeksi (100)	Öğrenci (n)	Artış İndeksi (100)	Öğretmen (n)	Artış İndeksi (100)
1938-1939	7.862	100	813.532	100	17.120	100
1939-1940	9.417	119	905.139	111	19.047	111
1940-1941	10.596	134	956.000	117	20.564	120
1941-1942	10.948	139	940.000	115	22.042	128
1942-1943	11.404	145	940.000	115	22.387	130
1943-1944	12.903	164	1.247.000	153	25.687	150
1944-1945	14.010	178	1.358.000	166	27.317	159

Kaynak: Başar, 2004, s. 351.

Tablo 3’deki verilere baktığımızda, 1938 ile 1945 yılları arasında ilköğretimde okul, öğrenci ve öğretmen sayısı artmıştır. Okul sayısının artmasında köylülerin önemli rolü vardır. Hükümetin, köy okullarının yapımı için köylüleri zorunlu çalışma yükümlülüğü altına alması okul sayısındaki artışla yakından ilgilidir. Kasaba, ilçe ve illerde okul yapımından sadece devlet sorumlu olmuştur. Ayrıca, Milli Şef’in ve hükümetin ilköğretime verdiği önem öğrenci ve öğretmen sayısındaki artışa katkı sağlamıştır.

Tablo 4

Halk dershaneleri tarafından açılan okuma yazma kursları

Eğitim-Öğretim Yılı	Kurs Sayısı (n)	Kursiyer Sayısı (n)
1939-1940	296	4.584
1940-1941	976	24.920
1941-1942	569	14.085
1942-1943	923	27.642
1943-1944	972	19.928
1944-1945	3.129	57.274

Kaynak: Türk ve Katırcı, 2010, s. 191.

Tablo 4’teki verilere baktığımızda, savaş sürecinde okul çağı dışındaki yurttaşların okuryazar oranının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Seferberlik ilanıyla köylü erkeklerin orduya katılması ve boşalan işgücünü karşılamak için yetişkin kadın ve erkeklerin çalışma hayatına katılması okuryazar oranında dalgalanmalara sebep olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 5

Hasan Ali Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde ortaokul kurumlarındaki sayısal gelişmeler

Öğretim Yılı	Ortaokul					
	Okul (n)	İndeks (100)	Öğrenci (n)	İndeks (100)	Öğretmen (n)	İndeks (100)
1938-1939	150	100	84.355	100	3.402	100
1939-1940	155	103	92.327	109	3.744	110
1940-1941	238	158	95.000	112	3.867	113
1941-1942	252	168	95.000	112	3.900	114
1942-1943	244	162	84.000	99	3.883	114
1943-1944	245	163	75.000	88	3.851	113
1944-1945	247	164	70.000	82	3.862	113

Kaynak: Başar, 2004, s. 353.

Tablo 5’teki verilere göre, okul sayısında artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Ortaokullarda öğretmen mevcudu genel itibarıyla fazla değişiklik göstermemiştir. 1942-1943 eğitim-öğretim döneminden itibaren öğrenci sayısında azalmalar olmuştur. Kasaba, ilçe ve illerde öğrenim gören çocukların ortaokula kayıt yaptırmadığı anlaşılmaktadır. Kayıtlardaki

düşüşün sebeplerinden birisi de olumsuz ekonomik şartlardan dolayı çocukların çalışma hayatına katıldığını söyleyebiliriz.

Tablo 6

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde lise kurumlarındaki sayısal gelişmeler

Öğretim Yılı	Okul (n)	İndeks (100)	Lise		Öğretmen (n)	İndeks (100)
			Öğrenci (n)	İndeks (100)		
1938-1939	74	100	24.582	100	1.314	100
1939-1940	77	104	26.401	107	1.449	114
1940-1941	82	110	25.000	101	1.544	117
1941-1942	82	110	28.000	113	1.568	119
1942-1943	79	106	28.000	113	1.590	121
1943-1944	80	108	29.000	117	1.694	128
1944-1945	76	102	28.000	113	1.656	126

Kaynak: Başar, 2004, s. 353.

Tablo 6'daki verilere bakarsak, lise kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayısı, ilkokul ve ortaokul öğrenci sayısından hayli düşüktür. Bu düşük sayılar, lise okul sayısı ve öğretmen sayısına da yansımıştır. İlerleyen kademelerde öğrenci sayısının azalışı öğretmen ve bina sayısındaki azalışa etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 7

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde yükseköğretim kurumlarındaki sayısal gelişmeler

Yıllar	Fakülte ve Yüksek Okul (n)	Öğretim Elemanı (n)	Öğrenci Sayısı (n)	Mezun sayısı (n)
1935-1936	18	743	7.277	1009
1940-1941	20	967	12.844	1.678
1945-1946	31	1.388	19.273	2.440

Kaynak: Türk ve Katırcı, 2010, s. 216.

Tablo 7'deki verilere bakarsak, 1940-1946 yılları arasında yükseköğretim kurumlarında fakülte, öğretim elemanı, öğrenci ve mezun sayısının arttığı gözlemlenmektedir. Yükseköğretimde niceliksel artışlar dönemin kültür düzeyinin artışına olumlu yansıdığını düşündürmektedir.

Tablo 8

1936 Müfredat Programı haftalık ders dağılım çizelgesi

Dersler	I. Devre		II. Devre		
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Türkçe	10	7	7	6	6
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	1
Tabiat	-	-	-	3	3
Dersleri	-	-	-	2	2
Aile Bilgisi	-	-	-	2	2
Hayat	5	6	7	-	-
Bilgisi	5	6	7	-	-
Hesap	4	4	4	4	5
Hendese	4	4	4	2	2
Resim-iş	4	4	4	2	2
Yazı	-	2	1	1	1
Müzik	1	1	1	1	1
Jimnastik	2	2	2	1	1
TOPLAM	26	26	26	26	26

Kaynak: Binbaşıoğlu, 1999, s. 166.

Tablo 8'deki ders saatlerine baktığımızda, 1936 Müfredat programına göre yurt bilgisi dersleri 4. sınıflarda iki ders saati; 5. sınıflarda bir ders saati okutulmuştur. Görüldüğü üzere, yurt bilgisi dersleri ilkokulda soyut işlemler döneminden itibaren on ile on bir yaşları arasında okutulmaya başlanmıştır.

Tablo 9

Beş Sınıflı Köy Okulu (1939-1940) Programı haftalık ders dağılım çizelgesi

Dersler	Sınıflar				
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	5. Sınıf
Hayat Bilgisi	3	3	4	-	-
Türkçe	10	9	8	5	5
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	2
Aile Bilgisi	-	-	-	1	1
Geometri	4	4	4	3	3
Resim	1	1	1	1	1
Yazı	-	1	1	1	1
TOPLAM	18	18	18	18	18

Kaynak: Binbaşıoğlu, 1999, s. 166.

Çizelgeye bakarsak, beş sınıflı köy okullarında yurt bilgisi dersleri 4. ve 5. sınıflarda ikişer ders saatidir. Köy okullarında eğitim alan öğrencilere 5. sınıfta yurt bilgisi dersinin, 1936 Müfredat Programıyla karşılaştırıldığında, bir ders saati fazla verilmesi göze çarpmaktadır. Tek parti rejimi en ücra Anadolu köyüne eğitim aracılığıyla ulaşabildiğinden ders saatini ikiye çıkardığını söyleyebiliriz.

Yukarıda değinildiği üzere, Hasan Ali Yücel'in başkanlığı döneminde okul, öğretmen ve öğrenci sayısında artış olduğu gözlemlenmektedir. Savaş halinin sürdüğü bir dönemde bütçenin çoğu savunmaya ayrılmışken eğitim alanında yapılan çalışmalar ve hizmetler okuryazar oranını ve okullaşmayı artırmıştır.

2.4.3. Köy ve Köycülük

18. yüzyılın ortalarında İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi üretim tarzını değiştirmiş, bununla beraber üretim-tüketim ilişkilerinde de köklü bir devrim yaratmıştır. Sanayi Devrimiyle aristokrat sınıfının toprağa dayalı tarımsal üretimi yerini, seri üretime dayalı buhar gücüyle çalışan makinelerle bıraktı. Üretim araçlarının el değiştirmesi, burjuva (Kapitalist) sınıfının elinde sermaye birikimini artırmıştı. Sanayi devrimi İngiltere'nin sınırları ötesinde farklı kıtalara kadar uzanarak dünya nüfusunun büyük bölümünü oluşturan köylünün, yaşamını ve üretim ilişkilerini de derinden etkilemişti.

Fabrikaların kurulduğu yeni sanayi şehirleri ücretli işçi olabilmek için toprağını terk eden köylülerle dolmuştur. Yoğun köylü göçü sonucunda kuru tarımsal üretim düşmüş, kırdan şehre göçler hızla artmış, köylüler fabrikalarda çalışan işgücünü oluşturmuştur. Sürekli teknolojik gelişme bir kural haline gelmiş, üretimde makineleşme yaygınlaşmıştır. Gelir dağılımı yine köylünün ve işçinin aleyhine olmuştur. Sanayiciler ve bankacılar yüksek kazançlar elde ederken topraklarından koparılıp emeğini satan yeni işçi olan eski köylüler gelir kaybına uğramıştır (Yılmaz, 2013, s. 3).

Köycülük hareketinin 1930'lu yıllarda Türkiye'nin ve dünyanın gündemine girmesinde 1929 dünya ekonomik krizi etkili olmuştur. Krizle çalkanan ülkeler, nüfuslarının büyük bölümünü oluşturan köylünün, köyünü terk edip şehre yerleşmesini ve tarımsal üretimin azalmasını istemiyordu. Şehirlerde işsizliğin artması da aynı şekilde istenmeyen bir durumdur.

Karaömerlioğlu'na (2006, s. 54) göre, köycülük hareketinin sanayileşmiş ülkelerde daha çok sanayileşmenin ve şehirleşmenin getirdiği sorunlara bir tepki olarak gündeme geldiğini belirtir. Bunun yanında, Avrupa'da birçok entelektüelin kırsal yaşamı ve köylülüğü geleneksel ve milli değerlerin korunduğu kaynaklar olarak görmesi de köycülük hareketinin dinamiklerinden birisidir. Köy hayatının romantik tasavvuru Türkiye'de de etkisini gösterdi. Dergilerde her Türk köyünün bir *milli yuva* olduğu, *özbeöz Türklüğün köylerde yaşadığına* dair söylemler artmıştı.

Erhan Berat Fındıklı (2014) erken cumhuriyet döneminde köycülük hareketinin ortaya çıkışında aydınların rolünü, şu şekilde açıklamıştır:

“Aydınlar köycülük konusunda, komşu ve daha uzak ülkelerdeki Köycülük Hareketleriyle belirli bir düzeyde irtibata geçmiş, tanımaya ve kavramaya çalışmışlardır. Sovyet Rusya, Almanya başta olmak üzere İtalya, Meksika, Danimarka, ABD gibi ülkeler, köyün iktisadi ve sosyo-politik örgütlenme sürecinde diyaloga girilen kültür coğrafyaları olmuştur” (s. 343-344).

Nusret Köymen⁴¹ köycülük hareketinin Türkiye’deki öncüsüdür. Türkiye’de köycülük hareketi, 1936’dan itibaren Ankara Halkevi’nin resmi yayın organı Ülkü Dergisi’nin köyle ilgili çalışmalarının ardından hızlanmıştır. Köy ve köycülük söylemini sık sık dillendiren Ülkü Dergisi, Cumhuriyet’in kuruluşundan beri köye ve köylüye karşı ilgisizliği telafi edercesine makaleler yayımlamış, köy gezileri düzenlemiş, köylülere yardım seferberliği adı altında imece usulü yardımlar yapmış, köylüye ekonomiden sağlığa kadar yararlı bilgileri dergi sayfalarında paylaşmıştır⁴².

Tek parti yönetimi Osmanlı’dan arta kalan büyük bir köylü nüfusuyla karşı karşıya kaldı. Asım Karaömerlioğlu’nun deyişiyle “yeni Cumhuriyet daha az şehirli, daha çok köylüydü”. Köylülerin nüfusu toplam nüfusun %80’ine denk geliyordu. Şehirlielerin ihtiyaçlarının karşılanması, karnının doyması ve tarım vergilerinin ödenmesi hükümet için çok önemliydi.

Şehirde eğitim almış, şehir kültürü ve yaşam tarzına alışmış genç öğretmen adaylarını köye çekmek başlı başına bir sorundu. Öğretmen adayları ve genç öğretmenler şehirde çalışmak istiyor, köy okullarında öğretmenlik yapmak istemiyordu. Bunun çaresi yine köyün içinde aranacaktı. Köy çocuklarının köyde öğretmenlik eğitimi almasını sağlayacak bir eğitim sisteminin kurulması gündeme geldi. 1930’lu yıllarda Köy Enstitülerinin kuruluş kıvılcımı böylece yakılmış oldu.

Siyasal ve ideolojik olarak köylüyü kazanmak hayati derecede önem kazanmıştı. 1917 Bolşevik İhtilali’nde Rus köylülerinin devrime katkıları, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Balkanlarda birçok köy ve kasabada baş gösteren yaygın köylü ayaklanmaları yeni rejimin dikkatini köylü üzerine çekmeye yetmiştir (Karaömerlioğlu, 2006, s.12). Tek parti yönetimi bir an önce köycülük hareketini hayata geçirerek genç rejimin büyük bir köylü isyanı tehdidiyle karşılaşmasını istemiyordu. Geniş nüfusa sahip köylülerden milliyetçi bir baraj oluşturarak, sosyalizme karşı bir barikat vazifesi görmesi hedefleniyordu.

⁴¹Nusret Kemal Köymen 1903 yılında İstanbul doğumlu olup ilköğrenimini Kadıköy Numune Mektebinde gerçekleştirmiş daha sonra 1919’da İstanbul Amerikan Kolejine girerek 1926’da Ticaret bölümünden mezun olmuştur. 1931’de Dil Heyeti kâtipliği, 1932-1933’te Kadıköy Lisesi İngilizce öğretmenliği, 1936’da Ankara Erkek ve Kız liseleri İngilizce öğretmenliği yapan Köymen 1936-1937 yılları arasında ABD’de Wisconsin Üniversitesine devam ederek, köy sosyolojisinde *Cemiyet Teşkilatlanmasının Birimi Olarak Köy* teziyle M.A. derecesiyle mezun olmuştur. Köymen, 1938-1942’de Ziraat Alet ve Makineleri Okulu İngilizce öğretmenliği ve Tarım Bakanlığı Yayın Müdürlüğü, 1945-1951’de İstanbul Amerikan Koleji Teknik Okulu Kültür dersleri ve bölge plancılığı öğretmenliği, 1953-1959 arasında Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği görevlerinde bulunmuş ve bu görevde iken Gazi Eğitim Enstitüsü eğitim sosyolojisi derslerinin ilk öğretmeni olmuştur. Detaylı bilgi için Ebru Yılmaz’ın *Nusret Köymen Biyografisi* yüksek lisans tezine bkz.

⁴² Türk Yurdu, Halka Doğru ve Türk Sözü dergileri köycülük hareketi konusuna geniş ölçüde yer vermiştir.

Y. K. Karaosmanoğlu ve İ. H. Tonguç köycülük hareketinin önemli savunucuları arasındadır. Yakup Kadri *Yaban* isimli romanında köy kalkınması için temel sorumluluğu aydınlara yüklemiştir. Tonguç köylerin iktisadi ve sosyal açıdan zenginleşmesi için çalışmıştır.

Karaömerlioğlu (2006, s. 82-84) köycülük hareketinin 1936'lı yıllarda *Ülkü Dergisi* çevresindeki aydınlar tarafından tartışmaya açıldığını, Karaömerlioğlu tek parti yönetiminde köycülük tartışmalarının aydınlar ve partililer tarafından yeterince izlenmemesinden dolayı köycülük hareketinin muğlâkta kaldığını ifade eder. Türkiye'nin bir tarım mı yoksa bir sanayi ülkesi mi olacağı sorusunun cevabını da bulamadığını ekler. Ancak, 1936'lı yıllarda köycülük hareketinin sönmeye yüz tutmasına karşın Milli Şef döneminde toprak reformu ve Köy Enstitülerinin açılması köycülük tartışmalarını tekrar gündeme getirmiştir.

Sonuç olarak, devletin köycülük tartışmaları üzerinden resmi söylemleri devam edecektir. Tek parti yönetimi devlet güdümünde köylülüğü himaye eden bir anlayışı ideolojileştirmeye çalıştığı söylenebilir.

2.4.4. Köy Enstitüleri

İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan sonra ilköğretim sorununa çözüm bulmak amacıyla ayrıntılı bir gezi-inceleme yapar. Kastamonu-Gölköy Eğitim Kursu denetlemesi İnönü'nün ilköğretim işleri ile ilgili yargıya varmasını ve yönünü saptamasına yardımcı olur (Tonguç, 1970, s. 272).

Köy Enstitülerinin ilk adımı, 1937-38 eğitim/öğretim yılında İzmir-Kızılçullu ve Eskişehir-Çifteler'de iki Köy Öğretmen Okulunun açılmasıyla atıldı. Köy Enstitüleri için henüz bir kanun hazırlanmamıştı ama 22 Mart 1926 tarihli 789 sayılı Maarif Kanunu'nda yer alan *Köy Muallim Mektepleri* adının kullanılması uygun görülmüştü⁴³. Daha sonra 17 Nisan 1940 tarihli 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu çıktıktan sonra bu mekteplere *Köy Enstitüleri* ismi verildi. Köy Enstitülerinin ihtiyacını karşılayacak öğretmenlere ve yönetici kadrosuna gereksinim vardı. Bu ihtiyacı karşılamak için Hasanoğlu Köy Enstitüsü bünyesinde 19 Eylül 1942 tarihli 6/2323 sayılı bakanlık kararıyla *Yüksek Köy Enstitüsü* kuruldu (Altunya, 2010, s. 30).

Köy Enstitüleri, köylü yurttaşları laik ve milliyetçi bir kimliğe sahip bireylere dönüştürmeyi amaçlamıştır. Enstitü öğrencileri ve öğretmenleri, gittikleri ve görev aldıkları

⁴³Cumhuriyetin ilanından 1954 yılında Köy Enstitülerinin kapatılmasına kadar geçen sürede köy eğitimi ile ilgili çıkarılan kanunlar şunlardır: 1926 tarihli Köy Muallim Mektebi Talimatnamesi. 1936 tarihli Köy Öğretmen ve Eğitimcileri Yetiştirmek Üzere Açılacak Kurs Talimatnamesi. 24 Haziran 1937 tarihli Köy Eğitimcileri Kanunu. 23 Aralık 1937 tarihli Köy Öğretmenleri Yönetmeliği 3238 Numaralı Köy Eğitimcileri Kanunun 6. Maddesine Göre Kabul Edilen Talimatname. 7 Temmuz 1939 tarihli Köy Eğitim Kursları ile Köy Okullarının İdaresine Dair Kanun. 17 Nisan 1940 Tarihli Köy Enstitüleri Kanunu. 27 Ocak 1954 tarihli Köy Enstitüleri ile İlköğretim Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun.

her yerde rejimin aydınlık yüzünün temsilcisi olacaktı. Enstitüden mezun olanlar sağlık, ekonomi, edebiyat, sanat, bilim ve teknik gibi birçok alanda köylüye yardımcı olacak ve köylülere rehberlik edecekti. Bu şekilde enstitülüler, köylünün Orta Çağ karanlığından çıkmasını sağlayarak köylünün aydınlanmasını gerçekleştirecekti.

Köy Enstitüleri köy yaşamının bütününe hedeflemişti. Orta Çağ karanlığı yaşayan köylerde geleneksel okulların yapacağı bir şeyin olmadığı açıktı. *Köyün sorunlarının çözümü kendi unsurlarıyla içten canlandıracak bir uyanış hareketinin başlatılmasıyla mümkün görülüyordu* (Altunya, 2010, s. 45).

Karaömerlioğlu (2009) Köy Enstitülerinin kuruluşundaki tarihi faktörleri şöyle özetlemektedir:

“Köy Enstitüleri pratiğinin ve fikrinin gelişmesinde 1930’larda başlayan köye ve köylüye ilginin artmasını dikkate almak gerek. Bunda kuşkusuz siyasal rejimin 1930’lar başlarındaki krizini ve bu krizin hem rejimin toplumsal desteğini köylerde artırma ve de aydınları bu yönde seferber etmek de önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Kemalist rejimin köylerdeki zayıflığı göz önüne alındığında, Enstitülerin rejimin ve Türk milliyetçiliğini yeterince ‘milliyetçi’ olmadığı düşünülen köylüye götürülme projesinin de bir parçası olduğu görülür” (s. 286).

1924 yılında medreselerin kapatılmasına kadar köylü, medrese eğitimi dışında genel bir eğitim görmedi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında az sayıdaki köy okullarının çoğu harap durumdaydı. Köyler yoksul, ıssız ve bitkindi. Hastalık, kıtlık, doğal afetler köylüyü harap ediyordu. Kısa bir süre sonra da İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla askere giden erkeklerin yerini işgücü olarak çocuklar, kadınlar ve yaşlılar karşılamaya çalışıyordu. Hatta kadınlar, çocuklarını elinden alan okulu yük olarak görüyordu. (Altunya, 2010, s. 18-19). Karaömerlioğlu (2009, s. 286-287) eğitilen işgücünün üretim sürecine dâhil edilememesi; şehirde büyüyen ve eğitim alan genç öğretmen adaylarının köylere gitmedeki isteksizliğinin de Köy Enstitülerinin kurulmasında etkili olduğunu söyler.

Köy okullarında eğitim verecek sorumluluk sahibi öğretmen adayları yetiştirmek; köylüye çeşitli alanlarda hayatını sürdürebilecek ve üretim yapabilecek bilgi ve beceriyi kazandırmak; köy halkının kendi içinden çıkacak aydınlarını yetiştirmek; kadın ve erkeği eşit konuma getiren yeni bir toplumsal yapıyı inşa etmek Köy Enstitülerinin hedefleri arasındaydı (İlgaz, 1999, s. 311-312). Köy Enstitülerinin varlığı ile tek parti yönetimi köyde ve köylüde devrimleri hayata geçirmeyi çalıştı.

Köy Enstitülerinin kuruluşu ülkede politik çekişmelere sebep oldu. Türkçü-Turancı hareket Anadolu köylerinin komünistlerle dolduğuna dair iddialar ortaya attı. Recep Peker’in sosyalist öğretim üyelerini görevden uzaklaştırması, Tan Gazetesi basılması olayı, Anadolu’da komünizm dalgasının yayıldığına dair haberler için uygun bir ortam yaratmıştı.

Karaömerlioğlu'nun (2009, s. 292-293) dediği gibi *komünist avı için biçilmiş kaftan Köy Enstitüleri* olacaktı. Böylelikle Atatürk devrimlerini köye ve köylüye taşıma ve köyün kalkınmasında önder olmak üzere kurulan Köy Enstitüleri ülkenin siyasi ortamının kurbanı oldu.

Ilgaz (1999, s. 312) Köy Enstitülerinin on dört yıllık mazisinin ardından 1954 yılında kapatılmasının nedenini, CHP kadrolarının Köy Enstitüsünün kuruluşunda köylülerin desteğini almamasına bağlamıştır. Kırsal kesimde belirli bir sayıda *köylü aydını* yeni bir kimlik kazandırarak bilinçlendirmede ve bilgi/beceriyle donatmada başarı sağlamışsa da, merkezden yöneten kadronun benimsediği eğitim modelindeki yurttaş kimliğiyle tam uyuşmamıştır. Nihayetinde, bu eğitim projesi CHP'nin belirli bir siyasi kanadının ağırlığıyla hayata geçirilmişti. Parti yönetimine, tabanına ve kitlelere mal olmamış bir projenin varlığı da bir zaman sonra dolacaktı.

Köy Enstitülerine bazı sol-sosyalist çevrelerden Kemalist rejimin köydeki tepe noktası olduğu eleştirileri yapılmıştı. Örneğin sosyalist yazar Kemal Tahir tek parti rejiminin ideolojisini yaymak amacıyla kurulmuş faşizan eğitim kurumları olarak şiddetle eleştirmiştir (Karaömerlioğlu, 2009, s. 286).

CHP'nin içinde güçlenen sağ kanadın İnönü üzerindeki etkisi de Köy Enstitülerinin geleceğine dair bakışının değişmesine sebep olacaktı (Tonguç, 1970, 291). Sağ kanattaki CHP'lilerin, Köy Enstitülerinin partinin geleceği için tehdit yarattığını dillendirmeleri enstitülerin kapatılması sürecini hızlandıracaktı.

1946 yılının Ocak ayında Demokrat Parti'nin kurulması Köy Enstitülerinde radikal değişikliklere sebep oldu. Eski CHP'li vekiller, partinin demokrat olmadığını söylüyor ve enstitüler üzerinden yoğun eleştiriler dile getiriyorlardı. CHP, DP'nin kısa süre içindeki yükselişinden tedirginlik duydu. Recep Peker, eleştirilerin odağında olan Yücel'i görevden aldı. Bunun yanında Milli Şef'in de enstitüleri korumaktan vazgeçmesi ve Köy Enstitülerine çok da sıcak bakmayan Sirer'in Milli Eğitim Bakanlığının başına geçmesine karşı çıkmaması değişikliğin başlamasına neden oldu (Kirby, 2012, s. 451-452).

2.4.5. Halkevleri

Türk Ocakları 1931 yılının Nisan ayında kapatılıp yerine 19 Şubat 1932'de Halkevleri⁴⁴ kuruldu. Sefa Şimşek (2002, s. 28-29) Türk Ocaklarının kapatılmasını dört nedene bağlamaktadır: Türk Ocaklarının, İttihat ve Terakki Partisinin yan kuruluşu olarak görülmesi ve Cumhuriyet'in yeni misyonuyla uyumsuz olması; hükümete göre, ocakların

⁴⁴ Halkevlerinin dokuz şubesi bulunmaktaydı. Bu şubeler şunlardır: Tiyatro; Sosyal Yardım; Müze; Sergi; Dil, Tarih ve Edebiyat; Dershane ve Kurslar; Köycülük; Sanat; Kütüphane ve Yayın şubesi.

devrimlere karşı gerici bir tutum sergilemesi; İttihat ve Terakki'den arta kalan Pantürkist politikaların Cumhuriyet idealleri ve Kemalizm'in dış politika anlayışı ile uyuşmaması; tek parti yönetiminin ülkedeki hâkimiyetini sağlamlaştırması için eski yönetimden kalan kurumları lağvetmek istemesi olarak açıklar.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının halkın desteğini kazanması ve Menemen Olayı'nın yaşanması tek parti rejiminin karşılaştığı iki sorundu. Bu ortam içinde parti, halkla rejimin temasını artırmak ve rejimin halka benimsetilmesini sağlamak istiyordu. İç konjonktürün yanında dış konjonktürde de Almanya ve İtalya gibi otoriter yönetimler ve demokrasiyle yönetilen ülkeler rejimlerini güçlendirmek için 1930'lu yıllarda Halkevlerine benzer kurumlar kurmuşlardı. Bu kurumlar, kitlelerin ideolojik çerçevede politizasyonunu sağlamak, iş hayatından arta kalan boş zamanı değerlendirmek ve rejimin geleceği için bazı pratik bilgi ve becerilerin kazandırılmasını sağlamak istemiştir (Yeşilkaya, 2009, s. 114). Halkevleri, Türk Devriminin kazanımlarını koruyacak, devrimlerin halk tarafından benimsenmesini sağlayacak, partili partisiz herkesi tek çatı altında toplayacak ve herkesi birbiriyle tanıştırap kaynaştıracak ulusal eğitim ve kültür yuvaları olarak tasarlanmıştı (Koçak, 2005, s. 114). Halkevleri şehirli yurttaşların ikinci evi olacaktı.

Halkevlerinin kurulmasının en önemli amacı, Kemalist ideolojinin ülke geneline yayılmasını sağlamaktı. Halkevleri bunu *telkin ve terbiye yoluyla* gerçekleştirecekti. Halkevleri en başta *şehirli bir eğitim ve kültür kurumu*⁴⁵ olarak da düşünülebilir.

Tek parti rejimi Halkevleri aracılığıyla eğitim ve kültür alanları üzerinden halka inmiştir. Sanat, spor, eğitim, okuma yazma ve kültürde yapılan çalışmaların yurttaşların resmi ideolojiyi benimsemelerinde ve ulus-devlet anlayışının inşasında yapıcı işleve sahip olacağı öngörülmüştür.

Kemalist aydınlar, Halkevlerinin *ideoloji okulu* olarak gösterilmesine karşı çıkmış; halkın bütün kesimlerinin buluşup bir araya geldiği bir *halk okulu* olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Aydınlar, devletle toplumun bir araya geldiği bir mekân olarak Halkevlerini, halkçılık ilkesinin en canlı örneği olarak görmüşlerdir. Geleneksel Osmanlı toplumunun gündelik yaşamı cami merkezliken parti yönetimi kamusal alanda yeni bir mekân yaratmıştır.

1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte Halkevleri için de son yaklaşmıştı. DP, Halkevlerini CHP'nin propaganda merkezleri olarak görüyor ve bu örgütün derhal tasfiye edilmesini istiyordu. Keza İsmet İnönü de Halkevlerinin kapatılmasını doğal

⁴⁵ CHP, kuruluş tarihi 1932'den Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılına kadar 478 Halkevi ve 4322 halkodası kurmuştur. 1932'de Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa Çanakkale, Denizli, Diyarbakır İstanbul, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun ilk Halkevlerinin açıldığı şehirlerdir.

karşılamaştır⁴⁶. Çünkü Milli Şef Köy Enstitüleri ve Halkevleri gibi eğitim ve kültür kurumlarının ancak tek parti yönetimlerinin himayesinde varlığını sürdürebileceğini düşünüyordu. Halkevleri kapatıldıktan sonra DP Halkevlerinin bütün mal varlıklarına el koymuştu.

2.4.6. Türkçü-Turancı Tarih Anlayışı

İki dünya savaşı arasında Almanya ve İtalya’da boy gösteren totaliter-otoriter faşizan yönetimler ırkçı ve ötekileştirici siyasi düşüncelerini bilimsel metotlarla geçerli kılmaya çalışıyorlardı. Bilimsel temelden yoksun fikirler dünyanın birçok yerinde devlet adamlarını, aydınlarını ve düşünürlerini de etkiledi. Irk ve kan esasına dayanan fikirlerden etkilenen ülkelerden birisi de Türkiye idi.

O. Ertekin (2003, s. 360) Kemalist Türk milliyetçiliği ile Türkçü-Turancı ideolojinin arasındaki yol ayrımının 1930’lu yılların başında I. Türk Tarih Kongresi’nde gerçekleştiğini belirtir. Ertekin, kongrede Türklüğün soyut ve herkese açık bir şekilde tanımlandığını ancak Z. V. Togan ve M. F. Köprülü’nün etnik ve ırki açıdan eşkâli çizilmiş bir Türkçülük ideoline sahip olduklarından Kemalist Türk milliyetçiliğine karşı durduklarını belirtir. Togan Kongre’de Türk tarih tezinin bilimsel dayanaklardan yoksun olduğu eleştirilerini dile getirmiştir. Togan, Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya ve dünyanın değişik yerlerine göç etmelerini iklim ve kuraklık gibi coğrafi faktörlere değil, Türk boylarının kendi aralarındaki iç mücadelelerine bağlamıştır. Togan’ın bu tespiti Kemalist Türk milliyetçisi kesim tarafından çok sert karşılanmıştır.

1930’lu yılların önemli Türkçü-Turancı ideologlarının başında Nihal Atsız⁴⁷ gelir. Atsız’dan sonra ismi en çok geçen Turancı düşünür Reha Oğuz Türkkan’dır⁴⁸. Atsız’ın çıkardığı Atsız Mecmua ve Orhun dergileri ile Reha Oğuz Türkkan’ın çıkardığı Ergenekon, Bozkurt ve Gökbörü dergileri Türkiye’de Türkçü-Turancı düşüncenin ideolojik temellerinin atılmasını sağlamıştır.

⁴⁶ Halkevleri 1960 darbesinden sonra tekrar açılmıştır. 12 Eylül askeri darbesinden sonra bütün dernekler gibi Halkevleri de kapatılmıştır. İki kez kapatılan Halkevleri 1988 yılında üçüncü kez tekrar açılmıştır.

⁴⁷ 1905 yılında İstanbul’da doğmuştur. Turancılık akımının savunucusu ve ideoloğudur. Askeri Tıbbiye okulunda okurken Türkçü-Turancı düşüncelerinden dolayı yaşadığı tartışmalar sebebiyle okuldan atıldı. Kısa bir süre sonra Kabataş Erkek Lisesinde yardımcı öğretmen olarak çalışmaya başladı. 1926’da İstanbul Darülfünunu Edebiyat Bölümünde eğitim hayatına devam etti. Mehmet Fuat Köprülü ile yakınlık kurdu ve hocası, Atsız’ı yanına asistanı olarak aldı. Darülfünun hakkında yazdığı bir makaleden dolayı 1933’te asistanlıktan uzaklaştırıldı. Daha sonra Malatya ve Edirne’de Türkçe Öğretmenliği yaptı. Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden sonra Haydarpaşa Lisesine atandı. Daha detaylı bilgi için www.biyografi.info sitesine bkz.

⁴⁸ 1920 yılında İstanbul’da doğdu. St. Joseph, Galatasaray ve Kabataş liselerinde okuduktan sonra, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi’nde master yaptı. Tarih ve Türkoloji dallarında Sorbonne Üniversitesi’nde, Tecrübi psikoloji dalında ise Columbia Üniversitesi’nde ihtisas yaptı. Türkçülüğe Giriş (İstanbul-1940), Milliyetçiliğe Doğru (İstanbul-1943), Talking Turkey (New York-1955), Turkish Literature (New York-1956), Turkish National Character (New York-1971), Yenilenmiş Türk Destanları ve Hikâyeler (1977), Biz Kimiz (İstanbul-1987), Türk Milliyetçiliğinin Kısa Tarihi (İstanbul-1992), Yükselen Milliyetçilik, 21. Yüzyıl Milliyetçiliği (İstanbul-1995), Kızılderililer ve Türkler (İstanbul-1998) adlı eserleri vardır. Detaylı bilgi için www.biyografi.net sitesine bkz.

Atsız (1973, s. 9-17) *Türk Ülküsü* adlı makalesinde, Türklük ülküsünün milli üstünlük düşüncesi ve büyüme isteğinin ortaya çıkışı olarak ifade eder. Bu üstün güç aykırılıkları yok etme özelliğine sahiptir. Atsız, Araplar ve Yahudiler darmadağın halde yaşarken milli devletlerini nasıl kurduysa Türklerin de Kızılelma⁴⁹ idealinin peşinden koşup Kızılelma'yı kurmalarını öğütler. Ayrıca Atsız, Kızılelma ülküsüne göre farklı ülkelerde yaşayan Türklerin yabancı güçlerin hâkimiyeti altından kurtarılması için savaştan çekinilmemesi gerektiğini belirtir. Ona göre, çatışma nasıl doğanın kanunuysa, milletlerin savaşımı da doğanın kanunudur. Sonuç olarak Atsız'ın ideolojisinde yayılmacı ve saldırgan anlayış hâkimdir. Öz itibarıyla militarist ve sosyal darwinist öğeler içermektedir.

Kemalist Türk milliyetçiliği ile Türkçü-Turancı düşünce arasındaki en büyük ayrım noktası İrredantizm (Yayılmacılık) konusudur. Kemalist Türkçüler, Turancıların yayılmacı fikirlerini maceraperestlik ve ütopyacı olmakla itham ediyordu. Buna karşılık Turancılar, Türk birliğini ön plana çıkarmakla beraber, milli hâkimiyetin fetih, işgal ve ilhak yollarıyla yeryüzünü kaplamasına kadar işi ileri götürmekteydiler (Ertekin, 2003, s. 373).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman propagandasının etkisi hem Turancılar hem de Türk kamuoyu üzerinde etkiliydi. Almanlar, İngilizlerin hilekâr ve düzenbaz olup Türklerin tarih boyunca can düşmanı olduğunu; Türkiye'nin, Orta Asya'nın Bolşevik hakimiyetine girmesi üzerine harekete geçen ilk ülke olduğunu; Rusların tarih boyunca sıcak denizlere inmek için Boğazları ele geçirmek istediğine dair milli duyguları etkileyecek türden propaganda yapmışlardır. (Glasneck, 1968, s. 12-13). Tarihin geçmiş sayfaları Almanlar tarafından da tekrar tekrar açıldığı görülmektedir.

Tanıl Bora (2006, s. 144) faşist fikirlerin özünde temel düşman figürü olarak Yahudilerin ve komünistlerin yer aldığını ifade eder. Bora, bunların tesadüfi olarak ortaya çıkmadığını, soy temelli ırkçılıkta veya milliyetçilikte anti-semitizm ve anti-komünizmin tarihsel konjonktürden kaynaklı düşman olarak ilişkilendirildiğinden bahseder.

Atsız (1973, s.118-119) Turancılığı nazizm, ırkçılık ve kafatasçılık gibi fikir hareketlerinden ayrı görmektedir. Bunun yanında Atsız, Kemalizm'i hem öven hem de eleştiren biridir. Atatürk'ün ölümünden itibaren İnönü'nün pasif bir devlet siyaseti güttüğünü oysaki Türkiye'nin Atatürk döneminde en atılgan devrini yaşadığını söyler. Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" deyişinin sadece *o dönemin zemin ve zaman icabı* söylenmiş bir söz olduğunu ileri sürer. Turancılıkta kafatasçılık anlayışının olmadığını, bunun bizzat Atatürk'ün direktifiyle kurulan Antropoloji Enstitüsü eliyle gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

⁴⁹ TDK, Kızılelma kelimesini "Osmanlılar tarafından Roma ve Viyana şehirleri için kullanılan sembolik ad" ve "yeryüzündeki bütün Türkleri birleştirip büyük bir imparatorluk kurmayı amaç olarak alan ülkü" olarak tarif etmektedir.

Mezarlardan iskeletlerin çıkartılıp ölçümler yapılması, okulda çocukların kafataslarının ölçülmesi gibi uygulamaları eleştiren yazılar kaleme almıştır. Atsız Kemalist Türk milliyetçiliğini farklı reflekslerle eleştirmiştir, diğer yandan da Atatürk üzerinden Kemalizm’e göz kırpmıştır.

Türkçü-Turancı ideolojinin homojen bir yapıya sahip olmadığı görülür. Ertekin (2003) Türkçü-Turancı fikirlere sahip kişiler arasında ideolojik bir bütünlük olmadığını şu şekilde açıklamaktadır:

“İrkçiliğin algılanmasından İslam dinine bakışlara kadar çeşitli esnekliklerin toplandığı bir platformdan söz edilebilir. İslam’ın milli ruhun asli bir unsuru olduğu (Orhan Seyfi Orhon-Yusuf Ziya Ortaç) tezinden Türk milli ruhuna bir unsur olarak giremeyeceğini (Nihal Atsız-Necdet Sançar) tezine, ırkın antropolojik kıstaslarının belirlenmesinde (Reha Oğuz Türkkan) ona manevi, ahlaki bir anlam verilmesine (Çınaraltı dergisi çevresi) kadar değişen ideolojik görüntüler bu platforma dâhildir” (s. 371).

Turancı ideologlar kaynağını Türklükten almayan ideolojilere ve fikir hareketlerine karşı düşmanca tutuma sahiptirler. Liberalizm, masonluk, komünizm, devletçilik, İslamcılık gibi düşüncelere ve ideolojilere karşı olumsuz tutuma sahip Turancılar vardır.

Reha Oğuz Türkkan’ın (1941, s. 12-47) Turancılık düşüncesi radikal fikirler içermektedir. Türk erkekleri ile Türk kadınları, kurdukları aile ocağında serbestliğe ve yabancı hayranlığına karşı, yeni yetişecek nesle sağlam prensipler ve ahlâki kurallar aşlamakla sorumludur. Türk milleti hak ettiği için büyüme ve yükselme hakkına sahiptir. Kuvvet bizzat hak olduğundan dolayı Türk doğal olarak daha kuvvetlidir. Demokrasi, barış, özgürlük ve zayıfa karşı sevgi iddiaları Türk milleti için saf ve hayalperest yaklaşımlardır. Bireyin ahlâk kurallarına siyaset değil, milletin kaderi hâkim olmalıdır. Özgürlük, hak, barış uğruna hareket eden herkes vatan hainidir. Türkkan’ın fikirlerinde sosyal darwinizmin etkisi görülmektedir.

Tanıl Bora (2006) Türkiye’deki faşist ideolojilerin karakterini şu şekilde çözümlemektedir:

“Faşist fikriyatın ‘arı-duru’ haliyle tecelligâhı, 1930’ların/40’ların Türkçülüğüdür aslında; ‘eski’-Türkçülük, biyolojik ırkçılığıyla, dindışı milliyetçi mistisizmiyle, kahramanlık kültürüyle, “sert disiplin” tutkusuyula, askeri-korporatist toplum tasavvuruyla, açıktan demokrasi karşıtı ve her nevi uzlaşmacı-pragmatist açılımı zül addeden radikalizmiyle steril faşist bir ortamdır” (s. 154).

Görüldüğü üzere, Türkçü-Turancı hareket totaliter-otoriter anlayışın ve faşizan politikaların güçlendiği bir dönemde tekrar canlandı.

Türkçü-Turnacı hareket basında da aktif olarak çalışmıştır. Ertekin (2003) Almanların savaşın ilk yıllarında Türkçü-Turancı gazete ve dergi çevrelerinde nasıl heyecanla karşılandığını ve anlatıldığını şu şekilde açıklamaktadır:

“İkinci Dünya Savaşı ve özellikle Alman başarıları genel olarak Türkçü dergiler ve yayınlarda, milliyetçilik ve ırkçılığın vatanseverlik-beynelmileyetçilik karşısında nasıl anlamlı ve yaşamsal dayanaklar olduğunun giderek yoğunlaşan vurgularıyla değerlendirilmiştir. Almanya’nın milliyetçilik yoluyla gerçekleştirdiği büyük inkişaf ve savaşın buna olumlu etkisi değerlendirilerek; ‘istikbalin bir milliyetçilik yüzyılı’ olduğu, millî ruh eksikliğinin ‘Fransa’da görüldüğü gibi ülkelerin çöküşüne yol açtığı hem müttefik yanlılarına ve hem de savaş karşıtlarına karşı sürekli olarak savunuluyordu’ ” (s. 363-365).

Görüldüğü üzere, Türkçü-Turancı ideolojide savaşmak, toprak fethetmek, ırkdaşları esaret altından kurtarmak olumlanan eylemlerdir.

2.5. Milli Şef Döneminde Yurttaşlık Eğitimi

Tek parti yönetiminin oluşturmak istediği ulus-devlet yapısıyla ideal yurttaş tipi arasında birebir ortaklıklar vardır. Cumhuriyet’in ulus-devlet yapısını analiz ederek yurttaşların eğitilmesi hakkında çıkarımlarda bulunabiliriz.

2.5.1. Ulus-Devlet İnşasında Yeni Kimlik Arayışı

Gianfranco Poggi (2001, s.139) modern devlet ve birey arasındaki ilişkide eşitsizliğin sistematik olduğunu savunur. Devlet aygıtı içeride, kendisine eşit hiçbir güç tanımazken; dışarıda, öteki egemen devletler karşısında çıkarını kollarken topluma göstermediği mantığı ve makullüğü diğer devletlere gösterir. Devlet tüm yönetim yetkilerini ve araçlarını kendi elinde toplar ve hukukun soyut ve genel diliyle konuşur.

Modern devlet Yeni Çağ’da sosyal ve politik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa’da yaşanan siyasi, sosyal, dini gelişmelerle beraber Fransız İhtilali ulus-devlet anlayışının bütün dünyaya transferini gerçekleştiren olay olmuştur. Fransız İhtilali’nde devrimin önderi halkken; Türkiye’de devrimin önderi M. Kemal olmuştur.

Modernleşme yolunda ilerleyen ulusların ve modernleştirici önderlerin aşması gereken durumlar vardır. C. E. Black’e (1986, s. 57) göre toplumun modernleşmesi ve ulus devletin inşası dört aşamaya bağlıdır. Kemalist yönetimin modernleşme projesi açısından da bu dört aşama benzerlik taşımaktadır.

1. Çağdaşlığın Zorlanması: Bir toplumun kendi geleneksel bilgi kuşağı içinde, çağdaş değer ve düşüncelerle karşılaşması.

2. Çağdaştıracı Önderliğin Sağlamlaştırılması: İktidarın geleneksel önderlerden çağdaştıracı önderlere geçmesi.

3. Ekonomik ve Toplumsal Dönüşüm: Köy ve tarım toplumundan kent ve sanayi toplumu haline dönüşmesi.

4. Toplumun Bütünleşmesi: Sosyal ve ekonomik değişimin sonucunda toplumun yeniden örgütlenmesi.

Önderin ve devrimci kadroların pozitivist görüşleri toplumun bütünüyle modernleştirilmesini zorunluluk sayar. Bu zorunluluk, yurttaşın çoğu zaman vesayet altında otoriter yönetimin çizdiği modele uygun yaşaması demektir.

Ahmet Yıldız (2009, s. 217-225) dönemlere göre Türk milli kimliğinin inşa sürecini üçe ayırmaktadır:

1. Milli Mücadele Dönemi (1919-1923): Bu dönemin olağanüstü durumu, birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyulduğu bir zamandı. Milli Mücadele döneminde Türk milli kimliği daha çok Müslümanlıkla özdeşleştirilmiş ve milliyet Müslümanlıkla eşdeğer tutulmuştu.

2. Cumhuriyetçi Dönem (1924-1929): Cumhuriyet'in ilanı yeni insan modelinin yaratım sürecini başlatmıştır. Kemalist seçkinlerin, bireyin referans noktasını İslamiyet'ten arındırarak yurttaşın duygu ve düşüncesine milliyet fikrini aşlamak istediği bir dönem olmuştur.

3. Etnik Tanıma Kayış (1929-1938): Ulus-devlet inşa sürecinde Türk milli kimliği etniklik ekseninde tanımlanan, ortak köken duygusunu temel alan, ırki soya dayalı motiflerin Cumhuriyetçi tanıma eklemlendiği bir dönemdir.

Görüldüğü üzere, ideal yurttaş tipinin oluşumu tarihsel şartlar içerisinde aşama aşama gerçekleşmiştir.

Kemalist anlayış da devlet yalnızca ulusal değerlerin ve duygu örüntülerinin değil, her şeyiyle ulusun ifadesidir. Devletle millet arasında hiçbir ayırım yoktur. Devleti yöneten bürokratik kadro toprak bütünlüğü, ulusal bağımsızlık, modernleşme, ekonomik kalkınma gibi söylemleriyle ulusla devlet özdeşliği kurmuştur (Çelik, 2009, s. 84).

Tek parti yönetimi bu inşa sürecinde yurttaşların ideal tipini belirleyen birçok söylemde bulunmuştur. Yurttaşların gerekirse vatani için canını vermekten çekinmemesi, Milli Şef'in verdiği emirlere harfiyen uyulması gerektiği, kahramanlar döneminin önemli şahsiyetlerine sonsuz saygı gösterilmesi, vatandaşın Türkçe konuşması gibi söylemler ideolojik üst-dili belirler ve ideal yurttaşın tanımını da oluşturur.

Baskın Oran'ın (1998, s. 129-130) Atatürk milliyetçiliğinin ırkçı olup olmadığı üzerine tespiti önemlidir. Atatürk Türk milletinin tarih sahnesine çıkmasında etkili olan öğeleri şu şekilde sıralamaktadır: “Siyasal varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşe birliği, tarihi ve ahlaki karabet”. Bu öğelerden sonra, Atatürk'ün tarif ettiği ulus tanımı şu şekildedir: “Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir”. Görüldüğü üzere, Atatürk bir milletin ortaya çıkmasında etkili olan unsurların içinde ırk ve menşe birliğini saymış olsa da Türk milletini oluşturan öğeler arasında ırk birliğini saymamıştır. Oran'ın tespitinde görülüyor ki Atatürk'ün ulus tanımında ırkçılık yoktur.

Yeni kimlik inşasında Kemalist yönetim *saf kan ırk* anlayışına itibar etmemiştir. Batı'nın etkisiyle ırkı önceleyen bazı paradigmlar görülmüş olsa da Türk milli kimliğini ırk üzerinden tanımlayamayız.

M. A. Kılıçbay (2003, s. 22-23) Cumhuriyetin bireyciliğe değil, bireyselliğe dayandığını söyler. Toplumun ayrılmaz parçaları ve eşit üyeleri olan bireyler, içinde yer aldığı cemaat değerleri yerine evrensel değerleri koyabilirse bireyselliğe ulaşabilir. Bireysellik gelişmiş bir sivil toplum anlayışı içinde değil, kafayla ve bedenle ait olduğu bünyeye yani devlete teslim olmasıyla sağlanabilir.

Cumhuriyet yönetimi ilk başlarda irfanı hür, vicdanı hür nesiller arayışı, yerini varlığını tamamen devlete armağan eden nesillere bırakmıştı (Kahraman, 2010, s. 112). Kemalizm'in siyasal-toplumsal projesi yeni bir vatan, yeni bir toplum, yeni bir kimlik oluşturmak ve modern ulus için yeni bir tarih yazmaktı (Çelik, 2009, s. 75). Tebaa olmaktan kurtulan yurttaş devletin belirlediği ölçülere göre yurttaş olacaktı. Modern ulus-devlette yurttaşların belirli bir standardizasyona sahip olacağı söylenebilir.

Kemalist yönetim başlangıçta çevreye hitap etmekteydi ancak, zamanla çevreden koparak kendi merkezine oturdu. Merkezin, Türkiye'deki toplumsal ve siyasal değişimi kendi kanallarıyla eklemlemesi, çevrenin merkezden kopuşunu gösterir. Toplumsal ve siyasal değişim isteğinin çevrenin talebiyle değil, CHP'nin girişimiyle sağlanması halk ile iktidar arasındaki ilişkinin kopukluğunu gözler önüne sermektedir (Kahraman, 2010, s. 113). Gerek Osmanlı'da gerekse Cumhuriyet döneminde merkez zümreler, mutlak doğruların bulunduğunu ve bu doğruları yalnızca kendilerinin bildiğini düşünmüştür. (Heper, 1998, s. 43).

Değişim isteğinin halk tabanından gelmemesi, devrimlerin halka rağmen tepeden inmeci bir şekilde uygulanması seçeneğini yarattı. Kemalist yönetim yeni bir bilince sahip yurttaş yaratmanın formülünü kendinde bulmuştu. Merkezden çevreye yayılan inşacı yaklaşım tek parti dönemi boyunca devam edecekti.

Modernleşme projesi, ulusun kendini Kemalist projeye adanmasını ister. Aidiyet duygusu da yurttaş olmanın temel koşulu haline gelir. Bu proje, ortak bir tarih ve etnik kökene inmeye zorlar. Kemalist yönetim tek parti döneminde partiyle milleti özdeşleştirerek yeni kurgusal bir Türk ulusu yaratır (Çelik, 2009, s. 85). Keza otoriter yönetimde yurttaşlar için kamusal/özel alan ayrımı da kalmamıştır. Her alan kamusaldır ve devletin kuralları geçerlidir.

Şerif Mardin (2007, s. 183-184) ulus-devlet inşasının temel özelliklerini üç adımda açıklar:

1. Padişah gibi kişilere şahsi bağlılık yerine, yasaların tanımladığı kanun devletine bağlı olmak.
2. Ulemanın halk önderliğine son verilerek devletin dini fonksiyonunun minimum düzeye çekilmesi ve herkesin kendi inancını kendisinin yerine getirmesini sağlamak.
3. Sınıfın, imtiyazın ve ayrışmanın olmadığı, dayanışma ve işbirliği ruhu içinde bütünlüşmüş organik bir halk olmak.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak, ulus-devlet inşasında Kemalizm'in hegemonyası mevcuttur. Din, sınıf ve ırk gibi unsurlar Türk milli kimliğinin varlık alanının dışında tutulmuştur.

Kemalist yönetim, yasalar koyarak tepeden inmeci anlayışla modernleşmeyi sağlamaya çalıştı. Tepeden inmeci anlayış Osmanlı yöneticilerinin geleneksel karakteristiğinin yansımasıdır ve bu karakteristik davranış, Kemalist yönetimde de kendini gösterir. Devlet-toplum-birey ilişkisinde yurttaş pasifize edilmiş ve bürokratların resmi devlet hegemonyası geçerli kılınmıştır.

Sonuç olarak, Kemalist seçkinler Türk milli kimliği üzerinden modern ulus-devlet yapısını inşa etmiştir. Ulus-devletin sınıfsız, ayrıcalıksız yapısı organik toplumu ortaya çıkarmıştır. Yurttaşların dini aidiyetlerinin yerini alan milliyet esaslı birleştiriciliğin tutkalı olmuş ve Türklük yurttaşların kimliği haline gelmiştir.

2.5.2. Tarihsel Süreçte Yurttaşlık Kavramının Tanımı

Yurttaşlık kelimesi Latince *cite* kelimesinden türemiş, başlangıçta *citean* sonra da *citoien* olarak yazılmıştır. Roma'da *civis* ve *civitas* kavramları *siyasal bir cemaatin üyesi*

olma anlamında kullanılmıştır. 1783'te Fransa da *citoyenneté*/yurttaşlık kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Bouineau, 1998, s. 109).

Tarihte yurttaşlık anlayışının Yunan polis şehirlerinde gelişmeye başladığı görülmektedir. Günümüzde demokrasi anlayışı ve insan hakları bakımından karşılaştırılınca, polislerde yurttaşlık sınırlı bir grubun kabul edildiği statüyü kapsamaktaydı. Roma İmparatorluğu'nda ise Roma yurttaşı olmak, geçerli bir hukuksal statüye sahip olma hakkını kazandırıyordu (Üstel, 1999, s. 53-54). Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında filizlenmeye başlayan yurttaşlık kavramı çağdaşlarının çok ilerisindeydi.

Platon *Devlet* isimli kitabında toplumu üçe ayırır: Yöneticiler, yardımcılar ve siyasal bakımdan eşit olmayan üreticiler. Platon üretici sınıfı, fiziksel ihtiyaçlarını karşılama ve kaba duygularını tatmin etme peşinde olan insanlar grubu olarak tanımlar. Üretici sınıfa evlenme ve hayatlarını sürdürecekt kadar mülkiyet hakkı verilmesini yeterli görür. Bu sınıfı, arzu nesnesi konumunda gören Platon, üreticilerin/halkın yöneticiler ve yardımcıları tarafından yönetilmesini ister. Yönetici filozof kral/kraliçe karar alma işlerinden sorumlu olacaktır. Yöneticilerin yardımcılarını ise devlete ve yöneticilerine sadık, yurttaşlarına karşı kibar bürokratik bir sınıf olacaktır (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 74-75). Platon (2014, s. 111) Tanrı'nın yardımcılarını gümüşten; çiftçi ve işçilerini tunç ve demirden; yöneticilerini altından yaratmış olduğunu söyler. Buradan hareketle, altın veya gümüşle yoğrulmuş olanların yönetici ya da yardımcı olması Tanrı'nın buyruğuna uygundur. Ancak, bu benzetişimde demir ve tunçla yoğrulmuş üretici sınıfın altın ve gümüşle karılması devletin bozulmasına yol açacaktır.

Aristo'ya göre erkekler ve kadınlar karı koca ilişkilerinde eşit değildir. Evdeki erkek baba, koca ve eş olarak kadının üstündedir. Erkeklerde kendi aralarında eşit değildir. Doğaları gereği köle olmayan erkekler vardır. Çünkü bunlar akıllarını kullanabilirler. Bu yurttaşlar polislerde hak ve özgürlüklere sahip olanlardır. Geleneksel olarak savaşta esir alınan erkekler köledir. Akılları eksik ve doğaları yönetilmek için yaratılmıştır (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 90). Aristo'nun anlayışı cinsiyet ayrımcılığını, eşitsizliği ve köleliği doğal ve meşru saymaktadır.

İtalyan düşünür Machiavelli, yurttaşları kendi rızalarıyla yöneten ve bir yurttaş ordusuna sahip olan yöneticinin, en güçlü idareci olduğunu ileri sürer. Yöneticinin zulmüne uğramayan yurttaşlar hem siyasal hem de bireysel özgürlüklerine sahip olur. Yurttaşlar kanun önünde eşit olduklarından yöneticilerin halkı yönetmesi de kolaylaşır (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 183). Machiavelli yurttaşların doğasına en uygun yönetim biçiminin cumhuriyet olduğunu söyler ve yönetimin halkın rızasını almış hükümdarın elinde olmasını

savunur. Thomas Hobbes (2014, s. 105) yurttaşların devletle sözleşme yaparken “senin de ona haklarını devretmen koşuluyla, bu kişiye hakkımı devrediyorum” kuralının geçerli olması gerektiğini söyler. Yurttaşların egemen güçle sözleşme imzaladığını ve sözleşmeye dayanarak yurttaşların kendi güçlerini kamu işleri için bir kişiye veya meclise devredebileceğini ileri sürer. Hobbes eşitlikçi anlayışa sahip bir hükümetin göreve gelmesinden sonra sözleşmeye rıza gösteren herkesin uyruk/yurttaş haline geleceğini savunur (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 232). “İnsan insanın kurdudur” sözünden hareketle, insanların doğal varlığını toplum içinde korumak, ancak güvenilir bir egemenin varlığına bağlıdır.

J. J. Rousseau (1999, s. 47) Toplum Sözleşmesi’nde “her birimiz, kendimizi ve tüm erkimizi, hep birlikte genel istencin yüce yönetimine veriyor ve oryun⁵⁰ olarak her örgeni⁵¹ bütünün bölünmez bir parçası olarak görüyoruz” der. Rousseau insanların doğal ve temel özgürlük hakkını savunmakla beraber güç istencinin yönetime devredilmesini savunur.

J. J. Rousseau, Hobbes gibi yurttaşlığın rızaya dayalı toplumsal bir sözleşmeye bağlı olarak kazanılabileceğini savunur. Egemen güç halkı yönetmeye yetkili tek meşru organdır. Burada farklılık arz eden konu, Rousseau’nun, yurttaşların haklarını egemen otoriteye devretmesi gerektiği düşüncesidir. *Egemen güç bu anlayışa göre kamusal kişiliktir ve bütün eşit yurttaşların haklarını gözetir* (Tannenbaum ve Schultz, 2011, s. 269). Bu bakımdan yurttaşlar daha iyi yönetim için haklarından feragat etmeyi göze almalıdır.

Etienne Balibar, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’nin yurttaşlık haklarının, eski ideolojilerden tamamen bağımsız bir şekilde, bireysel ve toplumsal insanı siyasal düzenin bir üyesi haline getirdiğini söyler⁵².

Fusun Üstel (1999) altın çağını Fransız İhtilali ile yaşayan yurttaşlık kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

“Fransız Devrimi’yle başlayan dönemde yurttaşlığın sınırları bir yandan siyasal ve medeni hakların kazanılmasına paralel olarak genişlerken, ulus-devletin bizzat kendi topraksal sınırları da yurttaşlığın ulusla özdeşleşmesi sonucunu verdi. Ulus kavramı, sosyal çeşitlilikten birlik ve bütünlük imgesi yaratmayı hedefleyen bir simgeleştirme işlemiyle yakından ilgili olduğundan, bu suretle yaratılan mitsel varlığın, oluşturucu unsurlarından farklı olarak bölünmez niteliği ve ortak iradesiyle anlam kazanan bir özgül şahsiyete sahip olması beklenmekteydi. Bu anlayış ise yurttaş kavramına, başka bir anlatımla insan değil, ama bağlantı ve kimliklerinden soyutlanmış, mantıkla “aydınlandığı” varsayılmış, egemenliğin kullanımına eşit ve özgür

⁵⁰Oryun, tüm yurttaşların katıldığı ortaklaşa bütün ve varlık.

⁵¹ Örgen, belirli bir iş gören parça.

⁵²Etienne Balibar’ın *İnsan Hakları ve Yurttaşlık Hakları* makalesi için Turhan Ilgaz’ın hazırladığı *Dersimiz: Yurttaşlık* kitabına bkz.

bir biçimde katılma özelliği ve yeteneğiyle donatılmış yurttaşa dayanmaktaydı” (s. 54).

Görüldüğü üzere, yurttaşlar alt kimlikleriyle değil, tek biçimli üst kimlikleri içinde var olacaktır.

2.5.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Yurttaşlık

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat ve Islahat Fermanları halktan gelen taleple değil, saray ve çevresinden gelen direktiflerle hayata geçmişti. Osmanlı Devleti’nde kulluktan tebaaya geçiş saray çevresi tarafından halka bahşedilmişti. Fransız İhtilali’nin ardından Osmanlı’da 19. yy’da gerçekleştirilen reformlar tebaadan yurttaşlığa geçişi sağlamıştır.

Tanzimat Fermanı ile yurttaşlığa geçişin ilk adımı atılmıştır. Dini, dili, ırkı ve mezhebi fark etmeksizin, Osmanlı tebaasının can, mal ve namus güvenliği devlet güvencesi altına alınmıştı. Kanun-i Esasi’nin 8. maddesinde yurttaşın tanımı yapılmıştır: “Devlet-i Osmaniye tabiiyetinde buluna efradın cümlesine herhangi bir din ve mezhepten olursa olsun bilaistisna Osmanlı tabir olunur”. Osmanlı Devleti liberal bir anlayışla yurttaşlığın tanımını yapmıştır.

Jön Türkler, imparatorluk içinde *bir devlet-bir millet* anlayışını kısık sesle de olsa dile getirmeye çalışmış ve çeşitli tartışma platformlarında bu konuya gönderme yapmışlardır (Oğuz, 2007, s. 55). Türkçüler, Osmanlılık fikrini ve *bir millet* tabirini imparatorluk sınırları içinde yaşayan kalabalık gayrimüslim nüfustan dolayı yüksek sesle dile getirememiştir.

Türkiye’de yurttaşlığın oluşmasında Yusuf Akçura’nın *Üç Tarz-ı Siyaset* isimli kitabı önemli *sosyal mühendislik projelerinin* başında gelir. İlk siyaset tarzı ırk, dil ve din ayrımı olmaksızın Osmanlılık ve Osmanlı vatandaşlığına bağlılık anlayışıdır. İkinci tarz, II. Abdülhamid ile özdeşleşmiş İslamcılık/Panislamizm düşüncesidir. İslam ümmetinin halifenin ve imparatorluğun etrafında toplanması fikridir. Üçüncü siyaset tarzı Türkçülüktür (Gürses, 2011, s. 68-69). Akçura (2012, s. 23) Osmanlı milletinin ve ülkesinin menfaati için din ve ırk ayrımının yapılmadığı, kanun önünde bütün tebaanın eşit sayıldığı üç tarz siyaseti önermektedir. Akçura her ne kadar üç tarz siyasetten bahsetse de kendisinin belirttiği üzere, tek başlarına Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük fikrinin Osmanlı Devleti’nin menfaatine uygun olmayacağını belirtir. Ancak Osmanlı Devleti’nin bekası için bütün Türklerin ve Müslümanların menfaatinin gözetilmesi gerektiğini söyleyerek Türkçülük ve İslamcılık düşüncelerine sıcak bakmıştır.

Ziya Gökalp (2012, s. 11) üç tarz siyaset arasında organik bir bağ kurarak her bir siyaset anlayışını, birbirinin doğal parçası olarak görür. Gökalp Türkleşmek, İslamlaşmak ülküleri arasında bir zıtlık olmadığı gibi, bunlarla çağdaşlaşmak arasında bir çatışmanın olmadığı fikrine sahiptir. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra millet olarak Türklüğünü koruduğunu ve İslam dini sayesinde de Türklerin *uluslararası olma durumuna* ulaştığını düşündüğünden iki siyaset anlayışı arasında tezatlık görmediğini söyler. Avrupa'dan yalnızca bilimsel-teknik aletlerin ve yöntemlerin alınmasının gerekli ve zorunlu olduğunu söylemektedir. Ve bu üç siyaset tarzını *çağdaş İslam Türklüğü* potasında birleştirir. Yusuf Akçura'nın üç tarz-ı siyaset ve Ziya Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak fikirleri Türk milli kimliğinin şekillenmesinde öncül kaynaklar olmuştur.

Teşkilatı Esasiye'de Milli Mücadele döneminin olağanüstü şartları içerisinde hazırlandığından bir yurttaşlık tanımı yoktu. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasından sonra hazırlanan 1924 Anayasası'nda yurttaşlık tanımı açık bir şekilde yazılmıştır. 88. madde vatandaşlığı şu şekilde tanımlanmıştır: "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur". Vahap Coşkun'a (2008, s. 12-13) göre tek bir millet üzerinden bir ulus-devlet inşa etmek, etnik milliyetçilik uygulamasıdır. Coşkun, yeni milli kimlik tanımında ırk ve din faktörlerinin elenmiş olduğunu, anayasal ve ulusal-kültürel temele dayanan bir Türk kimliğinin oluşturulduğunu ifade eder.

Cumhuriyet'in yurttaşlık anlayışının Fransız İhtilali'nin esaslarına bağlı ve Alman romantik ulus anlayışına dayalı olmak üzere iki çizgide ilerlediği görülmektedir. Fransız İhtilali'nin ortaya koyduğu anlayışa göre, dini ve ırkı ne olursa olsun iradi olarak herkes yurttaşlar topluluğuna tabidir. Alman romantik yurttaşlık esasına göreyse, yurttaş olabilmek için tarih, toprak, gelenek gibi belirleyiciler ile ırk ve kan gibi doğuştan gelen belirleyicilere sahip olmak gereklidir (Gündüz ve Gündüz, 2002, s. 53). Fransız aydınlanmacılığını ve pozitivism felsefesini referans alan Cumhuriyet yönetimi ortak vatan/toprak anlayışından gittikçe uzaklaşarak Alman romantik milliyetçiliğine geçiş yapmıştır. Ulus ve yurttaş kavramları devlet merkezli bir tanımın potasında eritilmiştir. *Atatürk'ün Misakı Milli anlayışı ve moderniteyle uyumlu yurttaş tanımı aşındırılmış, bir devlet, bir halk, bir dil anlayışı içinde, Türklük yurttaşlıkla özdeşleştirilmiştir* (Ünsal, 1998, s. 14). Erken Cumhuriyet döneminde ortak tarih, tek dil ve tek millet anlayışı yurttaşlığın monist (Tekçi) karakterini öne çıkarmıştır.

A. Ünsal (1998) erken Cumhuriyet döneminde yurttaş tipinin oluşumunu şu şekilde açıklamıştır:

"Yeniden yapılanmaya geçmişe sünger çekerek başlayan Kemalist anlayışa göre, 'Misakı Milli' sınırları içinde yaşayan herkes, eşit hak ve ödevleri olan

Türkiye vatandaşıdır. Osmanlı Devleti'nin yüzyılların ürünü çokmilletli, çokdinli, çokdilli ve çokkültürlü mozaği üzerinde yeni bir 'millet' doğuyordu. Ama bu millet tanımında eskiden olduğu gibi dinsel bir aidiyet yoktur. Tersine, din dışlanmıştır. Türk kimliği, geçmişle tüm bağları kırmak iradesinde olan devlet seçkinleri tarafından gerçekleştirilen siyasal bir inşadır. Yurttaş, biçilen yeni resmi Türk kimliğinin ürünüdür" (s. 12).

Sonuç olarak, Cumhuriyet yönetimi pozitivizm felsefesinden esinlenerek, yurttaşların aydınlanmasını isterken, geçmişinden koparmak ve yerine Cumhuriyet yurttaşını yetiştirmek istemektedir. Tek parti döneminde nasıl bir toplum oluşturulacağı genel hatlarıyla çizilmiştir. Toplumu devletle tümelleştirme çabası tek parti yönetiminin uğraşı olmuştur.

2.5.4. 1939-1945 Yılları Arasında Türkiye’de Yurttaşlık Eğitimi

Milli Şef döneminde ilkokul ve ortaokullarda okutulan yurt bilgisi ders kitapları, yurttaşlık anlayışını kavramamıza yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, yurt bilgisi ders kitapları ile dönemin basını arasındaki ilişkiye/aktarıma daha yakından göz atabiliriz. 1939 ile 1945 yılları arasında okutulan yurt bilgisi ders kitapları listesi aşağıda verilmiştir:

Tablo 10

1939-1945 yılları arasında ilkokul ve ortaokullarda okutulan yurt bilgisi ders kitapları

Yazar	Basım Yılı	Ders Adı	Sınıf
Tarık Emin Rona	1941	Yurtbilgisi Dersleri	4. sınıf
Tarık Emin Rona	1939	Yurtbilgisi Dersleri	5. sınıf
Tezer Taşkiran	1939	Yurt Bilgisi I	Ortaokul
Tezer Taşkiran	1941	Yurt Bilgisi II	

Tablo 10’da görüldüğü üzere, İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de okutulan ilkokul 4. ve 5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitaplarının yazarı Tarık Emin Rona⁵³ ve ortaokullarda okutulan Yurt Bilgisi I-II ders kitaplarının yazarı eğitimci ve siyasetçi Tezer Taşkiran’dır⁵⁴.

Vatandaşlık ve yurttaşlık kavramları birbirine karıştırılabilen ya da birbirinin yerine geçebilen günlük hayatta kullandığımız iki kelimedir. Araştırma da sıklıkla geçen yurttaşlık kavramının vatandaşlık kavramıyla arasındaki farkı Aysel Ekşi (2009) şu şekilde açıklamıştır:

“Dilimizde yurttaş ve vatandaş sözcükleri aşağı yukarı aynı anlamda kullanılırsa da, vatandaşlık kavramı devletle olan hukuki bağı ifade eder; o

⁵³ Tarık Emin Rona’nın asıl mesleği ziraat mühendisliğidir. Tavukçuluk Tekniği, Ev İlaçları, Tavukçuluğa Başlarken, Arıcılık Tekniği kitapları ile Sabahattin Özbek ile beraber yazdığı Ortaokul Tarım Bilgisi I-II-III ders kitabı vardır.

⁵⁴ 1907 yılında Karabağ’da dünyaya geldi. Babası ünlü siyasetçi ve düşünür Ahmet Ağaoğlu, annesi Sitare Hanım’dır. Taşkiran, TBMM’nin VII. döneminde Kastamonu, VIII. ve IX. dönemlerinde Kars milletvekilliği yaptı.

ülkede yaşayan vatandaş devlet tarafından anayasa da vaat edilen haklardan yararlanır, örneğin politik katılım hakkı vardır. Bunun için o devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olması gerekir. Yurttaşlık ise kişinin kendi yurdu ve coğrafyası ile ilgili bir bağı ifade eder; bu geçmişte yaşanan ve geçmişten beri gelen kültürel, tarihsel, coğrafi, ailesel bağlılıktır; yurttaşlık bağı, vatandaşlık bağından daha geniş, daha bağımsız, kişisel ve duygusal bağı anlatır” (s. 19).

Yukarıda bahsedildiği üzere, yurttaşlık, vatandaşlık kavramından tarihi, kültürel, siyasi vd. yönleriyle daha geniş bir anlama sahiptir.

Birol Caymaz (2007, s. 12) tek parti döneminde okullarda okutulan tarih dersleri ile yurt bilgisi derslerinin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunu belirtir ve milli kimliğin topluma aktarılmasında kilit bir rol taşıdığını ifade eder. Mustafa Gündüz (Gündüz ve Gündüz, 2002, s. 56) yurttaşlık eğitiminde okulun tarafsız olamayacağını dile getirir. Yurttaşın, Cumhuriyet’in kurucu ilke ve değerleriyle muhatap alındığını bu yüzden de devletin ideal yurttaşı yaratmasının olağan bir hâl aldığını söyler.

Gerek çağdaş demokratik toplumlar olsun gerekse totaliter-otoriter yönetimler olsun bireylerin tarih bilincini, milliyetçilik anlayışını ve vatanseverlik duygularını desteklemek ve yönlendirmek için azami ölçüde imkânlarını seferber etmektedir. Yurttaşlık bilincinin aktarılmasında okullar en önemli aktarım merkezi olmuştur. Aktarım araçları ise öğretmenler ve ders kitaplarıdır.

Yurt bilgisi derslerinin amacı, yurttaşların demokratik yönetime bilinçli ve sorumluluk sahibi birer birey olarak katılımını sağlamaktır. Yurttaşlara bu kazanımı sağlayacak bilgi ve beceriyi yurt bilgisi dersleri verir. Aynı şekilde kendi haklarını da yurttaşlık bilinci çerçevesinde koruması da öğretilir (Ekşi, 2009, s. 20). Yurt Bilgisi dersleri, siyasal organizasyonun yeniden yapılandırılmasında, ulus-devletin inşasında ve ideal yurttaş tipinin oluşturulmasında en önemli derslerden biridir.

Genelde 5 ile 16 yaşları arası öğrenciler sorgulama, eleştirme, uyum gösterme, benimseme gibi bilişsel gelişim özellikleri içindendir. Ülke yöneticileri, gelişim çağı içindeki çocuklara okul aracılığıyla kolaylıkla milliyetçiliği aşılamaktadır (Ekşi, 2009, s. 29). *Genç kuşağın kimlik arayışı içinde olması, kendine özgü değer yargıları oluşturmaya çalışması ve yaşamına anlam katma isteği karşısında devlet, okulları, genç kuşakların militarize edilmesinde bir üs olarak da kullanmaktadır.*

Okulların yanında ders kitapları da incelenmesi gereken başlı başına bir konudur. İsmet Parlak (2005, s. 167) ders kitaplarının yazılma ve denetleme görevini elinde bulunduran resmi otoritelerin tercihini göstermesi bakımından ders kitaplarını çok önemli görmektedir. Ders kitapları bir takım bilgiler aktarırken ideolojinin yeniden üretilmesine de

katkıda bulunur. Bu bağlamda, egemen ideolojinin bilgiyi eğitim müfredatında nasıl içselleştirdiğini göstermek bakımından yurt bilgisi ders kitapları incelemeye değerdir. Yurt bilgisi ders kitapları, Millî Şef döneminin ideolojik analizinin yapılmasını da mümkün kılmaktadır. Örneğin, Ortaokul Yurt Bilgisi II ders kitabında, milliyetçiliğin her Türk'ün en büyük ülküsü olduğu ve tarih boyunca büyük bir insanlık âlemi içinde Türklerin kazandığı mevkiye en uygun düşüncenin milliyetçilik olduğu (Taşkiran, 1941, s. 11-12) yazılıdır.

Bağımsız ve egemen bir devletin başlıca hedefi, milliyetçilik düşüncesiyle toplumsal ve kültürel farklılıkları eriterek homojen bir ulus yaratmaktır. Yurttaşın manevi unsurları göz önünde bulundurularak zorla bilinçlendirme siyaseti güdülür. Bunun için dil, din, soy, kültür ve tarih en çok kullanılan argümanlardır (Ergil, Akıncı, Yılmaz, Yalçın ve İnal, 2006, s. 147). Türk milletini oluşturan argümanların başında Türk dili gelir. Etnisitesi ne olursa olsun Türk diliyle konuşmak, Türklüğün ve Türk milleti olmanın ifadesidir. 5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında dil ile Türklük şu şekilde ilişkilendirilmiştir: “Yine Türküm derken bütün diğer Türküm diyenlerle aynı dilde konuştuğumu, bu dilin yurdum gibi bana kıymetli, güzel geldiğini, bu dili sevdiğimi, bütün fikirlerimi, duygularımı onun ile anlatmaya çalıştığımı duyuyor ve düşünüyorum” (Rona, 1939, s. 5). Görüldüğü üzere, Türk dili ve Türk milliyetçiliği birbirinden ayrılmaz iki unsurdur.

Fatma Gürses'in (2011, s. 226) belirttiği üzere *Cumhuriyet'in öznesi yöneten, nesnesi ise yönetilen/vatandaştır*. Yurttaş, egemen gücün vesayeti altındadır. Ders kitaplarında yurttaş kendi fikir ve düşüncelerinin sahibi değildir. Nasıl bir insan veya millet olacağını tanımlayan ve karar veren egemen güçlerdir. 4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, “göğsümü gere gere, korkmadan, çekinmeden bütün dünyaya haykırabilirim: Türküm... Türklüğümle, büyüklüğümle, Cumhuriyetimle öğreniyorum! Ne Mutlu Türküm Diyene!” (Rona, 1941, s. 78) sözleriyle yurttaşın nelerden öğüneceği belirtilmiştir.

“Milliyetçilik siyasi iktidar yoluyla farklı aidiyetlerden oluşan birey topluluklarını görmezden gelir ve onları ulus'un benzer unsurları olarak tanımlar. Bu tanımlama, toplulukların kendilerine atfettikleri bir tanımlama değildir; resmi yani siyasidir” (Ergil ve diğerleri, 2006, s. 146-147). Buradan hareketle 4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında “Türk yurdu üzerinde yaşayan, Türk diliyle konuşan ve Türk kanını taşıyan insanların birliğine TÜRK MİLLETİ denir” (Rona, 1941 s. 13) ifadesi millet kavramının resmi tanımıdır. Görüldüğü üzere, 4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, kan bağına dayalı romantik Alman milliyetçilik anlayışının varlığı görülmektedir. Ders kitaplarında Türklüğün üstünlük duygusuna ve büyük millet oluşuna göndermede bulunularak Türklük tanımı yapılmıştır.

Ortaokul Yurt Bilgisi II ders kitabında, Türk milli eğitiminin amacı şu şekilde açıklanmıştır: “Bütün Türklerin yurtlarını, milli varlıklarını, memleket içindeki hak ve vazifelerini bilmeleri, cumhuriyeti tanıyıp sevmeleri, daima kendi menfaatleri üstünde milli menfaati görmeleri, bütün hayatlarında memlekete ve insanlığa faydalı olmaya çalışmaları, bilginin ve iyi bir terbiyenin verebileceği çok değerli hasletlerdir” (Taşkiran, 1941, s. 107). Yukarıda bahsedilenler, okulun, yurttaşları toplumsallaştırdığı bir kurum olduğunu göstermektedir. Bu kurumda, yurttaşlar hayatlarını sürdürebilecek bilgileri öğrenir ve milli menfaatlerin önceliğini sorgusuz sualsiz kabul eder.

Çağdaş yurttaşlık anlayışını *bireyi ulus devlete bağlayan bir ilişki türü* olarak görebiliriz. Çünkü devlet tarafından dayatılan tek tip kurallar ve kimlik yurttaşlık anlayışının görünür özelliğidir (Gündüz ve Gündüz, 2002, s. 15). Ulus-devlet anlayışının doğrultusunda milli eğitim, yurttaşları modernleştirmeyi, millet olma ve vatanseverlik bilinciyle donatmayı ve yurt çapında kültürel bir türdeşlik yaratmayı amaçlar (Caymaz, 2007, s. 13). Birey yurttaş olabilmek için devletin belirlediği normlara ve değerlere sahip olmalıdır.

Yurttaşlık eğitimi, ulusun birlik ve bütünlük içinde tutmak, ülke çıkarlarını korumak ve ona hizmet etmek, ülke için ortak iyinin hizmetinde olmak, devletin ve milletin varlığının devamını sağlayacak uygun toplumsal rollere sahip olmak (Ekşi, 2009, s. 31) gibi fikirleri telkin eder. Rona (1939, s. 39) ise “Türk çocuğu! Yurdun biricik varlığı, biricik kuvveti, biricik desteği sensin. Asker olduğunu unutma. Her Türk yurttaşı asker doğar, asker olarak ölür” diye yazar. Yurttaşlara biçilen toplumsal rolleri burada meslekleri değildir. Yurttaşa biçilen rol askerliktir. Askerlik sadece erkeklere mahsus olsa da kadın-erkek ayrımı yapılmadığından asker-millet bir rol olarak tasarlanmıştır.

Yurttaşlık, *siyasal yapının sosyal yapıyla olan kat yeridir*. Bu bakımdan Kemalist düşüncenin “Ne mutlu Türküm diyene”; “Hâkimiyet kayıtsız, şartsız millete aittir” gibi söylemleri yurttaşın yalnızca resmi kimlik kazanmasını belirlemekle kalmamaktadır. Bireye, sahip olduğu değerlerin de üstünde *aidiyet ölçütünü* de dayatır (Ergil ve diğerleri, 2006, s. 147). Taşkiran’ın (1941, s. 9) “her Türk şerefli mazisiyle öğünebilir, her Türk hakkını ve vazifesini bilir birer Cumhuriyet vatandaşıdır” sözleri Cumhuriyet’in aidiyet ölçütünü göstermek için iyi bir örnektir.

Yurt bilgisi ders kitaplarında milliyetçilikten sıklıkla bahsedilmesi düşman kavramını da beraberinde getirmiştir. Ders kitaplarında düşmanın herhangi bir adı yoktur. Kurtuluş Savaşı’nda İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve Ermenilerle mücadele edilmiş olmasına rağmen bu milletlerin ismi yurt bilgisi ders kitaplarında geçmemektedir. Sadece Rona’nın (1939, s. 14) ders kitabında, “İSMET İNÖNÜ” gibi dünyalara bedel şanlı bir

komutanın başında olduğu Türk ordusunun Yunanlıları iki kez üst üste mağlup ettiği yazar. Bunun dışında Türk çocuğu her zaman düşmanını bilmeli ve tanımalıdır; tehlikelere karşı gözü açık olmalıdır; yurdu düşmandan temizlemek için bin bir türlü cefa çekildiğini ve kan dökerek yurdun alındığını bilmelidir. Kısacası, yurt bilgisi ders kitaplarında düşman isminden çok bahsedilmese de *saldırmaya hazır, isimsiz bir hayali düşman* resmedilmiştir.

Yurt bilgisi ders kitaplarında yer alan hak ve özgürlükler üzerinde durulması gerekir. Gürses (2011, s. 97) Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde bireysel hak ve özgürlüklere yer vermeyen, daha çok yurttaşların devlete karşı toplumsal, ekonomik ve siyasal yükümlülüklerini bildiren devlet merkezli bir yurttaşlık anlayışının görüldüğünü söyler. Parlak (2005, s. 310) ise demokratik düşünce gelişmediğinden dolayı, her türlü hak ve özgürlüğün vazifeye zincirlenmiş olduğunu ifade eder. Ortaokul I Yurtbilgisi kitabında, hak ve vazife daima beraberdir. Şöyle ki, çocuklarını yetiştirmeye çalışan annelere ve babalara karşı hürmet duymak, sevgi göstermek, yardım etmek, itaat etmek çocukların vazifeleridir; bunu çocuklardan beklemekte haktır. Kısacası birinin vazifesi olan şey, diğerinin hakkı oluyor (Rona, 1939, s. 33-34). Ailede başlayan itaat etme kültürü devlete itaat etmeye kültürel zemin hazırlıyor.

Özgürlük anlayışı ve özgürlüğün sınırları net bir şekilde çizilmiştir. Özgürlük, insanın başkalarına zarar vermemek şartıyla, bütün kuvvetlerini istediği gibi kullanmasıdır. Ancak, özgürlük insanın bütün düşündüklerini yapması anlamına gelmez. Böyle bir serbestlik toplumda ne düzen, ne hak ve ne de vazifeye yer bırakır. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir toplum yoktur. Düşündüklerini dilediği gibi yapmaya teşebbüs edenlerin toplum ve devlet tarafından cezalandırılacağı bilinmelidir. Hürriyetin sınırını çizen diğer bir husus ise memleket şartlarıdır. Şöyle ki “daha üstün, çok daha mukaddes bir hak ve bu hakkın korunması için bütün ferdi özgürlüklerimizden fedakârlık yapmamız da en mukaddes bir vazifedir” (Rona, 1939, s. 35-38). Bireysel özgürlükler memleket söz konusuysa ikinci plana atılır. Hakların kullanılması ve vazifelerin yerine getirilmesi ödül-ceza usulüne bağlıdır. Eğer yurttaş sınırı aşarsa hem toplum hem de devlet tarafından cezalandırılacaktır. Ancak, haklara uyulursa ne tür ödül verileceği tam belirtilmemiştir. Sadece ödül, cezadan kurtulmaktır diyebiliriz.

2.6. Ulusal Basında Yurttaşın Hak ve Vazifeleri

1939-1945 yılları arasında ulusal basında yayımlanan gazete ve dergilerde yurttaşların hak ve vazifelerine sık sık yer verilmiştir. Dönemin ulusal basını bir okul gibi

yurttaşların hak ve vazifelerini bildirmiş, tekrar tekrar hatırlatmıştır. Bu bakımdan Milli Şef yönetimi, basını yurttaşların eğitiminde bir araç olarak kullanmıştır.

2.6.1. Yurttaşın Kendine Karşı Vazifeleri

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, sağlık ile ilgili konuların başında alkolizm gelir. Alkol bağımlısı kişi lüzumsuz harcamalar yapar, aile bağlarını zayıflatır, intihar ve cinayet gibi suçlara sebep olur. Alkolizm kişinin kendisine, ailesine, milletine ve insanlığa karşı işlediği bir hatadır. Ayrıca, alkolik kişi ne iyi bir asker ne de iyi bir meslek sahibi olabilir (Taşkiran, 1939, s. 75). Ders kitabında, alkolik kişilerin bu tür bağımlılıklarının sadece kendilerini değil, yurt savunmasını ve ülke kalkınmasını da olumsuz etkileyeceği belirtilir.

Bireyin kendi manevi hayatına karşı da vazifeleri bulunmaktadır. Bireyin kendi kıymetini bilmesi ve bu münasebetle kibir ve kendini beğenmişlikten uzak durması tevazu gösterilmesi gereken konulardır. Tevazu, bireyin kendi kabiliyetinden şüphe duymasına yol açacak bir faaliyet olmadığı gibi bireyin kendisini de dev aynasında görmesine mani olur. Yurttaş başka insanlara karşı iyilik, doğruluk ve samimiyet duyguları taşımalıdır. İnsanlar zekâlarını sadece çocukluk veya gençlik döneminde değil, yetişkinlik döneminde de geliştirmelidir. Öğrenciler daha küçük yaşlarda planlı ve programlı hareket etmeli, hayatının bütün kısımlarında kendilerini disipline etmeli ve bu kaideleri bir yaşam tarzı haline getirmelidir (Taşkiran, 1939, s. 81). Basında da yurttaşların kendilerine karşı vazifelerinden bahsedilmiştir. Görüşler Dergisinde Vehbi Evinç (Mayıs 1943, s. 1-2) yazısında, gençlikte aramakta haksız sayılmayacağını düşündüğü bazı hususlardan bahsetmiştir. Evinç, kuvvetli bilgisinden ve eğitiminden başka güvendiği varlık olmayacak; yaşadığı yere ve arkadaş çevresine hayırlı işlerde bulunacak; yalan, kin, hatır gönül ilişkisi tanımayacak; adalet yolundan şaşmayacak özelliklere sahip, kendisine karşı vazifesini bilen gençler istemektedir. Vatan gazetesinde A. E. Yalman (30 Mayıs 1944, s. 3) insanlığın buhran kabul ettiği bir dönemde Türk milletinin menfaat ve çıkar ilişkilerine tenezzül etmediğini, kendini düşünme fikrinden feragat ettiğini söyleyerek örnek yurttaştan bahseder.

Yurttaşlar kendini eğitmekle sorumludur ve kötü huyları içlerinden söküp atmalıdır. Yurttaşın kendisine karşı vazifelerinden *ideal yurttaş tipinin* ana hatları görülmektedir. Yurttaş yalan söylememeli, kin tutmamalı; kuvvetli, uyanık ve cesur olmalıdır. Bu tür huy ve davranışlara sahip bireyler *ideal yurttaş kategorisine* girecektir.

Yurttaş kendi bedeninden başlıca sorumlu bireydir. Türk gençliği ne kadar yurtseverse, o kadar da çalışkan ve sağlam olmalıdır. Gençlik kafa ve vücut bakımından

sağlam olursa millete gereken faydayı gösterebilir. Bu yüzden yurtsever Türk gençliği için spor yapmak bir vazifedir (Rona, 1939, s. 104). Yeni Adam dergisinde İsmail Hakkı Baltacıoğlu (21 Ağustos 1941, s. 2) *Türk İnsanı* adlı yazısında, genç adamın her şeye gelişigüzel itiraz etmemesini; fertçe kuvvetli olmanın yeterli olmayıp toplum olarak da kuvvetli olunmasının gerektiğini açıklar. Çünkü genç adam için en büyük tehlike hiçbir işe yaramamaktır. Görüldüğü üzere, spor yapmak vatana hizmet etmekle eşdeğer sayılmıştır.

Milli Şef, Gençlik ve Spor Bayramı'nda gençliğe hitaben yaptığı konuşmada gençlik için sporun önemini şu şekilde açıklamıştır: “İyi vatandaş, verimli vatandaş olabilmek için iyi sportmen olmaya çalışan ve iyi sportmen olmak için de maddi kuvvetini kesici, yıpratıcı zehirlerden koruyan, ahlaklı ve iradeli vasıflarla bezenerek yetişen vatandaş, doğru yolların en iyisidir” (Vatan, 20 Mayıs 1942, s. 6). Sağlam bünyeye ve kafaya sahip gençlik, bir ulusun zinde kuvvetini oluşturmaktadır. Yurttaşların hastalıklardan ve sakatlıklardan kendini koruması, savaş gibi olağanüstü hallerde bireylerin dayanıklılığını artıracığından dolayı gençliğin spor yapmasına büyük önem verilmiştir.

Ahmet Emin Yalman (29 Birinciteşrin [Ekim] 1943) Cumhuriyet'in 21. yılına girerken Türk vatandaşlarından görmeyi beklediği davranışları ve şöyle açıklamıştır:

“Yeter ki merkezî vasiyet yerine plânlı ve mürakebeli çalışma geçsin, sükût, huluskârlık, gizli fısıltı, tetiksiz iğneleme ve sataşma usullerine yerine berrak, cesur, samimî, ölçülü, müsbet, yaratıcı, samimî kanaat uyandırıcı tenkit ve münakaşalar umumî hayatta yer alsın, vehim ve şüphe yerine emniyet ortaklığı hâkim olsun., hilâfî serbest oluncaya kadar her vatandaş dürüst, namuslu, güvene lâıyk kabul edilsin, hatır, gönül ve piston usulile muamele, her türlü imtiyaz Türk milletinin varlığına karşı işlenmiş suç sayılsın, zamanın Türk milletinin en kıymeti olduğuna, bunu israfın vatana ihanet olduğuna karar verilsin” (s. 3).

Fusun Üstel'in belirttiği üzere (2003, s. 277) 1940'lı yılların sonuna kadar vatandaşlar vazifelerle borçludur. Yurttaşların hakları mükellef oldukları vazifelerin yerine getirilmesi için vardır. Bu vazifelerin yerine getirilmemesi vatana ihanet olarak bile görülmüştür.

Kaçakçılıkla mücadele de yurttaş düşen vazifeler vardır. 5. Sınıf Yurtbilgisi Ders kitabında, çocukların, devletin koruma altına aldığı malları kaçırarak kaçakçıları bir dakika dahi olsa da toplumun içinde yaşatmaması gerektiğini yazar. Devlet kendisine zarar veren bu *çıyanları* ortadan kaldırmak için her zaman hazırlıklı olsa da arada kaçan kaçakçıları bulup ihbar etmek veya *ortadan kaldırmakta* çocukların vazifesidir (Rona, 1939, s. 35-36). Kaçakçılarla mücadele basında da yer almıştır. Haber Akşam Postası gazetesinde H. Kumçayı (13 Birincikânun [Aralık] 1939, s. 1) devletin tek başına vurguncularla mücadele etmede başarı göstermesinin imkânsız olduğunu söyler. *Hükümete yardım* şiarıyla

vurguncularla mücadele etmeyi ve onlardan bir şey almamayı yurttaşın görevi olarak görür. Tahsin Banguoğlu (1 Nisan 1943, s. 1) *basitçilik* tabirini kullandığı bazı kişilerin yurttaş ve millete verdiği zararlardan bahseder. Banguoğlu, ilişkiye geçtiği insanları zarara sokan, milli gücü ve milletin parasını har vurup harman savuran kişilere karşı yurttaşların tedbir almasını ister. Basitçilere karşı yurttaş uyanık, cesur ve soğukkanlı olmalı; iş bilir tavrından taviz vermemeli; hiçbir basitçiliğe kaçmamalıdır.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak, savaş döneminde ülke genelinde artan kaçakçılık faaliyetlerinin devletin önemli problemlerinden biri olduğu görülmektedir. Yurt bilgisi ders kitaplarında kaçakçılara karşı *cana kasteden tavsiyelere* yer verilmesi de *militan yurttaşlık* anlayışının tezahürüdür. Basın ise kaçakçılarla mücadelede daha ılımlı ve insani bir tavır takınarak yurttaş kaçakçılıkla mücadelede bilinçlendirmeye çalışmıştır.

Basın yurttaşları yardım seferberliğine de davet etmiştir. Sabah gazetesinde Meliha Avni (31 İlkânun [Aralık] 1939, s. 5) Erzincan’da yaşanan depremde zarar gören halkın kendi yaralarını yavaş yavaş sarmaya başlamışken Anadolu’nun diğer illerinde yılbaşı hazırlıklarına yapılan harcamaları eleştirmektedir. Avni çiçeğe, eğlenceye ayrılan paraların milli yardım komitelerine harcanmasını, yurttaşın kendisine düşen insanlık, vicdan, kardeşlik ve memleket borcu sayar.

Sonuç olarak, yurt bilgisi ders kitaplarında ve basında yurttaşlardan vazifelerini yerine getirmeleri ve fedakârlıktan çekinmemeleri istenmektedir. Bu bakımdan, yurttaşın kendine karşı vazifelerini devlete karşı vazifelerinden ayrı düşünemeyiz.

2.6.2. Yurttaşın Aileye, Topluma ve Devlete Karşı Vazifeleri

Ülkü dergisinde M. E. Erişirgil (1 İkinciteşrin [Kasım] 1942, s. 3) *harp ekonomisi* hakkındaki yazısında, yurttaşların harp ekonomisinin getirdiği külfeti ve zorlukları atlatmasını şu şekilde açıklamıştır: “Harp ekonomisine ait alınacak her tedbir bazı menfaatlere, bazı temayüllere dokunur, az veya çok ıztıraplar, sıkıntılar doğurur. Herkesin isteğine menfaatine uygun harp ekonomisi yoktur. milli gaye uğrunda tahammülle mükellef olduğumuz sıkıntının acısını azaltmak ve hatta onu zevk haline sokmaktır”. Yurttaşların çektiği acıların vatan için çekildiğinin bilinip bunun zevk haline getirilmesi istenmiştir. Amcabey (27 Mart 1943, s. 3) siyasi mizah dergisinde *İç ve Dış Siyasamız* adlı şiirde, “Yarını düşünerek hoş görmeli bugünü, /Bu olmalı milletçe en önemli tasamız; /Yüklenmişiz bu yüzden harbin zorluk yükünü, /Bunu bilerek yürür iç ve dış siyasamız” dizeleriyle yurttaşların üzerindeki yükü ironik şekilde hicveder.

Oy kullanmak, vergi vermek ve askerlik yapmak yurttaşın en önemli üç vazifesidir. Güvenlik, eğitim, ulaşım, sağlık, ziraat, sosyal yardım gibi hizmetlerde devletin bu işleri yürütebilmesi için yurttaşın vergi vermesi bir borçtur (Taşkiran, 1939, s. 53). Vergi vermenin vatandaş için bir vazife, devlet için bir hak olduğu da ayrıca belirtilmiştir. Yeni Sabah gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın (25 Birincikânun [Aralık] 1942, s. 1) yazısında, Varlık Vergisi'nin ağır olduğunu, ancak savaşın getirdiği ağır ekonomik şartlar içinde yüksek kazançlar elde eden bir kısım üst sınıftan insanların olduğunu söyler. Yalçın, darlık günlerinde yurt müdafaasına katkıda bulunmak için varlıklı kişilerin fedakârlığına gerek duyulduğunu; kanunun mükellef tuttuğu vatandaşların vazifelerini yerine getirerek vergi borçlarını içtenlikle ödemesini dile getirmiştir. Vergi borcu ödemek sadece bir vazife değil, yurt müdafaasına katkıyla da özdeşleşmiştir. Her yurttaş verdiği verginin ordunun silahlanmasına ve ülke savunmasına harcadığının rahatlığını hissetmelidir.

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, Türk halkının kendi hayatı hakkında karar alma yetkisini millet namına Büyük Millet Meclisi'ne verdiğini belirtir. Meclis de bu yetkiyi hükümete devretmiştir. Ve her Türk vatandaşı millet adına asayiş, kuralları ve bağımsızlığı korumak için konulan kurallara uymak zorundadır. Vazifelere eğer uyulmazsa toplum altüst olacaktır (Rona, 1939, s. 9-10). Yurttaşın siyasi vazifelere uyması devletin ve milletin varlığının ve devamının teminatı sayılmıştır.

Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi (23 Nisan 1945, s. 1) Çocuk ve Egemenlik Bayramı ile ilgili yazısında, yirmi beş yıl boyunca büyük işler başarılmış olmasına rağmen gençlerin vazifelerinin bitmediğini hatırlatır. Nadi, gençleri ödevsiz bırakmanın ölüm manasına geleceğini; mensup olunan toplumun olduğu kadar insanlığın geleceği ve ilerlemesi içinde vazifelerin yerine getirilmesinin zorunlu olduğunu söyler. Vakıf gazetesinde Hakkı Süha Gezgin (3 İkincikânun [Ocak] 1941, s. 3) kayıp bir çanta bulup polise teslim eden çocuk için “onu doğuran anaya, büyüten aileye; yetiştiren mektebe ne mutlu!” der. En Son Dakika (3 Sonkânun [Ocak] 1942, s. 1) gazetesi *bir müharrir* ismiyle yayımladığı yazıda, İstanbul'da yoğun kar yağışı sebebiyle kapanan yolların ve sokakların açılması için “yurddaş, küreğe yapış” direktifini verir. Gazete, küreğe sarılan yurttaşların hem kendi sağlığı hem de şehrin sağlığı için de çalışmış olacağını belirtir.

Yurt bilgisi ders kitaplarında ve dönemin basınında yurttaşın her alanda ve durumda vazifelendirilmesi gayet olağan hale gelmiştir. Eğer hak varsa yurttaş derhal vazifelendirilmiştir. Devlet-toplum-birey ilişkisi vazifelerle örülmüştür.

Başbakan Refik Saydam Tasarruf Haftası'nda yaptığı konuşmada, yurttaşlara, hükümetin yersiz ve sebepsiz fiyatları yükselten spekülâtlara hiçbir fırsatta yer

vermeyeceğini söyler. Ancak ihtiyacından fazla mal almamak, stok yapmamak, piyasada endişeye sebep olmamak da yurttaşın vazifesi olduğundan bahseder. (Tan, 13 İllkânun [Aralık] 1939, s. 4). İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Lütü Kırdar vatandaş vazife başına çağırıştır. *Vali, ihtikâr mücadelesinde halkı vazifeye çağırıyor* adlı haberde, “esnaf sizi aldatmaya teşebbüs edince en yakın polis merkezine gitmiye üşenmeyiniz..!” (Son Posta, 20 Şubat 1941, s. 1) sözlerini paylaşmıştır. Devletin üst düzey yöneticileri, hükümeti ilgilendiren birçok konuda yurttaşları vazifeye çağırıştır. Yurttaşlar devletin sorunlarının çözülmesinde sık sık hatırlanmıştır. Hükümet için bilinçli yurttaş hükümet işlerini kolaylaştıran kişidir.

Ortaokul Yurt Bilgisi I ders kitabında, aile kurmak aynı zamanda millete ve insanlığa karşı da yurttaşların borcudur. Eşler hayatın sadece güzel günlerinde değil, fena ve karanlık günlerinde de birbirine vefa göstermekle vazifelidirler. Hem kadınların hem de erkeklerin birbirlerinin kusurlarını hoş karşılaması, birbirini kırmaması, dargın olmaması ve geçimsizlik çıkarmaması *karı kocanın* hem birbirlerine hem de çocuklarına karşı vazifeleridir. Fertlerin ana ve babaya, ataya ve dedeye, evli ise karı-kocaya, çocuklarına şefkat ve muhabbetle bağlı ve fedakâr olması vazifesidir. Basında aile konusuna sayfalarında geniş yer ayırmıştır. (Taşkıran, 1939, s. 85-94). Türk Kadını dergisinde Demirağ (Mart 1944, s. 4) yazısında, çocuğun aileye sevinç ve neşe verdiği kadar birtakım sorumluluklar ve vazifeler de yüklediğini belirtir. Bu vazifelerin başında çocuğun sağlam vücutlu, iyi ahlâklı, sıhhatli ve karakterli yetiştirilmesi gelir. Ülkü dergisinde Sadi Irmak (1 Mayıs 1944, s. 3) yazısında, toplumun çocukla yakından ilgilenmesi gerektiğini, eğer ilgi gösterilmezse bir kısım çocukların ruhunda topluma ve kurumlara karşı anarşist tepkiler ortaya çıkabileceğini ifade eder. Yurttaş, yerine getirdiği vazifelerin milletin saadetine katkı sunacağı ders kitaplarıyla ve basınla öğretilmektedir.

Aile kurumunun içinde çocuğa düşen önemli vazifeler vardır. Ortaokul Yurt Bilgisi I ders kitabında, çocuğun neden itaat etmesi gerektiği şu şekilde açıklanmıştır:

“Çocuk büyüklerine karşı itaat etmelidir. İtaatsizlik büyükleri incitir. Bundan maada bütün cemiyetlerde bir nizam, bir disiplin olmalıdır. Büyükler tecrübeli oldukları, daha kuvvetli bir iradeye malik bulundukları ve daha iyi düşündükleri için çocuklarını idare ediyorlar. Çocuklar bu idarede kendine düşen vazifeyi, yani itaat vazifesine severek kabul etmelidir. Şüphesiz çocuk büyüdükçe aile çocuğun kendi kendisinin idaresine doğru terbiye vermelidir” (Taşkıran, 1939, s. 85).

Ortaokul Yurt Bilgisi I ders kitabında, ailenin vazifeleri şu şekilde açıklanmıştır:

“Çocukların okutulması da yani beden gibi fikirlerinin de beslenmesi de aileye düşen bir borçtur. Çocuğun gelecekte kendi kendine tutunabilecek bir

fert olabilmesi için ailenin kudretine ve çocuğun kabiliyetine göre kendisine bir tahsil vermesi gerekir. Çocuk yalnız ailenin değildir. Çocuk ailenin içinde cemiyetin yarını için yetişmektedir. Cemiyetin yarın için her sahada namuslu işçilere, cesur askerlere, kuvvetli seçicilere ihtiyaç vardır” (Taşkıran, 1939, s. 85-86).

Türk Kadını dergisinin “*Sağlam çocuk nasıl yetiştirilir*” başlıklı yazısında, Tunçer (15 Mart 1944) anne ve babalara vazifeleri şu şekilde açıklanmıştır:

“Sağlam çocuk yetiştirmek her anne ve babanın en büyük istekleridir. Aynı zamanda en büyük vazifeleridir. Çünkü çocuk, anne ve babadan fazla yurdun malıdır. Çocuklarımız ne kadar fazla sağlam yetiştirilirse ve ne kadar iyi terbiye görürlerse millî kuvvet ve kültürümüz o kadar gelişmiş olacak. Hastalıklı, sıksa, cılız çocuk yetiştiren anne baba vazifesini lâyikiyle yapmış sayılamaz” (s. 12).

Görüldüğü üzere, çocuğun yeteneğine uygun bir eğitim almasını sağlayarak aileden de ülkenin ekonomisine ve savunmasına katkıda bulunması istenmektedir. Dikkat çeken diğer konu çocuğun *yurdun/devletin malı* olarak görülmesidir. Çocuk sokakta, fabrikada, siperde *yurdun malı* sayılmakta ve aileler de yurdun değerli malına sahip çıkmakla vazifelidirler. Çocuk Esirgeme Kurumunun resmi yayın organı olan Türk Kadını dergisinde Tarhan Toker (15 Haziran 1944, s. 6) çocuk yetiştirmenin milli, vatani, toplumsal ve ahlâki bir borç, kutlu bir ödev olduğunu sayar ve kanuni bir zorunluluk olması gerektiğini söyler.

Yukarıda anlatılardan yola çıkarak, aile kurumunun korunması, aile içi ilişkilerde geleneksel yapısının korunması ve çocuklara itaat etme kültürünün öğretilmesi geleneksel aile yapısının ve otoriter devlet anlayışının sürekliliğini sağlamaktadır.

Yurttaşın vatana karşı en esaslı vazifelerinden biri de askerliktir. Milletin bağımsızlığı bir tehditle karşılaşır, bu tehdidi ortadan kaldırma niyetiyle yurttaşlar hayatlarını feda etmelidir (Taşkıran, 1939, s. 75). Şehitlik, hiçbir sivil eylem ve yararlılığın tartışılmayacağı en yüksek fedakârlıktır. En büyük fedakârlık olarak, başka her türlü hak ve özgürlüğü önemsizleştirir (Bora, 2018, s. 238). Yurttaşın değeri ülke için canını ortaya koymasıyla ölçülür.

Gazeteciler ve yazarlar, bilinçli yurttaşın yetiştirilmesinde aydınların aktif görev almalarını istemiştir. Ahmet Kutsi Tecer (16 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 1) Ülkü dergisindeki *Hep Beraber* adlı yazısında, her aydının üzerine düşen vazifelerden bahsetmektedir. Bir aydın, kendi çevresindeki ilkokulla yakından ilgilenmeli, öğretmeleriyle sohbet etmeli, öğrencileri sevmelidir. Okul yüzü görmemiş okul çağındaki çocukları okula kazandırmalı, eğitime destek olmak için vakıf kurmalıdır. Tecer, yurttaşlık bilincinin artırılması için aydınların eğitime daha fazla katkı sunmasını istemiştir. Okullar kadar aydınlar da *ideal yurttaşın* yetiştirilmesinde sorumlu tutulmuştur.

Yurttaşların uyması gereken davranış kuralları vardır. Toplum içinde nezaket kurallarına uymak bir vazifedir. Büyüklere ve yaşlılara hürmet etmek, büyükler ve küçüklerle selamlaşmak, fikirlere kıymet vermek, yemeklerin en iyi parçasını kendine almamak, elleri ile yemek yememek, ağır kokular sürünmemek, mektupları karşılıksız bırakmamak nezaket borcudur (Taşkıran, 1939, s. 90-93). “Arkadaşlar! Yerlere tükürmek, yol ve akarsu kenarlarına aptes bozmak, sokaklara süprüntü atmak sağlığın en büyük düşmanlarıdır. Hepimizi korkunç hastalıklara salan bu kötülüklerden her zaman sakınmak, Türklüğümüze yakışan en büyük yurtseverliktir” (Rona, 1939, s. 83). Yurt bilgisi ders kitaplarında toplum içinde uyulması gereken davranışlardan ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Basında da bu konu üzerinde yazılar kaleme almıştır. Cumhuriyet gazetesinde Fazıl Ahmed Aykaç (8 İkincikânun [Ocak] 1943, s. 2) yazısında, toplumun içinde hijyene dikkat etmeyen, yalancı, ikiyüzlü, açgözlü, kaba ve terbiyesiz kişilerin bulunduğunu yazar. Aykaç’a göre, *terbiye edici* dediği bilinçli yurttaşlar, Türk çocuğuna *Türk terbiyesi* verecektir. Böylece, terbiye edilen çocuklar ve gençler yarınını düşünen, kendilerinin ve toplumun sağlığına önem veren, hakkı gören, büyüklüğe, başarıya ve güzelliğe sahip çıkan, ahlâklı ve temiz yurttaşlar yetiştirebilecektir.

Türkiye’de yurttaşlık bilincinin demokratikleşmesini engelleyen yapısal ve kültürel faktörler bulunmaktadır. Ataerkil aileden gelen bir kişinin otoriter siyasal bir yönetime meşruluk atfetmesi ve itaat etmesi daha kolaydır (Ünsal, 1998, s. 22-25). Çocuklara aile içinde ve okul sıralarında iktidara itaat etme kültürü ve anlayışının öğretilmesi, yurttaşlık bilincinin gelişmesinin ve demokratikleşmenin önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.

Sonuç olarak, ders kitapları ve basın aracılığıyla yurttaşların bilincinde aile, toplum ve devlet belli bir standardizasyona ulaşmıştır. İdeal yurttaş sorumlu olduğu kişi ve kurumlara karşı vazifesini bilirken, kendisinden istenen fedakârlıkların ne zaman, nerede ve hangi koşulda istenileceğini de hep bilir.

2.6.3. Yurttaş Kazandırılan Haklar ve Hakların Kullanımı

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, çalışma hakkına herkesin sahip olduğundan, ancak vatandaşların temel besin kaynakları olan ekmek, süt gibi gıdalara devletin fiyat sınırlaması koyabileceğinden ve bunun da memleketin menfaati ve vatandaşın selameti gözetilerek yapılacağından bahsedilir. Eğer devlet hürriyetlerin hududunu çizmezse ekmekçi ekmeği istediği fiyata satarak vatandaşı sıkıntıya sokacaktır. Ehliyetsiz bir çocuk araba sürerse kazalara yol açacaktır. Herkes barut ve silah yapmakta serbest olursa birçok karışıklık çıkacak ve emniyet kalmayacaktır (Rona, 1939, s. 39-40). Rona, ders kitabında

özgürlüklerin sınırlı olduğunu belirtmiştir. Büyük Doğu dergisinde Kâzım Nami Duru (25 Şubat 1944, s. 3) yazısında, vazifenin sosyal bir iman işi olduğunu ve toplum içinde yaşama hakkının ancak toplumun verdiği vazifeleri yapmakla kazanabileceğini söyler. Ayrıca, her vazifenin sonunda sorumluluk olduğunu; sorumluluk almak istemeyenlerin de vazife almaması gerektiğini söyler. İsmet Parlak (2005, s. 308) hem insan olmanın hem de demokrasinin bir gereği olarak hakların, açıkça vazifelere *bir ödül sisteminin sonucu imişçesine* bağlı kılındığına dikkat çeker. Görüldüğü üzere, vazife-hak ilişkisinde hak ancak vazifenin yerine getirilmesiyle mümkün olup kullanılabilir. Kısacası, yurttaşlar haklarını doğuştan kazanmamış, devletin bir mükâfatı olarak almıştır.

Ders kitaplarında ve basında yurttaşın hakları ve hakların kullanımı açıkça belirtilmiştir. 5. Sınıf Yurtbilgisi dersleri kitabında, mal benimdir düşüncesiyle kimsenin evini, ormanını yakamayacağı, parasını yırtamayacağından bahsedilir. Miting ve gösteri için bir araya gelirken toplantının zamanını ve ne için toplanıldığını hükümet yetkililerine bildirilmesi zorunludur. İzinsiz şekilde *gürültü ve patırtı* etmek amacıyla bir araya gelmesi kanunlara göre yasaktır (Rona, 1939, s. 40-44). Haber Akşam Postası (6 Senteşrin [Ocak] 1942, s. 1) gazetesinde N. A. takma adını kullanan bir yazar, *Şefin ve vatanın istediği vatandaş* adlı yazısında, özgürlük ve serbestliğin şahsi ihtiraslar için kullanılamayacağını, şahsi ihtiraslarını dikkate alanların hâlâ Cumhuriyeti anlamak istemeyen kişiler olduğunu belirtir.

Fusun Üstel (2016, s. 182) vazife-hak ilişkisini *görev eksenli yurttaşlık* olarak ifade eder. Yurttaşlık ders kitaplarında ve dönemin basınında yurttaşların vazifelerini yerine getirmesi zorunludur. Yurttaşın siyasal hakları olan toplantı ve miting hakkı hükümet yetkililerinin takdirine bağlıdır. Protesto yürüyüşleri ve miting gibi kitlesel gösterilere çok fazla müsamaha gösterilmemiştir. Yurttaşlar haklarını aramak için meydanlara değil, kurumlara davet edilmiştir⁵⁵.

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, devlet gelirlerini, yurttaşların alın teriyle çalışıp kazanarak verdiği vergilerden sağladığını ve yurttaşların bu emekleri karşılığında Meclis'in büyük bir dikkat ve kıskançlıkla yurt için harcadığını yazar (Rona, 1939, s. 54). Ortaokul Yurt Bilgisi I ders kitabında ise demokrasilerde bireylerin istediği meslekte çalışma hakkı olduğundan bahseder. Çalışmak başkalarına yük olmak, sırtından geçinmek gibi kötü davranışları ortadan kaldırdığından bahseder. Aksi takdirde çalışmamak hem toplum için hem de millet için büyük bir fenalık durumudur. Yurttaşlar ülkenin fikir, sanat ve iktisatta kalkınması için çalışmak mecburiyetindedir (Taşkıran, 1939, s. 89). Tanin gazetesinde

⁵⁵ Öğretmenler, muhtarlar ve jandarma yurttaşlar ile devlet arasında iletişimi sağlayan kurumlar olarak gösterilir.

Hüseyin Cahit Yalçın (18 Mayıs 1944, s. 1) *Bizde Türkçülük* adlı başmakalesinde, Türklük bilinci ile yurttaşlık haklarının kullanılması arasında karşılıklı bir ilişki kurmuştur. Yalçın, Cumhuriyette Türküm diyen herkesin milletin ilerlemesi, refahı ve mutluluğu uğrunda her türlü fedakârlığı göze almasının gerekli olduğunu söyler. Bunun için de kanunun gösterdiği yolda açık açık çalışmaktan başka bir şey olmadığını ekler. Tanıl Bora (2018, s. 238-239) Türk milliyetçiliğinin zihniyetinde, devlet uyrukluğunun sıkı bir milli sadakat yükümlülüğüyle kuşatıldığını, vatandaşın statüsünün tebaadan çok da uzak olmadığını belirtir. Yurttaşlar hakları için yükümlü oldukları vazifelere prangalanmıştır. Yurttaş toprağın üstünde her gün vazife bilincine sahip çıkmalıdır. Eğer yurttaş vazifelerini yerine getirmezse Türklüğü de sorgulanacaktır.

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, yurttaşlar arasında çıkacak geçimsizlikleri ve anlaşmazlıkları çözmek için hükümetin yeni ve modern kanunlar koyduğundan bahseder. “*Kıl kadar şaşmayan çok hesaplı cezalar koyarak suçlu ve suçsuzu ayırarak, en ince teraziden bile adaleti daha iyi tart*”tığını (Rona, 1939, s. 56-57) yazar. Bununla birlikte Osmanlı Devleti zamanında mahkemelerin başında kadıların bulunduğunu ve ellerinde yeni ve güzel kanunlar olmadığından birçok haksızlıklara sebep olduklarından ve hatalar işlediklerinden bahsederek Osmanlı hukuk sistemini eleştirir (Rona, 1939, s. 56-57). Dönemin basınında da Osmanlı hukuk sistemine dair eleştiriler görmektedir. Cumhuriyet gazetesinde Safaeddin Karanakçı (17 Şubat 1940, s. 2) yazısında, Arapların Müslümanlıkla cehaletten kurtulduğu gibi Türk toplumunun da Medeni Kanunla cehaletten, düne aid köhne ve batıl telâkkilerden kurtulduğunu ileri sürer. Karanakçı, Türk milletinin Kanunla en ileri düzeyde kültürlü bir aile yapısına; Türk vatandaşının da en ileri vatandaş seviyesine ulaştığını belirtir. Cumhuriyet gazetesinde Ağâh Sırrı Levend (24 Mart 1940, s. 2) yazısında, en geniş sınırlar içinde hak ve özgürlüğünü kadına cumhuriyet rejiminin verdiğini belirtir. Medeni Kanunu’nun kadına hukuki vaziyetini temin ettiğini ve toplum içinde kadını layık olduğu yere çıkardığını ifade eder. Türk Kadını dergisinde Oğuz Peltek (15 Nisan 1944, s. 15) yazısında, Türk kadınının Kurtuluş Savaşı’na canla başla katılıp zaferin kazanılmasına yardımcı olduğu için inkılâp rejimi de kadına başarılarının ve hizmetlerinin karşılığı olarak bütün medeni hakları verdiğini yazar. Yine aynı derginin yazarı Leman Gönül (15 Haziran 1944, s. 9) kadının önündeki *karanlık siyah perdenin, kollarındaki küflü zincirlerin ve penceresinin isli kafesinin* cumhuriyet kanunları ile sökülüp atıldığını söyler.

Yukarıda görüldüğü üzere, toplumun çağdışı ve ilkel kanunlardan kurtulmasını sağlayan, Cumhuriyet yönetiminin hukuk alanında yaptığı inkılaplardır. Yurttaşlar eskiye ait ilkel ve köhne kanunlardan kurtulmasıyla çağdaş uygarlığın haklarından istifade etme

imkânına kavuşmuştur. Devlet güdümündeki halk kanunların izin verdiği ölçüde haklarından yararlanacaktır.

2.7. Ulus-Vatan-Devlet Sarmalında Yurttaşlık

Ulus-devlet, kurumlarıyla beraber cisimleşen dev bir yapı olarak, yurttaşlarını da biçimlendirmek/dönüştürmek istemiştir. Her ulus-devlet kendi tarihsel, sosyal, kültürel vb. ulusal özellikleriyle siyasi organizasyonlarını oluşturmuştur. Ulus devletler, yurttaşların kültürel ve toplumsal homojenliğini sağlamak için her türlü aracı seferber etmiştir. Türkiye’de merkezîyetçi-otoriter yapının ders kitapları ve basın aracılığıyla milliyetçilik, militarizm ve milli eğitim üzerine etkilerini analiz edebiliriz.

2.7.1. Milliyetçi ve Militarist Söylem

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabı, *İstiklâl nedir?* sorusu ile başlar. Ders kitabı, istiklâline kavuşamayan milletlerin “başkasının esiri olan, bir hayvan gibi sahibi için köle gibi çalışan, boyun eğdikleri adamların emri altında yaşayan hayvanlar” (Rona, 1939, s. 1-2) olduğunu yazar. Ancak, bağımsızlığını kazanan Türklerin dünyanın en eşsiz ve kahraman bir milleti olduğunu hemen ardından söyler. Ulus gazetesi yazı işleri müdürü Mümtaz Faik Fenik (25 Temmuz 1941, s. 5) Lozan’ın imza edilişinin gerçek timsalinin Türk askeri olduğunu ve Türk askerinin sadece Türk tarihine değil insanlık tarihine de şeref verdiğini söyler. Ayrıca, Fenik “tarihin bir tek Türk neferiyle övünebileceğini ve bütün Türk milletinin ordumuz gibi hazırol vaziyetinde beklediğini” ifade etmiştir (s. 5).

İdeal/militan yurttaş her zaman ordu disiplinine sahip olmalı ve her türlü saldırıya karşı teyakkuzda kalmalıdır. Milli Mücadele’de türlü badireler atlatan Türk milleti ordu sayesinde kazandığı zaferlerin kıvancını ve gururunu taşımalıdır. Bu gururu ve sevinci yurttaş damarlarındaki asil kanda hissetmelidir.

Ders kitapları ve basın savaş döneminde pilotluk eğitimine önem vermiştir. 5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, “Çocuklar! Bugünün savaşlarında en büyük tehlike yerden ziyade gökten gelebilir. Yurt göklerinde uçuşa yeltenen düşman uçaklarını yok edecek kuvvet, kendi uçaklarımızdır” (Rona, 1939, s. 95) yazar. Türk Kadını dergisinde Demirağ (Mart 1944, s. 4) Türk anası eğer doğurduğu çocuğu yaşatabilirse cephede savaşan, havalarda hayatını hiçe sayan insanlar kadar takdire ve hürmete layık olacağından bahseder. Kadın yurttaşlar yurt savunmasına hizmet edecek çocuklar doğurmak ve yetiştirmekle mükelleftir. Vatan evlatları karada ve havada verilen vazifeleri yerine getirecek ve *aktif itaat* etmekten geri durmayacaktır.

5. Sınıf Yurtbilgisi ders kitabı yurttaşlık bilincinin temelini Türk milliyetçiliği düşüncesiyle yoğrulduğunu açıkça göstermektedir: “Memleketimde Türk hâkimiyetinden başka hâkimiyet, Türk iradesinden başka irade kabul etmiyorum. Bu beraberlik için en büyük fedakârlıkları seve seve katlanacağımı duyuyorum. Benim vatanımın üzerinde, benim milletim, benim dilim, benim dileğim. İşte bütün Türklerin beraber yaşamak isteğinin en kısa ifadesi” (Rona, 1939, s. 6) diye yazar. Basın da “her Türk çocuğu, her yılın yirmi üç nisanında, körpe ruhunu bu muazzam dastanın idealile besliyecek, Atatürke [orijinal hali] İsmet İnönü’ne [Orijinal hali] lââyık olduğunu, icabında, cihana tekrar ispat etmeye hazırlanacaktır” (Akşam 23 Nisan 1941, s. 1) diye yazmıştır. Fethi Açikel’e (2003, s. 132) göre ulusal özdeşleşmenin ortaya çıkardığı bir kişilik sorunu vardır. Ulusal pedagoji yurttaşları devletle, tarihle, törenle, liderle özdeşleştirir. Bu yolla sağlanan caydırıcı itaat diğer yurttaşlar tarafından normal ve öğretici görünmektedir. Şunu söyleyebiliriz ki militan yurttaş ulusal pedagojinin militarist söyleminin tesiri altında kalmaktadır.

4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında Türk yurdu olarak bahsedilen toprak parçası, Türk gençliğine ataları tarafından verilen canların ve dökülen kanların armağanı olarak bahsedilmektedir (Rona, 1941, s. 2). Dünya memleketleri savaş rüzgârlarıyla savruluyorken, Türk işiyle uğraşıp huzurla günlerini geçiriyorsa bunu orduya borçludur. Bu huzurun elbet bir karşılığı olacaktır (Yeni Sabah, 31 Mayıs 1944, s. 1). Basın, yurttaşın zamanı gelince omuzlarına düşen vazifeyi yerine getireceğinden emindir. Yurdun her bir köşesi milliyetçiliğe eklemlenmiş bir mekândır. Eşsiz doğasıyla huzur içinde yaşayan yurttaşın vatan toprağını kaniyle sulaması vazifesidir. Kan meselesi bir borçtur. Bu borcun ödenmesi ancak kanla mümkündür.

4. sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, “And içerim büyüklerim: Yurdu her zaman öz canımdan daha çok seveceğim. Yurdu korumak, Türk’ü yaşatmak için vakti gelince canımı vermeğe severek koşacağım. Sevgili yurdum!... Seni kendimden değil, anamdan bile çok seviyorum!” (Rona, 1941, s. 3) yazar. Basında da aynı tonlarda yazılar görürüz. Bozkurt dergisinde Cemal Oğuz Öcal’ın (11 Temmuz 1941, s. 250) *Mehmetçik’ten Anasına Huduttan Mektup* adlı şiirin son kıtasında şunlar yazar: “Gözüm kanlı ufuklarda, tetikte elim, /Düşmanı kahretmektir yüce emelim”. Görüşler dergisinde Arif Nihat Asya (Birincikânun [Aralık] 1941, s. 12) *Bayrak* adlı şiirini yayımlamıştır. Asya “Ey! Mavi ve kırmızı göklerin beyaz süsü, /kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü... /Sana benim gözümle bakmayanın /mezarını kazacağım. /seni selamlamadan uçan kuşun /Yuvasını bozacağım” dizeleriyle düşmana tehditkâr bir dille seslenir. Tanıl Bora (2018, s. 238) vatandaşlığın/yurttaşlığın milliyetçi-Türk ve öz-Türk olmakla eş tutulduğuna dikkati çeker. Yurttaşların bilincinde

milliyetçiliğin dinamosu Türklüktür. İki şiirde de görüldüğü üzere, düşmanlara tehditkâr bir dille gözdağı verilir. İşgal ve saldırı gibi hareketlerin karşılıksız kalmayacağı, düşmandan misliyle intikam alınacağı mesajı verilmektedir.

Milliyetçilik ve militarizm vurguları çocuğun bedeni üzerinden de işlenmiştir. 4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında köy çocuklarının sağlıklı yetişmesi ve sağlığının korunmasının neden önemli olduğu şu şekilde açıklanmıştır:

“Yüce Türk ordusuna her yıl yüzbinlerce Mehmetçik katılıyor. Topraklarımızda, yurt için aslanlar gibi döğüşerek can veren binlerce köy çocuğu yatıyor. Yurt korunmasında severek öne atılan bu yılmaz Türk çocukları, ordumuzun en büyük kuvvet kaynağıdır. Bugün, yurt toprakları üzerinde bu kadar rahat ve korkusuz yaşamamızı; çelik ordumuza, aslan köy yiğitlerine borçluyuz” (Rona, 1941, s. 22).

Basında da yurttaşın bedeni üzerinden milliyetçilikle ilgili yazılar yayımlanmıştır. Yunus Nadi (25 Eylül 1939, s. 5) yazısında, milli şura ulaşmış bir milliyetçilik düşüncesine sahip olunmasının üzerinde durur. Bununla beraber ülke nüfusunun en ücra köydeki en mütevazı ferdine kadar sağlıklı ve feyizli varlıklar olması için çalışmanın ülke müdafaası için gerekli olduğunu söyler. Türk köylüsünün yetiştirilmesi konusu militarist bir söyleme sahiptir. Milli Şef döneminin önemli gazetecilerinden Nadi, köylü yurttaşlardan iradeli, gürbüz, sağlam karakterli olmalarını istemiştir. Fusun Üstel (2016, s. 169) 1939’da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan yurt bilgisi kitaplarında kahramanlık kültürünün tahkim edildiği ve zihinsel seferberlik halinin yaratılmaya çalışıldığı tespitinde bulunur. bu bakımdan, köylü yurttaşlar militarist söylemle erki ve erkek egemen gücü temsil etmektedir.

Yeni Sabah (21 Mart 1942, s. 1) gazetesi İsmet İnönü’nün “eğer harpten kaçmak mümkün olmazsa vatan borcunu şerefle ve haysiyetle ödeyeceğiz” sözünü genç Türk milletinin mertliğine bir delil olacağını sütunlarına kalın puntolarla aktarmıştır. Dönemin basını Mili Şef’in, hükümet yetkililerinin ve aydınların dozu yüksek militarist söylemleriyle bu zihinsel seferberliği ders kitapları ve basınla beraber yürütmüştür. Milli Şef döneminin yurttaşlık anlayışı basında yeniden üretilmiştir.

Etem İzzet Benice (29 Birinciteşrin [Ekim] 1940) Cumhuriyet’in 17. yıldönümünde kaleme aldığı yazı da ordunun ve Türk milletinin düşmanlara karşı nasıl başarılı olunduğunu şu şekilde açıklar:

“Kendi topraklarımız, kendi milli varlığımız, kendi kesafetimiz, kendi birlik ve bütünlüğümüz içinde ve üzerindeyiz. Bu vaziyette olan ve istiklalini kurtaran ve onu muhafaza liyakatini daha yirmi yıl önce ispat eden bir millete dokunulmak için ya çok pervasız, yahut da her türlü hak mefhumunu münkir bir vaziyette bulunmak gerektir” (s. 3).

Cumhuriyet'in kuruluş koşulları güçlü bir milliyetçi-militarist düşünce potansiyelini içerir. Kurtuluş Savaşı'nın başarısı üzerine kurulan yeni rejimin askeri zaferleri sıklıkla kullanacağı öngörmek zor değildir (Belge, 2014, s. 674). Görüldüğü üzere, ders kitaplarında ve basında militarizmin yayılmasına ve yerleşmesine uygun çok fazla sayıda yazı, makale, haber, söyleşi ve konuşma yer almıştır.

2.7.2. Irkî Öne Çıkaran Türkçü Tarih Anlayışı

4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabının son bölümünde yer alan *Türk Çocuğuyum* parçasında *Türk kanının* bahsi geçer:

“YURDUM, MİLLETİM ve CUMHURİYETİM!.. Damarlarımda binlerce yılın eşsiz milleti olan yüce Türkün kanı, gönlümde Türk erinin sonsuz güveni, tükenmez inanı var. En değerli üç varlığını canından çok üstün tutarak. her zaman onlar için durmadan, yorulmadan çalışmağa and içen bir Türk çocuğuyum: Bununla öğünüyorum!..” (Rona, 1941, s. 81).

Görüldüğü üzere, yurt bilgisi ders kitaplarında Türk kanından bahsedilmektedir. Ayrıca, Rona (1941, s. 4) Türk milletinin diğer milletler arasında en yüce millet olduğunu; Orta Asya'dan sel gibi akarak dünyanın dört bir yanına dağılıp dünyaya medeniyeti yaydığı yazar. Mağara kovuklarında yaşayan insanlara ev kurmasını, kumaş dokumasını, hayvanların evcilleştirilmesini öğreten hep Türkler olmuştur. Füsün Üstel'e (2016, s. 172) göre Türk kanı söylemi, cumhuriyetçi pedagogların özcü medeniyet zemini yaratma isteğinden kaynaklanmıştır. Irk ve kültür üzerindeki vurgularla medeniyet ve muasırlaşma vurguları iç içe geçmiştir. Ders kitabında kan esasına dayalı bir Türklük anlayışı olduğu görülmektedir. Türk kanını kim taşır, Türk kanının özellikleri nelerdir gibi soruların cevabı yoktur.

Dönemin basınında ırk ve kan esasına dayalı millet anlayışına dayalı yazılar vardır. Basında ortak söylem *Türk kanı* olmuştur. Yavrutürk (26 İlkteşrin [Ekim] 1940, s. 1). dergisinde “Birinci vazifemiz Türk istiklâlini, Türk cumhuriyetini dünyalar durdukça korumak ve yaşatmaktır. Bu kutlu vazifemizi bir an bile unutmayacağız, bu vazife uğrunda canımızı, kanımızı vereceğiz. Çünkü bunları bize ATATÜRK emanet etti, çünkü damarlarımızda dolaşan kan asil Türk kanıdır!” diye yazar. Tasviri Efkâr (6 Ağustos 1942, s. 1) gazetesi, hükümet programını okuyan Başvekil Saraçoğlu'nun “bizim için Türkçülük, bir kan meselesi olduğu kadar bir vicdan ve kültür meselesidir” sözlerini manşetten kalın puntolarla yayımlamıştır. Türk kanı basında Türklüğün işaretlerinden birisidir.

Muzaffer Sezer (15 Mayıs 1944, s. 2) Türk Kadını dergisindeki yazısında, Türk kadınının, Türk ırkının kendisine veraset yoluyla verdiği asil kanın temizliğini takdir edeceğinden emin olduğunu yazmıştır. Reha Oğuz Türkkkan (5 Mart 1942, s. 6) Türk kanı

taşımayan insanlarla evlenmesi durumunda Türklerin Türklük özelliklerini ve üstünlüğünü kaybedeceğini düşünür. Türkkan'a göre, bize ve atalarımıza benzemeyen melezler ortaya çıkacak; Türk milletinin kan terkihi değişecek; ataların üstün özellikleri gelecek nesillere aktarılamayacaktır. Vatan gazetesi (30 İlkteşrin [Ekim] 1940, s. 6) Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Milli Müdafaa Vekili Saffet Arıkan'ın beyanatına yer vermiştir: Arıkan “Tarihî ve ırkî kahramanlığı müsellemler olan ordumuz ... yüksek kumanda heyetile, fedakâr subaylerle ve dilaver erlerle bu vazifeyi, geçmişteki misallerden daha parlak başarmak surette başarmak kanaatinde olduğuna vatandaşlar emin olabilir” der. Fatih Yaşlı (2019, s. 94). Türkçü faşizm ile Türkçülük anlayışının kesin kopuş noktasının kan ve soy birliği anlayışına dayandığını söyler.

Akşam (22 Nisan 1941, s. 1) gazetesi başkanlığını Milli Şef'in eşi Mevhibe İnönü'nün yaptığı Yardım Sevenler Cemiyetinin beyannamesinde yer alan bölümü yayımlamıştır: “En büyük kuvveti damarlarındaki asil kanda bulan yurtsever asil Türk anası, Türk kızı! İş başına ... emek birliğine”. Görüldüğü üzere, *Asil Türk kanı* biyolojik/genetik özellikleri bakımından Türklerin nesilden nesile kahramanlık, yardımseverlik gibi özelliklerinin de taşıyıcısı olduğu vurgulanmıştır.

İnanç dergisi Z. Gökalp'in⁵⁶ Halkevinde verdiği konferansı yayımlamıştır. Gökalp (Ağustos 1940, s. 1) Türk vatanının teminatının Türk ordusu olduğunu belirtir ve Türk kanının cevherinin yüksekliği, Türk ırkının yüreğinin pekliği sebebi ile bu ordunun bir neferi düşmanın on neferine, bir subayı düşmanın on subayına karşılık geldiğini söyler. Gökalp ırktan gelen savaşçı özelliklerin niceliksel üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmektedir.

Sonuç olarak, dönemin basınında ırkî özellikleri vurgulayan yazılar ve yorumlar çok fazla yer kaplamakla beraber ders kitaplarında dikkat edildiği üzere kan esasına dayalı bir milliyetçilik anlayışı göze çarpmaktadır.

2.7.3. Sağlıkta ve Hastalıkta Asker-Millet

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, Sakarya Savaşı'nda bütün milletin düşmanı yenmek için elbirliğiyle çalıştığı, Türk kadınlarının sırtında çocuklarıyla askere yiyecek ve cephane taşıdığı, kendi malını, varını ve yoğunu orduya severek verdiği yazar (Rona, 1939, s. 14). Milli Şef, Zafer Bayramı kutlamaları münasebetiyle yazdığı tebrik yazısında, “milletçe ve orduca beraber çalışmanın bütün semerelerini sulhta, harpta milli selâmet âbidesi şeklinde tahakkuk edeceğine eminim” (Tasviri Efkar, 1 Eylül 1942) diyerek asker millet dayanışmasının önemini vurgulamıştır. Türk ordusunun en büyük kuvvetini milletin

⁵⁶ Ziya Gökalp adlı kişi Manisa'da Cumhuriyet Müddeiumumisi (Savcı) olarak görev yapmıştır. Z. Gökalp Manisa Halkevinde konferanslar vermiş ve İnanç dergisinde yazıları yayımlanmıştır.

birlik ve beraberlik ruhundan aldığı ders kitaplarında ve basında yer almıştır. Ordu, asker millet anlayışını sağlayan bir eğitim kurumu gibidir.

Milli Şef, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda gençliğe hitaben yaptığı konuşmada; vatan müdafaası için titreyen, vatana hizmet etmek için hazırlanan Türk milletinin, felaket günlerinde sağlam karakteri ve sportmen ruhuyla her türlü fedakârlığı yapacağını söylemiştir (Akşam, 20 Mayıs 1942, s. 1). Türk askeri imgesi, beden ve ruhen sağlıklı bir imajı içerir. Çocuklar ve yurttaşlar *sportmen ruhla* askerlik vazifesini daha iyi yerine getirebilecektir.

Cumhuriyet (20 Mayıs 1940) gazetesinde Milli Eğitim Bakanı Yücel'in 19 Mayıs 1940'ta yaptığı konuşma yayımlanmıştır:

“Size mesut çocukluk ve gençlik devrini bahşetmek için, taarruza uğramış vatan topraklarının üstünde çekinmeden can verenleri ve onlara baş olanları yüreklerimizde minnetle, hürmetle yaşatmalısınız. Sıra, size geldiği zaman, gözü pek, vatansever analarınız, babalarınız gibi millet ve istiklâl uğrunda döğüşmeyi, erkeği, kızı beraber icabında ölmeyi şimdiden göze almalısınız” (s. 2).

Basın kadın-erkek her yurttaşın ordunun bir parçası olduğu görüşünü paylaşmıştır. Yurt Bilgisi ders kitaplarında askerlik vazifesi ve borcu mevzusunda kadın-erkek ayrımı yapılmamıştır. Vatanın bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğü için her yurttaşın kanının son damlasına kadar fedakârlıkta bulunulması istenmiştir. Askerlik vazifesinden bütün yurttaşların sorumlu olduğu sık sık vurgulanmıştır. Gazete ve dergilerde yer alan beyanatlarda ve köşe yazılarında ise yurt savunmasında kadınların üzerine düşen vazifelere daha fazla yer verilmiştir.

Bozkurt dergisinde A. Nurullah Barıman (Birinciteşrin [Ekim] 1940) *Türk Kadınları İş Başına* adlı yazısında, Türk kadınlarını Mehmetçiğe yardıma davet eder:

“Türk kadınları; Mehmetçik sınırda sizin ördüğünüz çorabı, diktığınız pamukluyu giyerken gözlerini yumacak ve köyündeki Ayşesinin sıcak nefesini duyar gibi olacaktır. Siz, sıcak odalarınızda örerek veya dikerek yolladığınız armağanlar onu sınır boyunda, karlar arasında nöbet beklerken ısıtacak, içine maddi ve manevi bir sıcaklık serpecektir. Mehmet bu armağanları yollayan ince narin elleri tahayyül edecek, bunları düşmandan ebediyen uzak tutmak için süngüsünü bir kat daha itina ile bileyerek, silâhını titizlikle yağlayacaktır. Eğer içinizde bu kutsal ödevi herhangi bir mazeretten dolayı başaramayanlar varsa, aman hemen bir yardım kurumuna giderek iş alsınlar, zira bunu ihmal edenlerin sonra cemiyet, ırkından şüphe edebilir” (s. 186).

Yeni Adam dergisinde İsmail Hakkı Baltacıoğlu (28 Eylül 1944, s. 2) Mehmetçiğin en büyük özelliğinin *erkeklik* ve *babalık* olduğunu, çocuksuz Mehmetçiğin düşünülemeyeceğini belirtir. Baltacıoğlu'na göre Mehmetçik doğar, büyür, erginleşir, hemen

evlenir ve çocuk yapar; hayatta kalan iki üç çocuğuna da bakarak onları birer Mehmetçik yahut Ayşecik, Fatmacık yapar. Görüldüğü üzere, basında kadın vatan savunmasında Mehmetçiğin yedeği konumundadır ve cinsiyetçi bir işbölümü geçerlidir. Belge'ye (2014, s. 688) göre askerlik yapmak sünnetlikle başlayan erkekliğe kabul ayininin son aşamasıdır. Bu bağlamda ordu erkin cisimleşmiş halidir.

Yurttaşlar bir askerin bütün becerilerine sahip olmalıdır. 5. Sınıf yurtbilgisi Dersleri kitabında, “Askerin çok iyi talim görmesi, bakılması, savaşa gereken top, tüfek, uçak, donanma, tank, zırhlı otolar ve öldürücü gazlar gibi sayısız şeylerin bulunması lazımdır. Bunun için daha barış zamanında tamamlayarak milleti her vakit harbe hazır bulundurmak gerekir” (Rona, 1939, s. 59) yazar. Son Telgraf (30 Mart 1941) gazetesi Edirne Halkevinde konferans veren İzmir mebusu Mahmut Esad Bozkurt'un şu sözlerine yer vermiştir:

“Biz her milletin haklarına riayetkâriz. Bir şartla, bizim hak ve menfaatlerimize hürmet ve riayet edilmelidir. Atatürk içimiz, İnönü başımızda ve bunların hepsinin üstünde alını yükseklerde, kalbi ferah, dinç bir Türk milleti bulundukça her güçlü yeneceğiz. Gözümüzden bile esirgemediğimiz Türk ordusu saati çalınca ödevini başaracaktır. Bundan asla tereddüdümüz yoktur. Çünkü Türk ordusu Türk milletin kendisidir” (s. 5).

Düşman imgesi karşısında asker-millet devamlı teyakkuz halindedir. Barış zamanında bile seferberlik hali ve ruhu milletin bilincinde canlı tutulmaktadır. Barış halinin, Türk milletin hak ve menfaatlerine el sürülmesi durumunda bozulacağı da belirtilmektedir. Savaş ortamında barış ilkesinin sürdürülebilirliği pamuk ipliğine bağlıdır.

Gençliğe kuvvet veren ve onları ilerde askerliğe hazırlayan önemli bir teşkilat ise izcilerdir. İzci, kamplarda eğitim alan küçük bir askere benzetilmektedir. İzci, kendi işini kendi başına görebilen ve her sıkıntıya seve seve katlanan kişidir. İzcilikle yetişen ulusların, her zaman esirlikten ve kölelikten uzak yaşayan kuvvetli milletler olduğu söylenmektedir (Rona, 1939, s. 107). İkdâm-Gece Postası (24 Mart 1942, s. 2) gazetesinde, izciliğe kabul töreninde söylenmesi zorunlu olan izcilik yeminini yayımlamıştır: “Türk vatan ve istiklâlîni, Türkiye Cumhuriyetini koruyacağıma ödevimi (vazifemi) her şeyden üstün tutacağıma, disiplinli, saygılı ve şefkatli olacağıma namusum ve şerefim üzerine and içerim!”. İzcilik kurumu sosyal bir aktivite olmaktan öte dönemin şartları içinde askeri eğitim kampı gibi iş görmüştür. Ülkü dergisinde İlyas Sinal (1 İkcinciteşrin [Kasım] 1941, s. 11) İnönü Kampında izcilik eğitimi alan kız çocuklarının erkek kardeşleri gibi hava ordusuna kuvvetli birer eleman olarak yetiştiğini yazar. Sinal, hiçbir sahada erkekten geri kalmayan Türk kadınının milli müdafaada Mehmetçiğin en büyük yardımcısı olacağını söyler. Bu bağlamda, izcilik orduya yardımcı olacak ve destekte bulunacak sivil bir örgüttür. İzcilik örgütleri sayesinde izciler ordu ile bağlarını daha da sıkılaştırmıştır.

Ortaokul Yurt Bilgisi I ders kitabında askerlik borcu şu şekilde açıklanmıştır:

“Her vatandaş bir harp halinde memleketin korunmasına çalışmaya mecburdur. Bunun için de sulh zamanında muharebe usullerini, askerlikte lâzım gelen bedenî ve ruhî kabiliyetleri ve silâhların nasıl kullanılacağını öğrenmelidir. Bu büyük vazifeye vatan çocuklarının küçük yaşlardan itibaren hazırlanmaları için Askerliğe hazırlık dersleri’nizi okuyorsunuz. Bu ders size bu mukaddes borca ait bütün bilgileri, kabiliyetleri, faaliyetleri aşlamakta ve öğretmektedir” (Taşkiran, 1939, s. 75).

Okullarda verilen askerliğe hazırlık dersleri asker-millet anlayışının en açık örneğidir. Basında da yurttaşlığın askerlikle olan ilişkisi detaylı olarak ele alınmıştır. Türk Çocuğu dergisinde Arif Avcı (1 Kasım 1945, s. 6) yazısında, “Mehmetçik, doğan ve ömür uzunluğunca yurduna ve Milletine bir sürü iyi hizmetler etmiş ve nihayet ölmüş bir adam değildir. Mehmetçik, tarihle yaşıt olan Türk milletinin emrinde, yurt savunmasını, millet onurunu korumak için görevlendirilmiş Türk çocuğunun adıdır” diye yazmıştır. Görüldüğü üzere, her bir Türk çocuğu doğuştan potansiyel bir savaşçıdır. Bu potansiyel geçmişten günümüze kadar uzanan tarihsel bir bilince de sahiptir. Milletin tarihi ordu ve savaşlarla özdeşleştirilmiştir.

Yeni Sabah (21 Eylül 1942) gazetesi Türk ordusu için satışa çıkarılan istikraz (Borç) tahvillerinin ikinci gününde tamamının satılmasını şöyle ifade etmektedir:

“Bütün bunlar, Türk milletinin ordusuna olan bağlılığını, imanını göstermektedir. Yetmişlik ana, gündeliğini artıran mektepli yavru, ordu içindeki yerini almak için bekliyen gürbüz çiftçi delikanlı, makinasının başında yurdun iktisadiyatını yükseltmek için çalışan Türk işçisi, hudutlarımızı bekliyen kahraman ordumuza karşı olan şükran ve minnet borçlarını ödemek için banka gişelerinin önlerine yığılmışlar ve dışlerinden tırnaklarından artırdıkları ile yiğit ordunun ihtiyaçlarını temin etmek için birer milli müdafaa tahvili almışlardır” (s. 1).

İkdam-Gece Postası gazetesinde Abidin Daver (2 Ağustos 1942, s. 1) yazısında, Türk milletinin ordusu için katlanmayacağı hiçbir sıkıntı, yapmayacağı hiçbir fedakârlığın olmadığını söyler. Son Telgraf gazetesinde Etem İzzet Benice (22 Nisan 1941, s. 5) başmakalesinde, halkın asla heyecana kapılmamasını; zaafa düşmemesini; Türk devletinin siyasetine ve Türk ordusunun yenilmezliğine kesinlikle inanmasını ister.

Ordu, Türk milliyetçiliğinin özgül damarının ve resmi milliyetçilik anlayışının güçlü bir temsilcisidir (Altınay ve Bora, 2009, s.146). Asker-millet anlayışı milliyetçiliğin pratik uygulamasının canlı örneğidir. Ordu, Türk milliyetçiliğinin yeniden biçimlenmesinde ve yeniden üretilmesinde önemli bir role sahiptir.

2.7.4. Biz ve Öteki Kurgusunda İçimizdeki ve Kapımızdaki Düşman

Yabancılar, dönemin ders kitaplarında ve basında hassas bir konudur. Örnek verirse 5. Sınıf Yurtbilgisi Ders kitabında “Türkiye denilen bu vatanın en küçük parçasının bile ayrılığını, yabancılara verilmesini asla kabul edemeyeceğimi duyuyor ve bu vatanın bütünlüğü, korunması icap ederse seve seve ölmeyi göze alıyorum” yazar (Rona, 1939, s. 5). Bozkurt dergisinde Cemal Oğuz Öcal (Birinciteşrin [Ekim] 1940, s. 165) *Milli Kin* isimli şiirinde, “Kim ne derse desin, ben: Dinim, Kinimdir!... /Bu uğurda canımı severek vereceğim!” dizeleri yer alır. Ders kitaplarında ve basında *yabancı/lık* milleti teyakkuza tutan milliyetçi söylemlerden biridir.

Bozkurt dergisinde Reha Oğuz Türkkan (12 Mart 1942, s. 31) bozkurt Türkçülük anlayışını, Türk ırk kabiliyetinin üstünlüğüne inanmak; Türklüğün sevincine ve kederine ortak olmak; Türklüğe ait her şeyi sevmek ve korumak olarak üç kıtas belirlemiştir. Ayrıca, Türkkan Türk olmayan bütün insanları ve milletleri düşman bilir, yalnız Türk milletine ait olanı hak edilmiş görür ve bunların menfaatini güder. Nihal Atsız (6 Eylül 1940, s. 2) Balkan Savaşları’nda Türk ordusunun yenilmesinin nedenini *içimizdeki Arnavut ordularının* ihanetine bağlar. Atsız, Birinci Dünya Savaşı’nda da Türk olmayan bir *unsurun* ihanet ettiğini; yabancı milletlerin Türk’ün ahlakını, savaşı ve milliyetçi maneviyatını bozduğunu yazar. Büyük Doğu dergisinde Faruk Gürtunca (29 İlkteşrin [Ekim] 1943, s. 7) yazısında, yabancı uzmanların milli bir hastalık sorunu olduğunu iddia eder ve milli sanata ve bilime yabancı unsurların girmemesi, Avrupa özentiliğinin bırakılması gerektiğini söyler. Belge (2014, s. 700) militarist zihniyetin topluma her tür *hiza ve istikamet* vermeye koşullandığını belirtir. Özellikle Türkçü-Turancı dergiler ülke içindeki ve dışındaki yabancıların güven vermeyen birer potansiyel düşman olduğuna dair algı oluşturmuştur.

Herkül Millas’a (2003, s. 199) göre, *öteki* olarak algılanan düşmanın varlığı, ülkede olağandışı durumların olduğuna inanılmasına ve demokratik özgürlüklerin kısıtlanmasına ortam hazırlayacağını belirtir. Millas, genel bir güvensizlik havasının ve yabancı düşmanlığının toplumsal hayata yayılabileceğini; hoşgörünün azalabileceğini ve huzursuzluğun artabileceğini vurgular. Öteki/yabancı tabirleri halkı savaşın psikolojik safhasına hazırlama motivasyonu sağlar.

Nihal Atsız (Birinciteşrin [Ekim] 1940, s. 167) *ECCE CANIS* adlı yazısında, “biz; kandaşlar, soydaşlar, uruktaşlarız. Bizim zıddımız olan onlarsa kansızdır. Bizde küçük bir <<saf bağlama>> gördüler mi hep bir ağızdan ulurlar” der. Atsız, ötekilerin kanlarının bozuk olduklarını bildiklerinden dolayı da korkuya kapıldıklarını söyler. Bozkurt (Temmuz 1941, s. 275) dergisinde R. O. T. Takma adını kullanan bir yazar, lise ve üniversite gençliğinin 19

Mayıs resmigeçit yürüyüşünde kortej içinde zenci, Habeş ve Afgan öğrencilerin bulunmasını Türk'ün milli gününde tarihe düşmüş kara bir leke olduğunu yazar.

Türkçü-Turancı ideolojinin önemli kalemleri ötekini toplumdan dışlamakta ve ayrıştırmaktadır. Tarihte yaşanan savaşları ve kötü hadiseleri hatırlatarak zenofobiyi (Yabancı düşmanlığı) sıcak tutmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Yabancılar, Türkiye topraklarında gözü olan, barış zamanında dost geçinen ama savaş zamanında gizli yüzünü gösteren tehlikeli kişiler olarak gösterilmiştir.

Tan gazetesinde Zekeriya Sertel (14 İlkânun [Aralık] 1939, s. 1) milli birlik üzerine kaleme aldığı yazısında, Türkiye'nin en büyük kuvvetini teşkil eden milli birliği içten yahut dıştan bozmak isteyenlerin olabileceğini ancak, Türkiye'nin içindeki bu kutsal manzarayı bozmak isteyecek tek bir Türkün bulunamayacağını söyler. Biz ve öteki kurgusunda, içimizde yer alan Türk etnisitesi milli birliğin teminatıdır.

Tasviri Efkâr (22 Nisan 1942, s. 1) gazetesi Çocuk ve Ulusal Egemenlik Bayramı'nda manşetten verdiği haberde çocukların yetişmesinde iki temel unsurdan bahsetmiştir: İlim kafası ve Türklük duygusu. "Türklük duygusu öyle çelik bir zırhtır ki, ona hiçbir yabancı fikir işleyemez, hiçbir yabancı inan giremez. Türk çocuğunun bütün kuvveti buradadır". Öteki ile ilgili olumsuz beyanlar düşüncede, inançta ve daha birçok alanda dile getirilmiştir. Bu durum ötekilere karşı şüpheyile bakılmasına neden olmaktadır.

Akşam gazetesinde M. Şevki Yazman (30 Ağustos 1944, s. 1) Zafer Bayramı dolayısıyla kaleme aldığı yazısında, düşman kavramını silikleştirmiştir. Türk milletinin yüksek insanlık duygusuna sahip olduğunu ve geçmişteki kinleri, kavgaları unutabilme olgunluğunu göstererek Zafer Bayramı'nı kutladığını yazmaktadır. Yazman, Kurtuluş Savaşı'nın şeklinin ve taraflarının kesinlikle akla gelmediğini; komşunun (Yunanistan) bir an önce özgürlüğüne kavuşmasını istediklerini; komşunun yirmi iki yıl önceki düşmanımız olduğunu hatırlamaktan çok uzakta olduklarını belirtmiştir. Görüldüğü üzere, milli menfaatler söz konusu olunca düşman bilinen ülkeler dost da sayılabilmektedir.

Yurt ve Dünya dergisinde Adnan Cemgil (1 Mart 1944, s. 164) milliyetçilik akımını eleştiren bir yazı yazmıştır. Cemgil, millet sevgisini, vatan ülküsünü kendilerine tapu senediyle verilmiş birer özel hak sananların ve memleket çocuklarını millet varlığının dışına itmeye çalışan grupların asla Türk milleti adına konuşamayacaklarını ve fikirlerinin Türk ülküsünden doğmuş olduğunu iddia edemeyeceklerini ifade eder. Cemgil, Türkiye'de savaş döneminde yükselişe geçen ırkçılık, mistik dünya görüşü, demokrasi aleyhtarlığı, ilim ve teknik düşmanlığının can çekişen Batı dünyasının faşist ve totaliter zihniyetinin ürünü

olduğunu belirtir. Cemgil, anti-emperyalist sol bir söylemle biz ve öteki ayrımının altındaki gerici zihniyeti eleştirmektedir.

Sonuç olarak, iç ve dış düşman tehdidi basında eş orantılıdır. Komünistler, azınlıklar, yabancılar düşman olarak görülmüştür. Bunun içinde beşinci kol (Ajanlık) faaliyetlerini de almak mümkündür. Ancak, savaşın sürdüğü bir dönemde Türk basını Yunanistan, İngiltere gibi müttefik ülkelere karşı daha hassas davranmışken Türkçü-Turancı basın düşman kategorisinin içine onlarca milleti dâhil ederek açıkça adres göstermiştir.

2.7.5. Mili Eğitim ve Maarif Davası

4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, toplu yaşam alanlarından biri olan okul, yurdun tanınmasını ve okuma yazmanın öğrenilmesini sağlayan bir irfan ocağıdır. Okul, yurda yararlı yurttaşlar yetiştiren, yurdu fenalıklardan ve düşmanlardan nasıl koruyacağını öğreten ve yurdun hangi vasıtalarla yükselteceğini gösteren bir ocaktır (Rona, 1941, s. 9). Vatan (20 Ağustos 1944, s. 1) gazetesi Milli Şef'in "Türk milleti ilk öğretimde göz diktiğimiz amaca vardıktan sonra büsbütün başka bir kudrette bir varlık olacaktır. Çok kuvvetli ve çok kıymetli bir millet olmanın çaresi, ilk öğretimin tamamlanması ile elde edilmeye başlanır" sözlerini paylaşmıştır. Milli Şef, yurttaşların ilköğretim kademesini tamamlamasını büyük bir başarı olarak görmektedir. Yeni Sabah gazetesi yazarı Ercümen Ekrem Talu (2 Eylül 1944, s. 1) ilköğretim davasını şöyle açıklamaktadır: "Cahil milletlerin, medeniyet yarışında daima geride kalmağa mahkûm olduğunu biliyoruz. Geri kalmak ise insanlar için züldür. Onun için biz geri kalmayacağız". Türkiye'nin çağdaşlaşması için yurttaşların eğitimi hassas bir konudur. Okuryazar oranının artması ve okullaşmanın yaygınlaşmasının Türkiye'yi cehaletin karanlığından kurtaracağı vurgulanmıştır.

Tanın (19 Nisan 1945) gazetesi Milli Şef'in ilköğretim davası ile ilgili şu sözlerine yer vermiştir:

"Hür vatandaşlığın bütün feyizlerini hususi ve resmî millet hayatında göstermek, şuurlu ve müstakil bir millet olarak içerden ve dışardan çıkacak bütün fırtınalara imanla göğüs germek, her şeyden evvel hiç olmazsa ilk öğretimin tamamlılığı ile sağlanabilir. İlk öğretim dâvası, insan olmak, millet olmak dâvasıdır" (s. 1).

Görüldüğü üzere Milli Şef ilköğretimin tamamlanmasının devlete karşı vazifeleri yerine getirmede katkısı olduğunu dile getirmiştir. Dikkati çeken diğer bir husus, yurttaşlardan hiç olmazsa ilköğretimin bitirilmesi istenmektedir. İlkokuldan sonra ortaokul ve liseye devam eden öğrenci sayısının düştüğü göz önünde bulundurulursa Tek parti

yönetiminin ilköğretime devam eden öğrenci sayısını azami derecede yukarıda tutmak istediği anlaşılmaktadır.

Ortaokul Yurt Bilgisi II ders kitabında, okullarda eğitim gören bütün öğrencilerin cumhuriyet esaslarına göre yetiştirilmesinden bahsedilir. Bu esastan sonra öncelik yurttaşların bilgi kazanmaları ve bilgilerinin artırılmasıdır (Taşkiran, 1941, s. 107). Basın eğitim ile ilgili çok fazla yazı kaleme almıştır. Reşat Şemsettin Sirer (İlkkânun [Aralık] 1941, s. 6) üniversite gençliğinin odasına kapanıp konularını tekrar eden ezberci tipte öğrenciler olmasını istemez. Sirer, üniversite gençliğini klinikte hastanın başında ya da laboratuvarında deney yaparken; toprak üstünde ve atölyelerde çalışırken; seminerlerde fikrini beyan edip savunurken görmek ister. Tanin gazetesinde Burhan Belge (22 Nisan 1945, s. 1-6) başmakalesinde, ilköğretimin yurttaşın aydınlanmasını sağlamakla mükellef olduğunu söyler. Belge'ye göre, halkın halk tarafından yönetilmesi için halkın cahil kalmaması gerekir. Eğer okuma yazma bilinmezse kanunların, hak ve vazifelerin -ne kadar duyulsa da- yerine getirilemeyeceğinden ve bu durumda da Türkiye'nin Orta Çağ'ın karanlık devirlerindeki bir hayata mahkûm olacağı riskinden bahseder.

İdeal yurttaşın çizgisi cumhuriyetin esaslarına göre çizilmiştir. İdeal yurttaş çalışkan olmalı ve Cumhuriyet ilkelerine sahip çıkmalıdır. Yurttaş sadece kendi menfaatini düşünmeyecek toplumun menfaatini de düşünerek hizmet etmelidir. Cumhuriyetin aydınlık geleceklere ulaşması yurttaşın bilgi ve becerisini artırmasıyla mümkündür.

Vatan (23 Nisan 1945) gazetesi Milli Eğitim Bakanı Yücel'in Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda yaptığı konuşmayı yayımlanmıştır. Yücel eğitim ile ilgili şunları söylemiştir:

“Yalnız çocuk olduğunuz için değil, iyi yetişmesi düşünülen ve saadeti için her türlü fedakârlıklar yapılan insanlar olduğunuz için çok bahtiyarsınız. Sizin babalarınız, bizler, dayakla, sopa ile bilmediğimiz dillerde dersler okurduk. Bize oyun oynatmazlardı. Büyük yanında ağzımızı açıp bir söz söyleyemezdik. Şımarınız diye bayramlarda bile okşayıp öpmeyen sert babalarımız vardı. Hocalarımızın elindeki sopaları bugün size göstersek, bizlerin okullarda öğrenci değil, orta çağdaki esir çocukları olduğumuzu zannedersiniz. Sizlerin bayram etmekte ne kadar haklı olduğunuzu ancak bizler bilebiliriz. Çok çalışın, iyi yürekli, doğru sözlü olun. Milletinizi sevin. Türk olmayı, her şerefe üstün bilin. Sizin yaşatacağınız Türk ili, bizim yaşadığımız Türk ilinden daha bayındır, daha üstün, daha bahtiyar olsun, çocuklarım” (s. 3).

Yücel'in sözlerinde yola çıkarak milliyetçiliğin bütün anlam ve pratiğiyle eğitime yedirildiğini görebiliriz. Türk milli eğitim sistemi Kemalist milliyetçi ideolojinin uygulama sahasıdır.

4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, öğrencilerin okulda birbirleriyle işbirliği içinde olması ve okul idaresinin kurallarına boyun eğilmesi öğrencinin ödevi olduğundan bahseder. Öğrenciler okul eşyasının kırılmaması ve kaybolmaması için dikkat etmeli; boş zamanlarını okul bahçesine fidan dikerek değerlendirmeli; okul idaresinin işleyişinin bozulmaması için derse giriş saatlerine uymalı; derste diğer öğrencileri rahatsız etmemeli ve öğretmenini can kulağıyla dinleyip ondan yararlanmalıdır (Rona, 1941, s. 10-11). Öğretmen Sesi dergisinde *Okul Disiplini* adlı yazı da, çocukların idare edilmeye ve emir almaya muhtaç olduğundan bahseder. Bunun yolu da korkuya dayanan şiddete başvurmadan gerçekleştirileceğini belirtir. (Demoor ve Jonckheere, 15 Nisan 1940, s. 205) Kısacası, basın ve ders kitapları itaat kültürünü yeniden üretmiştir. Okul ve basın, yurttaşların boyun eğmesini ve itaat etmesini istemektedir.

Bozkurt dergisinde Peyami Safa (5 Mart 1942, s. 4) bazı sözde Türklerden bahsetmektedir. Safa'nın anlatımıyla sözde Türkler farmason localarına kapılmış, yabancı kadınlarla veya erkeklerle evlenmiş, Türk düşmanları ile siyaset yapanlarla siyasette ve aile ilişkilerinde sarmaş dolaş olmuş, Batı kapitalizmine ve sömürgeci liberal fikirlere kapılmış, Türkleştirme ve Türkçeleştirme davasına yabancı kalmış kişilerdir. Safa bu durumu şu şekilde izah eder: “kötü niyetlerinden değil, gafletlerinden, milli terbiyesizliklerindendir. Çoğu ecnebi mekteplerde yahut hoca ve ecnebi programlarıyla tedrisat yapan sözde Türk mekteplerinde, Avrupa mekteplerinde, hep Türk düşmanlarından terbiye ve telkin alarak yetişmişlerdir” sözleriyle düşüncelerini açıklar (Safa, 5 Mart 1942, s. 4). Safa'ya göre, milli eğitim sisteminden geçmemiş ve milli terbiyeden pay almamış kişilerin Türklüğü kusurludur. Anlaşılacağı üzere, Türklük bilinci, Türk hocalarından ve Türk okullarından alınabilir. Türk milli eğitim sisteminin milliyetçi karakterini gözlemlemek için önemli bir noktadır.

Yurt ve Dünya dergisinde Niyazi Berkes (Birincikânun [Aralık] 1941, s. 339) eğitim sistemine yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Berkes, okul içinde ve dışında araştıranın ve sorgulayanın öğretmen olduğunu, bu ortam içinde sorulan sorulara verilen cevapların, öğrencinin anlayışının ve kavrayışının üstünde olduğunu ifade eder. Berkes, okulda öğretmenin âdeta bir komutan gibi davrandığını ve öğrencinin de verilen emirlere sorgusuz sualsiz itaat etmesinin beklendiğini vurgular ve böyle bir eğitim ortamında öğrenmenin zoraki ve tepeden inmece olacağı uyarısında bulunur.

2.7.6. Kahramanlar Devri: Türk Büyükleri

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, Türk toprakları üzerinde yüz yıllardan beri düşmanın barınmadığı, Anadolu'nun işgal edilmesi ise Osmanlı ordusunun son

zamanlarında güçsüz kalmasıyla izah edilir. Ders kitabı, Kurtuluş Savaşı'nın türlü zorluklara rağmen her zaman bilgisini artıran üstün kurmay heyeti ve yetenekli Genelkurmay Başkanı'nın azmiyle kazanıldığını anlatır. Kitap, askerliği *gönülde iman, kolda can, adda şan* sözleriyle de kutsallaştırılmıştır (Rona, 1939, s. 62). Necip Fazıl Kısakürek (17 Eylül 1943, s. 15) yeni yayımlamaya başladığı Büyük Doğu dergisinin ilk sayısında Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'la bir mülakat gerçekleştirmiştir. Kısakürek mülakatın sonunu şu sözlerle bitirmiştir: “Mareşalin, her defa, hürmetkâr elimin üstüne bir baba şefkatiyle bıraktığı elini öpüp kendisinden ayrılırken; düşünen kafa, çalışan kol, ve ulvi bir feragat ve iş ahlâkına bağlı ruh arasında misilsiz ahenge şahit oluyordum” (Kısakürek, 17 Eylül 1943, s. 15). Ders kitapları ve basın, Kurtuluş Savaşı'nın kahramanlarından Fevzi Çakmak hakkında övgü dolu sözlerle bahseder. Genelkurmay Başkanı Çakmak *devlet baba* olarak ataerkil zihniyeti ve erkek egemen gücü yansıtır. Dikkat edilirse, yazar Fevzi Çakmak'ın kişisel meziyetlerini ön plana çıkarmıştır.

Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay (19 Mayıs 1944) Atatürk'ün Samsun'a çıkışının 25. Yıldönümü münasebetiyle yazdığı başmakalede şunları söylemektedir:

“Bu milletin talihi, Mustafa Kemal'in şahsında, yalnız bir kara ve umutsuz zamanlar kahramanına değil, kalbini daima aklının ve sinirlerini iradesinin hükmünde tutan basiretli bir lidere, dehâ sahibi bir kumandana, kazanacağı zaferi kendi fâniliği için harcamağa değil millî kurtuluş için kullanmağa karar veren bir inkılâpçıya kavuşmaktır. Mustafa Kemal'den bu sıfatların hangisini alırsanız ya savaş yarıda kalacaktır yahut zafer bile hiçbir işe yaramayacaktır. Eski destan kahramanları gibi masallaşır görünen bu adam, hakikatte kuvvet ve imkân ölçülerini hiçbir vakit elden bırakmayan, bilâkis masalcılığı yıkan, işlerinde akıl ve ilimden başka kılavuz tanımayan bir realisttir” (s. 1).

Atay, kolektif hafızada kahramanlık kültü oluşturur. Kolektif hafızada Atatürk, üstün kişisel meziyetleri ve savaşçı ruhu; akli ve bilimi rehber edinen şaşmaz düşünce yapısıyla realist bir kahramandır.

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, Atatürk ve İnönü hakkında şunlar yazılmıştır:

“Çocuklar! Her zaman sevgisi gönlümüzde yaşayan Ata'mızın ve bizi her gün biraz daha yükselten İnönü'nün açtığı nurlu yollarda var kuvvetimizle çalışmalıyız. Onların ölümden kurtararak bu kadar yükselttikleri bu yurt, bizlere emanet edilmiştir. Canımızdan kat kat sevgili olan bu varlıkları sonsuz bir gayretle koruyacağımıza geliniz bir defa daha and içelim!...” (Rona, 1939, s. 48).

Ortaokul Yurt Bilgisi II ders kitabında, halkın Atatürk'ün etrafında kenetlenmesinden sonra düşmana karşı silaha sarıldığını yazar (Taşkiran, 1941, s. 6). Taşkiran'ın, Türk milletinin bağımsızlık mücadelesi ve milli egemenlik fikrine Atatürk'ün etrafında kenetlenilmesi sayesinde ulaşıldığını söylemesi *kurtarıcı kahraman kültürünü*

yeniden üretir. Haber Akşam Postası gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın (10 İkinciteşrin [Kasım] 1941, s. 1) “Atatürk sanki vefat etmemiştir. O bütün muvakkat, ârızı ve fani unsurlarını kaybederek bir fikir, bir ruh ve bir ideal haline gelmiş, varlığımızın mütemmim bir cüz’ünü teşkil etmiştir” der. Görüşler dergisinde Vehbi Evinç (Mart 1944, s. 1) Atatürk’ün “mukaddes vatanın boğazlandığı, milletin yıkılmaya yüz tuttuğu tehlikeli günlerde Anadolu’nun kanından doğan bir hayat nuru” olduğunu yazar. 19 Mayıs 1945’te Hasan Ali Yücel nutkunda, “Türk milleti var oldukça Atatürk yok olamayacak” ve “O bizimle beraber, biz onunla ayrılmamış haldeyiz. Ölüm onu elimizden alabilir. Fakat hiçbir kuvvet Atatürk’ü gönüllerimizden silemeyecektir” der (Vatan, 20 Mayıs 1945, s. 1). İkdam-Gece Postası gazetesinde Abidin Daver (10 İkinciteşrin [Kasım] 1940, s. 1) Atatürk hakkında kaleme aldığı yazıda, barış içinde milleti bir güneş gibi aydınlatan, dövüş zamanında ise milleti fedakârlık ve kahramanlığa sevk eden bir ruh ve bir bayrak olduğunu yazar. Son Posta gazetesinde Muhittin Birgen (10 İkinciteşrin [Kasım] 1939, s. 1) Atatürk’ün birinci ölüm yıldönümünde yazdığı yazıda, Atatürk’ün bütün kalpleri harekete geçiren, bütün ruhları birbirine karıştıran, asil bir ruh olduğunu yazar. Ayrıca, Birgen Atatürk’ün bütün bir millet kütlesinin ruhu olduğunu ve milletin bütün maneviyatını temsil eden bir ruh olduğunu yazmıştır.

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak, yazarlar ve gazeteciler Atatürk’ü ders kitaplarında ve basında anlatmak için farklı sıfatlar, isimler ve cümleler kullanmıştır. İsmet Parlak (2005, s. 366) bu sıfat ve cümlelerin bir kısmının askerlik alanındaki kabiliyetlerine ve başarılarına; idareci ve lider kişiliğine; zekâ ve ileri görüşlülük gibi becerilerine atıfta bulunulduğunu söyler.

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabı, *sevgili babamız* olarak adlandırdığı ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü için, meclisin en güvenilen kişisi olarak üzerine düşen görevleri en iyi şekilde yerine getirdiğinden bahseder. *Sevgili babamız* elinden geldiği kadar yurduna ve milletine faydalı olmaya çalışır, zaman zaman bir vekil gibi bütün yurdu dolaşır, halkla baş başa vererek onların dertlerini dinler ve çare bulmaya çalışır (Rona, 1939, s. 46-47). Yeni Adam dergisinde İ. H. Baltacıoğlu (25 İkincikânun [Ocak] 1940, s. 2) yazısında, “gerçeği bütün girintileri ve çıkıntıları ile kavıyor”; “Bir Türk için hiçbir ân, İnönü’nün huzurunda bulunduğu ve onun sözlerini dinlediği ân kadar teselli edici ve ümit verici değildir” cümleleriyle Milli Şef’in şahsiyetine üstün bir irade vasfı yükler.

Görüldüğü üzere, Atatürk ve İnönü’nün şahsında askerlik ve devlet yöneticiliği bir fazilet sembolüdür. Devlet yöneticilerini üstün askeri meziyetlerinden ayrı düşünmek imkânsızdır.

Tezer Taşkiran (1939) ders kitabında, silah ve dava arkadaşları Atatürk ve İsmet İnönü'yü yurttaşların saygıyla ve hürmetle anmasını şu sözlerle anlatır:

“Atatürk’e Büyük Milli Şefimiz İsmet İnönü ile beraber sonsuz minnetlerimizi sunalım ve vazifelerimizi her zaman ve her şart içinde yapacağımıza söz verelim: Bütün ömrünü hizmetine verdiği Türk milleti ile beraber senin huzurunda tazim ile eğiliyoruz. Bütün hayatında ruhundaki ateşten canlılık verdin, emin ol, aziz hatıran sönmez meşale olarak ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır” (s. 27).

İsmet İnönü, Atatürk'ün silah arkadaşı olarak da ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına seçilmesinin 4. yıldönümünde Haber Akşam Postası (11 Sontesrin [Kasım] 1942, s. 1) gazetesi, halkın Milli Şef'in etrafında yekpare bir kaya gibi dimdik durduğunu yazar. Gazete, bu kuvveti İnönü'nün *Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşı olması ve de İnönü'nün asker kökenli ve diplomatlık yapmış devlet adamı* olmasına bağlar.

Ulus gazetesinde Kemal Turan (21 Mayıs 1944, s. 2) Milli Şef İnönü'nün Gençlik ve Spor Bayramı'nda yaptığı konuşmasını doğaüstü benzetişimler kurarak aktarmıştır. Gazeteci, İnönü'yü dinleyenlerin yüzünde saygılı bir neşe gördüğünü; vazifeler hatırlatılırken çehrelerde dikkatli sert bakışların belirdiğini; tehlikelerden bahsedilirken de gözlerde uyanıklığın acı ışığının tutuştuğunu yazar. Turan, Milli Şef'in huzurundan ayrılırken gençlerin daha da kuvvetlenen hizmet arzusunun içlerine doğduğunu söyler. Milli Şef'in konuşmaları, hareketleri sembolleştirilmiştir.

Sadi Irmak (9 Haziran 1943) Milli Şef'in CHP'nin 6. Büyük Kurultayı'nda verdiği nutka şu ifadelerle kutsi bir anlam yüklemiştir:

“Aziz Milli Şef bir devir açan bu nutkile Türk milletine olan hududsuz sevgisinin yeni bir delilini daha verdi. Bu nutku bütün milletin, bilhassa gençliğin bağrına basacağına ve millet hizmetinde bir hız ve iman kaynağı olarak daima göz önünde tutacağına şüphe etmiyoruz” (s. 9).

Yazarlar ve basın mensupları Milli Şef'in *Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşı, komutanlığı, diplomat devlet adamlığı, ketumluğu ve sakinliği* gibi özelliklerine atıfta bulunmuşlardır. Ders kitaplarında Atatürk'e daha fazla yer verilirken İsmet İnönü için aynısı söylenemez. Ancak basınla ders kitaplarını karşılaştırdığımızda, basında Milli Şef hakkında yapılan haberlerde, yazılan makalelerde niceliksel artış vardır. Bunun en önemli nedeni Milli Şef'in Türkiye'nin başındaki yöneticisi yani Atay'ın deyimiyle *İkinci Adam* olmasıdır. Ders kitaplarında, gazete ve dergilerde İsmet İnönü resimleri çeşitli ebatlarda yer almıştır. Yine gazete ve dergilerde Atatürk ile Milli Şef sık sık yan yana resmedilmiştir. Yurttaşlar ders kitaplarında Fevzi Çakmak dışında Milli Mücadele'nin komuta heyetindeki diğer komutanları göremez. Ancak Ulus, Cumhuriyet, Akşam gibi gazetelerde Milli Mücadele kadrosunda yer alan komutanların günlükleri, yazıları ve hatıraları yer almıştır.

2.8. Ulusal Basında Köylüler ve Şehirliler

Tek parti yönetimi şehirlerden en ücra Anadolu köylerine kadar devrimi yayma çabası içindeydi. Yönetim inkılabları yaymak ve yerleştirmek; köylülerin ve şehirlilerin haklarını kullanması ve vazifelerine harfiyen uymasını sağlamak için basında yoğun bir propaganda tarzı bilgilendirme yapmıştır.

2.8.1. Köylünün Hak ve Vazifeleri

Türk milletinin dili, sevinci, yası ve duygusu birdir. Köylerde okuyan çocukların hepsi kardeşler, çocuklar birbirlerini kardeş gibi severler. Büyük bir heyecanla bayramlar topluca kutlanır. Yurdun bir yerinde seller taşıp köyleri bassa, depremde ocaklar yıkılsa herkesin içi kan ağlar (Rona, 1941, s. 10-13). Rona ders kitabında bütün milletin köylülerle tek yürek olduğunu yazar. Füsün Üstel (2016, s. 201) köylünün yurttaşlar topluluğuna dâhil edilmesinde sorun oluşturan hemşehrilik aidiyetinin, yurttaşlık bağı ile nötralize edilmek istendiğini söyler.

Basında köylü yurttaşlar hakları ve de özellikle vazifeleriyle anılır. Yeni Sabah gazetesinde Murad Sertoğlu (17 Şubat 1940, s. 5) yazısında, mümkün mertebe fazla ürün üretilmesini, fazla ürününü ucuz fiyata satmaktan çekinilmesini ve daha fazla canlı hayvan yetiştirilmesini çiftçinin vazifesi olarak görür. Milli Şef *İlk Öğretimin Yeni Yılı* adlı yazısında “köylü vatandaşlarım, köy kalkınmasının ilk başında ilköğretimi şart gördüğümüzü, benim gibi anlamışlardır. Dar şartları yenmek için, kadın erkek köylü vatandaşları, çok yerde bütün varlıklarını ortaya koymuşlar, kadın erkek köy okullarında çalışmışlardır” (Ülkü, 1 Mayıs 1945, s. 2) der. Çalışmak yurttaşın geçimini ve yaşamını sürdürmesi için hem hak hem de ödevken; devlet için köy okullarında karşılıksız çalışmak da köylünün ödevidir. Milli Şef’in belirttiği üzere köylü önemli bir işgücüne sahip olması bakımından önem taşımaktadır. Tek parti yönetimi, ülke nüfusunun büyük kısmının köylülerden oluşması ve ekonominin temelini tarıma dayanmasından dolayı köylü yurttaşlara ayrı bir önem verir.

Köy sağlığını koruyarak yurdun sağlam yurttaşlara kavuşmasına çalışması Türk çocuğunun en büyük borcudur (Rona, 1941, s. 43). Köylü millevakili İsmail Uğur milli müdafaa bütçe görüşmelerinde “biz 10 milyon köylü malımız, canımız emrinizdedir” demiştir (Tasviri Efkâr, 28 Mayıs 1942, s. 3). Köylü yurttaşlar sağlam çocuklar yetiştirmekle borçludur. Bununla beraber, köylüden gerektiğinde canını, malını ülke için vermesi istenmektedir.

Cumhuriyet (26 Mart 1940, s. 6) gazetesi, CHP’nin Beden Terbiyesi Kanunu’nun 14. maddesi gereğince Halkevlerini köylerde spor faaliyetlerinde bulunmasıyla vazifelendirmesi

hakkında haber yapmıştır. Haberde, partinin köylülerin ekim, hasat ve harman mevsimlerinde yeteri derecede beden faaliyetlerinde bulunduğundan hayata geçirilecek programın sonbahar ve kış mevsimlerinde uygulanmasının telkin ettiğini; köylülerin kış mevsiminde kahvelerde ve evlerde kapalı kalmayıp spor hareketleri ile meşgul olmalarını istediklerini yazar. CHP, Halkevleri aracılığıyla milli sporların köylere kadar inmesini amaçlamıştır. *İdeal köylü yurttaş* spor ve jimnastik hareketleriyle sağlığını koruyacak ve nüfusu artıracaktır. Sağlıklı bir bünyeye sahip köylü işte daha fazla randıman sağlayacak hem de savaş tehlikesinin yaklaştığı günlerde iman dolu göğsüyle zorluklara karşı koyabilecektir.

4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında köylü yurttaşların ormandan tek bir dal parçası dâhi koparmamasına kadar vazifelerinden bahsedilmiştir. Orman memurlarının izni olmadan bir dal bile koparmak yasaktır, bu yasağı çiğneyen en ağır şekilde cezalandırılır. Köylü köy odalarını temizlemek, okuma odasındaki kitapları korumak, kitap sayısını ve bilgisini artırmak, çeşme ve kuyuları temiz tutmakla; köy otlağında hayvanları otlatmamak, köylünün sağlığını tehlikeye atmamakla sorumludur (Rona, 1941, s. 34-38). Ulus gazetesinde sıtma hastalığı hakkında yazı kaleme alan Dr. Ata Ünalın (12 Haziran 1945, s. 4) Tosya ilçesine yaptığı inceleme gezisi sonucunda yurttaşın ve köylünün vazifelerini yerine getirmesi gerektiğini belirtmektedir. Ünalın, evlerin duvar diplerine kadar çeltik ekilmemesini, bataklıkların kurutulmasında devletle işbirliği yapılmasını ve hastalığa karşı yiyecek, ilaç gibi gerekli malzemelerin hazırda bulundurulmasını köylünün vazifesi sayar. Ülkü dergisinde Yahya Sezai Uzay (1 Nisan 1945, s. 3) yazısında, köy sağlığının korunması için köylülerden gübrelerini tarlaya atması, tezeklerin köy dışında hazırlanması ve durgun suların hiçbir yerde toplanmaması gibi sağlık bilgisi kurallara uymalarını ister.

Zafer Toprak (1998, s. 36-37) CHP'nin köy ve köycülük politikasının en ateşli savunucularının başında Ülkü dergisinin geldiğini belirtir. Köylünün hastalıklarla mücadele etmesi, köyü temiz tutması, köy odalarında kitap sayısını artırması gibi vazifeleri Kemalist ideolojinin köylerde hayata geçirmek istediği modernleşme projesidir. Tek parti yönetimi yönetimi köy ile şehir arasındaki gelişmişlik farkını kapatarak köyden şehre göç etmenin de önüne geçmek istiyordu. Köylü yurttaşın toprağını terk etmemesi istendiği açıktır. Görüşler (Haziran 1943) dergisinde Yemliha Kurt isimli bir öğrencinin yazdığı şiir köylüden bekleneni göstermektedir: “Okuyan her adam değişir sanma, /akla gelen kötü hayale kanma, /Elin çıkardığı göze inanma, /Köylüyüz... Köylere gideriz baba” (s.7).

Köylü milletin özü ve ciğeridir. Bütün yıl kızgın güneşin altında çalışan köylü, yetiştirdiği tarım ürünleri ve beslediği hayvanların bir kısmıyla karnını doyurur bir kısmıyla

da şehirli yurttaşların doyurulması için savaşı (Rona, 1941, s. 21-22). Ders kitabında yer yer köylülerle ilgili popülist söylemler görülür. Milletin özü ve ciğeri olan köylü şehirlinin karnını doyurmakla vazifelidir.

Devletin ve hükümetin köydeki gözü ve kulağı muhtardır. “Kendi elimizle seçtiğimiz muhtar, aynı zamanda köy kanununun emirlerini yerine getiren bir hükümet adamı demektir. Yurdun kanunlarına bütün gönlüyle boyun eğen Türk köylüsü, muhtarın göstereceği işlere, vereceği emirlere dört elle sarılır” (Rona, 1941, s. 45). Köyde devlet otoritesinin temsilcisi muhtardır. Cumhuriyet yönetiminin temsilcisi muhtar köyü ve köylüyü devamlı gözetleyen gözdür.

Köylüden her zaman fedakârlıkta bulunması alışılagnelmiş bir durumdur. Ulus gazetesi başyazarı Falih Rıfkı Atay (10 Haziran 1943, s. 1) başmakalesinde, “Köylü daha fazla ektiği, mahsulünden devlete parasız veya az paralı hisse ayırdığı vakit lüzumsuz yorulmakta ve bir şey kaybetmekte olduğunu değil, neler kazanmakta olduğunu ancak böyle takdir edebilir” diye yazar. Son Posta (2 İkinciteşrin [Kasım] 1941, s. 1) gazetesi Milli Şef’in “Memleketin ve ordu ihtiyacının karşılanması için istihsalı (Üretim) artırmaya daha çok ehemmiyet vermek zorundayız. Türk köylüsünden bu gayreti bekleriz. ... bugünün şartlarını, dünyanın geçirmekte olduğu buhranı göz önünde tutarak yaşayışını ona göre ayarlamak her vatandaşa düşen milli bir borçtur” sözlerini paylaşmıştır.

Tek parti yönetimi şehirlilerin ve ordunun beslenme ihtiyacının karşılanmasında köyü ambar olarak görmüştür. Köyünden yüzlerce kilometre ötede savaş olsa dahi köylü ülkenin içinde bulunduğu şartlara göre yaşayışına şekil vermek durumundadır. Sonuç olarak, Cumhuriyet yönetimi köyü ve köylüyü hem iç hem de dış dinamiklerle dönüştürerek modernleşme kuşağının içine de almıştır.

2.8.2. Şehirlinin Hak ve Vazifeleri

Seçim zamanında oy kullanmak, kasabanın sağlık ve rahatı için belediyeye vergi ödemek, belediyenin kurallarına boyun eğmek kasabalıların belediyelere karşı ödevidir. Bunun yanı sıra, şehirliler kılık kıyafetine dikkat eder. Yurttaşlar yurttan bulunan yabancı misafirlere karşı derli toplu ve temiz görünmelidir. Saçı sakalı uzamış, pis ve kirli elbiseler, açık boyunbağı, omza atılmış ceket bir milletin görünüşüne yakışmayan hallerdir. Salondan içeri girerken itip sıkıştırmamak, sırayı bozmamak, gürültüyle konuşmamak, sümkürmemek, sık sık yer değiştirmemek uyulması gereken toplumsal kurallardır. Vapur ve gemilerde durmadan inip binmek hem tehlikeli hem de yasaktır. Bilet alırken sırayı bozmamalı, çarşıda sağdan yürümeli ve çok çirkin bir davranış olacağından yol üzerinde bir tanıdıkla

karşılaşırsa konuşulmamalı, ayaküstü sohbet edilmemelidir (Rona, 1941, s. 65-68) Rona, 4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında şehirli yurttaşların kasaba ve şehirlerde uyması gereken görgü kurallarına detaylı bir şekilde değinmiştir. Rona, şehirlilerin siyasi hak ve vazifelerinden ziyade toplumsal yaşam kurallarına ağırlık vermiştir. Yurttaş kendisine neyi hak göreceğine ve neyin kendisine hak görüldüğüne karar verme ikilemi içindedir.

Haber Akşam Postası (27 Ağustos 1941, s. 2) gazetesinde Laedri adlı bir yazar, halkın şehir temizliğinde belediye ile el ele vermesini istemektedir. Eğer işbirliği yapılmazsa İstanbul'un pis halinden kurtulmasının imkânsız olduğundan bahseder. Yurttaşlar devlet kurumlarının işlerini kolaylaştıran ve toplumsal sağlığı koruyan yardımcı unsurlar olarak görülmektedir.

Öğretmen Sesi (15 Eylül 1943, s. 2) dergisi Nahid Nafiz adlı bir öğrencinin yaz tatilini anlattığı mektubunu yayımlanmıştır: "Ben şehirli bir çocuğum. Her gün bir saatimi evde oturup güzel mecmular ve kitaplar okumakla geçirirdim. Aritmetik kitabımdan meraklı, küçük meseleler hallederdim. Her sabah kalkınca jimnastik yapmayı âdet edinmişim". Şehirli öğrencilerin tatillerde okuma ve çalışma etkinlikleriyle bilgilerini artırması; spor ve jimnastik hareketleriyle bedenlen kuvvetlenmesi istenmektedir.

Falih Rıfkı Atay (22 Teşrinisani [Kasım] 1942, s. 1) şehirlilerin köylüleri alaya almasını şiddetle eleştirmektedir. Atay, şehirlilerden, caddede yürürken gördüğü köylüye bakıp arasındaki büyük farkı kıyaslamamasını, köylüden kendi adına utanmamasını, zamanla şehirli ve köylü arasındaki farkların kapanacağını bilmesini ister. Türk Kadını dergisinde Muzaffer Sezer (15 Haziran 1944, s. 4) büyük şehirlerde yaşayan kadın yurttaşların fikirlerini değiştirip en az üç çocuk yapmaları için ikna edilmesini ister. Orta ve üst tabaka mensubu kadınların, çocuğun eğitimi gibi bahanelerin arkasına sığınarak çocuk yapmaktan feragat edemeyeceğini söyler. Bozkurt dergisinde Feridun Ankara (Temmuz 1941, s. 262) *Köylüyü hangi münevver kurtaracak?* başlıklı yazısında, şehirli aydının köy davasına kendini adanması gerektiğini ve bunun içinde kaloriferli evden, buzlu biradan, yumuşak koltuklardan vazgeçmesi gerektiğini belirtir. F. Ankara, ayrıca asil Türk kanı taşıyan aydınlardan köy hayatına karışmalarını, köyü ve köylüyü iyi tanımalarını gerektiğinden bahseder. Görüşler (Mart-Nisan 1945, s. 1) dergisi TBMM'nin açılışının 25. yıldönümü münasebetiyle Hasan Ali Yücel'in yaptığı konuşmayı paylaşmıştır. Yücel, köyde yaşayan çocukların sağlık, eğitim, gibi ihtiyaçlarını karşılamasında Türk aydınlarının vazifelerini heyecanla yerine getirmesini ve köye giderken de bu ihtiyaçlara cevap verecek şekilde hazırlanmasını ister. Görüşler dergisinde Tefik Can (Haziran 1944, s. 1) Köy Enstitülerini bitiren, lisede okuyan,

yüksek tahsile hazırlanan ve üniversitede okuyan gençlerin tatilde köye koşmasının; köyü ve köylüyü görmesinin vazifeleri olduğunu söyler.

Köy-şehir ikileminde şehirlilerin ve aydınların köye ve köylülere karşı vazifeleri bulunmaktadır. Başta Halkevleri dergileri ve Türkçü-Turancı dergiler köy ve köylülük davası üzerine çeşitli yaklaşımlar ve çözüm önerileri geliştirmiştir. Savaş döneminde köy ve köylülük anlatısı *romantizm kalıbı* içinde kalmamış, pratiğe de geçmiştir. Şehirlilerin köylüler için yerine getireceği birçok vazifeden bahsedilmiştir.

M. Sertoğlu (17 Şubat 1940, s. 5) şehirlilerin gaz maskesi almasını, evlerinin altına sığınak yapmalarını ve gaz kurslarına katılımın ihmal edilmemesini birer vazife olarak belirtir. Ayrıca her hususta tasarrufa uymalarını, Beyoğlu'nda Macar artistlere para yedirmemelerini ister. Aksi durumda milli hislerden ve vatanperverlikten mahrum kalmış, suç işlemiş olacaklarını söyler.

Cumhuriyet gazetesinde Ağâh Sırrı Levend (28 İkincikânun [Ocak] 1940, s. 2) *Sokak Terbiyesi* başlıklı yazısında, ailelere evle mektep arasından başka bir de sokak yaşamı olduğunu söyler. Ailelerin çocuklarına sokakta kendi başına alışveriş yapmasını, malın iyisini bulmasını ve tesire kapılmamasını öğretmesi gerektiğini belirtir. Dikkatli bir baba çocuğunun sinemada izleyeceği filmin içeriğinin yanında, filmi izlemeye gelen izleyicilerin niteliğine de bakmalıdır. Evin reisi çocuklarının izlemeye gideceği filmin içeriğini öğrenmesinin yanı sıra filmi izlemeye gelen seyirci kitlesinin yapısını bilmekle de sorumludur. Baba çocukları üzerinde her türlü tasarrufa sahip bir öznedir. Çocuk ailede nesne durumundadır.

Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinin görüşüldüğü meclis toplantısında Manisa Milletvekili Refik İnce “kendi evlerini şeker, pirinç, buğday çuvalları ile dolduran münevverlerin simasına riyakârlık damgası vurmak lazım geldiğini” (Akşam, 31 Kânunusani [Ocak] 1942, s. 1) ve aydınların kendi omuzlarına düşen vazifeye ve kanuna şiddetle aleyhte bulunduğunu söylemiştir. Bursa Milletvekili Naci Tınaz ise israfa kadınların yol açtığını, kocası üzerinde hâkimiyet kurarak ve modaya ayak uydurarak suistimallere sebep olduğunu (Akşam, 31 Kânunusani [Ocak] 1942, s. 1) söyler.

Sonuç olarak, aydınlar ve gazeteciler şehirli yurttaşlardan *belirlenmiş makbul davranışları* görmek istemektedir. Şehirli yurttaşlar köylülerle empati kuracak, savaşın buhranlı günlerinde vurguncularla mücadele edecek, biyolojik silah saldırılarına karşı önlem alacak, köylüye saygı duyacak, tasarruf edecektir.

2.9. İdeal Demokrat Yurttaşın İzinde

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye’de siyasal hayatta demokrasi tartışmaları gündemdeki yerini bütün sıcaklığıyla tutmaktaydı. Yurt Bilgisi ders kitaplarında ve basında, ülkemizde *Türk tipi demokrasi* anlayışının hâkim olduğu yönünde açıklamalar yer almıştır. Bu bağlamda, demokrasi, toplumsal cinsiyet, milli terbiye ve ahlâk kavramları üzerinde değerlendirme yapılması gereklidir.

2.9.1. İdeal Demokrat Yurttaş Tipi

5. Sınıf Yurt Bilgisi ders kitabında, Türkiye’de hiçbir sınıfa, aileye ve fertlere imtiyaz tanınmaması; 22 yaşını bitiren herkesin seçme hakkının olması; devlet memurluğunun bütün Türk vatandaşlarına açık olması; her Türk erkeğinin yaşı müsait olunca askerlik yapması; herkesin kanun önünde eşit olması; herkesin gelirine göre vergi vermesi demokratik devletin özellikleri arasında sayılır. Ayrıca ders kitabında müsavat (Eşitlik) fikrinin ancak demokratik yönetimlerde sahip olunabilecek bir özellik olduğundan bahsedilir (Rona, 1939, s. 47-48). Kurultay adı verilen halk meclislerine eli silah tutan herkesin katılabildiğine, halkın karar alma ve kararları kabul etmede yetkili olduğuna, reisin kurultaylarda seçilerek iş başına geldiğine dair örnekler verilir (Rona, 1939, s. 18). Rona’nın verdiği örnekler eski Türk devletlerinde demokratik yönetimin varlığının ispatına yönelik açıklamalardır. İlginç yanı ise demokrasi anlayışı militarist anlayışla iç içe geçmiş bir durumdadır. Tarihsel süreklilik içerisinde demokratik yönetim anlayışının eski Türk devletlerinden Türkiye Cumhuriyetine devamlılık arz ettiği mesajı verilmektedir.

Son Telgraf gazetesinde Etem İzzet Benice (29 İlkteşrin [Ekim] 1942, s. 1) başmakalesinde, cumhuriyet rejiminin ne Yunan ve Fransız demokrasisine ne de İngiliz ve Amerikan demokrasisine benzediğini söyler. Benice, Türk demokrasisini Atatürk’ün veciz sözü olan *biz, bize benzeriz* ile açıklamıştır. Benice’nin yorumu *Türklüğe özgü bir demokrasi* atfı taşımaktadır. Türk tipi demokrasi anlayışı ve özgünlüğü Atatürk’ün sözleriyle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Ahmet Emin Yalman (Vatan, 27 Birinciteşrin [Ekim] 1941) başmakalesinde, Türk milletinin, birbirine kardeş gözüyle bakan, demokrat hisli bir millet olduğundan bahseder ve gerçek demokrasinin gerektirdiği manevi malzemeyi milletin içinde bulunabileceğinden bahseder. Yalman’a göre demokrasi ruhu Türk milletinin içinde hazır durmaktadır. Büyük Doğu dergisinde Etem İzzet Benice (22 İlkteşrin [Ekim] 1943, s. 6) her Türk çocuğunu demokrasi, özgürlük, vatanseverlik fikirlerinin etrafında birleşmeye ve dışarıdan gelecek yabancı tesirleri (Komünizm ve faşizm gibi) şiddetle reddetmeye davet eder. Yalman ve

Benice demokrasiyi içselleştirilmiş ve millileştirilmiş bir tezahürle yorumlamıştır. İki gazetecinin demokrasiye dair yorumlarında milli bilince atıf yapmaları Kemalist Türk milliyetçiliği anlayışını yansıtmaktadır. Son Posta ve Vatan gazetelerinde gazetecilerin yaptıkları yorumlar cumhuriyet ilkelerine sadakatle beraber yorumlanmıştır.

Yurt ve Dünya dergisinde Adnan Cemgil (1 Şubat 1944, s. 98-99) yazısında, “hürriyet sınırsız değildir, hürriyet ancak içtimai nizama dokunmamak şartile faydalı olabilir, sonsuz hürriyet yoktur ve olsa bile anarşiden başka bir şey olamaz” gibi özgürlüğü kısıtlayıcı tanımlamaları eleştirir. Cemgil, demokrat Türkiye’nin özgürlükleri kısıtlayıcı değil, genişletmesi gereken medeni bir ülke olduğunu söyler. Salim Siret (15 Şubat 1943, s. 1) yeni nesli yetiştirecek öğretmenlerin, öğrencilerini özgürlük ve demokrasi ortamı içerisinde yetiştirmesi gerektiğini belirtir. Siret’e göre, öğrenciler hiçbir zaman gereğinden fazla uysal olmamalı, şahsi fikirlerinden mahrum kalmamalı, düşünmeden şeflerine körü körüne uymamalıdır. Yurt ve Dünya dergisinde Behice Boran (Şubat-Mart 1943, s. 61) yazısında, Batı medeniyetinin gelişmesinin insana saygı, sosyal eşitlik, halk egemenliği, bilim ve akılcılık gibi ilkelere verilen önemden kaynaklandığını söyler. Boran, bu unsurların gençlere ve topluma mal edilmesi gerektiğini; katı ve kalıp hareket formüllerin terk edilip gençliğin harekete geçmesinin gerektiğini söyler. Öğretmen Sesi ile Yurt ve Dünya dergisi demokrasi hakkında hümanist bir yayın politikası izlemiştir. Bahsedilen bu iki dergi demokratikleşmede *devletin jandarmalığını savunmamıştır*.

2.9.2. Cumhuriyetçi Yurttaşlık Hali

Rona (1939) ders kitabında çalışma ödevi ile cumhuriyet yurttaşı olma arasındaki ilişkiden şu şekilde bahseder:

“Türk çocuğu! Bu milleti hergün bir parça daha yükseltecek olan varlık; sonsuz bir millet sevgisi, tükenmez bir istiklâl duygusu ve dinmeyen bir çalışma hırsıdır. Bu üç kuvveti her zaman kendinde bulur ve cumhuriyeti korumak için aldığı öğütleri tutarsan, Türklüğünle öğrenmekte yerden göğe kadar haklı olursun. Türksün sana gereken kuvveti bağışlamak için bu ad bile yetişir!.. Ne mutlu, Türküm! diyene” (s. 108)

Cumhuriyetin yurttaşı olmak için çalışmak en önemli vazifedir. Hasan Ali Yücel radyoda yaptığı bir konuşmada, “yalnız ana ile babanın değil evlâtlarında, bugün her türkün [Orijinal hali] her türkte [Orijinal hali] affetmemesi lâzımgelen en büyük günah: tembelliktir. Yaşamak istiyen her cemiyette tembele hayat hakkı olamaz ve olmamalıdır” der (Ulus, 1 Ekim 1940, s. 3). Şenol Durgun (2010, s. 70) vatandaşlık anlayışında yurttaşların bir statüye değil, zihniyet olarak yerleşen bir pratiğe veya bir eyleme sahip olduğunu öne sürer. Durgun’un pratik olarak vurguladığı durum bireylerin yurttaşlık haklarına sahip olabilmesi

için bazı vazifeleri karşılaması gerekliliğidir. Bireyler cumhuriyetin birer yurttaşı olmayı hak edebilmek için çalışma vazifelerini yerine getirmek zorundadırlar.

Çanakkale Milletvekili Salahattin Batu (11 Senteşrin [Kasım]1943, s. 1) Ulus gazetesinde yayımladığı *Bir nesil yetişmiştir* başlıklı yazısında yeni yetişen genç cumhuriyet neslini şöyle tarif etmektedir: “Gerilerimi zde [Orişinal hali] büyük mesafeler kalmış ve bu memleket, ileriye doğru, eşsiz bir hamle yapmıştır. Cumhuriyet yıllarının boşuna geçmediğini ve inkılâbımızın, bilgisi, İdraki ve her türlü iç ve dış değerleri yüksek yeni bir nesil yetiştirdiğine bütün kalbinizle inanırsınız”. Çocuklar ve gençler Cumhuriyet’in yaratmış olduğı bir varyasyondur. Varyasyonun içindeki yurttaşların kimliğı ve kütüğü cumhuriyettir.

Cumhuriyete karşı olan vazifenin ödenmesi şarttır. Yurttaş için bunun aksi düşünülemez. 4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, “Yurttaş! Yalnız seni gözeterek senin için canla, başla çalışan Cumhuriyetini ne kadar sevsen gene azdır. Seni bu günkü rahat yaşama durumuna yükselten Cumhuriyetine karşı borcunu ancak bununla ödeyebilirsin: onu her şeyden üstün tutmak, onu her zaman canından çok korumak!..” (Rona, 1941, s. 49) diye yazar. Yurttaşlar cumhuriyeti korumakla vazifelidir, yurttaş sürdüğü rahat hayat için cumhuriyete her zaman borçlu durumdadır. Ortaokul Yurt Bilgisi II ders kitabında, insanların binlerce sene tecrübe ettikten sonra en ideal yönetim biçiminin cumhuriyet olduğı konusunda hemfikir olduklarından bahseder ve cumhuriyeti her türlü tehlikeden korumak her Türk’ün borcu (Taşkıran, 1941, s. 4) olarak sayılır.

Görüldüğü üzere, ders kitaplarında cumhuriyet yönetiminin en ideal yönetim biçimi olduğı yazılıdır. Yurttaşlar cumhuriyete layık olmak için candan bağılı olmak durumundadır. Cumhuriyete karşı borç ödemek yurttaşın kaçınılmaz borcudur.

Akşam gazetesi (11 Teşrinisani [Kasım] 1940, s. 1) Atatürk’ün ölüm yıldönümünde büyük puntolarla verdiği haberde “Atatürk’e ve eserine daimî bağılılık. Millî kudrete sonsuz iman” diye yazar. Tanin gazetesinde İffet Raşidoğlu (29 Birinciteşrin [Ekim] 1943, s. 5) Atatürk’ün, kadının dünyada kukla gibi oynatıldığı bir devirde Türk kadınıni medeniyet seviyesine çıkarak, bütün âlemin hürmetini kazanmasını sağladığını yazar. “*Sen bize hayat, sen bize yaşama hakkı vermişsin*” (Raşidoğlu, 29 Birinciteşrin [Ekim] 1943, s. 5) diyerek Türk kadınıni, cumhuriyetin ve demokrasinin en sadık bekçisi olması gerektiğini söyler.

Sonuç olarak, yurttaşlar vazifelerini yerine getirince yükümlülükleri ortadan kalkmayacaktır (Durgun, 2010, s. 72). Cumhuriyet yurttaşı yaşamı boyunca cumhuriyeti korumak ve kollamak mecburiyetindedir. Devlet tarafından kabul görmüş, iyi olduğı

açıklanmış resmi söylemler aidiyet duygusunun bir parçası olmuştur. Yurttaşlığa entegrasyon cumhuriyete bağlılıkla mümkün olabilir.

2.9.3. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İmgesi

Kasaba ve şehirdeki ailelerin reisi köydeki gibi erkeklerdir. Erkek ailenin geçimini sağlamak, evin ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Kadın evin bütün iç işleriyle sorumludur. Kadın çocuklarını yetiştirir, evi temizler, pazardan alışveriş yapar. Bunun yanında köy kadınından farklı olarak şehirli kadın doktorluk, öğretmenlik, avukatlık gibi mesleklere sahiptir (Rona, 1941, s. 51). Türk Kadını dergisinde Osman K. Akol (15 Haziran 1945, s. 2) yazısında, kadın erkeğiyle omuz omuza olmasının yanında, evde tek başınadır. Evin düzeni ve tertibi annenin omuzlarındadır. Yine aynı dergide yazan Muzaffer Sezer (15 Temmuz 1944, s. 2) yazısında, bir erkek için evliliğin, anlayışlı ve zeki bir kadına sahip olmak olduğunu söyler. Son Posta gazetesinde Suzanne Dolly'nin (3 Birincikânun [Aralık] 1939, s. 6-11) *Genç annelerle hasbihal* başlıklı yazısında, genç kızların en büyük idealinin evlilikte saadeti yakalamak olduğunu söyler. Dolly'e göre, kadınlar saadeti zekâsı, masumiyeti ve sabrıyla kazanabilecektir. Bunun yanında kadın ne kadar modern olursa olsun temizlik yapamıyorsa, söküklere dikemiyorsa, yemek yapamıyorsa, o erkeği için asla kadın değildir.

Görüldüğü üzere kadından Batılı ve modern bir kimliğe sahip olması istenirken geleneksel aile yapısının bozulması da istenmemektedir. Medeni Kanunla birlikte kadın sosyal ve ekonomik alanda birçok kazanım elde etti, haklar bakımından eşit noktaya geldi. Ancak görüldüğü üzere, ders kitapları ve dönemin basını kadını ev kadını, eş ve anne olarak görmeye devam etmiştir. Ayşe Saktanber (2009, s. 326) inkılâplarla İslam ataerkilliği ortadan kaldırılırken Batı ataerkilliğinin ortaya çıktığını vurgular.

Aile arasında işbölümü cinsiyetlere göre belirlenmiştir. Akşam vakti ocağın etrafında toplanan çocuklar babalarının nasihatlerini dinlemekten çok keyif alır. Baba, ailenin başıdır, tarlasında ve evinde döktüğü alın teriyle kazandığını ailesi ve çocukları için harcar. Anne, evin bütün işlerini görür. Yemek pişirir, çamaşırları yıkar, evi temizler, söküklere diker (Rona, 1941, s. 6-7). Rona (1939) kadınlar için şunu sorar: “Yıllarca evde kafes arkasında kapalı ve bilgisiz kalan Türk kadınının elinden tutarak yükselten, Cumhuriyet değil midir?” (s. 20). Kadının cumhuriyete karşı borcu tekrardan hatırlatılmıştır.

Köy anaları nüfusun artmasında büyük potansiyele sahiptir. Anaların yurda kazandırdığı mert ve çalışkan yurttaşlar yurdun yükselmesini sağlayacaktır (Rona, 1941, s. 22). Konya Milletvekili Sadi Irmak (29 Mayıs 1943, s. 2) Ulus gazetesindeki yazısında, Türk

kadının ana olduktan itibaren yalnız ve yalnız çocuğu için yaşadığını, gerçek Türk kadını ve Türk anasının yeni nesiller yetiştirme vazifesini fedakârlıkla yerine getireceğini söyler. Türk kadını olmanın başlıca vazifesinin analık olduğu ifade edilmektedir.

Saktanber'in (2009) "aile içi ilişkilerde erkeğin egemenliği ve cinsiyete dayalı işbölümünün İslâmi ataerkil değerlerle çelişmediği, tersine büyük ölçüde örtüştüğü göz önünde bulundurulursa, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde dinsel öğretilerle beslenen yaygın toplumsal cinsiyet değerlerine en temelden karşı çıkılmamış olduğuna da işaret edilmelidir" tespiti önemlidir (s. 326).

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren geçen zaman diliminde milletvekillerinin yazılarında ve konuşmalarında ataerkil yapının muhafaza edildiği görülmektedir. Erkek egemen anlayışta şehirli kadınlar doktor, mimar, öğretmen gibi mesleklere sahip olabilmektedir. Ancak ister köyde ister şehirde çalışsın *makbul kadının* başlıca vazifesi evi, eşi ve çocuklarıyla ilgilenmesidir. Ev mektep gibi bir ocaktır, öğretmen nasıl mektebin başındaysa kadından da kendi ocağının başında olması istenmektedir.

Geleneksel aile yapısının ders kitaplarında ve basında yeniden üretildiği görülmektedir. Vatan (16 Ekim 1941, s. 2) gazetesinin *Serbest Kürsü* bölümünde bir yurttaş oğluya yaşadığı bir diyalogu paylaşmıştır. Bir öğretmen öğrencilerine: "Bu sizdeki süs ve tuvalet ne oluyor sanki. Bu kadar tuvalet ancak karı kısmına yakışır. Siz karı mısınız?" diye sorar. Dersteki öğrencilerden biri (Yazıyı paylaşan kişinin oğludur) ders bitiminde hemen berbere koşar ve tıraş olur. Baba, süs ve şaşaa devrinde oğlunun *erlik ve erkeklik damarının* bu kadar kabarmış olmasından gurur duyar. M. Şekip Tunç (19 Mayıs 1941, s. 3) Cumhuriyet gazetesindeki yazısında ise iyi talebelerin hepsinin ağızlarının bülbül gibi şakımadığını, girişken ve atik olmadıklarını hele de kız öğrencilerinin aldıkları geleneksel terbiyeden dolayı kendilerini göstermekten ziyade saklamaya meyilli olduğunu söyler. Görüldüğü üzere, toplumda cinsiyetler arası davranış kalıpları gelişmiştir.

Görüşler dergisinde Vedad Güçlü (İkinciteşrin [Kasım] 1939, s. 14) yazısında, kadınların boş saatlerinde hem kendilerine hem de topluma faydalı olması için hayır ve yardım cemiyetleri kurmalarının en uygun iş olduğunu yazar. Güçlü, hayır işlerinin yaratılışları bakımından erkeklerden ziyade kadınlara daha uygun bir çalışma sahası olduğunu söyler. Yine aynı dergide Kemal Güner (Nisan-Mayıs 1944) yazısında, *kızlar* hakkında şunları yazar: "Kız. Bu ne muhteşem bir varlık. Ne ince, geniş ve onurlu anlam taşır o... Telaffuzunda bile çok hassas davranmak gerekir. Şu anladığım haliyle mücehhez kız; yuvasında bile sıtırılı (Şanslı), uysal ve kanaatkârdır" (s. 1). Toplumda kadın için çizilen portre aslında kadından istenilen davranış kalıplarını ortaya çıkarmaktadır.

Saktanber (2009, s. 329) 1930'lu yılların sonuna doğru gelindiğinde devlet kurumlarının yayımladığı kadın dergilerinde (Türk Kadını dergisi gibi) kadın öznesinin tabulaştırıldığını söyler. Kadın, cinselliği ancak evlilik kurumunda yaşayabilir; kamusal yaşamda ciddi durur; modayı takip eder; ev kadını ve anne olarak bakımına özen gösterir; eşiyile uyum içinde şen ve mutlu bir hayat sürer. Kadına özel ve kamusal alanda çizilen portre kalın çizgilerle belirlenmiştir.

Yurt ve Dünya dergisinde Mediha Berkes (Şubat-Mart 1943, s. 74-77) köylü kız çocuklarının erkek çocuklarından farklı terbiye edildiğini söyler. Berkes, kızların küçük yaştan itibaren evde annesine, babasına, abilerine ve ilerde de yuvasını kurduğunda eşine ve onun ailesine itaat etmesinin öğretildiğini belirtir. Kız çocuğunun çok konuşmaması, mahcup tavırlı olması, karşılık vermeden kendisinden istenen şeyleri yapması çevreden ve iyi aileler tarafından beğenilmesini sağladığını söyler. Berkes, köylü erkek çocuklarının uslu ve terbiyeli yetiştirildiğini, verilen görevleri sorgulamadan ve şikâyet etmeden yerine getirdiklerini yazar. Babalarını, amcalarını, abilerini saydıklarını ancak annelerini ve kız kardeşlerini kadın olduklarından dolayı saymadıklarını vurgular. Berkes, kız çocuklarına göre erkek çocuklarının eğitime daha fazla önem verildiğini, okuyan erkek çocuğun kasabaya inip alışveriş yapabildiğini ve kahvehanede köylülere gazete okuyabildiğini söyler.

Görüldüğü üzere, özel ve kamusal alanda ataerkil zihniyet kendini yeniden üretmektedir. Milli şef döneminde tek parti rejimi kadınla erkeği eşitlememiştir. Rejim kadın ve erkek yurttaşları toplumsal cinsiyet rollerine ve işbölümüne göre sınıflandırmıştır.

2.9.4. Millî Terbiye ve Ahlâk

Ortaokul Yurt Bilgisi II ders kitabında, cumhuriyet yönetiminin eğitimde ve terbiyede güttüğü gayelerin milliyetçi, inkılâpçı, cumhuriyetçi, laik ve devletçi vatandaşlar yetiştirmek olduğu açıklanmaktadır. Milli terbiyenin gayelerinden biri de “*toplum hayatında özgürlük ve kurallar arasındaki dengede ahlâk ve fazileti*” hâkim kılmaktır (Taşkiran, 1941, s. 108).

Ahlâk toplumsal kimliğin en önemli unsurlarından birisidir. Ders kitapları ve basın, terbiyenin ve ahlâkın milli olmasının gerekliliğini sıklıkla vurgular. Milli terbiyeden ve ahlâktan yoksun kalınması köksüz bir yurttaşlar topluluğuna dönme riski taşıyabilir. Yurttaşlar *ahlâk kampının* içerisinde hem kendilerini daha güvende hissedecek hem de topluma daha iyi bağlı olabilecektir.

Rona (1939, s. 91) ders kitabında ahlâklı olmakla ticarete kazanç sağlamak arasında ilişki kurar. 5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında “Çocuklar mallarınıza her zaman fazla

para veren sürekli alıcılar bulabilmek için iyi ürün yetiştirmek ve hiçbir zaman hilekârlığa, yalancılığa sapmamak gerektir. Hilekârlık yaptığımızı gören alıcılar bir daha bizimle alışveriş etmezler. Böylelikle mallarımız elimizde kalarak çürür, bozulur, ziyan olurlar” diye yazar.

Cumhuriyet gazetesinde Agâh Sırrı Levend (4 Mart 1940, s. 2) yazısında, gençliği terbiye etmenin ve yetiştirmenin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini açıklamıştır. Levend’e göre, gençlere inanacakları ve sevecekleri şeyleri göstermek, nefsi kontrol etmeyi öğretmek, memleket ve millet sevgisini telkin ederek onları daima iyiye ve güzele yönlendirmek terbiye işidir. Gençliği yetiştirmek ise mürebbiyenin, ailenin ve okulun işidir. Levend, bir teşkilat halinde gençlerin davranış ve fikirlerinde bir nizam kurabilmesinden bahseder. Kısacası, gençliğin terbiye edilmesi yeterli değildir. Terbiyenin yanında gençliğin yetiştirilmesinde sorumlu olan kişiler ve kurumlar ortak bir kural etrafında birleşmelidir.

Ortaokul Yurt Bilgisi I ders kitabında, ahlâklı ve ahlâksız adam ayrımı yapılmıştır. Ahlâklı adam temiz, mütevazı, çalışkan, cesur, iyi ve samimi olan kişidir. Ahlâksız adam tembel, alçak, sefih ve yalancı kişidir (Taşkıran, 1939, s. 82). Büyük Doğu (31 Birincikânun [Aralık] 1943, s. 2) dergisi ahlâk yaralarımız olarak dalkavukluk, iltimas, hırsızlık, rüşvet, fuhuş, içki, kumar, hile yalan gibi sorunlardan bahseder. Bozkurt dergisinde Nihal Atsız (11 Temmuz 1941, s. 251) *Ahlâk* başlıklı yazısında, inkılâpların gerçekleştirilip tamamlandığını belirtip aydınların hâlâ şahsi menfaatlerinin peşine düştüğüne; erkeklerin jigololuk, kadınların fuhuşla basit yoldan geçinmeye çalıştığına; esnafın Yahudi ahlâkına özenerek yalan yere yemin ettiğine dair ithamlarda bulunur. Büyük Doğu ve Bozkurt dergilerinde toplumsal yozlaşma ve ahlâki çöküşün genelleşmiş olduğuna dair kanı hâkimdir. Bu iki dergi, ahlâkın korunması için *kale muhafızlığı* yapar.

Görüldüğü üzere, terbiyede ve ahlâkta iyilik, doğruluk, memleket ve millet sevgisi gibi *ahlâk kodları* oluşmuştur. Yurttaşların bir kitle halinde bu kodlara sahip olması ders kitaplarında ve basında sık sık bahsedilmiştir.

Vatan gazetesinde İ. H. Baltacıoğlu (30 Haziran 1942, s. 2) *Milli terbiye* başlıklı yazısında, Türk çocuğuna milli terbiyeden bahsedilirken vicdanla aklın, Türklükle Avrupalılığın karıştırıldığını söyler. Baltacıoğlu milli kültürün verilmemesinden kaynaklı olarak da çocukların köksüz büyümek zorunda kaldığını belirtir. Yurttaşların terbiye edilmesinde *öz ve has milli bir ahlâk anlayışı arayışı* vardır. H. C. Yalçın (22 Şubat 1944, s. 1) devlet otoritesinin şeref ve haysiyetini korumak için içkili eğlence yerlerinde aşırı para sarf eden memurların ne kadar harcadıklarını, fuhuşa tenezzül edip etmediklerini ve sermayelerini nasıl biriktirdiklerini öğrenilmesi adına *ahlâk zabıtalılarının* kurulmasını

tavsiye etmiştir. Büyük Doğu dergisinde Necip Fazıl Kısakürek (24 Birincikânun [Ekim] 1943, s. 5) *Ahlâk Davamız* başlıklı yazı dizisinde, inkılâp hareketinin *ahlakla ilgili bazı mefhumları boşta bıraktığını* söylemektedir. Kısakürek başıboşluk, disiplinsizlik, şüphecilik, inkârcılık, içgüdüsel ve bedensel ihtiyaçlara öncelik vermek gibi olumsuz davranışları toplumun ahlâk bozuklukları arasında sayar.

Akşam gazetesinde Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû) (24 Nisan 1941, s. 3) *Şehir terbiyesi* adlı yazısında, şehre yeni gelen köylülerin şehir terbiyesine uymadığını, bunun çözümünün de şehirlerin terbiye bozucu değil, terbiye edici bir mektep halini almasıyla çözülebileceğini yazar. Yurt ve Dünya dergisinde Bernal (8 Şubat 1941, s. 51) halkın iki şekilde terbiye edilebileceğini söyler. Birincisi, halkın genel kısmını erginlik dönemine kadar terbiye etmek; ikincisi ise, ilim sahasını genişletmek.

Yurttaşın terbiye edilmesinin ve ahlâki değerlere sahip olmasının *devlet geleneği* haline gelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Yurttaşın terbiye edilmesi üstten yani devletten gelmiştir. Tek parti rejimi ders kitapları ve basın üzerinden bu süreci yönlendirmiştir.

2.10. Ulusal Basında Kemalizm, CHP ve Altı Ok

Ulusal basında Kemalizm ideolojisi, CHP'nin politikaları ve Altı Ok ilkesi hakkında sıklıkla bahsedilmiştir. Basın mensupları ve aydınlar Kemalizm'in yeniden üretiminde aktif olarak görev almış, basın bir *karargâh* gibi çalışmıştır.

2.10.1 Milli Şef Döneminde Ulusal Basında Kemalist İdeolojinin Yeniden Üretimi

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, çeşitli memleketlerde farklı partilerin kendi menfaatlerini düşündüklerinden dolayı toplum hayatındaki gidişatın zaman zaman bozulmasına ve karışmasına yol açtığından bahsedilir. Ders kitabı, Türkiye'de tek parti rejiminin uygulanma nedenini de toplumsal birlik ve beraberliğin bozulmamasını, devlet otoritesinin işleyişinin aksamamasını sağlamak olarak açıklar (Rona, 1939, s. 26). Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın (9 Eylül 1943, s. 1) yazısında, Atatürk devrinde CHP'nin kudretine denk gelecek iki partinin kurulduğunu, ancak bu partilerin vatanın menfaatlerinden ziyade şahsi menfaatlerine hizmet etmelerinden dolayı kapandığını dile getirir. Ayrıca, Yalçın yurt genelinde yaşanan olayların büyük infiallere yol açtığını ve muhalefet entrikalarının yurdu sarsmaya başladığını söyleyerek partilerin kapatılmasının gerekçelerini izah etmeye çalışır. Yalçın (18 Mart 1943, s. 1) Haber Akşam Postası gazetesinde *Türk rejimi* başlıklı yazısında ise CHP'nin Türk milletinin ruhundan ve kalbinden doğmuş bir temsil kütlesi haline geldiğini yazar. Ders kitabında tek parti rejiminin meşruluğu dış

dinamiklere bağılı olarak açıklanmıştır. Yalçın ise tek parti rejiminin uygulanmasının nedenlerini iç dinamiklere bağlamıştır.

Vatan gazetesi seçim zamanında CHP'li milletvekili adaylarının ve yöneticilerinin demeçlerini paylaşmıştır. Zonguldak milletvekilliğine adaylığını koyan Rüştü Aras, “seçilirsem, yıllarca nasıl bir Kemalist zihniyet ve gayretle işi gördüysem yine o süratle hizmet etmeye çalışacağı”ndan (Vatan, 12 Haziran 1945, s. 1) bahseder. İstanbul Parti İdare Heyeti Başkanı Tevfik Fikret Sılay ise “parti üyeleri belli bir ideolojiye sahip kimselerdir. Bunların kendi prensiplerine inanan namzetlere rey verecekleri tabiidir” (Vatan, 12 Haziran 1945, s. 1) der. Aras ve Sılay milletvekili seçimlerinde yaptıkları açıklamalarla Kemalizm'i bir ideoloji olarak kabul ettiklerini söyleyebiliriz.

Falih Rıfki Atay (9 Eylül 1943, s. 1) yazısında, tek partinin bir dikta rejimi olduğu savını ileri süren kişilere karşı, Parti'nin hiçbir sınıfı başka bir sınıfa tahakküm etmeye zorlamadığını, bilakis halkçı, milliyetçi ve devletçi nitelikleriyle Türk milletinin gerçek partisi olduğu fikrini öne sürer. Akşam gazetesinde Necmeddin Sadak (10 Teşrinisani [Kasım] 1943, s. 1). Atatürk'ün en değerli iki mirasının bağımsızlık ve vatanseverlik olduğunu, bu iki inançla Anadolu'nun düşmandan kurtulduğunu ve Kemalist Türkiye'nin kurulduğunu söyler. Görüşler dergisinde Hadiye Tangüner (İkinciteşrin [Kasım] 1941, s. 10) yazısında, Türkiye'deki ideolojinin Avrupalı devletlerin demokrasi anlayışıyla benzer olduğunu, ancak Avrupa'da zaman zaman diktatörlük rejimlerinin baş göstermiş olduğunu belirtir. Tangüner, diktatörlük sıfatının tahkir onur kırıcı olduğundan dolayı bu sıfatın Atatürk tarafından asla kabul edilmediğini yazar. Atatürk ve Milli Şef dönemlerinde tek parti rejiminin demokrasi-diktatörlük ikilemi arasında kaldığı söylenebilir. Gazeteciler ve yazarlar Kemalizm'in halkçı, milliyetçi, laik yanlarını öne çıkararak demokrasiyle benzerlik taşıyan yanlarını vurgulamaya özen göstermiştir.

Vatan gazetesinde Ahmet Emin Yalman (29 Haziran 1942, s. 1) başmakalesinde, Avrupa'da devam ede gelen bir gafletin bulunduğunu belirtir ve bu durumu şu sözleriyle açıklar: “Fransız ihtilâlindeberi eski rejime karşı en esaslı, en feragatli, en sürekli mücadeleyi bizim yaptığımız anlaşılmamış, Türk inkılâpçıların hakkı verilmemiştir” (Yalman, 29 Haziran 1942, s. 1). Yalman, faşist ve totaliter rejimlerle boğuşan Avrupalıların, Türkiye'nin demokrasi mücadelesini görmediğinden ve gerekli değeri vermediğinden yakınır.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu Meclis'te yaptığı konuşmada, “yurdumuzu hür insanların hür vatani olarak yaşatmakta devam edeceğiz. Yalnız bu hürriyet hiçbir vakit memleketi 31 Marta götürecek hürriyet olmayacaktır” (Vatan, 30 Mayıs 1944, s. 3) der. Ülkü dergisinde

Reşat Şemseddin Sirer (1 İkinciteşrin [Kasım] 1941, s. 3) *Ülkülerimizin Kaynağı* adlı yazısında, Cumhuriyet rejiminin kapalı kapılar ardında kurulan hükümet darbeleri ile hazırlanmadığını, sokak gösterileri ya da parlamentodan doğmadığını yazar. Sirer, rejimin, Türk varlığını tasfiyeye yeltenen kuvvetleri uzaklaştırmak için silkelenen bir halkın ayaklanmasından doğduğunu belirtmiştir. Görüldüğü üzere, basın mensupları Kemalizm'i Türkiye'nin kendi koşullarından doğmuş biricik bir düşünce sistemi olarak değerlendirmiştir.

Ülkü (1 Mayıs 1944, s. 1) dergisi “Bugün Cumhuriyet İnkılâbı'nın yetiştirdiği olgun ve şuurlu gençliği bu ülküden ne sağa, ne sola bir adım saptırmak bile mümkün değildir. Hem Türk gençliği, geleneklerden ve Şeflerinden aldığı terbiye ile, Devlet otoritesini en muhterem otorite olarak tanıyan bir gençliktir” diye yazar. Son Telgraf gazetesinde Etem İzzet Benice (31 Ağustos 1941, s. 1) “Türk inkılâbına, Türk rejimine, Türk cumhuriyetine ve Türk kudretine Anadolu'nun içinden bakan gözler bu yüksek varlıktaki azameti daha iyi görüp sezebilirler” der. Yeni Adam dergisinde İsmail Hakkı Baltacıoğlu (22 Temmuz 1943, s. 2) Türk siyasi rejiminin kendine özgü bir rejim olduğunu; başka hiçbir rejimin taklidi olmadığını; rejimin mantığının kendi içinde olduğunu söyler. Basın mensupları, Kemalizm'i milli özelliklerinin yanında geleneksel Anadolu'luk vurgusuyla cisimleştirmiştir. Ayrıca, basın mensupları Kemalizm'in Türk'e ve Türkiye'ye ait bir düşünce sistemi olduğu fikrini pekiştirmeye çalışmıştır.

İkdam-Gece Postası (19 Mayıs 1944, s. 1) gazetesini Atatürk'e inanmanın, Kemalizm'e inanmak olduğunu; Türk milliyetçiliğine inanmanın İnönü'ye güvenmek olduğunu yazar. Ayrıca, “Bizim ruhlarımızı aydınlatacak, ısıtacak yalnız Atatürk prensipleridir. Biz, biziz, Kemalist Türk vatandaşlarıyız” der (İkdam-Gece Postası, 19 Mayıs 1944, s. 1) . Ulus gazetesinde A. R. Erem (10 Haziran 1943, s. 4) CHP'nin yönetim tarzına *güdümlü halk idare sistemi* denilebileceğini ve *halkçılık doktrininin* milleti anarşiye kaptırmadan, zor ve şiddet yoluna başvurmadan birlik ve beraberlik anlayışı içinde kaynaştırma yolunu bulmuş olduğunu ifade eder.

Sonuç olarak, basında Kemalizm ve tek parti rejimi bütüncül bir öğreti olarak verilmiştir. Dikkat çeken nokta, Kemalizm ideolojisi üzerine basında herhangi bir tartışma yürütülmemiş olmasıdır. *Basın, yurttaşların Kemalizm ideolojisini ve tek parti rejimini kendi mantığı içerisinde kavramasını istemiştir.*

2.10.2. Altı Ok ve Muasırlaşma

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, kırmızı bayrak üzerine oturtulmuş beyaz Altı Ok'un bütün yurttaşları birbirine sıkıca bağladığı yazar. Yurttaşlar “*Altı Ok'u milletin*

canından daha çok sevmeli ve canı gibi korumalıdır” (Rona, 1939, s. 21) diye de yazar. Ahmet Kutsi Tecer (1 İkciteşrin [Kasım] 1942, s. 1) Ülkü dergisinde Cumhuriyet’in 20. yıldönümü münasebetiyle kaleme aldığı yazısında, *Türkiye Hükümeti Partisinin* Altı Ok’un hedefinde çizilen ana prensiplerin çerçevesinde, önce milletin ve vatanın yüksek faydası için daima tetikte bulunduğunu, sonra toplumun sosyal şartlar içinde kalkınmasını amaç edindiğini belirtmektedir. Görüldüğü üzere, Altı Ok ders kitaplarında ve basında vatan ve millet sevgisiyle eş tutulmaktadır. Tek parti rejimi Altı Ok ile yurttaşlar üzerinde hegemonya kurmuştur.

Altı Ok ilkeleri ders kitaplarında ve basında geniş açıklamalarla yer almıştır. Yapılan inkılâplar sayesinde tekke ve zaviyeler kapatılarak din ve mezhep çatışmalarına son verildiği; fes gibi başlıklar kaldırılarak milletin bütün dünyaya gülünç duruma düşmesinin önüne geçildiği; harf devrimi yapılarak bütün milletlerin Türk milletini anlamaları sağlandığı; kılık ve kıyafet düzeltilerek milletin kendine yakışır şekilde giyinmesi sağlandığına (Rona, 1939, s. 18) dair açıklamalar vardır. Cumhuriyet (27 Eylül 1939, s. 3) gazetesi ise okullarda okutulan ders kitaplarının hemen hemen hepsinin yeni terimlere göre hazırlandığını ve yeni nesillerin eski dilin eziyetlerini çekmekten kurtulduğunu yazar.

Altı Ok, modernleşmenin getirdiği bütün imkânları Türk milletine sağladığı yorumu yapılabilir. Modernleşme dairesinde modern hayatın kolaylıklarından yararlanan yurttaşlar her zaman rejime minnettar kalması da istendiği anlaşılmaktadır.

Ortaokul Yurt Bilgisi II ders kitabında, devletçilik ilkesi gereği, az zamanda yurdu zenginliğe kavuşturmak için devletin yatırımlar ve hizmetler yaptığından bahsedilmektedir (Taşkiran, 1941, s. 12). Haber Aksam Postası gazetesinde Sabih Alaçam (6 İkciteşrin [Kasım] 1941, s. 3) yazısında, cumhuriyet rejiminin devletçi politikalarının başarıya ulaştığını, en büyük inşa ve imar davası olan demiryolları siyasetinin yanında, sanayileşmenin hayata geçirilmesinde de başarılı olduğunu belirtir. Ulus gazetesi Burhan Belge’nin (15 Şubat 1940, s. 2) Halkevinde Atatürk Devrimleri hakkında yaptığı konuşmayı yayımlamıştır. Belge, devletçiliğin genç rejimin imdadına yetiştiğini ifade eder. Belge, yeni Türk devleti topraklarını işleyecek, yatırım yapacak girişimciler bulamayınca, bunun yerine derhal milli olan devleti ikame ettiğini söyler.

Milli Şef döneminde hararetle savunulan ve milli iktisat alanında uygulanan devletçilik politikası basında ve ders kitaplarında yoğun olarak yer almıştır. Basın, yurttaşların devletçilik ilkesi sayesinde Türkiye’nin hızla sanayileştiğini; refah ve varlık seviyesinin yükseldiğini bilmelerini ister.

Ortaokul I Yurtbilgisi kitabında, Türkiye devletinin milliyetçilik esası şu şekilde açıklanmıştır: “Hiçbir milleti, hiçbir varlığı kendi üstünde göremeyiz. Millî varlığa uygun şeyleri alır, fakat bunları alırken millî varlığımıza zerre kadar zarar vermemesine dikkat ederiz. Terbiyemiz, terakkimiz, san’atımız ilmi ve fennî bütün hareketlerimiz millidir. Ve bu hususta çok kısıncı ve dikkatliyiz” (Rona, 1939, s. 28). Milliyetçilik konusu gazete ve dergilerin her sayısında yer almış önemli bir ilkeydi. Ulus gazetesinde Hasan Reşit Tankut (11 Haziran 1943, s. 2) CHP’nin 5. Büyük Kurultayı’nda kabul edildiği şekliyle kültürde, dilde ve ülkü de birlik anlayışının milliyetçiliğin resmi tanımı olduğunu açıklamaktadır. Fatma Gürses (2011) milliyetçilik anlayışı hakkında şunları söylemektedir:

“Milliyetçilik, rejimin temeli sayılmıştır. Tarih, din, dil, ortak kültür ve tarihe dayanan milliyetçilik, Türk siyasi yaşamında dinamik bir güce sahip olmuştur. Bu bağlamda yurttaşlık, devletle birey arasında hukuksal-siyasal bağ olmakla kalmayan, bu yöndeki bir duygusal bağlanmayı da içerir. Bu da yurtseverlik olarak tasarlanır. Yeni yurttaş tipi, sıcak savaş yurtseverliğini barış zamanına da taşıyarak Cumhuriyet’i sürekli bir zihinsel seferberlik haline getirir” (s. 88).

Görüldüğü üzere, milliyetçilik hukuksal-siyasal bağın ötesinde duygusal bir bağ haline gelmiştir. Gürses’in belirttiği zihinsel seferberlik hali iç ve dış tehditlere karşı yurttaş uyanık tutacaktır.

Çağdaş devletler seviyesine ulaşmanın anahtarı inkılâpçılık ilkesidir. Şimdiye kadar yapılan inkılâpların olumlu sonuçlarına sadık kalmak, bundan sonra da milletin ve yurdun hayır ve mutluluğu için yenilikleri kabul etmek inkılâpçılığın temel kuralıdır (Taşkıran, 1941, s. 13). İnkılâpçılık ilkesi, memlekete faydası olmayan şeyleri atmak ve bunların yerine iyi, doğru, güzel, yeni ve faydalı olan şeyleri koymaktır. (Rona, 1939, s. 29). Ders kitapları inkılâpçılık ilkesini sürekli devrim olarak görür.

Peyami Safa (19 Mayıs 1944, s. 1) Tasviri Efkâr gazetesindeki yazısında, inkılâpların bir bütün olduğunu, onu eksiksiz bir bütün olarak kavramak gerektiğini ve inkılâpçılık fikrine sadık kalmanın zorunlu olduğunu savunur. Ders kitaplarında ve basında inkılâpçılık ilkesi her zaman güncelliğini korumuştur. Tek parti yönetimi yurttaşların Batılılaşma/modernleşme sürecinde inkılâpçılık fikrine sahip çıkmasını istemektedir. *Tek parti rejimi bir karakol edasıyla inkılâpları yürütecek olan siyasal kurum olarak da görülür.*

Yurt ve Dünya dergisinde Adnan Cemgil (Son teşrin [Kasım] 1943, s. 426) yazısında, milliyetçilik ile inkılâpçılık arasında doğrudan bir ilişki kurar. Gerçek milliyetçiliğin, Türk milletin gelişmiş bir demokrasi anlayışı içinde, milletin yükselme ülküsü için çalışmak olarak tanımlar. Cemgil, milliyetçiliğin modern hayatta çağdaş bir yorumunu dile getirdiği ileri sürülebilir.

Önemli ilkelerden birisi de laikliktir. 5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, din bir vicdan işi olduğundan din ve devlet işlerinin birbirine karıştırılmaması gerektiği, Türkiye’de vicdan hürriyeti tam olduğu kimsenin millet ve devlet işlerine din perdesi altında karışmasına izin verilmediği (Rona, 1939, s. 28) yazar. Yurt ve Dünya gazetesinde Niyazi Berkes (Son teşrin [Kasım] 1943, s. 427) yazısında, laikliğin sadece din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelmediğini; “sosyal hayatın birçok cepheleri ile din arasındaki münasebetin çözülmesi” anlamına da geldiğini yazmıştır. Tezer Taşkıran (1941, s. 12) laikliği şu şekilde açıklamaktadır: “Laiklik dinsizlik değildir, başkasının dinine karışmamak demektir. Din bir vicdan işidir. Din vasıyetiyle dünya işlerini yürütmeye çalışmak doğru olmadığı gibi devlet teşkilâtı da dinî hükümleri yerine getirmek, halkın itikadına ve vicdanına karışmak vazifesini üzerine alamaz”.

Rona ve Taşkıran’ın belirttiği üzere Türkiye’de laiklik, devletin işlerinin ve toplumsal yaşamın din işlerinden tamamen ayrılması demektir. Ancak, devlet yurttaşların din, inanç ve ibadet özgürlüğünün garantörü olma durumunu sürdürmüştür. Devlet vatandaşlarına inancını yaşama ve ibadetini yerine getirme özgürlüğünün garantisini verirken dini siyasete alet etmeyi kesinlikle yasaklamıştır. Siyasette ve devlet işlerinde din yasaklı bölgedir.

2.10.3. Cumhuriyet Karşısında Osmanlı’nın Olumsuzlanması

5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, son padişahların zalimane ve acımasız hal ve davranışlarından milletin nefes alamaz hale geldiğinden bahsetmiştir. Ders kitabında padişahı eleştiren ve hainlikle suçlayan bazı bölümler vardır: “Yalnız kendi kurtuluşunu düşünen hain padişahta rahatını bozmamak için düşmanların her dediğine boyun eğdi, yurdun düşman çizmeleri altında çiğnenmesine razı oldu”. “Bütün milletin kan ağladığı bu sırada Padişah, elbirliği ettiği düşmanları büsbütün doyurmak için onlarla, Sevr barışı denilen ve Türk milleti için ölüm getiren muahedeyi imzaladı”. “Son Osmanlı padişahı, yurdunu bile bile esirliğe sokacak kadar hain bir millet düşmanı idi”. Vahdettin “yalnız Türkiye için değil, bütün dünya milleti için bir hıyanet numunesi”dir (Rona, 1939, s. 8-13). Ortaokul Yurt Bilgisi II ders kitabında, Osmanlı Devleti’nin taksimini yapan düşmanlar karşısında, padişahlar memleketin düştüğü acı hale karşı hiçbir tedbir almadığı, sadece kendi taht ve saltanatlarını düşündüklerini yazar. Özellikle II. Abdülhamid döneminde gençler bu fena hali görmüş ve padişah idaresinin ülkeyi mahvedeceğini anlayarak vatanperverler ve ordu bir araya gelerek 1908’de padişaha zorla II. Meşruiyeti kabul ettirdiğini (Taşkıran,

1941, s. 4) dile getirir. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nin Dağılma Dönemi yurt bilgisi kitaplarında sert söylemlerle ifade edilmiştir.

Milli Şef dönemi yurt bilgisi ders kitaplarında son Osmanlı padişahları, özellikle de II. Abdülhamid ve Vahdettin, eleştirilmiş ve Vahdettin açıkça vatan haini ilan edilmiştir. I. Meşrutiyeti feshedip ve istibdat dönemini başlatan II. Abdülhamid anti-demokratik ve despot bir padişah olarak resmedilmiştir.

M. Şekib Tunç (29 Birinciteşrin [Ekim] 1944, s. 2) Cumhuriyet gazetesindeki yazısında, Osmanlı padişahlarının özünde Türk olduğunu, fakat milli benlikten mahrum olmalarının imparatorluğun yıkılmasına neden olduğunu belirtir. Ayrıca, Osmanlı Devleti için “nihayet hastalanmıştı ve haklı olarak ‘Hasta Adam’ denmişti” sözlerini kullanır. Basında Osmanlı Devleti’ni olumsuzlayan yazılar yer almaktadır. Burada görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti’nin milli benliğini korumaması eleştiri konusu olmuştur.

4. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitabında, Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet dönemi Türk köylüsünün durumu karşılaştırılmıştır. Kimseye hesap vermeyen, istediğinin kellesini uçuran padişah, İstanbul’daki sarayında yüzlerce kadınla bir mirasyedi gibi yaşadığından bahsedilir. Padişah bütün milletin kan ter içinde kazandığını vergi diye köylünün elinden aldığını ve bu yüzden köylüyü açlık, sefalet ve yoksulluğa mahkûm edildiğinden bahseder. Cumhuriyet yönetimi ise köylüye iyi tohum ve makineler vererek, yeni bilgilerle donatarak padişah döneminde köylünün çektiği zulüm ve sefaleti sona erdirdiğini (Rona, 1941, s. 27) yazar. Ders kitabında, padişahların israf ve sefahat içinde sürdürdükleri hayatların köylünün çektiği sefalet ve yoksulluğun nedeni olduğu anlatılır.

Ahmet Emin Yalman (29 Birinciteşrin [Ekim] 1943, s. 1) cumhuriyetin 20. yıldönümü münasebetiyle yazdığı başmakalesinde, asırlarca süren istibdat ve cehaletin saldırısına uğrayan, meşrutiyetten sonra sayısız savaş ve isyan geçiren, Cihan Harbi’nde mağlup olup İstiklâl Harbi’nde bütün yükü omuzlayan halkın cumhuriyet idaresinin altında esenliğe ulaştığını anlatır. Ders kitaplarında ve basında, II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi ve Kurtuluş Savaşı’nın kazanılması gibi parlak zaferler ve başarılar halka mal edilmiş; başarısızlıklar ise padişaha mal edilmiştir.

Görüşler (Birincikânun [Aralık] 1941, s. 3) dergisi büyük harpten mağlup ve harap halde çıkmış olan köhne Osmanlı İmparatorluğunun tarihi akıbetinin yüz kızartıcı sayfalarla dolu olduğunu yazar. Dergi, çöken bu zihniyetin hatasını yeni zinde kafalar ve yeni zihniyetler tarafından düzeltildiğini yazar. Akşam gazetesinde Şevket Rado (29 Teşrinievvel [Ekim] 1944, s. 2) Cumhuriyet devrinde çobanların bile okuma yazma bilmesi gerektiğini

ifade eder. Bu durumu, Osmanlı Devleti'nde IV. Murad ve Deli İbrahim'e Sadrazamlık yapmış ancak okuma yazma bilmeyen Kara Mustafa Paşa örneği vererek açıklar.

Sonuç olarak, ders kitaplarında ve basında Osmanlı saltanatına ve yönetimine karşı olumsuzlama durumu Milli Şef döneminde sıklıkla görülmüştür. Yurttaşlara, padişahın toplumdan kopuk ve milli değerlerden uzak bir profili çizilerek Osmanlı Devleti'nin olumsuzlanması yapılmıştır. Türk milletinin karşısında olumsuzlanan padişah *öteki* olarak mimlenmiştir. Son padişahlara karşı olumsuz tutumların sergilenmesinde her yeni rejimin önceki rejimi eleştirmesinden ziyade padişah Vahdettin'in Milli Mücadele'ye destek vermemesi akla gelmelidir.

2.10.4. Partinin Evi: Halkevleri

Halkevleri dönemin önemli eğitim ve kültür kurumudur. Rona (1939, s. 96-98) “yükselmemiz yolunda bu kadar çok faydalar bağışlayan Halkevlerine koşarak onlardan faydalanmağa ve oradaki ödevlerimizle milletimize yarayışlı olmağa çalışmalıyız” diye yazar. Rona, halkın evi kadar benimsediği Halkevlerinin içinde toplanıp bir araya gelen gençlerin tek hedefinin ilerlemek ve kalkınmak; tek dileğinin halka ve yurttaşa faydalı olmak isteğinden bahseder. Duru'ya göre (İkinciteşrin [Kasım] 1939, s. 205) Halkevleri ne padişahın evidir ne de bey konağıdır. Halkevleri, halk terbiyesinin verildiği ve görgü kurallarının öğretildiği evdir. Bunun yanı sıra, Halkevleri tamamen halkçı olup, sınıf çatışmalarına meydan bırakmayan milli bir müessesedir. Tasviri Efkâr gazetesini yazarlarından Safaeddin Karanakçı (22 Şubat 1942, s. 1-3) Halkevlerini *Cumhuriyet rejiminin kültür ve sanat mabetlerine* benzetir. Karanakçı Halkevlerinin diğer bir amacının da partiye üye kazandırmak için değil, Halk Partisi'ne siyasi ve sosyal alanlarda yeterli olduğunu ispatlamış olgun vatandaş yetiştirmek olduğunu yazar.

Görüldüğü üzere, CHP'nin resmi kurumu olan Halkevleri bütün yurttaşların yararlanacağı, herkesin kendini her yönden geliştirebileceği evlerdir. CHP, Halkevleri aracılığı ile partinin ve rejimin ideolojisini yurttaşlara aktarma amacı gütmüştür.

Rona (1939, s. 27) “köylere, mahallere kadar yayılan Cumhuriyet Halk Partisi; halkın dileği, halkın düşüncesi demektir. Halk Partisi Türk halk ve milletinin öz malıdır. Bize Halkevlerini de armağan eden ve bu en hayırlı kültür kurumları içinde çalışmak fırsatını bağışlayan Halk Partisine candan bağlıyız” diyerek Halkevlerini ve partiyi övmektedir. Bu bağlamda, Halkevleri parti ve yurttaşlar arasında bağı kuran mekândır. Ahmet Vefa Aray (Şubat 1940, s. 5) Halkevlerini CHP'nin ilkelerini yurdun dört bir yanına yaymak ve yurttaşlara aşılacak ödevi ile yükümlenmiş kültür, bilim, sanat, iktisat vb. ocakları olarak

görür. Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay (25 Şubat 1940, s. 1) başmakalesinde, gençliğin, rejimin sanat ve hizmet davasını, Halkevleri ve Halkodaları aracılığıyla köylere taşıyacak kitle olduğunu söyler. Böylece, Osmanlı devrinde halktan uzaklaşmanın ve köksüzleşmenin olumsuz etkileri ortadan kalkacak ve Halkevleri milletin ve memleketin kaynaşacağı yurt ocakları olacaktır. Başbakan Refik Saydam Ulus (26 Şubat 1942, s. 5) gazetesinde yayımlanan demecinde, Türk aydınlarına seslenerek, Halkevlerini -bulunduğu il ve ilçelerde- kendilerine güvenerek açtıklarını belirterek aydın-halk dayanışmasının önemi üzerinde durmuştur.

Halkevleri halkın bütün kesimlerine açık bir örgüttü. Ancak örgütsel yapısı bakımından tamamen CHP'nin bir örgütüydü. Halkevlerinin başkanları, yönetim kurulu üyeleri, şube yönetim kurulu üyeleri, Halkevi memurları ve hizmetlileri parti üyeleri arasından seçilir ve atanırdı. Aynı zamanda Halkevlerinde düzenlenen bütün faaliyetler, kullanılan araç gereçler, yerel parti örgütlerine ve CHP Genel Sekreterliğine periyodik raporlar olarak gönderilmek zorundaydı (Şimşek, 2002, s. 88). CHP yönetimi, Halkevlerini partiyle bütünleşmiş bir örgüt olarak kurmuştur.

Basın, Halkevlerini aydın ile yurttaş arasındaki uçurumu kapatacak bir ocak olarak görmüştür. Devlet adamlarının ve cumhuriyet aydınlarının dile getirdikleri aydın-halk dayanışması Kemalizm'in modernleşme projelerinden biridir. Şehirlerde ve kasabalarda Batılı tarzda yeni tip aydın yurttaş yetiştirmek asıl gayedir.

İkdam (23 Şubat 1942, s. 3) gazetesi Halkevlerinin kuruluşunun 10. yıl dönümünde CHP Parti Genel Sekreteri Fikri Tuzer'in nutkunu yayımlamıştır. Tuzer'e göre Halkevleri saltanat yıllarının köhneliğinin altında kalmış Türk milletin sanat zevkini canlandırdığını; dansı kutsal bir aşk coşkunuğu ile yaptırdığını; millete iyi, güzel ve doğru şeyler yaptırmak için şevk verdiğini anlatmıştır. Tuzer, *yurttaşların yeniden doğuşa şahit olmaları için sık sık Halkevleri'nin çalışmalarına katılmalarını* istemiştir. Görüldüğü üzere, dans, sanat, kültür gibi alanlarda Halkevleri farkındalık yaratmış ve ayrıcalıklı bir konuma gelmiştir.

Akşam (22 Şubat 1943) gazetesi Başbakan Saraçoğlu'nun 21 Şubat 1943 tarihinde Halkevleri hakkında yaptığı konuşmasını paylaşmıştır:

“Mekteplerimiz, nasıl Türk çocuklarının bilgilerini artırıyor ve onları yarın için hazırlıyorlarsa, Halkevleri de Türk cemiyetinin seviyesini, medeniyete yükseltmek için çalışmaktadır. İşte bu çalışmalar sayesinde ki, dünkü dayaklar, hakaretler, tehditler bugün tamamen ortadan kalktı ve yerleri bilgiler, sevgiler, iyi sözler ve güzel örneklerle tutuldu” (s. 1).

Yukarıda anlatılanlardan yola çıkarak, Başbakan Saraçoğlu eğitim kurumlarının misyonu ile Halkevlerinin misyonunu bir tutmuştur. Okullar ve Halkevleri, geçmişe ait hatırlanması istenmeyen izleri silen, modernleşmenin aracı kurumlarıdır.

Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi (27 Şubat 1945, s. 1) Halkevlerini yüreği yurt sevgisiyle çarpan ülkücü yurttaşların çalışma yeri olarak tasvir eder. Halkevleri bedenlerin, kafaların ve ruhların bilendiği yerdir. Aydın ve ileri bir toplumun düşünceli çocukları kendilerine ve başkalarına faydalı olma imkânını Halkevlerinde bulur. Nadi'ye göre Halkevleri, yurt ve toplum sevgisinin bilgi ve kültür çerçevesi içinde birleştiği gerçek evdir. Halkevleri Başkanı Esat Kaymakçı, Halkevlerini, bütün yurttaşların külfetsizce toplanıp vatan, millet ve kültür işlerini düşündükleri gibi konuşabilecekleri; ilmi ve sosyal tartışmaları zevkle gerçekleştirebilecekleri bir yer olarak tasvir eder (İnanç, Şubat 1940, s. 2). Son Telgraf gazetesinde Etem İzzet Benice (26 Şubat 1940, s. 1) başmakalesinde, yeni Türkiye'nin bütün vasıflarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olmadığını belirtir. Benice, taptaze rejimin ve milli bünyenin gelecek hedeflerine hızla kavuşmasında yer alan kurumların başında Halkevlerinin geldiğini yazar.

N. G. Yeşilkaya (2009) Halkevleri aracılığıyla Anadolu'ya taşınan yeni yaşam tarzını şu şekilde açıklamaktadır:

“Halkevleri yayımladıkları dergiler, düzenledikleri konferanslar ile partinin himayesi altındaki kamusal alanın genişlemesini ve tüm ülkeye yayılmasını sağlar. Ev ve iş yaşamı dışında yeni bir toplanma mekânı oluşturulur. Yeni eğlence anlayışları, dans, müzik, tiyatro, Kemalizmin yaygınlaştırılması için araç olarak kullanılır. Kadın erkek bir arada müzikli aile toplantıları için balo salonları, müzik holleri; telkin için tiyatro salonları; gürbüz, sağlıklı yeni nesiller için spor salonları ve avlular; dinleyen, düşünen, konuşan yeni nesil için toplantı salonları; bir arada çalışma ve üretme için şubelere ait çalışma odaları; okuma zevkini aşılınması için kütüphaneler yapılır” (s. 114).

Yukarıda görüldüğü üzere, Halkevleri sadece öğrencilerin değil, okul çağı dışında kalan yurttaşların yararlanabileceği *parti yönetimine bağlı kitlesel bir kamu kurumu* gibi çalışmıştır.

2.10.5. Köylünün Evi: Köy Enstitüleri

Vatan gazetesinde Melih Yener (7 Temmuz 1944, s. 2) Arifiye Köy Enstitüsü gezisi hakkındaki yazısında, gençlerin kimseye yük olmadan bütün ihtiyaçlarını karşıladığını, memleketin yarın bu gençlerin elleriyle kalkınacağını, yurdun dört bir yanına kuvvetli bilekleriyle eğitim meşalesini taşıyacaklarını anlatmıştır. Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay (6 Mart 1940, s. 5) yazısında, Köy Enstitülerinin köye mahsus ilk öğretmenlerini yetiştireceğinden ve Türkiye toplumunda hakiki köyün vücut bulacağından bahseder. Ayrıca, *kazancını başka yerde arayan değil, kendi köyünde arayan hür ve mesut vatandaş mektebi yaratmak istiyoruz*, diyerek düşüncelerini açıklamıştır (Atay, 6 Mart 1940, s. 5). Ulus gazetesinde Kerim Ömer Çağlar (27 Mayıs 1940, s. 2) Köy Enstitülerini harf inkılâbından

sonra en önemli devrim olarak niteler ve enstitülerin üç önemli amacından bahseder: Okur-yazar köylü oranının artması, köye yeni sanatların girmesi, tarımsal üretimin ve verimin artması. Ülkü dergisinde Sadi Irmak (1 Birincikânun [Aralık] 1944, s. 1) yazısında, Köy Enstitülerine giden gençlerin vazifesinin sadece okumak yazmak olmadığını, köylerde kültür isteğinin uyandığı bir sırada, enstitü öğrencilerinin köylülere yeni kültür istekleri aşılması gerektiğini yazmıştır.

Görüldüğü üzere, köy çocuklarının eğitimi ve istihdamı Kemalist aydınlar için önemli bir konudur. Nüfusun büyük kısmının köylülerden oluşması köy çocuklarının eğitimi için yöneticileri çeşitli arayışlara itmiştir. Köy Enstitüleri, köylü çocukların eğitim meselesini ve köy eğitmenleri sorununu çözmüştür. Enstitüler köylü yurttaşların eğitim ve kültür seviyesinde artış sağlamıştır.

Ülkü dergisinde İ. H. Tonguç (İlkanun [Aralık] 1941, s. 2) Köy Enstitülerinin amacının, gençleri köylere sevk edip başarıyla çalıştırmak; asrın her türlü baskılarına karşı koyabilecek güçte köylü yetiştirmek; yeni bir köy kültürü oluşturan bir ulus yaratmak olduğunu açıklar. Ulus gazetesinde Kemal Turan (20 Mart 1944, s. 1-2) *Köy çocuğunu okutmak* başlıklı yazısında, Köy Enstitülerinin çocuğu toprağa ve işe götürdüğünü söyler. Turan, enstitüler sayesinde nüfusun yüzde yetmişinin köyün kalkınmasına hizmet edeceğini hem de zamanı geldiğinde yurt savunmasında aktif görev alacağını dile getirmiştir.

Tek parti rejimi köyün bizzat köylünün eliyle kalkınmasını hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda köylü yurttaşlar ülke kalkınmasına katkıda bulunurken savaş zamanında ordunun asker ihtiyacını da karşılayacaktı. Bunun için enstitülerde yetişen genç köylü yurttaşların milliyetçi değerlere sahip olmasına da önem verilmiştir.

Cumhuriyet gazetesinde Salâhaddin Demirkan (20 Temmuz 1941, s. 3) yazısında, Köy Enstitüleri için *bu müesseseler hakikî içtimai inkılâbın temelleridir. Halka doğru hareketinin tam bir tezahürüdür* diye yazmıştır. Vatan gazetesinde Behçet Kemal Çağlar (29 Haziran 1942, s. 2) Köy Enstitüsü talebelerini yeni *Alperenlere* ve *Ankara erlerine* benzetmiştir. Yurt ve Dünya dergisinde Mediha ve Niyazi Berkes (Şubat 1942, s. 7) beraber kaleme aldıkları yazılarında, Köy Enstitüsü öğrencilerinin en büyük talihinin ve meziyetinin halkın içinden çıkmış olmasına dikkat çeker.

Sonuç olarak, Kemalist aydınlar ve basın mensupları Köy Enstitülerinin bir halk hareketi olduğu konusunda hemfikirdir. Farklı fikir ve görüşteki basın mensupları enstitülerin var oluş amacını destekleyici birçok yazı paylaşmıştır. Köy Enstitülerinde yetişen köylü yurttaşlar inkılâpların köylere taşınmasına aracılık etme imkânı sağlamıştır.

İnkılâpların Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar girmesi için köylü yurttaşlar elini taşın altına sokmakla vazifelidir.

BÖLÜM III

BULGULAR

Araştırma da, ulusal basının yurttaşlık eğitimi aktarımında önemli bir rol üstlendiği görülmüştür. 1939-45 yılları arasında yayınlanan yurt bilgisi ders kitapları ile dönemin basını arasında yurttaşlık eğitiminin aktarımında paralellik olduğu ortaya koyulmuştur.

Ulusal basın organlarında yurttaşlara kendilerini yetiştirmeleri, sağlam ve dayanıklı vücuda sahip olmaları, evlilik kurumunu korumaları, topluma faydalı işlerde çalışmaları gibi telkinlerde bulunulduğu tespit edilmiştir. Tarık Emin Rona ve Tezer Taşkiran'ın yurt bilgisi ders kitaplarında ve ulusal basında toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet ayrımı belirgin şekilde gözlemlenmiştir. Ataerkil aile geleneğinin moderniteyle beraber yeniden üretildiği görülmüştür.

Basında milliyetçi ve militarist söylemler sık sık haber konusu olmuş, çeşitli yazarların görüşleriyle milliyetçi düşüncenin desteklendiği görülmüştür. Ulusal basında teki/yabancı kavramının tehdit ve tehlike kavramıyla içselleştirildiği saptanmıştır.

Ulusal basın yurttaşın eğitilmesinde devletin resmi ideolojisini topyekûn kullanmıştır. Ulusal basın Türk kahramanlarına saygı duyulmasını ve her Türk'ün asker doğduğunu ve asker olarak öldüğünü vurgulamıştır.

Ulusal basında köylülerden şehirlilerin karnını doyurması, şehirlilerinde köylülere saygı duyması istenmiştir. Toplumun düzeni ve devletin bekası için yurttaşlardan, millî terbiyenin alınması ve ahlâk kurallarına uyulması istenmiştir.

Devlet-toplum-birey ilişkilerinde elitlerin/seçkinlerin yurttaşlara hiza vermeye ve onları tek tipleştirmeye çalıştığı gözlemlenmiştir. Yurt bilgisi ders kitapları ve ulusal basın yurttaşın duygu, düşünce ve hareketlerinde standardizasyonu sağlama işlevi görmüştür. Yurttaşlara tek parti rejiminin uygulanmasının gerekçeleri/gerekliliği iç ve dış nedenlere bağlı olarak anlatılmıştır.

Ulusal basında ve yurt bilgisi ders kitaplarında yurttaşların oy kullanması siyasal hakları olarak gösterilmiş bunun dışında gösteri ve miting yapma gibi yurttaşlık haklarından bahsedilmediği tespit edilmiştir.

Yurttaşların hak ve özgürlükleri karşılığında vazifelendirilmiş oldukları açıkça belirtilmiştir. Önce vazife sonra hak anlayışının yurttaşlık bilincinin oluşumunda etkili bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Milli Şef döneminde ulusal Türk basını sansüre tabi olduğundan çeşitliliklere, farklı fikir ve düşüncelere yer vermediği görülmüştür.

Ulusal basında sivil toplum anlayışının gelişmediği, demokrasinin içselleştirilmediği görülmüştür. Yurttaşlardan topluma hizmet için Yeşilay, Kızılay, Çocuk Esirgeme Kurumu gibi devletin yardım kuruluşlarının çalışmalarına destek olmaları istenmiştir.

Ulusal basında genel olarak milli kimliği oluşturan unsurlar arasına ırkın ve dinin dâhil edilmediği saptanmıştır. Resmi devlet ideolojisine göre millet milli dil, ortak tarih ve ortak vatan toprakları içinde yaşayan yurttaşlardan oluşan siyasal bir organizma olarak tanımlanmıştır. Tekçi bir kimlik yaratıldığı saptanmıştır. Ulus-devlet oluşumunda aydınlar, gazeteciler ve yazarların yurttaştan daha çok devlete önem verdiği gözlemlenmiştir.

Yurt bilgisi ders kitaplarının tarafsız olmadığı, Kemalist milliyetçi ideolojinin sözcülüğünü yaptığı belirlenmiştir. Ders kitaplarında militan bir yurttaş profilinin çizildiği ve görev eksenli yurttaşlık anlayışının empoze edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Haklar ve özgürlükler bakımından pasif yurttaşlık anlayışının hâkim olduğu görülmektedir.

Ulusal basında ve yurt bilgisi ders kitaplarında yurttaşlık eğitiminin topluma uyum sağlama amacı taşıdığı belirlenmiştir. Bilgi ve beceriyle donanmış yurttaşlardan devletin yükünü hafifletecek ve sosyal problemlere çözüm sunacak girişimlerde bulunulması istendiği görülmüştür.

Ulusal basında modernleşme girişimlerinin yanında toplumun geleneksel bazı değerlerinin muhafaza edildiği, yeni tip modern-geleneksel bir yurttaş tipi oluşturulduğu anlaşılmıştır.

Aydınların ve yazarların genç cumhuriyeti eski rejimin bütün yapılarından tasviye etmeye çalıştığı tespit edilmiştir. Ulusal basın çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılmasında tek parti politikalarının, Atatürk ilke ve inkılâplarının rehber kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok dinli, çok mezhepli, çok kültürlü Anadolu köylüsü ve köylüleri tasavvurundan tek tipçi homojen devletçi bir köy ve köylü tasavvuru yaratılmaya çalışıldığı saptanmıştır.

Atatürk'ün fikir sistemini bir ideoloji haline dönüştürmediğini, ancak Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşları ve erken cumhuriyet dönemi aydınları tarafından Kemalist ideolojinin yaratılmaya çalışıldığı saptanmıştır.

1931 Tarihli Matbuat Kanunu, 1935 Tarihli Türk Basın Kongresi ve 1938 Tarihli Türk Basın Birliği Kanunu ile basının tamamen tek parti yönetiminin denetimi altına alınmaya çalışıldığı görülmüştür.

Milli Şef döneminde Atatürk'ün öncülüğünde başlayan Türk tarih tezinin yerini Türk medeniyetinin temellerinin Antik Yunan-Roma kültürüne dayandığını savunan Türk Hümanizması tezine bıraktığı görülmüştür.

BÖLÜM IV

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Tartışma

Yurttaşlık eğitimi; politikadan eğitime, askerlikten toplumun gündelik yaşamına kadar insanları her alanda etkilemektedir. Yurttaşlık eğitiminin esaslarını, metotlarını, amaçlarını ele alırken farklı perspektiflerden bakmak gerekir. Yurttaş girdiği köy kahvehanesinden, çıktığı sokaktan, yol üstünde karşılaştığı tanıdıkla sohbetinden, boyunbağının duruşuna kadar bütün çevresi kurallar örüntüsüyle çevrelenmiştir.

Althusser (2006, s. 70) devletin hem kamu kurumlarıyla hem de özel kurumlar aracılığıyla ideolojik baskı aygıtlarını kullandığını göstermiştir. Öğrenimsel aygıt, aile aygıtı, basın aygıtı, okul ve ders kitabı aygıtı devletin egemen güçlerinin resmi ideolojilerini yeniden üretmeye imkân sağlamaktadır. Basın, yurttaşın siyasi katılımını desteklemeyen, sivil toplumun demokratik haklarını vurgulamayan, düşünce ve ifade özgürlüğünü sınırlayan bir pozisyonda konumlanmıştır.

Dönemin gazete ve dergi sayısındaki nicel artışa rağmen düşüncede zenginlik basına yansımamıştır. Basın yurttaşın vazifelerini yerine getirmesinde tek sesli koro gibi hareket etmiştir. Dikkat çeken konu, dönemin basını Müttefikler ve Mihverlere sempati duyanlar/destekleyenler olarak ikiye ayrılmışken yurttaşın eğitiminde devletin resmi ideolojisinde herhangi bir sapma olmamıştır. Araştırma da yer alan Yurt ve Dünya dergisi sosyalist; Öğretmen Sesi dergisi demokrat; Bozkurt dergisi Türkçü-Turancı çizgide yayın yapan dergilerdir. Tan gazetesi ile Yurt ve Dünya dergisi yurttaşların eğitiminde demokratik ve halkçı değerleri benimsemiştir. Bozkurt dergisi ise yurttaşların eğitiminde ırk üstünlüğünü esas alan görüşten hareketle köylüye, aydınlara ve şehirlilere hitap etmiştir. Diğer bir ayrım noktası ise Ulus gazetesinde Esmer ve Atay gibi yazarlar için geçerli olan durumdur. Aynı gazetede yazan kişiler olup Atay Mihver yanlısı; Esmer Müttefikler lehine yazılar kaleme almıştır. Cumhuriyet ve Tasviri Efkâr Alman yanlısı; Akşam, Vakıf ve İdam gazeteleri her iki tarafa da ılımlı yaklaşan bir yayın politikası izlemiştir. Yeni Sabah, Haber, Tan, Son Telgraf ve Vatan gazeteleri Müttefikler lehine yazmışlardır. Bahsedilen gazeteler ve dergiler dönemin tek parti sistemiyle ve devletin resmi ideolojisiyle -Tan gazetesi hariç- hesaplaşmamıştır. Bu bağlamda, devletin egemen sınıfı -sınırlı da olsa- basın aygıtı üzerinden yurttaşları eğitmeye çalışmıştır. Dönemin basını farklı fraksiyonlardan etkilenmiş olsa da yurttaşın vazifeleri hakkında tam bir fikir birliği olduğu açıktır.

Kenan Çayır (2014, s. 1-2) ders kitaplarının kapağıyla, yazım diliyle, görselleriyle bize meşru bir mesaj verdiğini belirtir. Çayır, ders kitaplarının devlet için neyin normal neyin hâkim düşünce olduğunu gösteren söylem kodları barındırdığını işaret eder. Ders kitaplarında yazarların biyografileri yer almaz ve siyasi duruşlarından bahsedilmez ancak ders kitaplarını siyasetten bağımsız düşünmek mümkün değildir. Ders kitapları bu açıdan siyasetin okula uzanan bir koludur. Rona'nın ve Taşkıran'ın yurt bilgisi ders kitaplarında yurttaşlık eğitiminin kodlarının ulusal basına empoze edildiği saptanmıştır. Çayır'ın deyimiyle ders kitapları siyasal mücadelenin merkezindedir. Yurt bilgisi ders kitapları ve ulusal basında "biz"e ait kültür homojenleştirilmiş, cinsiyetler arası eşitsizlik giderilmemiş, ayrımcı ifadeler yeniden üretilmiş, modernleşme ülküsü demokrasiden mahrum şekilde sunulmuş, toplumsal barış tek bir ideolojiye bağlı olarak kavramsallaştırılmıştır.

İsmet Kaplan (2003, s. 791) Milli Şef döneminde eğitim denilince milli terbiyenin anlaşıldığını ifade eder. Kaplan'a göre Milli Şef döneminde milli eğitim dini ve enternasyonal eğitime karşıdır. Bu bağlamda, kültürde ve düşüncede yekpare bir ulus oluşturmak amaçlanmıştır. İşte bu noktada devreye ders kitapları girmektedir. Şerif Mardin (1992, s. 169) ideolojinin yeniden üretiminde önce kitaplarının daha sonra gazetelerin geldiğini söyler. Araştırma konusunun bahsi geçtiği dönemdeki ulusal basının kullandığı söylemler, görseller, imgeler ve semboller yurttaşı tek bir seçeneğe mecbur bırakmıştır. Bu durum bir problemi ve tartışmayı da ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki, alternatif veya muhalif bir basından tamamiyle bahsedemediğimizden yurttaşın duygularını ve düşüncelerini öğrenmekte güçleşmektedir. Ulus, Cumhuriyet, Yeni Adam, Türk Kadını gibi gazete ve dergilerde yurttaşların kurallara uymadığına dair serzenişlere rastlanmaktadır. Ancak basında yurttaşın eğitilmesinde insanların nasıl tepki verdiğini bilmek için elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Türkiye'de 1939-45 yılları arasında yayınlanan yurt bilgisi ders kitaplarında ve ulusal basında demokrasi oy sandığı merkezli bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Keza ders kitaplarında ve basında çeşitlilik, çoğulculuk ve çok kültürlülük gibi kavramlara rastlamıyoruz.

Fusun Üstel (2003, s. 278) 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yayınlanan yurt bilgisi kitaplarında iç ve dış düşman tehdidinin daraltılmış olmasından bahseder. Araştırma da yabancı/öteki başlığı altında tehdit ve tehlike gibi durumların kapsamı sınırlandırılmıştır. Yurt bilgisi ders kitaplarında ahenkle uyum için yaşayan bir ulus portresi tezahür etmektedir. Ancak, yabancı olarak adlandırılan iç ve dış düşman ulusal basında daha belirgindir. Büyük Doğu, Cumhuriyet, Bozkurt, Ulus gibi yayın organları için Sovyetler büyük bir tehdit olarak görülür. Milli bayramlarda devlet adamlarının nutuklarında düşman ve tehdit algısı devamlı

yeniden üretilmiştir. Batılı müttefiklerin adı çok anılmasa da ulusun bir zamanlar düşmana karşı savaşarak bağımsızlığı ve egemenliğini kazandığı her zaman dile getirilmiştir.

Cengiz Akseki (2018, s. 761) Atatürk'ün vefatından sonra Kemalizm düşüncesi üzerine eğilen Ulus, Cumhuriyet, Tan, Akşam, Son Posta, Son Telgraf ve Yeni Sabah gazetelerinin ismini verir. Akseki, bu gazetelerde köşe yazıları ile Kemalizm üzerine düşüncelerini ifade eden Falih Rıfkı Atay, Peyami Safa, Yunus Nadi, Ahmet Şükrü Esmer, Asım Us, Burhan Belge, M. Şekip Tunç ve Kazım Nami Duru'nun öne çıkan isimler olduğunu belirtir. Araştırma da adı geçen yazarlar Kemalizm'i tarif etmek, tek partinin halkın partisi olduğunu açıklamak, inkılâpların kaynağının halk olduğunu izah etmek için yazılar kaleme almışlardır. Bu yazarlar eğitim, ahlâk, milliyetçilik, devletçilik, kahramanlık, siyaset gibi yurttaşları ilgilendiren birçok konuda fikirlerini basın aracılığıyla paylaşmışlardır. Kemalist aydınlar gazetelerin kitleleri etkileme potansiyelini göz önünde tuttuklarından gazeteleri yurttaşın eğitiminde de kullanmışlardır. Yurttaşın devletin belirlediği vazifelere uyması, kaçakçılarla mücadele etmesi, kadınların çok çocuk yapması ve asker yetiştirmesi, canını ve kanını millet için feda etmesi, kadınların evin bütün işlerini omuzlaması gibi bütün detaylar girintileri ve çıkıntılarıyla yazılmıştır.

Emre Bağce (2016, s. 102) gazeteci milletvekillerin varlığıyla iktidarın basını kontrol ettiğini açıklar. F. R. Atay, M. A. Us, N. Sadak, S. S. Tarcan ve Y. K. Karaosmanoğlu gibi gazete yazarı veya sahibi milletvekilleri aracılığıyla CHP basın üzerinde baskı uygulamış ve kontrol mekanizmasını kurarak sansür uygulamıştır. Savaş döneminde sansür uygulamaları olağan görülmüştür. CHP'nin resmi yayın organı olan Ulus gazetesi yurttaşların eğitimi için kendini seferber etmiştir.

İyi ve makbul yurttaş en başta aileye, topluma ve devlete karşı vazifelerini yerine getirmelidir. Ancak, çocuk ana baba sevgisinin üstünde de vatan sevgisi olduğunu bilmelidir. Vatan bir ana bir baba gibidir, sahiplenilmek ve sevilme zorundadır. Ulusal basında vatanını sevmeyen, vazifelerini yerine getirmeyen yurttaşlara yaşamının hak olmadığı açıkça yazılmıştır. Spor, milli kültür, toplumsal işbölümü cinsiyetçi bir bakış açısıyla erkekleşmiştir. Kadın en başta annedir ve başlıca yeri evidir. Evinin başında durmayan, yırtıkları ve söküklere dikemeyen, yemek yapamayan kadın eksiktir, kadın değildir. Ve ulusal basın her defasında yurttaştan çalışmasını istemiştir. İşin olup olmaması önemli değildir. Herkes yeteneğine göre bir işte çalışmalıdır. Üstel'in belirttiği gibi görev eksensiz yurttaşlık modeli hâkim görüştür.

4.2. Sonuç ve Öneriler

Sonuç

Tarık Emin Rona'nın 4. ve 5. Sınıf Yurtbilgisi Dersleri kitapları ve Tezer Taşkiran'ın Ortaokul Yurt Bilgisi I-II ders kitapları yurttaşların eğitimi hakkında önemli bilgiler içerir. 1939-45 yılları arasında ulusal basının yurttaşlık eğitiminde yurt bilgisi ders kitaplarının içeriğini ve mesajlarını aktardığı görülür.

Ulusal basında yurttaşlık eğitiminin verilmesinde kullanılan dil, simgeler, semboller ve mesajlar didaktik özellikler taşır. Yurttaşa görevleri hatırlatılırken devlet/hükümet adına seslenildiği imajı verilir. Gazeteciler ve Kemalist aydınlar, yurttaşı cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda cumhuriyetçi yurttaş tipine dönüştürmek için gazetenin ve derginin gücünü kullanmaya çalışır. Gazeteler şehir ve köy kahvehanelerinde okuma yazma bilenlerin sesli okumasıyla geniş bir kitleye ulaşır.

Ulusal basın yurttaşların hak ve özgürlüklerini görev eksenli bir anlayışla yorumlar. Yurttaşın hakkı elde edebilmesi için çalışması ve vazifesini yerine getirmesi gerekir. Yurttaşın kendine karşı vazifeleri olsa da aileye, topluma ve devlete karşı vazifelerinden ayrı düşünülemez. Basın mensupları yurttaşı ödevlendirirken yurttaştan mükâfat olarak vatana hizmet etmiş olmanın kıvancını duymasını ister. Ulusal basında genel olarak hakların mücadele yoluyla kazanılmadığı, Kemalist yönetim tarafından verildiği belirtilir.

Ulusal basında vatan toprakları için yurttaşların canını seve seve vermesi her defasında yinelenen cümlelerden biridir. Ataların kanlarını dökerek düşman işgalinden kurtardıkları vatan toprağını kanıyla ve canıyla korumak yurttaşın görevidir. Ulusan basında Türklük savaşçı özellikleriyle ele alınır. Basında “her Türk asker doğar” sözü Mehmetçiklere, Ayşeciklere, Fatmacıklara ordunun bir neferi olduğunu hatırlatır. Yediden yetmişe bütün yurttaşlardan savaş için hazırol'da beklenmesi istenir. Dışarıdan gelecek saldırılara karşı yurttaşın teyakkuzda olması sıklıkla hatırlatılır. Kadın erkek bütün yurttaşlar, Milli Şef'in ve ordunun emriyle harekete geçmek için verilecek çağrıyı bekler. Ulusal basında milliyetçi ve militarist söylem sıklıkla kullanılmıştır.

Bozkurt dergisi dışında ulusal basında ırkı öne çıkaran görüşler yaygınlık kazanmamıştır. Gazete ve dergilerde Türk kanı taşımanın, Türk kanına sahip olmanın bazı yükümlülükleri vardır. Türk kanı taşıyan yurttaş çalışkan, fedakâr, savaşçı, itaatkâr, sebatkâr, milliyetçi gibi özelliklere sahip olmalıdır.

Ulusal basında 1939-45 yılları arasında II. Dünya Savaşı'nın başlarında düşman kavramı tarafsızlık ve denge politikasının etkisiyle silikleşmiştir. Basın mensupları düşmandan genellikle yabancı tabirini kullanarak bahseder. Basın mensupları, yurttaşa

Kurtuluş Savaşı'nın kahramanlıkları anlatırken İngilizlere, Fransızlara ve Yunanlılara karşı saldırgan bir dil kullanmaktan uzak dursa da “yabancıya” karşı milliyetçi duygularla bilenmekten de vazgeçmemiştir.

Ulusal basın milli eğitim ve maarif davasına büyük önem vermiştir. Cumhuriyet, Ulus, Yeni Sabah, Akşam, Son Posta, Vatan gazeteleri; Ülkü, İnanç, Görüşler, Türk Çocuğu, Türk Kadını, Öğretmen sesi dergileri Milli Şef'in ve Hasan Ali Yücel'in eğitimle ilgili birçok nutkunu yayımlamıştır. Ulusal basın yurttaşın okuryazar oranının, eğitim seviyesinin ve kültür düzeyinin artmasını istemiştir. Milli eğitimle aydınlanmış bir Türk insanı yaratılmak istendiği görülür. Maarif davası Türkiye'nin modernleşmesiyle bir tutulmuştur. Basın, milli terbiyeden geçmiş bir ulusla Kemalist Türk milliyetçisi yurttaş yetiştirmeyi amaçlar. Yurttaşların iyi ve güzel ahlâk sahibi olması üzerinde sıklıkla durulan bir konudur. Yazarlar ve aydınlar yurttaşın dürüst olması, ticarete hile yapmaması, kaçakçılarla mücadelede devlete yardımcı olması, milli kültüre sahip çıkması gibi birçok konuda ahlâk kodları geliştirmiştir. Ulusal Türk basını yurttaşlardan görmek istediği iyi ve güzel bütün davranışları, sahip olunması gereken ahlâk kuralları olarak ifade eder.

Yurt bilgisi ders kitaplarında Kurtuluş Savaşı'nın kahramanlarından Atatürk ve İnönü vardır. Atatürk ders kitaplarında daha fazla yer almakla beraber İnönü'den de sıklıkla bahsedilmiştir. Ulusal basında Atatürk ile İnönü'yü yan yana resmeden birçok resim vardır. Milli Şef'in I. ve II. İnönü Savaşları'ndaki kahramanlık hikâyeleri savaşların yıldönümlerinde gazete ve dergilerde kutlanmış, tebrik yazıları yayımlanmış, yazılar kaleme alınmıştır. Ayrıca Milli Mücadelede yer alan komutanların basında günlükleri, anıları, köşe yazıları ile de yer aldığı görülür. Milli Şef, Atatürk'ün hem yakın dostu hem de silah arkadaşı olması bakımında ayrı bir değer görür. Milli Şef'in bayramlarda ve anma törenlerinde yaptığı konuşmalar gazete ve dergilerde yayımlanır. Bu konuşmalar üzerine yazarlar ve aydınlar köşe yazılarında yazılar kaleme alır.

Ulusal basında köylülerin ve şehirlilerin vazifeleri ayrı ayrı ele alınmıştır. Köylülerin en başta şehirlileri doyurmakla vazifeli olduğu açıkça belirtilmiştir. Köylü yurttaşın köy kitaplığı kurmak, imece usulü çalışmak, ormanları korumak, devlete boyun eğmek, fazla ürün yetiştirmek gibi birçok vazifesi ulusal basında işlenir. Şehirli yurttaşların köylülere saygı duymak, şehrin temizliğini sağlamak, hükümete itaat etmek, toplumun ahlakına aykırı düşecek hareketlerde bulunmamak, evinde ilaç ve gaz maskesi muhafaza etmek gibi vazifeleri ulusal basında anlatılır.

Ulusal basında tek partili rejimle demokrasiyi uzlaştırma çabaları görülür. Kemalist yazarlar ve aydınlar Türk tipi demokrasi anlayışı adını verdikleri tek partili rejimin

demokratik bir sistem olduğunu söyler. Ulusal basın halkı Atatürk ilkelerinin ışığında laik, milliyetçi, halkçı ve devrimci niteliklere sahip cumhuriyet yurttaşı olarak görmek ister.

Yurt bilgisi ders kitaplarında ve ulusal basında kadın ve erkek toplumsal cinsiyet rollerine göre ele alındığı görülür. Cinsiyet belirleyici bir kriter olmasından dolayı kadınların ve erkeklerin yapacakları işler bellidir. Aynı şekilde özel ve kamusal alanda kadınların ve erkeklerin davranış kalıpları da bellidir. Erkek çalışır, evine ekmek getirir, ailesinin güvenliğinden sorumludur, otoritesini tartışmaya açmaz, sözünden çıkılmasına izin vermez. Kadın ise evcildir, ocağının başındadır, yemek yapar, temizlik yapar, söküklere diker ve uysaldır, kırılındır.

Cumhuriyet, Vatan, Ulus, Akşam, Son Posta, Yeni Sabah ve Son Telgraf gazeteleri ile Ülkü, Türk Kadını, Türk Çocuğu, İnanç, Görüşler ve Yeni Adam dergilerinde Kemalizm ideolojisi hakkında köşe yazıları ve makaleler kaleme alınmıştır. Ulusal basında Kemalizm ideolojisi milli ve Anadolu topraklarından doğan bir hareket olarak tarif edilmiştir. Aynı zamanda CHP'nin halkın tek partisi olduğu ve halkın bütün fikir ve hislerine karşılık gelen partiler üstü bir parti olduğu açıklanır.

Araştırmada, Milli Şef döneminde, dünyada bütün şiddetiyle savaş rüzgârlarının estiği olağanüstü bir dönemde, Türkiye'de yurttaşın ulusal basındaki konumu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Savaş sürecinde okullarda okutulan yurt bilgisi ders kitapları referans alınarak ulusal basında yurttaşlık eğitiminin aktarımı incelenerek alanyazında önemli bir boşluk doldurulmaya çalışılmıştır. Milli Şef döneminde ders kitaplarında yurttaşlık eğitimi ve ulusal basında yurttaşın statüsü hakkında sosyoloji, psikoloji, siyaset, tarih ve eğitim bilimleri alanında yurttaşlıkla ilgili çalışma yapacaklar için literatürde yardımcı kaynak olacağı düşünülmektedir.

Yurttaşlık eğitimi açısından değerlendirilen 1939-45 yılları hem Türkiye'de hem de dünyada olağanüstü bir dönemdir. Bu araştırmada Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin savaşa en yakınlaştığı bir dönem olan 1939-45 yılları arasında ulusal basında yurttaşlık eğitiminin anlamı, önemi ve nedeni değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada cumhuriyet tarihinin 1939'dan öncesi ve 1945'den sonrası incelenmemiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak tarihin belirli bir kesitinin ele alındığı bilinmelidir.

Öneriler

Bu tez, Milli Şef döneminde yurt bilgisi ders kitapları ile ulusal basın arasındaki etkileşimini ve ulusal basının yurttaşlık eğitimi aktarımını incelemek isteyen araştırmacılar, yazılı ve görsel basın, diğer ilgili kişiler ve kurumlar tarafından kaynak olarak kullanılabilir.

1939-1945 döneminin gazetecilerinin, aydınlarının ve devlet adamlarının yurttaşı, onun statüsüne, hak ve özgürlüklerine bakış açısı hakkında bilgi sahibi olunması için bu tezde yapılmış literatür taramasının ve elde edilen bulguların bilimsel literatüre önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitap

- Açıkel, F. (2003). Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Milliyetçilik (Cilt 4. 2. bs.). T. Bora (Ed). *Devletin manevi şahsiyeti ve ulusun pedagojisi* (s. 117-139). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef dönemi: Çok partili hayata geçişte rol oynayan iç ve dış tesirler 1938-1945*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akçura, Y. (2012). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Kilit Yayınları.
- Aktar, A. (2000). *Varlık Vergisi ve Türkleştirme politikaları* (4. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyüz, Y. (2012). *Türk eğitim tarihi: M.Ö. 1000-M.S. 2012* (22. bs.). Ankara: Pegem Akademi
- Althusser, L. (2006). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (2. bs.). Çev: A. Tümertekin. İstanbul: İthaki.
- Altınay, A. G. Ve Bora, T. (Ed). (2003). Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Milliyetçilik (Cilt 4. 2. bs.). *Ordu, militarizm ve milliyetçilik* (s. 140-154). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altunya, N. (2010). *Köy Enstitüsü sistemi: Toplu bakış* (3. bs.). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Armaoğlu, F. (2018). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995* (24. bs.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Atay, F. R. (1998). *Atatürkçülük nedir?*. İstanbul: BATEŞ.
- Atsız, N. (1973). *Türk ülküsü* (3. bs.). Ankara: Afşin Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1968). *İnkılap ve kadro* (2. bs.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aydemir, Ş. S. (2011). *İkinci Adam: 1938-1950* (Cilt 2. 11. bs.). İstanbul: Remzi kitabevi.
- Aydın, S. (2009). Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Kemalizm (Cilt 2. 6. bs.). A. İnel (Ed). *Cumhuriyet’in ideolojik şekillenmesinde antropolojinin rolü: Irkçı paradigmanın yükselişi ve düşüşü* (s. 344-369). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bağce, H. E. (2016). 1923 - 1946: Tek partili dönem medya ve siyaset 2. E. Yazıcı (Ed). *Milli Şef döneminde iktidar basın ilişkisi* (s. 87-126). Kocaeli: Volga Yayıncılık.
- Başar, E. (2004). *Millî Eğitim Bakanlarının eğitim faaliyetleri: (1920-1960)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Belge, M. (2009). Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Kemalizm (Cilt 2. 6. bs.). A. İnel (Ed). *Mustafa Kemal ve Kemalizm* (s. 29-43). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Belge, M. (2014). *Militarist modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye* (3. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bila, H. (1999). *CHP: 1919-1999* (2. bs.). İstanbul: Doğan Kitap
- Binbaşıoğlu, C. (1999). 75 Yılda Eğitim. F. Gök (Ed). *Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları* (s. 145-170). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Black, C. E. (1986). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*. İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- Bora, T. (2006). *Medeniyet kaybı: Milliyetçilik ve faşizm üzerine yazılar*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2018). *Cereyanlar: Türkiye’de siyasî ideolojiler* (6. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bouineau, J. (1998). Dersimiz: Yurttaşlık. T. Ilgaz (Yay. haz.). *Fransa’da devrim döneminde yurttaşlar ve yurttaşlık* (s.109-144). Y. Küey (Çev.). İstanbul: Kesit yayıncılık.
- Bozkurt, M. E. (2003). *Atatürk ihtilali I-II* (4. bs.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Caymaz, B. (2007). *Türkiye’de vatandaşlık: Resmî ideoloji ve yansımaları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çayır, K. (2014). “Biz” kimiz? Ders kitaplarında kimlik, yurttaşlık, haklar: Ders kitaplarında insan hakları III projesi tarama sonuçları. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Deringil, S. (1994). *Denge oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin dış politikası*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Ekşi, A. (2009). Çağdaşlık ve Yurttaşlık Bilinci (2. bs). D. Hızlan (Ed). *Günümüzde dünyada yurttaşlık bilinci* (s. 14-33). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Ergil, D. Akıncı, Z. Yılmaz, A. Yalçın, Ö. ve İnal, C. (2006). *Demokrasi ve Yurttaşlık Kültürü*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Ertekin, O. (2003). Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Milliyetçilik (Cilt 4. 2. bs.). T. Bora (Ed). *Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları* (s. 345-387). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giritli, İ. (1988). *Atatürkçülük İdeolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Glasneck, J. (1968). *Türkiye’de faşist Alman propagandası*. A. Gelen (Çev.). Ankara: Onur Yayınları.
- Goloğlu, M. (2012). *Milli Şef dönemi: Türkiye Cumhuriyeti tarihi-III 1939-1945*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökalp, Z. (2012). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Ankara: Alter Yayıncılık.

- Gül, T. (1998). *Türk siyasal hayatında Recep Peker*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gündüz, M. ve Gündüz, F. (2002). *Yurttaşlık bilinci*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güneş, M. ve Güneş H. (2003). *Türkiye’de eğitim politikaları ve sivil toplum*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gürkan, N. (1998). *Türkiye’de demokrasiye geçişte basın: (1945-1950)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gürses, F. (2011). *Kul tebaa yurttaş: Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze ders kitaplarında yurttaşlık*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Güvenç, N. (2002). *Yine, yeni, yeniden, CHP*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Hanıoğlu, M. Ş. (2013). Türkiye’de demokrasi, İslâm ve laiklik. A. T. Kuru ve A. Stepan (Yay. haz.). *Kemalizm’in tarihî kökenleri* (s. 31-57). H. Tatoğlu (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Heper, M. (1998). 75. yılda tebaa’dan yurttaş’a doğru. A. Ünsal (Ed). *Türkiye’de unutilan halk ve birey* (s.43-48). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Heper, M. (1999). *İsmet İnönü: Yeni bir yorum denemesi*. S. Yalçın (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hobbes, T. (2014). *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri* (2. bs.). C. D. Zarakolu (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Ilgaz, D. (1999). 75 Yılda Eğitim. F. Gök (Ed). *Köy Enstitüleri* (s. 311-344). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İnal, K. (2008). *Eğitim ve İdeoloji*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- İskit, S. R. (1939). *Türkiye’de Matbuat Rejimleri*. İstanbul: Ülkü Matbaası.
- Kahraman, B. H. (2010). *Türk siyasetinin yapısal analizi-II: 1920-1960*. İstanbul: Agora kitaplığı.
- Kaplan, İ. (2003). Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Milliyetçilik (Cilt 4. 2. bs.). T. Bora (Ed). *Milli eğitim ideolojisi* (s. 788-799). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaplan, İ. (2011). *Türkiye’de milli eğitim ideolojisi* (6. bs.). İstanbul: İletişim yayınları.
- Karacasu, B. (2009). Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Kemalizm (Cilt 2. 6. bs.). A. İnel (Ed). *“Mavi Kemalizm”: Türk hümanizmi ve Anadoluculuk* (s. 334-343). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2006). *Orada bir köy var uzakta: Erken Cumhuriyet döneminde köycü söylem*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2009). Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Kemalizm (Cilt 2. 6. bs.). A. İnel (Ed). *Köy Enstitüleri* (s. 286-293). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Karpat, K. (2010). *Osmanlı'dan günümüze asker ve siyaset*. G. Ayas (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2012). *Türk demokrasi tarihi: Sosyal, kültürel, ekonomik temeller* (2. bs.). İstanbul: Timaş yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (2003). *Cumhuriyet ya da birey olmak* (2. bs.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Koçak, C. (2005). *Türkiye tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Cilt 4. 8. bs.). S. Akşin (Ed). *Siyasal Tarih (1923-1950)* (s. 85-173). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Koçak, C. (2009a). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Kemalizm* (Cilt 2. 6. bs.). A. İnel (Ed). *Tek parti yönetimi, Kemalizm ve şeflik sistemi: Edebi Şef / Milli Şef* (s. 119-137). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, O. (2009b). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Kemalizm* (Cilt 2. 6. bs.). A. İnel (Ed). *1920'lerden 1970'lere kültür politikaları* (s. 119-137). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2010). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi: (1938-1945)* (Cilt 2. 5. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2011a). *Geçmişiniz itinayla temizlenir* (6. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2011b). *Tek Parti Döneminde muhalif sesler* (2. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kongar, E. (1999). *Devrim tarihi ve toplumbilim açısından Atatürk* (4. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. yüzyıla basın tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Köker, L. (1995). *Modernleşme, Kemalizm ve demokrasi* (3. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin doğuşu* (3. bs.). B. Tuna (Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mardin, Ş. (1992). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2007). *Türkiye'de toplum ve siyaset* (14. bs.).T. Önder (Yay. haz.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazıcı, N. (2011). *Tek Parti Dönemi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Mcneill, H. W. (2001). *Dünya tarihi* (5. bs.). A. Şenel (Çev.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Merriman, J. (2018). *Rönesans'tan bugüne modern Avrupa tarihi*. Ş. Alpagut (Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Metinsoy, M. (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik yaşamda devlet ve toplum* (2. bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Millas, H. (2003). *Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Milliyetçilik* (Cilt 4. 2. bs.). T. Bora (Ed). *Milli Türk kimliği ve 'Öteki' (Yunan)* (s. 193-201). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Mumcu, A. (1983). *Atatürkçülükte temel ilkeler* (2. bs.). İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Oğuz, A. K. (2007). *Fedakâr eş-fedakâr yurttaş: Yurttaşlık bilgisi ve yurttaşlık eğitimi, 1970-1990*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oran, B. (1998). *Atatürk milliyetçiliği: Resmi ideoloji dışı bir inceleme*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Oran, B. (Ed). (2003). Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar (1919-1980) (Cilt 1. 8. bs.). 1939-1945: *Savaş kaosunda Türkiye, göreceli özerklik-2: Dönemin bilançosu* (s. 385-398). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi faciası*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Özgen, M. İ. (1988) *Basın ahlâk kuralları*. İstanbul: Kardeşler Basımevi.
- Özgen, M. (2000). *Türkiye’de basının gelişimi ve sorunları*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Parker, R. A. C. (2005). *II. Dünya Savaşı tarihi*. M. Günay (Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- Parlak, İ. (2005). *Kemalist ideolojide eğitim: Erken Cumhuriyet Dönemi tarih ve yurt bilgisi kitapları üzerine bir inceleme*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Peker, R. (1984). *İnkılâp dersleri* (4. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Platon. (2014). *Devlet* (27. bs.).S. Eyüboğlu ve M. A. Cimgöz (Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Poggi, G. (2001). *Modern devletin gelişimi: Sosyolojik bir yaklaşım*. Ş. Kut ve B. Toprak (Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rona, T. E. (1939). *V. sınıf yurtbilgisi dersleri*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Rona, T. E. (1941). *IV. sınıf yurtbilgisi dersleri*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Rousseau, J. J. (1999). *Toplum sözleşmesi* (3. bs.). A. Erenuluğ (Çev.). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi eğitim tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saktanber, A. (2009). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Kemalizm* (Cilt 2. 6. bs.). A. İnel (Ed). *Kemalist kadın hakları söylemi* (s. 323-333). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander, O. (2007). *Siyasi tarih: 1918-1994* (16. bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sertel, S. (2009). *II. Dünya Savaşı tarihi* (2. bs.). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Sinanoğlu, S. (1988). *Türk hümanizmi* (2. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşek, S. (2002). *Bir ideolojik seferberlik deneyimi Halkevleri 1932-1951*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Tannenbaum, D. G. ve Schultz, D. (2011). *Siyasi düşünce tarihi: Filozofları ve fikirleri* (7. bs.). F. Demirci (Çev.). Ankara: Liberte Yayıncılık.

- Taşkıran, T. (1939). *Ortaokul yurt bilgisi I*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Taşkıran, T. (1941). *Ortaokul yurt bilgisi II*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Timur, T. (1998). 75. yılda tebaa'dan yurttaş'a doğru. A. Ünsal (Ed). *Türkiye'de kimlik, politika ve gerçekçilik: Tarihi bir panorama* (s. 127-138). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tonguç, E. (1970). *Devrim açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Topuz, H. (1973). *100 soruda Türk basını*. İstanbul: Gerçek yayınevi.
- Topuz, H. (2011). *II. Mahmut'tan holdinglere Türk basın tarihi* (3. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turan, İ. (2006). *İsmet İnönü: Eğitim-öğretim üzerine* (2. bs.). Ankara: Türk Eğitim Derneği ve İnönü Vakfı
- Turan, Ş. (2003). *İsmet İnönü: Yaşamı, dönemi ve kişiliği* (2. bs.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk. E. ve Katırcı, M. (2010). *Cumhuriyet döneminde Türk milli eğitim sistemindeki gelişmeler: (1920-2010)*. Ankara: T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı
- Türkeş, M. (1999). *Kadro hareketi: Ulusçu sol bir akım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Türkkan, R. O. (1941). *İçtimai mesele* (Cilt 4.). İstanbul: Bozkurt Yayını.
- T. C. Maarif Vekilliği İkinci Maarif Şurası. (1943). *Çalışma programı, raporlar, konuşmalar*. Ankara: Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. (1993). *T. C. hükümet programlarında eğitim, 1920-1993*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Ünsal, A. (Ed). (1998). 75. yılda tebaa'dan yurttaş'a doğru. *Yurttaşlık zor zanaat* (s. 1-3). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Üstel, F. (2003). Modern Türkiye'de siyasi düşünce: Milliyetçilik (Cilt 4. 2. bs.). T. bora (Ed). *Türkiye Cumhuriyeti'nde resmî yurttaş profilinin evrimi* (s. 275-292). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üstel, F. (2016). *"Makbul Vatandaş"ın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi* (7. bs.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Weisband, E. (2002). *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*. M. A. Kayabağ ve Ö. Uğurlu (Çev.). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Yaşlı, F. (2019). *Kinimiz dinimizdir: Türkçü faşizm üzerine bir inceleme* (4. bs.). İstanbul: Yordam Kitap.

- Yeğen, M. (2009). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm (Cilt 2. 6. bs.). A. İnsel (Ed). *Kemalizm ve Hegemonya* (s. 56-74). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeşilkaya, N. G. (2009). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm (Cilt 2. 6. bs.). A. İnsel (Ed). *Halkevleri* (s. 113-118). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, E. E. (2014). *İnönü döneminde tarih ve eğitim: Tarih anlayışında süreklilik ve değişimler*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Yıldırım, Ö. (2016). Türk basın tarihi (Cilt 3.). M. Uğur (Yay. haz.), *İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türk basınında mihver taraftarlığı ve hükümetin bakışı* (s. 1705-1754) içinde. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yıldız, A. (2009). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm (Cilt 2. 6. bs.). A. İnsel (Ed). *Kemalist milliyetçilik* (s. 210-234). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1996). *Modernleşen Türkiye tarihi* (2. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Makale

- Akar, M. (2016). Kadro: Bir ‘sınıftan kaçış’ teorisi. *Çalışma ve Toplum*, 1(48), 229-251.
- Akol, O. K. (1945, 15 Haziran). Kadın ve Sosyal Teşkilat. *Türk Kadını*, 2(3), 2.
- Akseki, C. (Ed). (2018). Atatürk’ün ölümünden sonra Türk ulusal basınında Kemalizm yorumları [Özel sayı]. *Belgi Dergisi*, 2(16): 760-789.
- Alaşam, S. (1941, 6 İkinciteşrin [Kasım]). Endüstrileşmek davasında çözülmesi lâzım bir düğüm. *Haber Akşam Postası*, s. 3.
- Ankara, F. (1941, Temmuz). *Köylüyü hangi münevver kurtaracak?*. *Bozkurt*, 11, 262.
- Aray, A. V. (1940, Şubat). Halkevi şubelerini ödevi. *İnanç*, 36, 4-8.
- Atay, F. R. (1940, 25 Şubat). Halkevlerinin 8 inci yıldönümü. *Ulus*, s. 1.
- Atay, F. R. (1940, 6 Mart). Köylüye toprak ve terbiye. *Ulus*, s. 1, 5.
- Atay, F. R. (1942, 22 Teşrinisani [Kasım]). Alaya alınan köylü. *Akşam*, s. 1
- Atay, F. R. (1943, 10 Haziran). Harp ve sonrası. *Ulus*, s. 1-2.
- Atay, F. R. (1943, 9 Eylül). Partinin 20 ncı yıldönümü. *Ulus*, s. 1-2.
- Atay, F. R. (1944, 19 Mayıs). 25 inci yıldönümü. *Ulus*, s. 1, 3.
- Atsız, N. (1940, 6 Eylül). Kan ve uruk şartı tarihin bize verdiği ders. *Bozkurt*, 1-2.
- Atsız, N. (1940, Birinciteşrin [Ekim]). Ecce canıs. *Büyük Doğu*. 7, 167.
- Atsız, N. (1941, 11 Temmuz). Ahlâk. *Bozkurt*, 7, 251-253.
- Avcı, A. (1945, 1 Kasım). Mehmetcik. *Türk Çocuğu*, 13, 6.
- Avni, M. (1939, 31 İlkânun [Aralık]). Millî felaket karşısında. *Yeni Sabah*, s. 5.

- Aydın, M. K. (2018). Dönemin basınına göre Varlık Vergisi uygulaması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 289-311.
- Aykaç, F. A. (1943, 8 İkincikânun [Ocak]). En doğru rota ve “Türke doğru”. *Cumhuriyet*, s. 2.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1940, 25 İkincikânun [Ocak]). İnönü’nün Şahsiyeti. *Yeni Adam*, 265, 2.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1941, 21 Ağustos). Türk insanı. *Yeni Adam*, 347, 2-11.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1942, 30 Haziran). Terbiyede Türke Doğru. *Vatan*, s. 2-4.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1943, 22 Temmuz). Millî mantığa doğru. *Yeni Adam*, 447, 2.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1944, 28 Eylül). Mehmetçik nedir?. *Yeni Adam*, 509, 2.
- Banguoğlu, T. (1943, 1 Nisan). Basitçilik. *Ülkü*, 37, 1.
- Barıman, A. N. (1940, Birinciteşrin [Ekim]). Türk kadınları iş başına. *Bozkurt*, 7, 186.
- Batu, S. (1943, 11 Sontışrin [Kasım]). Bir nesil yetişmiştir. *Ulus*, s. 1.
- Belge, B. (1940, 15 Şubat). Kendi dâvamıza göre propagandamız. *Ulus*, s. 2.
- Belge, B. (1945, 22 Nisan). İlköğretim’in derin manası. *Tanin*, s. 1, 6.
- Benice, A. İ. (1940, 26 Şubat). Başvekilin nutku. *Son Telgraf*, s. 1.
- Benice, E. İ. (1940, 29 Birinciteşrin [Ekim]). 17 inci yıl. *Son Telgraf*, s. 1, 3.
- Benice, A. İ. (1941, 22 Nisan). Türk halkında ne istiyoruz?. *Son Telgraf*, s. 1, 6.
- Benice, E. İ. (1941, 31 Ağustos). Türk ruhuna hâkim günler. *Son Telgraf*, s. 1, 5.
- Benice, E. İ. (1942, 29 İlkteşrin [Ekim]). 19 uncu yıl. *Son Telgraf*, s. 1.
- Benice, E. İ. (1943, 22 İlkteşrin [Ekim]). Bugünün ve yarının Türk genci. *Büyük Doğu*, 3, 6.
- Berkes, M. (1943, Şubat-Mart). Köy gençliği. *Yurt ve Dünya*, 26-27, 73-79.
- Berkes, M. ve Berkes, N. (1942, Şubat). Toprağın çocukları. *Yurt ve Dünya*, 3(14), 3-8.
- Berkes, N. (1941, Birincikânun [Aralık]). Ezbercilik, *Yurt ve Dünya*, 2(12), 337-347.
- Berkes, N. (1943, Sontışrin [Kasım]). Türk inkılâbında Laikliğin gelişmesi. *Yurt ve Dünya*, 35, 427-435.
- Bernal, J. D. (1941, Şubat). Halk terbiyesinde ilmin yeri. N. Berkes (Çev.). *Yurt ve Dünya*, 2, 51-58.
- Birgen, M. (1939, 10 İkinciteşrin [Kasım]). Bir yıl sonra. *Son Posta*, s. 1-2.
- Boran, B. (1943, Şubat-Mart). Değişen bir dünyada gençlik. *Yurt ve Dünya*, 26-27, 57-62.
- Can, T. (1944, Haziran). Gençler! Size güveniyoruz!. *Görüşler*, 6(66), 1.
- Cemgil, A. (1943, Sontışrin [Kasım]). Cumhuriyet rejiminde milliyetçilik ve inkılâpçılık. *Yurt ve Dünya*, 35, 424-426.
- Cemgil, A. (1944, 1 Şubat). Dertleri nedir?. *Yurt ve Dünya*, 5(39), 98-99.
- Cemgil, A. (1944, 1 Mart). Koyu milliyetçilik nedir. *Yurt ve Dünya*, 5(41), 164-165.

- Coşkun, V. (2008). Cumhuriyet anayasalarında vatandaşlık. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12-13(16-17-18-19), 1-21.
- Çağlar, B. K. (1942, 29 Haziran). Yeni Alp-erenler veya Ankara erleri. *Vatan*, s. 2-3.
- Çağlar, K. Ö. (1940, 27 Mayıs). Köy Enstitüleri dâvası içinde ziraate ayrılan pay. *Ulus*, s. 2.
- Çınar, B. (2014). İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın iki cepheli savaş sorunu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 10(20), 149-197.
- Daver, A. (1940, 10 İkinciteşrin [Kasım]). O, daima bizimledir; bizim başımızdadır. *İkdam-Gece Postası*, s. 1.
- Daver, A. (1942, 2 Ağustos). İmanımızı Tazeleyen sözler. *İkdam-Gece Postası*, s. 1, 3.
- Demir, V. (1994). Basın tarihimizde kanunla kurulan bir mecburi meslek kuruluşu: Türk Basın Birliği, kuruluşu, faaliyetleri ve kapanışındaki nedenler. *Marmara İletişim Dergisi*, 8, 231-247.
- Demirağ, B. (1944, Mart). Çocuk ve harb. *Türk Kadını*, 1. s. 4.
- Demirkan, S. (1941, 20 Temmuz). Köy Enstitüleri. *Cumhuriyet*, s. 3.
- Demoor, J. ve Jonckheere, T. (1940, 15 Nisan). Okul disiplini. İ. M. Suten (Çev.). *Öğretmen Sesi*, 37(95), s. 205-206.
- Dinçer, H. (2008). II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de bir dergi: Yurt ve Dünya. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11(42), 193-230.
- Dirlikyapan, M. D. (2014). Kadro hareketi ve bir kadro kitabı olarak Ankara. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 66, 53-69.
- Dolly, S. (1939, 3 Birincikânun [Aralık]). Kızlarımızın en büyük ideali: İzdivaçta saadet. *Son Posta*, s. 6, 11.
- Durgun, Ş. (2010). Cumhuriyetçi ve liberal anlayış çerçevesinde Türkiye'de vatandaşlık sorunsalı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2010), 65-92.
- Duru, K. N. (1939, İkinciteşrin [Kasım]). Halkevleri ve halk terbiyesi. *Ülkü*, 14(82), 205-207.
- Duru, K. N. (1944, 25 Şubat). Vaziyet ve mesuliyet. *Büyük Doğu*, 20, 3-4.
- Erem, A. R. (1943, 10 Haziran). C.H.P. Altıncı Büyük Kurultayı dolayısıyla. *Ulus*, s. 4.
- Erişirgil, (1942, 1 İkinciteşrin [Kasım]). İktisat durumu karşısında vazifelerimiz. *Ülkü*, 3(27), 2-3.
- Evinç, V. (1943, Mayıs). Gençlik üzerine düşünceler. *Görüşler*, 6(53), 1-3.
- Evinç, V. (1944, Mart). Atatürk ve İnönü Sevgisi. *Görüşler*, 6(63), 1-3.
- Fenik, M. F. (1941, 25 Temmuz). Lozan günü tezahürlerle kutlandı. *Ulus*, s. 1-5.

- Fındıklı, E. B. (2014). Erken Cumhuriyette köy imgesi ve köycülük: Benzer ve tikel yönleriyle üç portre: Yakup Kadri, Nusret Kemal, İsmail Hakkı Tonguç. *Sosyoloji Divanı*, 2(4), 341-379.
- Gezgin, H. S. (1941, 3 İkincikânun [Ocak]). Bir fazilet örneği. *Vakit*, s. 3.
- Gökalp, Z. (1940, Ağustos). Türkiye Cümhuriyetinin maddî manevî bütünlüğü ve Türk milletinin ebedî siyaseti. *İnanç*, 4(42), 1-3.
- Gönül, L. (1944, 15 Haziran). Türk kadını. *Türk Kadını*, 1(4), 9.
- Güçlü, V. (1939, İkinciteşrin [Kasım]). İnkılâp kadınından beklediğimiz bir vazife. *Görüşler*, 22, 12-14.
- Güner, K. (1944, Nisan-Mayıs). Yaratılışların başkalığı: Oluşların ve olacakların da başkalığıdır. *Görüşler*, 64-65, 1.
- Gürtunca, M. F. (1943, 29 İlkteşrin [Ekim]). Yabancı mütehassıs derdimiz. *Büyük Doğu*, 7, 7.
- Irmak, S. (1943, 29 Mayıs). Nüfus dâvamız ve Türk anasına karşı vazifemiz. *Ulus*, s. 2.
- Irmak, S. (1943, 9 Haziran). Yeni bir devre açan nutuk. *Son Posta*, s. 1-9.
- Irmak, S. (1944, 1 Mayıs). Çocuk ve meseleleri. *Ülkü*, 6(63), 3-4.
- Irmak, S. (1944, 1 Birincikanun [Aralık]). Köyün sesi. *Ülkü*, 7(77), 1.
- Karanakçı, S. (1940, 17 Şubat). Medenî Kanun. *Cumhuriyet*, s. 2.
- Karanakçı, S. (1942, 22 Şubat). Halkevleri. *Tasviri Efkâr*, s. 1, 3.
- Kısakürek, N. F. (1943, 17 Eylül). Mareşal Fevzi Çakmak. *Büyük Doğu*, 1, 15.
- Kısakürek, N. F. (1943, 24 Birincikânun [Aralık]). Ahlâk davamız. *Büyük Doğu*, 15, 5.
- Kumçayı, H. (1939, 13 Birincikânun [Aralık]). İhtikâr işinde halkın vazifesi. *Haber Akşam Postası*, s. 1, 4.
- Levend, A. S. (1940, 28 İkincikânun [Ocak]). Sokak terbiyesi. *Cumhuriyet*, s. 2.
- Levend, A. S. (1940, 4 Mart). Terbiye etmek ve yetiştirmek. *Cumhuriyet*, s. 2.
- Levend, A. S. (1940, 24 Mart). Genc kızların terbiyesi ve kadının cemiyetteki yeri. *Cumhuriyet*, s. 2.
- Nadi, N. (1945, 27 Şubat). Halkevlerini kutlarken. *Cumhuriyet*, s. 1.
- Nadi, N. (1945, 23 Nisan). 23 Nisan delikanlısına. *Cumhuriyet*, s. 1.
- Nadi, Y. (1939, 25 Eylül). Kurtarıcı ideal. *Cumhuriyet*, 1, 5.
- Necmeddin, S. (1943, 10 Teşrinisani [Kasım]). Beşinci yas yılı. *Akşam*, s. 1.
- Nureddin, V. (1941, 24 Nisan). Şehir terbiyesi. *Akşam*, s. 3.
- Oçak, Z. (2018). İdeoloji kavramına marksist ve post marksist yaklaşımlar: Karl Marks, Antonio Gramsci ve Louis Althusser. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(2), 56-74.

- Özçetin, B. (2010). Zigana Dağındaki portakal ağacı: Recep Peker ve Kemalizm. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(20), 167-187.
- Pelteki, O. (1944, 15 Nisan). Türk kadını ve sosyal yardım. *Türk Kadını*, 3, 15.
- Rado, Ş. (1944, 29 Teşrinievvel [Ekim]). Cumhuriyet ve öğretim. *Akşam*, s. 2.
- Raşıdoğlu, İ. (1943, 29 Birinciteşrin [Ekim]). İnkılâbda Türk kadını. *Tanin*, s. 5.
- Safa, P. (1942, 5 Mart). Sözde Türkler. *Bozkurt*, 2(1), 4.
- Safa, P. (1944, 19 Mayıs). 19 Mayıs Temeli. *Tasviri Efkar*, s. 1-2.
- Sertel, Z. (1939, 14 İlkânun [Aralık]). En büyük kuvvetimiz. *Tan*, s. 1, 6.
- Sertoğlu, M. (1940, 17 Şubat). Vatandaşları vaziyete davet!. *Yeni Sabah*, s. 3.
- Sezer, M. (1944, 15 Mayıs). Türk kadını ile başbaşa. *Türk Kadını*, 1(3), 2.
- Sezer, M. (1944, 15 Haziran). Annelik ve doğum. *Türk Kadını*, 1(4), 4-5.
- Sezer, M. (1944, 15 Temmuz). Aile kadınının vazifeleri. *Türk Kadını*, 1(5), s. 2.
- Sınal, İ. (1941, 1 İkinciteşrin [Kasım]). İnönü Kampı. *Ülkü*, 1(3), 10-11.
- Sirer, Ş. S. (1941, 1 İkinciteşrin [Kasım]). Ülkülerimizin kaynağı. *Ülkü*, 1(3), 3-4.
- Sirer, R. Ş. (1941, İlkânun [Aralık]). Üniversite ve yüksekokullar. *Ülkü*, 5, 5-6.
- Siret, S. (1943, 15 Şubat). Ahlak terbiyesi. *Öğretmen Sesi*, 37(111), 1.
- Talu, E. E. (1944, 2 Eylül). İlk öğretim seferberliği. *Yeni Sabah*, s. 1.
- Tangüner, H. (1941, İkinciteşrin [Kasım]). İlk büyük insanımız. *Görüşler*, 39, 10.
- Tankut, H. R. (1943, 11 Haziran). Milliyetçilik. *Ulus*, s. 2.
- Tecer, A. K. (1942, 1 İkinciteşrin [Kasım]). Yirminci yıla girerken. *Ülkü*, 3(27), 1.
- Tecer, A. K. (1944, 16 Birinciteşrin [Ekim]). Hep beraber. *Ülkü*, 74, 1.
- Toker, T. (1944, 15 Haziran 1944). Çocuk yetiştirmek ödevliliği. *Türk Kadını*, 1(4), 6-7.
- Tonguç, İ. H. (1941, İlkânun [Aralık]). Köy Enstitüleri. *Ülkü*, 5, 2-3.
- Tunç, M. Ş. (1941, 19 Mayıs). Hoca imtihanları ve devlet imtihanları. *Cumhuriyet*, s. 3.
- Tunç, M. Ş. (1944, 29 Birinciteşrin [Ekim]). Milli hissin doğurduğu Cumhuriyet Türkiye'si. *Cumhuriyet*, s. 2.
- Tunçer, S. (1944, 15 Mart). Sağlam çocuk nasıl yetiştirilir. *Türk Kadını*, 1(2), 12-13.
- Turan, K. (1944, 20 Mart). Köy çocuğunu okutmak. *Ulus*, s. 1-2.
- Turan, K. (1944, 21 Mayıs). Erişilir hedefimiz. *Ulus*, s. 2.
- Türkkan, R. O. (1942, 5 Mart). Bozkurtçunun amentüsü. *Bozkurt*, 2(1), 6.
- Türkkan, R. O. (1942, 12 Mart). Milliyetçilik. *Bozkurt*, 2(2), 31-32.
- Uzay, Y. S. (1945, 1 Nisan). Köylerimizin kalkınması. *Ülkü*, 8(85), 3-4.
- Ülman, A. (1957). Alman Nasyonal Sosyalist Partisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 12(4), 148-179.

- Ünalın, A. (1945, 12 Haziran). Sıtma savaşında yurttaşın ödevi. *Ulus*, s. 4.
- Yalçın, H. C. (1941, 10 İkinciteşrin [Kasım]). Her yerde ve her izde onu görüyoruz. *Haber Akşam Postası*, s. 1.
- Yalçın, H. C. (1942, 25 Birincikânun [Aralık]). Millî Şefin beyanatı. *Yeni Sabah*, s. 1.
- Yalçın, H. C. (1943, 18 Mart). Türk rejimi. *Haber Akşam Postası*, s. 1.
- Yalçın, H. C. (1943, 9 Eylül). Cumhuriyet Halk Partisinin 20'inci yıldönümü. *Tanin*, s. 1.
- Yalçın, H. C. (1944, 22 Şubat). Sosyal bir tehlike karşısındayız. *Tanin*, s. 1.
- Yalçın, H. C. (1944, 18 Mayıs). Bizdeki Türkçülük. *Tanin*, s. 1.
- Yalman, A. E. (1941, 27 Birinciteşrin [Ekim]). Türk halk ruhunu iyice eşelemek lâzım.. [Orişinal halı]. *Vatan*, s. 1, 3.
- Yalman, A. E. (1942, 29 Haziran). Devam edip gelen bir gaflet var. *Vatan*, s. 1-3.
- Yalman, A. E. (1943, 29 Birinciteşrin [Ekim]). Yirmi senede neler yaptık neler yapmadık. *Vatan*, s. 1, 3.
- Yalman, A. E. (1944, 30 Mayıs). Ana gayeler etrafında şuurlu birlik. *Vatan*, s. 1, 3.
- Yaşar, F. T. (2018). II. Meşrutiyet Döneminde yurttaşlık, ahlak ve medenilik eğitimi: Malumat-ı medeniye ders kitapları. *Osmanlı Araştırmaları*, 52(52), 311-342.
- Yazman, M. Ş. (1944, 30 Ağustos). Büyük zafer. *Akşam*, s. 1, 4.
- Yener, M. (1944, Temmuz). Arifiye Köy Enstitüsü. *Vatan*, s. 2.
- Yeşilçayır, N. (2011). Çok Partili Döneme geçiş sürecinde Türk basını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(79), 131-192.
- Yüce, F. ve Çoban, A. (2019). Eğitimle ilgili yazılar açısından ulusal basının değerlendirilmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*. 8(15), 1-15.

Gazete ve Dergi

- 19 Mayıs ve Kemalizm. (1944, 19 Mayıs). *İkdam-Gece Postası*, s. 1.
- 23 Nisan. (1945, Mart-Nisan). *Görüşler*, 8(75-76), 1-13.
- 23 Nisan Bayramı Maarif Vekilinin nutkile açıldı. (1942, 22 Nisan). *Tasviri Efkar*, s. 1-2.
- Adana Kurtuluşunu Yirminci Yıldönümü. (1941, Birincikânun [Aralık]). *Görüşler*, 40, 3-4.
- Ahlâk yaralarımız. (1943, 31 Birincikânun [Aralık]). *Büyük Doğu*, 16, s. 2.
- Ankara'da Millî Şefin huzurunda yapılan büyük şenlikler. (1940, 20 Mayıs). *Cumhuriyet*, s. 2.
- Asya, A. N. (1941, Birincikânun [Aralık]). Bayrak. *Görüşler*, 40, s. 12.
- Aziz Şefimiz. (1942, 11 Sonteshrin [Kasım]). *Haber Akşam Postası*, s. 1-2.

- Başvekil Türk münevverlerinin Halkevinde yapacakları vazifenin mahiyetini anlattı. (1942, 26 Şubat). *Ulus*, s. 1, 5.
- Başvekilin Meclisteki beyanâtı. (1944, 30 Mayıs). *Vatan*, s. 1, 3.
- Başvekilin mühim nutku. (1943, 22 Şubat). *Akşam*, s. 1-2.
- Başvekilin sözlerinden. (1942, 6 Ağustos). *Tasviri Efkâr*, s. 1, 6.
- Beğendiklerimiz ve beğenmediklerimiz. (1941, Temmuz). *Bozkurt*, 11, 256-257.
- Cumhuriyet Bayramınız kutlu olsun. (1940, 26 İlkteşrin [Ekim]). *Yavrutürk*, 10(235), s. 1.
- Cümhurreisinin Türk gençliğine hitabı. (1942, 20 Mayıs). *Akşam*, 1, 7.
- Dil Bayramı dün büyük bir merasimle tes'id edildi. (1939, 27 Eylül). *Cumhuriyet*, s. 3.
- En mühim dava; ilk öğretim davası. (1944, 20 Ağustos). *Vatan*, s. 1, 3.
- Erkeklik imtihanı geçiren gençler. (1941, 16 Birinciteşrin [Ekim]). *Vatan*, s. 2.
- Halk Partisi, sporu köylere kadar teşmil ediyor. (1940, 26 Mart). *Cumhuriyet*, s. 6.
- Halkevimizin yıldönümü nutku. (1940, Şubat). *İnanç*, 36, 2-3.
- İç ve dış siyasamız. (1943, 27 Mart). *Amcabey*, 1(17), 3.
- İlk öğretimin yeni yılı. (1945, 1 Mayıs). *Ülkü*, 8(87), 2-4.
- Kahraman orduya minnet ve şükran. (1942, 28 Mayıs). *Tasviri Efkâr*, s. 1, 3.
- Kendine inanan büyük millet. (1944, 31 Mayıs). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Köylüyüz. (1943, Haziran). *Görüşler*, 54, 7.
- Millet Meclisinde mebusların sözleri. (1942, 31 Kânunusani [Ocak]). *Akşam*, s. 1, 4.
- Millî Müdafaa istikrazı (1942, 21 Eylül). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Millî Şef kahraman ordumuzu tebrik etti. (1942, 1 Eylül). *Tasviri Efkâr*, s. 1-2.
- Millî Şefin ilköğretime dair direktifleri. (1945, 19 Nisan). *Tanin*, s. 1, 6.
- Millî Şefin nutukları. (1942, 21 Mart). *Yeni Sabah*, s. 1.
- Millî Şefin vatandaşlara işaret ve tavsiyeleri. (1941, 2 İkinciteşrin [Kasım]). *Son Posta*, s. 1.
- Millî Şefin ve vatanın istediği vatandaş. (1942, 6 Sontesrin [Kasım]). *Haber Akşam Postası*, s. 1.
- Millî Şef'in gençliğe hitabı. (1942, 20 Mayıs). *Vatan*, s. 1, 6.
- Okullarda izci teşkilâtı. (1942, 24 Mart). *İkdam-Gece Postası*, s. 2.
- Öcal, C. O. (1940, Birinciteşrin [Ekim]). Milli kin. *Bozkurt*, 7, 165.
- Öcal, C. O. (1941, 11 Temmuz). Mehmetçik'ten anasına huduttan mektup. *Bozkurt*, 11, 250.
- Öğretmen ve okula karşı saygı ve itimat. (1940, 1 Birinciteşrin [Ekim]). *Ulus*, s. 1, 3.
- Parti Genel Sekreteri Ankara Halkevinde bir nutuk söyledi. (1942, 23 Şubat). *İkdam*, s.1, 3.
- Seçmenlerin, partili olanlara rey verecekleri anlaşılıyor. (1945, 12 Haziran). *Vatan*, s. 1, 3.
- Şehirde tatil günleri. (1943, 15 Eylül). *Öğretmen Sesi*, 37(116), 2.

- Tasarruf Haftası açıldı. (1939, 13 İlkânun [Aralık]). *Tan*, s. 1, 4.
- Temizlik işleri ve halk. (1941, 27 Ağustos). *Haber Akşam Postası*, s. 2.
- Türk gençliği ve tahrikçiler. (1944, 1 Mayıs). *Ülkü*, 6(63), s. 1.
- Türk kadınları vazife başında. (1941, 22 Nisan). *Akşam*, s. 1, 3.
- Türk milleti dün büyük Atasını hürmetle andı. (1940, 11 Teşrinisani [Kasım]). *Akşam*, s. 1, 4.
- Türk varlık ve istiklâlinin hassas ve kudretli bekçileri. (1940, 30 Birinciteşrin [Ekim]). *Vatan*, s. 6.
- Türkiyenin vaziyet [Orişinal halı]. (1941, 30 Mart). *Son Telgraf*, s. 1, 5.
- Vali, ihtikâr mücadelesinde halkı vazifeye çağırıyor. (1941, 20 Şubat). *Son Posta*, s. 1, 7.
- Yirmi Üç Nisan. (1941, 23 Nisan). *Akşam*, s. 1.
- Yurddaş, küreğe yapış!. (1942, 3 Sonkânun [Ocak]). *En Son Dakika*, s. 1.

Tezler

- Çelik, A. (2011). *İkinci Dünya Savaşı sürecinde (1939-1945) muhalif basın* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta (No: 280119).
- Şen, C. (2006). *Stalin döneminde Türk-Sovyet ilişkileri (1923-1953)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta (No:187395).
- Yentürk, Y. (2016) *II. Dünya Savaşında Türk dış politikası ve denge politikası* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul (No: 431310).
- Yılmaz, B. (2013). *Türkiye’de köycülük ve Köy Enstitüleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Trabzon (No: 342154).

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Cem Akar		
E-postası/Web Sayfası	cemakarsosyal@gmail.com		
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Sosyal Bilgiler Öğretimi		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Kafkas Üniversitesi	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	2004-2008
Tez Başlığı	II. Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Basında Yurttaşlık Eğitimi Aktarımı		
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Doğan Duman		
Akademik Eserler			
(Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.) Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Alanıyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanıyla İlgili Aldığı Ödüller			

